BARTAS DENTONAS EHRMANAS

PERKEISTI JĖZAUS ŽODŽIAI.

KAS, KADA IR KODĖL TAISĖ BIBLIJĄ.

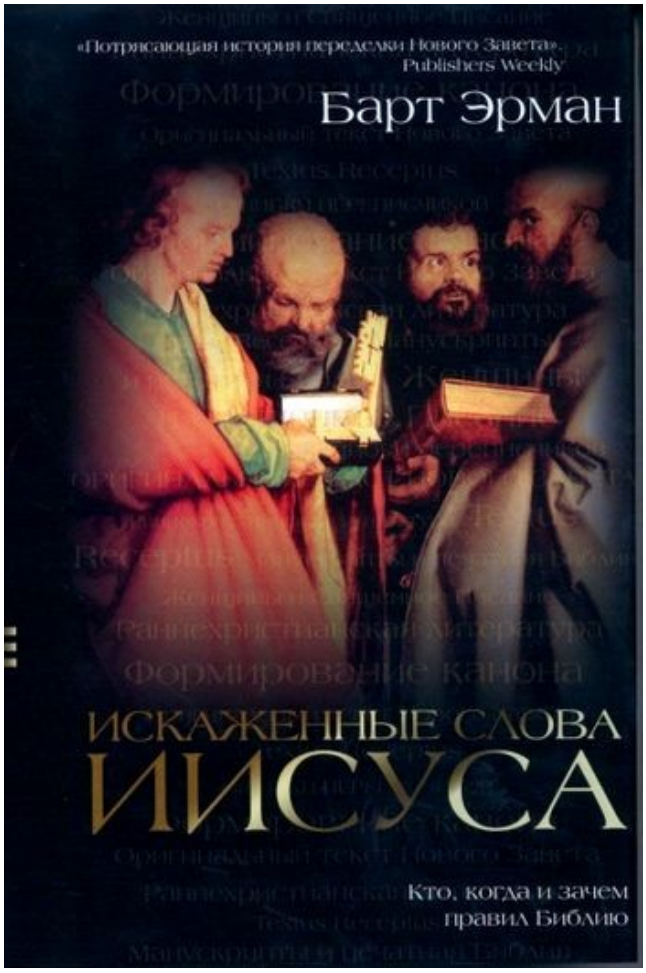

E.D.BARTO knygą būtina perskaityti visiems besidomintiems Biblija, nesvarbu, ar laikote save tikinčiu, ar ne, nes Biblija išlieka svarbiausia knyga mūsų civilizacijos istorijoje. Bartas Ehrmanas meistriškai demonstruoja prieštaringas idėjas apie Jėzų ir jo gyvenimo prasmę, kurios tiesiogine prasme užpildo Naująjį Testamentą.

Jis atskleidžia tikrąją daugelio apaštalams priskiriamų knygų autorystę ir taip pat parodo, kodėl pagrindinių krikščioniškų dogmų Biblijoje nėra. Autorius nieko neišrado siekdamas pojūčių: viskas, kas parašyta šioje knygoje, yra didžiulio mokslininkų per pastaruosius du šimtus metų atlikto tyrimo rezultatas.

Tačiau kažkodėl šios Biblijos žinios iki šiol buvo neprieinamos visuomenei.

APIE AUTORIŲ

Bartas Dentonas Ehrmanas (g. 1955 m. spalio 5 d.) yra amerikiečių Naujojo Testamento mokslininkas, kurio tyrimai daugiausia dėmesio skiria Naujojo Testamento teksto kritikai, istoriniam Jėzui ir ankstyvosios krikščionybės kilmei bei raidai. Jis yra **Jameso A. Gray'aus garbės religijos studijų profesorius** Šiaurės Karolinos universitete Chapel Hill mieste. Jis yra daugiau nei 30 knygų, įskaitant šešis „New York Times“ bestselerius, autorius arba redaktorius ir sukūrė devynias paskaitų serijas kartu su „The Great Courses“. **Ehrmanas taip pat tvarko narystės tinklaraštį, kurio pajamos remia labdaros organizacijas, kovojančias su badu ir benamyste**. Pranešama, kad 2025 m. kovo mėn. tinklaraštis surinko daugiau nei 3 mln. USD.

Ankstyvasis gyvenimas ir išsilavinimas

Ehrmanas gimė Lorenso mieste, Kanzase, ir ten užaugo. Jis studijavo **Moody Biblijos institute**, kur baigė trejų metų instituto diplomą, o vėliau perkėlė kreditus į Wheaton koledžą. 1978 m. jis įgijo bakalauro laipsnį Wheaton koledže, **1981 m. – medicinos mokslų daktaro laipsnį**, o **1985 m. – daktaro laipsnį Prinstono teologijos seminarijoje**, kur studijavo **pas teksto kritiką Bruce'ą Metzgerį**.[1] Jo disertacija apie Didimo Aklojo Evangelijų citatas įkvėpė jį parašyti pirmąją mokslinę monografiją „Didimas Aklasis ir Evangelijų tekstas“.

Karjera

Ehrmanas dėstė Rutgerso universitete nuo 1985 iki 1988 m., vėliau prisijungė prie Šiaurės Karolinos universiteto Chapel Hill mieste, kur dėstė nuo 1988 m. ir ėjo katedros vedėjo pareigas nuo 2000 iki 2006 m. 2003 m. jam buvo suteiktas Jameso A. Gray'aus garbės profesoriaus vardas. **2025 m. jis paskelbė, kad planuoja metų pabaigoje išeiti į pensiją iš UNC**. Jis įrašė daug kursų su „The Teaching Company“, įskaitant serijas apie Naująjį Testamentą ir istorinį Jėzų.[6] Jis yra plačiai naudojamų vadovėlių autorius, įskaitant **„Naujasis Testamentas: istorinis įvadas į ankstyvuosius krikščioniškus raštus“**.

Mokslinė veikla ir raštai

Didžioji dalis ankstyvųjų Ehrmano tyrimų nagrinėjo **graikišką Naujojo Testamento rankraščių tradiciją** ir tai, kaip teologiniai ginčai formavo teksto perdavimą. Jo knygoje **„Ortodoksų Šventojo Rašto iškraipymas“** teigiama, kad kai kurie raštininkų pakeitimai atspindi ankstyvuosius kristologinius debatus. Jo knygoje „Klastojimas ir klastojimas“ analizuojama literatūrinė apgaulė ir senovės kaltinimai pseudoepigrafija ankstyvojoje krikščionių polemikoje.

Ehrmanas rašė platesnei auditorijai apie istorinį Jėzų ir krikščioniškojo tikėjimo raidą. Knygoje „Jėzus: apokaliptinis naujojo tūkstantmečio pranašas“ Jėzus pristatomas kaip pirmojo amžiaus žydų apokaliptinis pamokslintojas. Knygoje „Ar Jėzus egzistavo?“ ginama istorinė Jėzaus egzistencija nuo mitologinių teiginių. Knygose „Dangus ir pragaras: pomirtinio gyvenimo istorija“ ir „Kelionės į dangų ir pragarą“ nagrinėjamos senovės pomirtinio gyvenimo tradicijos ir jų priėmimas ankstyvojoje krikščionybėje. Knygoje „Armagedonas: ką Biblija iš tikrųjų sako apie pabaigą“ nagrinėjama Apreiškimo knyga ir šiuolaikinė apokaliptinė jos interpretacija. „Simon & Schuster“ nurodo būsimą knygą „Mylėk savo nepažįstamąjį“ (angl. Love Thy Stranger), kuri bus išleista 2026 m. kovo 24 d.

Visuomenės įsitraukimas

Ehrmanas reguliariai skaito paskaitas visuomenei ir pasirodo žiniasklaidoje. Jis įrašė keletą laidų serijų su „The Great Courses“ ir tvarko narystės tinklaraštį „The Bart Ehrman Blog“, kuris aukoja visus narystės mokesčius labdarai, o iki 2025 m., kaip pranešama, bus surinkta daugiau nei 3 mln. dolerių. 2020 m. žurnalo „Time“ esė apibendrino pagrindinius teiginius apie dangų ir pragarą plačiajai visuomenei.

Apdovanojimai ir pagyrimai

2011 m. Ehrmanas gavo **Amerikos humanistų asociacijos religinės laisvės apdovanojimą**. 2009–2010 m. ir 2018–2019 m. jis gavo Nacionalinio humanitarinių mokslų centro stipendijas už projektus, susijusius su senovės klastojimu ir ankstyvųjų krikščionių pomirtinio gyvenimo pasakojimais. Jis yra gavęs daugybę universitetinių dėstymo apdovanojimų UNC, įskaitant Popiežiaus centro tyrimų dvasios dėstymo apdovanojimą ir bakalauro studentų dėstymo apdovanojimą. 2018 m. jis buvo paskirtas Guggenheimo bendradarbiu religijos srityje.

Religinės pažiūros

Ehrmanas teigė, kad jis perėjo nuo evangelikų tikėjimo prie agnosticizmo, kančios problemą laikydamas lemiama. Jis rašė: „kančios problema man tapo tikėjimo problema“ ir pasakė: „**Aš nebevaikštau į bažnyčią, nebetikiu, nebelaikau savęs krikščioniu**“. 2008 m. interviu jis sakė: „Aš tiesiog netikėjau, kad egzistuoja koks nors Dievas“ – požiūrį, prie kurio jis priėjo maždaug 2000 m.

Ehrmanas sakė, kad jis yra ir agnostikas, ir ateistas, bet kad „aš paprastai supainioju žmones, kai sakau jiems, kad esu abu“. „Ateizmas yra teiginys apie tikėjimą, o agnosticizmas – teiginys apie epistemologiją“, – sakė jis.

Ehrmanas teigia, kad Jėzus iš Nazareto egzistavo istoriškai, ir šį teiginį apibendrino populiaria forma: „jis egzistavo, patinka mums tai ar ne“. Jo pozicija kristologijos klausimu yra istorinė, o ne išpažintinė. Apibendrindamas knygą „Kaip Jėzus tapo Dievu“, NPR užfiksavo jo vertinimą, kad „pats Jėzus nevadino savęs Dievu ir nelaikė savęs Dievu“. Jis taip pat rašė, kad Jėzus nemokė apie pomirtinį atlygį ir bausmę taip, kaip populiariai suvokiama. 2020 m. esė jis teigė, kad Jėzus skelbė prisikėlimą ir ateinančią karalystę, o ne amžinas kančias.

Recepcija

Mokslininkai Ehrmano leidinius įvertino kaip veiksmingą populiarinimo priemonę ir poleminį toną. Danielis B. Wallace'as savo žurnale „Jėzaus citavimas iš klaidingo citavimo“ apžvalgoje „Journal of the Evangelical Theological Society“ pirmuosius skyrius pavadino „labai gera“ įžanga į Naujojo Testamento teksto kritiką, o tada teigė, kad knyga „**piešia labai niūrų raštininkų veiklos vaizdą“** ir kad Ehrmanas „perdeda savo argumentus“. Larry Hurtado įvertino

knygą „Kaip Jėzus tapo Dievu“ kaip skirtą pasauliečiams, „apskritai nesusipažinusiems su šiuo moksliniu darbu“, ir perspėjo, kad „poleminė darbotvarkė gali paskatinti gyvą diskusiją, tačiau ji taip pat šiek tiek sumažina jo gebėjimą pateikti subalansuotą istorinį vaizdą“. Luke'as Timothy Johnsonas, recenzuodamas tą pačią knygą, apibūdino Ehrmaną kaip „kontraapologetikos“ praktiką ir abejojo prisikėlimo patirčių traktavimu, pripažindamas ekspozicijos aiškumą.

Recenzentai taip pat nurodė konkrečius Biblijos neklystamumo ir klastojimo argumentus. Michaelas J. Krugeris rašė knygoje „Themelios“, kad Ehrmanas „visiškai teisus, kad ankstyvieji krikščionys tiesiog nematė [slapyvardžių rašymo] tokiu būdu. Jiems klastojimas buvo paprastas ir aiškus melas“. Mokslinės monografijos „Forgery and Counterforgery in Novum Testamentum“, „The Journal of Religion“ ir „The Journal of Theological Studies“ akademinėse apžvalgose aptarta knygos apimtis ir klastojimo apibrėžimai nuo 100 iki 400 m. po Kr., giriant dokumentaciją ir diskutuojant apie termino „klastotė“ apimtį bei individualius bylų sprendimus.

Vėlesnių prekybos knygų priėmimas buvo nevienareikšmis, tačiau jų prieinamumas paprastai pastebimas. „Washington Independent Review of Books“ knygą „Krikščionybės triumfas“ pavadino „tvirtai pagrįsta aukščiausio lygio moksliniais tyrimais“. „Kirkus Reviews“ knygą pavadino „prieinama ir intriguojančia, bet ne novatoriška“. Alanas Kirkas teigia, kad knygoje „Jėzus prieš evangelijas“ Ehrmanas selektyviai cituoja atminties tyrimus, ignoruodamas tai, kad Frederico Bartletto eksperimentas atskleidė, jog istorijos gana greitai įgauna stabilią, „schematišką“ formą, ir kad Ehrmanas taip pat pernelyg pabrėžia individualų, o ne bendruomeninį perdavimą, taip padarydamas „mirtiną klaidą“ apie Janą Vansiną, kurią jis cituoja kaip įrodymą apie Jėzaus tradicijos iškraipymą, pakeisdamas savo nuomonę, teigdamas, kad informacija buvo perduodama per bendruomenę, kuri įdiegė kontrolę, o ne per lengvai keičiamas perdavimo grandines. Kirkas pritaria Ehrmanui, kad apeliavimas į atmintį negali automatiškai garantuoti istoriškumo.[40] Evangelikų mokslininkai Andreas J. Köstenberger, Darrell L. Bock ir Josh D. Chatraw ginčijo Ehrmano pateiktą mokslininkų konsensuso vaizdavimą, sakydami: „Tik apibrėždamas mokslinę veiklą savo paties sąlygomis ir neįtraukdamas mokslininkų, kurie su juo nesutinka, Ehrmanas gali teigti, kad jį remia visos kitos mokslinės veiklos“, tačiau mokslininkas ir krikščionių apologetas Michael R. Licona pažymi, kad

Ehrmano „pozicijos yra tos, kurias daugiausia palaiko pagrindinė skeptiška mokslinė veikla“.

Populiarus Ehrmano darbas sulaukė organizuotų replikų ir plataus dėmesio. Gary Kamiya rašė, kad evangelikai „puolė jį kaip perdėtą, nesąžiningą ir be pamaldumo“, pažymėdamas, kad „atsakydamas“ į „Misquoting Jesus“ ir „Jesus, Interrupted“ buvo išleistos ne mažiau kaip trys knygos. 2014 m. „Zondervan“ išleido atsakomąją knygą į **„Kaip Jėzus tapo Dievu“** pavadinimu **„Kaip Dievas tapo Jėzumi“,** kurią parašė penki mokslininkai, ginčijantys Ehrmano rekonstrukcijos aspektus istoriniais ir teologiniais pagrindais.

https://en.wikipedia.org/wiki/Bart_D._Ehrman

.....

PERKEISTI JĖZAUS ŽODŽIAI.

KAS, KADA IR KODĖL TAISĖ BIBLIJĄ

Bartas D. Ehrmanas**

Pratarmė

Atvykau į Prinstono teologijos seminariją 1978 m. rugpjūtį kaip ką tik vedęs koledžo absolventas. Naująjį Testamentą perskaičiau graikų kalba, pažinimo troškulys – tai tikriausiai viskas. Su amžiumi įgijau aistringą norą mokytis: tie, kurie mane pažinojo prieš penkerius ar šešerius metus, negalėjo įsivaizduoti, kad stosiu į mokslą. Tačiau tam tikru studijų momentu pastebėjau, kad esu apsėstas akademinio nežulio. Tikriausiai užsikrėčiau Moody institute Čikagoje, fundamentalistiniame Biblijos koledže, kurį pradėjau lankyti būdamas jaunas, būdamas septyniolikos. Tuo metu mano mokslinius tyrimus skatino ne tiek intelektualinis smalsumas, kiek pamaldus tikrumo troškimas.

Studijos Moody institute man paliko gilų įspūdį. Pasirinkau šią instituciją, nes vidurinėje mokykloje "atgimiau tikėjime" ir nusprendžiau būti "tikru" krikščioniu, o tai reiškė, kad turėsiu Biblijos įvaldymo patirties. Per pirmąjį mokyklos semestrą man kažkas nutiko: mano poreikis pažinti Bibliją tapo aistringas iki pašėlimo. Moody

institute ne tik lankiau visus Biblijos ir teologijos kursus, bet ir savo iniciatyva išmokau mintinai ištisas Biblijos knygas. Kiekvieną laisvą minutę skyriau jo studijoms. Skaičiau knygas ir studijavau paskaitų metu padarytus užrašus. Beveik kiekvieną savaitę sėdėjau visą naktį ruošdamasis pamokoms.

Treji metai tokių studijų gali apversti visą jūsų gyvenimą aukštyn kojomis. Ir, žinoma, tapti proto grūdinimu. Baigęs Moody institutą, nuėjau į Wheaton koledžą įgyti anglų literatūros laipsnį, bet ir toliau kreipiau dėmesį į Bibliją, lankiau įvairius jos aiškinimo kursus ir kartą per savaitę kalbėdavau apie tai savo vaikų grupei bažnyčioje. Ir jis išmoko graikų kalbą, kad galėtų studijuoti Naująjį Testamentą originale.

Kaip įsitikinęs krikščionis, tikintis Biblija, tikėjau, kad visa tai iki paskutinio žodžio buvo Dievo atsiųsta – Dievo įkvėpta. Galbūt tai buvo priežastis, su kokiu užsidegimu jį studijavau. Nes prieš mane buvo Dievo žodžiai, visatos Kūrėjo, visų Viešpaties žodžiai, skirti mums, paprastiems mirtingiesiems. Be jokios abejonės, visiškas šių žodžių supratimas yra svarbiausias dalykas gyvenime. Bent jau man tai buvo svarbu. Literatūros supratimas plačiąja šio žodžio prasme padėjo man suprasti šį darbą (tam specializavausi anglų literatūroje), gebėjimas skaityti graikų kalbą leido sužinoti, kuriuos žodžius pasirinko teksto autorius.

Pirmaisiais metais Moody institute nusprendžiau tapti Biblijos studijų mokytoju ir profesoriumi. Tada, Wheaton, aš staiga supratau, kad aš moku graikų gana gerai. Todėl kitas mano žingsnis buvo iš anksto nulemtas: įstosiu į doktorantūros programą, studijuosiu Naująjį Testamentą, o ypač kai kuriuos graikų teksto ir kalbos aspektus. Mano mėgstamiausias graikų kalbos mokytojas Wheaton, Geraldas Hawthorne'as, supažindino mane su Bruce'o Metzgerio, labiausiai gerbiamo šalies autoriteto graikų Biblijos rankraščių srityje, raštais, kuris pasirodė esąs dėstytojas Prinstono teologijos seminarijoje. Ir aš kreipiausi į Prinstoną, nieko apie tai nežinodamas, išskyrus tai, kad ten dėstė Bruce'as Metzgeris ir kad jei norėčiau tapti graikų rankraščių ekspertu, turėčiau tiesioginį kelią į Prinstoną.

Manau, kad žinojau *dar vieną* dalyką apie Prinstono seminariją: tai nebuvo evangelinė institucija. Ir kuo daugiau informacijos sužinojau per kelis mėnesius iki persikėlimo į Naująjį Džersį, tuo labiau nervinausi. Iš draugų girdėjau, kad Prinstonas laikomas "liberalia" seminarija, kurioje mažai akcentuojama tiesioginė prasmė ir "žodinė, įkvepianti" Biblija. Tai reiškia, kad sunkiausias išbandymas man neturėjo būti studijos, kurias galėjau įrodyti įgijęs magistro laipsnį ir laimėjęs teisę stoti į doktorantūrą. Turėjau išlaikyti tikėjimą Biblija kaip įkvėptu ir neklystančiu Dievo Žodžiu.

Ir aš atvykau į Prinstono teologijos seminariją, jaunas, neturtingas, bet entuziastingas ir pasiryžęs priešintis liberalams su jų sumenkintomis idėjomis apie Bibliją. Kaip ir dera geram evangelikui krikščioniui, buvau pasirengęs atremti bet kokį išpuolį prieš savo biblinį tikėjimą. Galėčiau paaiškinti bet kokį akivaizdų prieštaravimą ir išspręsti bet kokį galimą Dievo Žodžio neatitikimą tiek Senajame, tiek Naujajame Testamente. Žinojau, kad dar turiu daug ko išmokti, bet *nesužinosiu*, kad tokiame svarbiame šventame tekste yra klaidų.

Ne visiems planams lemta išsipildyti. Tai, ką sužinojau Prinstone, paskatino mane pakeisti savo požiūrį į Bibliją. Nepasidaviau be kovos – iš pradžių sunkiai kovojau ir ginčijausi. Meldžiausi, kad požiūris pasikeistų (daug ir karštai), kovojau su juo (intensyviai), priešinausi iš visų jėgų. Tuo pačiu metu pagalvojau, kad jei noriu būti tikrai atsidavęs Dievui, turiu būti visiškai atsidavęs tiesai. Po gana ilgo laiko man tapo aišku, kad mano ankstesnės idėjos apie Bibliją kaip neklystantį dieviškąjį apreiškimą buvo iš esmės klaidingos. Turėjau pasirinkti: arba toliau kabintis prie pažiūrų, kurias jau supratau, kad yra klaidingos, arba eiti keliu, kuris, mano manymu, mane veda tiesa. Galų gale paaiškėjo, kad pasirinkimo nėra. Tai, kas tiesa, yra tiesa, o tai, kas nėra, nėra.

Daugelį metų pažįstu žmonių, kurie sakė: "Jei mano įsitikinimai prieštarauja faktams, tuo blogiau faktams". Aš niekada nebuvau vienas iš jų. Tolesniuose skyriuose pabandysiu paaiškinti, kodėl studijuodamas Bibliją permąsčiau savo požiūrį.

Ši informacija reikalinga ne tik tokiems mokslininkams kaip aš, kurie visą savo gyvenimą paskyrė rimtiems tyrimams, bet ir visiems,

besidomintiems Biblija, nesvarbu, ar jie laiko save tikinčiaisiais, ar ne. Mano požiūriu, ši informacija yra labai svarbi. Nesvarbu, ar esate tikintis, ar ne, ar esate fundamentalistas, evangelikas, nuosaikus ar liberalas, Biblija vis dar yra svarbiausia knyga mūsų civilizacijos istorijoje. Suprasti, kas tai yra ir kas ne, yra viena iš svarbiausių intelektualinių užduočių, kurias mūsų visuomenė gali sau išsikelti.

Kai kuriems šios knygos skaitytojams joje pateikta informacija tikriausiai sukels gėdos jausmą. Viskas, ko prašau, yra tai, kad jei atsiduriate tokioje situacijoje, sekite mano pavyzdžiu, pabandykite priimti ją atviru protu, o jei turite keistis, keiskitės. Jei niekas šioje knygoje jūsų nešokiruoja ar įspėja, tiesiog perskaitykite ją su malonumu.

Esu neapsakomai dėkingas daugeliui mąstančių ir įžvalgių skaitytojų, kurie uoliai studijavo mano rankraštį ir aktyviai reikalavo, tikiuosi, ne veltui, pakeisti kai kurias ištraukas. Šie skaitytojai yra Dale'as Martinas iš Jeilio universiteto ir Jeffas Syker iš Loyola Marymount universiteto; mano dukra Kelly Ehrman Katz; mano magistrantai Jaredas Andersonas ir Benjaminas White'as; vienas sumanus korektorius ir mano dėmesingas ir neįkainojamas redaktorius NagregOp, Roger Frith.

Šią knygą skiriu savo dvejų metų anūkei Aya, tobulumui visais atžvilgiais.

1. ISTORINIAI IŠPUOLIAI PRIEŠ TIKĖJIMĄ

Krikščionybėje Biblija nuolat perkama, visur aktyviai skaitoma ir gerbiama kaip jokia kita knyga. Tuo pačiu metu nė viena knyga nėra taip nesuprantama, ypač pasauliečių skaitytojų ratuose.

Per pastaruosius du šimtmečius Biblijos tyrinėtojai padarė didelę pažangą suprasdami Bibliją – archeologiniais radiniais, hebrajų, graikų, Šventojo Rašto originalo kalbų tyrinėjimu ir gilia bei apgalvota istorine, literatūrine ir tekstine analize. Tai didžiulė mokslo sritis. Vien Šiaurės Amerikoje tūkstančiai mokslininkų tęsia rimtus šios srities tyrimus, jų tyrimų rezultatai reguliariai ir sistemingai supažindinami tiek su universitetų magistrantais, tiek su būsimais kunigais, studijuojančiais seminarijose ir besiruošiančiais tarnystei.

Tačiau šiuolaikinių Biblijos tyrimų rezultatai visuomenei praktiškai nežinomi. Ne tik todėl, kad mes skiriame savo gyvenimą Biblijos studijoms ir nesivarginame jos skelbti visuomenei, bet ir todėl, kad daugelis kunigų, studijavusių šią medžiagą seminarijoje, nusprendė dėl įvairių priežasčių nesidalinti ja su savo parapijiečiais, vos pradėję dirbti bažnyčioje. (Žinoma, bažnyčios yra akivaizdžiausia vieta studijuoti ir aptarti Bibliją, arba bent jau turėtų ją studijuoti ir aptarti.) Todėl vis daugiau žmonių ne tik nežino apie *Biblijos turinį*, bet ir mažai supranta, ką mokslininkai apie ją sužinojo per pastaruosius du šimtmečius.

Ši knyga skirta šiai problemai spręsti. Tai gali būti vertinama kaip mano bandymas atskleisti paslaptį.

Tolesniuose skyriuose pateikiami požiūriai į Bibliją nėra mano paties išradimai. Šios pažiūros daugelį metų buvo paplitusios tarp žymių ir kritiškų mokslininkų, dėstančių Šiaurės Amerikos ir Europos universitetuose ir seminarijose, tačiau jos beveik neskleidžiamos visuomenėje, juo labiau tarp Biblijos skaitytojų, kurie, tikėtina, yra labiausiai suinteresuota grupė. Visų tų, kurie siekia tapti išsilavinę, išmanančiais, išmanančiais svarbiausios mūsų civilizacijos knygos turinį, labui, situacija turi pasikeisti.

Biblijos įvadas seminaristams

Daugelis Biblijos tyrinėtojų mokėsi teologijos mokyklose. Kiekvienais metais į seminariją įstoja daug studentų. Dažniausiai jie susidūrė su Biblijos studijomis mokyklos metais, lankydami vaikų sekmadienines mokyklas. Tačiau dažniausiai jie priima Bibliją taip, kaip dera pamaldiems krikščionims, skaitydami ją, kad sužinotų, kuo tikėti ir kaip gyventi. Paprastai tokie studentai nesidomi mokslininkų darbu ir nesusiduria su atradimais, susijusiais su Biblijos problemomis, kylančiais ją studijuojant akademiniu, ypač istoriniu požiūriu.

Kiti seminarijos studentai rimtai žiūri į mokslą, bet atrodo, kad jie nepakankamai gerai žino Bibliją, kad gerbtų Šventąjį Raštą kaip įkvėptą Dievo Žodį. Tokie mokiniai dažniausiai gimsta ir auga tikinčiųjų šeimose ir jaučiasi pašaukti tarnauti – dažniausiai bažnyčioje, taip pat tarnauti kitose socialinėse srityse. Visose pagrindinėse mano šalies

denominacijose – presbiterijonų, metodistų, liuteronų, episkopaliečių ir t. t. – dabar yra nemažai tų, kuriuos vadinu "liberalais". Jie netiki Biblijos klaidingumu ir yra labiau atsidavę bažnyčiai kaip institucijai, o ne Šventajam Raštui; Jie ieško atsakymų į tikėjimo ir gyvenimo klausimus iš Bažnyčios. Atvirai kalbant, daugelis jų mažai žino apie Bibliją, nes tik miglotai supranta jos religinę vertę.

Protestantų seminarijose tokia situacija ne visada buvo stebima. Dar prieš kelis dešimtmečius studentai turėjo įstoti į seminariją turėdami daug žinių apie Bibliją, o pasiruošimas tarnystei reiškė, kad studentai jau žinojo Senojo ir Naujojo Testamento turinį. Deja, visa tai yra praeityje. 1970-ųjų pabaigoje, kai buvau Prinstono teologijos seminarijoje (presbiterionas), dauguma mano klasės draugų turėjo sunkiai dirbti, kad išlaikytų tai, ką mes vadiname "Mažųjų Biblija", testą, skirtą patikrinti studento žinias apie pagrindinę Biblijos informaciją: Kas yra Penkiakovė? Į kokią Biblijos knygą įtrauktas Kalno pamokslas? Kas yra Teofilius? – informacija, tvirtai įsirėžusi į atmintį tų, kurie atėjo iš griežtos evangelinės aplinkos.

Man susidaro įspūdis, kad dauguma studentų pirmaisiais seminarijos metais neįsivaizduoja, ko tikėtis iš Biblijos studijų kurso. Žinoma, šis kursas yra tik nedidelė mokymo programos dalis. Privalomi kursai apima bažnyčios istorijos, sisteminės teologijos, krikščioniškojo ugdymo, oratorijos, homiletikos (pamokslavimo meno) ir bažnyčios administravimo kursus. Visas šis didžiulis žinių kiekis turėtų būti įvaldytas per trejus metus. Tačiau kiekvienas studentas privalo išklausyti įvadinius ir pagrindinius Biblijos studijų kursus. Dauguma studentų tikisi, kad šie kursai bus dėstomi daugiau ar mažiau religiniu, pamaldžiu požiūriu, kad jie, kaip būsimi kunigai, suprastų, kaip Biblija turėtų būti suprantama ir taikoma šiuolaikiniame žmonių gyvenime savaitiniuose pamoksluose.

Tokie studentai bus karčiai nusivylę. Didžiausios šalies protestantų seminarijos garsėja savo pastangomis kvestionuoti brangius įsitikinimus apie Bibliją, net jei šie puoselėjami įsitikinimai yra tik šiltas, malonus, bet neaiškus jausmas, kad Biblija yra nuostabus vadovas garbinimo pasaulyje, su kuriuo reikia elgtis pagarbiai ir atsidavusiai. Šiose seminarijose mokoma rimtų Biblijos studijų, kurios nereikalauja

kompromisų. Pamaldumas juose nėra skatinamas. Ją dėsto mokslininkai, susipažinę su pastarųjų trijų šimtmečių vokiečių ir anglakalbių Biblijos tyrinėtojų raštais. Jie siekia perteikti *mokiniams žinias apie* Bibliją, o ne paaiškinti, kas *joje* yra. Seminarijoje Biblijos studijos paprastai dėstomos iš grynai istorinės ir akademinės perspektyvos, ko pirmo kurso studentai nesitiki ir ko jie niekada anksčiau nėra patyrę namuose, bažnyčioje ar sekmadieninėje mokykloje.

Beveik visose didžiosiose protestantų (o dabar ir katalikų) seminarijose Biblijos studijoms taikomas vadinamasis "istorinis-kritinis" metodas. Tai diametraliai priešinga "dievobaimingam" bažnyčios požiūriui: ji sutelkia dėmesį į tai, ką sako Biblija, ypač man asmeniškai ar mano bendruomenėje. Ką Biblija man sako apie Dievą? Apie Kristų? Apie bažnyčią? Apie mano santykį su pasauliu? Ką, jos požiūriu, turėčiau tikėti? Kokių veiksmų turėtumėte imtis? Ką tai sako apie atsakomybę visuomenei? Kaip Biblija padeda man priartėti prie Dievo? Kaip tai padeda man gyventi?

Istorinis-kritinis metodas turi skirtingą problemų spektrą, todėl kelia visiškai skirtingus klausimus. Šio metodo esmė yra istorinis klausimas (taigi ir pavadinimas) apie Biblijos knygų reikšmę jų originaliame, istoriniame kontekste. **Kas buvo tikrieji Biblijos autoriai**? Ar gali būti (galbūt!), kad kai kurios Biblijos knygos priskiriamos kitiems autoriams, ar kad autoriai nėra tie, kurie teigia tai padarę – tarkime, kad 1 Timotiejui iš tikrųjų nebuvo Pauliaus arba kad **Mozė nebuvo Pradžios knygos autorius?** Kada šie autoriai gyveno? Kokiomis sąlygomis ir aplinkybėmis rašėte? Kokius to meto klausimus jie bandė apsvarstyti? Kaip juos paveikė to laikmečio kultūriniai ir istoriniai bruožai? Kokiais šaltiniais naudojosi šie autoriai? Kada buvo sukurtos spyruoklės? Ar gali būti, kad šie šaltiniai skirtingai svarstė tą ar kitą klausimą? Ar autoriai, kurie naudojosi šiais šaltiniais, taip pat gali turėti kitokią nuomonę, kitokią nei skirtingų šaltinių autorių nuomonė ir tų, kurie vis dar jais naudojosi? Ar Biblijos knygose, pagrįstose skirtingais šaltiniais, gali būti vidinių neatitikimų? Arba nesutaikomi prieštaravimai? O kas, jei pirminiame kontekste šios knygos turėtų visiškai kitokią reikšmę, nei joms suteikiama šiandien? O mes,

aiškindami Šventąjį Raštą, ištraukiame jo žodžius iš konteksto, taip iškreipdami jų prasmę?

Ką daryti, jei neturime originalaus teksto? Kas būtų, jei bėgant šimtmečiams, kol Biblija – Senasis Testamentas hebrajų kalba ir Naujasis Testamentas graikų kalba – buvo kopijuojami ranka, jų žodžius pakeitė geranoriški, bet nerūpestingi arba, priešingai, sąmoningi kopijuotojai, kad suteiktų jiems trokštamą prasmę?

Šie ir daugelis kitų klausimų keliami istoriniu-kritiniu metodu. Nenuostabu, kad iš karto po įstojimo į seminariją mokiniai turi rimtai pasiruošti Biblijos egzaminui prieš pradedant Biblijos studijas. Toks tyrimas daro prielaidą, kad jo tema yra žinoma dar prieš apie ją kalbant.

Didžiulis procentas seminaristų neturi nė menkiausio supratimo apie istorinį kritinį metodą. Jie eina į mokyklą tikėdamiesi išmokti religinių tiesų iš Biblijos, kad galėtų apie jas pamokslauti, kaip tai darė bažnyčių, kurias kadaise lankė šie mokiniai, kunigai. Pasirodo, jie nėra pasirengę istorinei kritikai. Jų nuostabai, vietoj medžiagos būsimiems pamokslams jie pradėjo studijuoti istorinius-kritinius darbus, remdamiesi šimtmečių tyrimų rezultatais. Biblijoje gausu neatitikimų, iš kurių daugelis patenka į nesuderinamų prieštaravimų kategoriją. Mozė neparašė Penkiaknygės (pirmųjų penkių Senojo Testamento knygų), o Matas, Morkus, Lukas ir Jonas neraše Evangelijų. Yra ir kitų knygų, kurios nėra įtrauktos į Bibliją, kurios vienu ar kitu metu buvo laikomos kanoninėmis, pavyzdžiui, kitos evangelijos, kurios turėtų būti priskiriamos Jėzaus pasekėjams Petrui, Tomui ir Marijai. Tikriausiai Išėjimas visai nebuvo toks, koks aprašytas Senajame Testamente. Pažadėtosios žemės užkariavimo istorija greičiausiai paremta legendomis. Be daugybės neatitikimų, Evangelijose yra medžiagos, kuri nėra istorinė. Sunku nustatyti, ar Mozė apskritai egzistavo ir ko mokė tikrasis Jėzus. Istoriškai tikslūs Senojo Testamento epizodai kaitaliojasi su legendomis, o Naujojo Testamento Apaštalų darbų knygoje yra istoriškai netikslios informacijos apie Pauliaus gyvenimą ir mokymus. Daugelį Naujojo Testamento knygų parašė ne patys apaštalai, o vėlesni autoriai, *apsimetę* apaštalais. Ir tai nėra išsamus sąrašas.

Kai kurie studentai priima šiuos naujus požiūrius nuo pat pirmos dienos. Kiti, tarp konservatyvesnių, ilgai priešinasi, atkakliai įsitikinę, kad Dievas neleis iškraipymų savo šventojoje knygoje. Tačiau netrukus, kai atsiranda naujų įrodymų, daugelis jų supranta, kad jų tikėjimas Biblijos klaidingumu ir absoliučiu istoriniu patikimumu buvo sukrėstas. Įrodymų yra tiesiog per daug, o norint suderinti visus šimtus neatitikimų Biblijos šaltiniuose, reikia tiek daug prielaidų, išvadų ir interpretacijos manevrų, kad galiausiai jų autoriai pasiduoda.

Problemos su Biblija

Studentams, kurie ateina į seminariją įsitikinę, kad Biblija yra visiškai, absoliučiai, 100 procentų tiksli ir be klaidų, suvokimas, kad dauguma kritiškų mokslininkų turi labai skirtingas nuomones, gali būti tikras šokas ir sukrėtimas pamatams. Tačiau kai šie mokiniai leidžia sau pripažinti, kad Biblijos klaidos yra įmanomos, jų supratimas apie Šventąjį Raštą kardinaliai pasikeičia. Kuo ilgiau jie studijuoja tekstą, tuo atidžiau ir stropiau tai daro, tuo daugiau klaidų randa ir tuo aiškiau mato, kad iš tikrųjų Biblija tampa *daug* aiškesnė, jei pripažįsta, kad joje yra neatitikimų, užuot atkakliai juos neigę, net jei jie yra pastebimi.

Žinoma, daugelis pirmą kartą studijuojančių studentų yra įgudę suderinti skirtumus tarp Evangelijų. Pavyzdžiui, Morkaus evangelijoje sakoma, kad paskutinę savo gyvenimo savaitę Jėzus "išvarė iš šventyklos", "apvertė pinigų keitėjų stalus ir juos pardavusių balandžių suolus", sakydamas: "Mano namai bus vadinami maldos namais... bet jūs padarėte ją vagių duobe" (Morkaus 11), o pagal Joną šis įvykis įvyko pačioje Jėzaus tarnystės pradžioje (Jono 2). Kai kurie skaitytojai mano, kad Jėzus du kartus išvarė pirklius iš šventyklos: vieną kartą pamaldų pradžioje, vieną kartą pabaigoje. Tačiau net ir tai reiškia, kad nei Morkus, nei Jonas mums nesako "visos tiesos", nes kiekvienoje Evangelijoje yra tik vienas išvarymas iš šventyklos. Be to, ar toks dviejų įvykių suderinimas yra istoriškai pateisinamas? Jei Jėzus sukėlė neramumus šventykloje savo tarnystės pradžioje, kodėl valdžia jo nesuėmė net tada? Jei suprantame, kad Biblijoje gali būti neatitikimų, galime suvokti, kad Morkaus ir Jono evangelijos išvarymo iš šventyklos epizodui suteikia skirtingas reikšmes, todėl šis įvykis pasakojamas apie

skirtingus Jėzaus tarnystės laikotarpius. Šiuo atveju šių dviejų naratyvų neįmanoma suderinti istoriniu požiūriu.

Tas pats pasakytina ir apie Petro Jėzaus neigimą. Morkaus evangelijoje Jėzus sako Petrui, kad Petras tris kartus išsižadės jo "prieš gaidžio giedojimą du kartus". Mato evangelijoje "prieš gaidžio giedojimą". Taigi, kokie žodžiai yra teisingi – apie dvi ar vieną gaidžio varną? Studijų metais įsigijau knygą, kurios tikslas buvo paaiškinti tokius neatitikimus. Jis vadinosi "Kristaus gyvenimas stereofonijoje". Jo autorius Johnstonas Chaney paėmė keturis evangelijos pasakojimus ir sujungė juos į vieną didesnį megapasakojimą, kad parodytų, kokia *buvo autentiška* evangelija. Petro neigimo pasakojimo neatitikimų sumaniai išvengiama: iš tikrųjų Petras išsižadėjo Jėzaus šešis kartus – tris kartus prieš gaidžio giedojimą vieną kartą, ir dar tris kartus po gaidžio giedojimo du kartus. Tas pats gali paaiškinti, kodėl Petras neigia Jėzų daugiau nei trijų skirtingų žmonių (ar žmonių grupių) akivaizdoje įvairiuose šaltiniuose.

Bet vėlgi, norėdamas atsikratyti Evangelijų aiškinimo ruožų, autorius turėjo parašyti *savo* Evangeliją, skirtingai nei bet kuris Naujasis Testamentas. Bet argi nėra absurdiška teigti, kad tik "mano" Evangelija, kurią surinkau iš keturių Naujojo Testamento fragmentų, yra teisinga ir tiksli, o visa kita yra tik iš dalies teisinga?

Tokie patys sunkumai kyla ir su pasakojimais apie Jėzaus prisikėlimą. Trečią dieną po jo mirties moterys atėjo prie kapo patepti kūno. Ir ką jie ten matė? Jaunas vyras, kaip sako Morkus, ar du vyrai (Lukas), ar Viešpaties angelas (Matas)? Šis neatitikimas paprastai atmetamas teigiant, kad moterys iš tikrųjų matė "du angelus". Tai gali paaiškinti visa kita: kodėl Matas rašo, kad jie matė vieną angelą (jis mini tik vieną iš dviejų angelų, bet neneigia, kad buvo antras), kodėl Morkus praneša, kad tai buvo jaunas vyras (angelai pasirodo žmogaus pavidalu, nors jie išlieka angelais, o Morkus mini tik vieną iš jų, neneigdamas antrojo buvimo), ir kodėl Lukas sako, kad buvo du žmonės (nes angelai pasirodė žmogaus pavidalu). Tačiau norint išaiškinti tokius neatitikimus, vėlgi reikia teigti, kad tikrieji įvykiai neatitinka nė vieno iš Evangelijos pasakojimų, nes nė vienas iš trijų evangelistų tiesiogiai nenurodė, kad moterys matė "du angelus".

Kaip pamatysime netrukus, Naujajame Testamente gausu kitų neatitikimų, įskaitant kai kuriuos, kuriuos paaiškinti yra daug sunkiau (ir, mano nuomone, beveik neįmanoma) nei aukščiau pateikti paprasti pavyzdžiai. Neatitikimų randama ne tik tarp skirtingų Biblijos knygų, bet ir tų pačių knygų tekstuose, problemą, kurią tyrėjai jau seniai paaiškino tuo, kad evangelistai savo darbe naudojo skirtingus šaltinius, kurie kartais skyrėsi vienas nuo kito. Nuostabu, kaip lengva praleisti tokias problemas skaitant Evangelijas, jei jų nesuvokiame, bet kai tik kas nors atkreipia mūsų dėmesį, jos iškart išryškėja. Pavyzdžiui, Evangelijoje pagal Joną Jėzus padaro savo pirmąjį stebuklą antrajame skyriuje, paverčia vandenį vynu (stebuklas, kuris ypač populiarus koledžų miesteliuose), ir mums sakoma, kad "taip Jėzus pradėjo stebuklus" (Jono 2:11). Vėliau tame pačiame skyriuje skaitome, kad Jėzus padarė "stebuklus" Jeruzalėje (Jono 2:23). Galiausiai ketvirtame skyriuje jis išgydo dvariškio sūnų, o autorius rašo: "Šį antrąjį stebuklą padarė Jėzus" (Jono 4:54). Ar taip? Pirmasis stebuklas, tada stebuklai, o paskui vėl antrasis stebuklas? [1]

Vienas iš mano mėgstamiausių akivaizdžių neatitikimų – skaičiau Jono evangeliją daugelį metų, kol staiga supratau, kaip keistai ji skambėjo – yra Jėzaus atsisveikinimo kalboje, jo paskutiniame kreipimesi į savo mokinius per paskutinį valgį su jais, kuris apima visus 13–17 skyrius. Jono 13:36 Petras klausia: "Viešpatie! Po kelių eilučių Tomas sako: "Viešpatie! mes nežinome, kur jūs einate" (Jono 4:5). Ir po kelių minučių, to paties valgio metu, Jėzus priekaištauja mokiniams žodžiais: "Dabar aš einu pas Tą, kuris mane siuntė, ir nė vienas iš jūsų manęs neklausia: 'Kur einate?'" (Jono 16:5). Arba Jėzaus dėmesys pernelyg išsiblaškęs, arba kažkas atsitiko su šių skyrių medžiagos šaltiniais, ir yra keistas nenuoseklumas.

Tokie sunkumai dar dažniau iškyla skaitant Senąjį Testamentą nuo pat jo pradžios. Kai kurie žmonės deda daug pastangų, kad išlygintų visus šiuos šiurkščius kraštus, tačiau atidžiai pažvelgus į juos paaiškėja, kad juos suderinti labai sunku. Ir kodėl juos koordinuoti? Galbūt tai tik skirtingi tekstai. Sukūrimo aprašymas pirmajame Pradžios knygos skyriuje stulbinamai skiriasi nuo aprašymo antrajame tos pačios knygos skyriuje. Kaip matyti iš hebrajiško teksto, skiriasi ne tik posakių

pasirinkimas ir pateikimo stilius, bet ir Dievo vardai skiriasi abiejuose skyriuose, bet ir skyrių turinys daugeliu atžvilgių skiriasi. Pakanka sudaryti įvykių, vykstančių pirmajame skyriuje, sąrašą jų atsiradimo tekste tvarka, tada tą patį sąrašą antrajam skyriui ir palyginti jį su pirmuoju. Kada žvėrys buvo sukurti žmonių akivaizdoje, kaip pirmajame skyriuje, ar vėliau, kaip antrajame? Kada buvo sukurti augalai – prieš žmones ar po jų? Ar "žmogus" yra pirmasis gyvas padaras, ar paskutinis? Kada buvo sukurti vyrai ir moterys, tuo pačiu metu ar skirtingu metu? Net skyrių tekste yra neatitikimų: jei "šviesa" atsirado pirmąją sukūrimo dieną pirmajame Pradžios knygos skyriuje, tai kodėl saulė, mėnulis ir žvaigždės atsirado tik ketvirtą dieną? Iš kur atsirado šviesa, jei ne iš saulės, mėnulio ir žvaigždžių? Kaip galėjo egzistuoti kiekvienos iš pirmųjų trijų dienų "vakaras ir rytas", jei saulės dar nebuvo?

Ir tai tik pradžia. Kai Nojus paima gyvulius į skrynią, kiek jų iš viso yra – septynios poros "kiekvieno švaraus galvijo", kaip Pradžios 7:2, ar tik dvi poros, kaip Pradžios 7:9-10?

Išėjimo knygoje Dievas sako Mozei: "Aš pasirodžiau Abraomui, Izaokui ir Jokūbui vardu "Visagalis Dievas". bet mano vardu Viešpats [Jahvė] jiems neapsireiškė" (Išėjimo 6:3). Kaip tai dera su anksčiau Pradžios knygos tekstu, kuriame Dievas Abraomui apsireiškia kaip Viešpats: "Ir [Dievas] jam [Abraomui] tarė: 'Aš esu Viešpats [Viešpats], kuris išvedžiau tave iš chaldėjų' (Pradžios 15:7)?

Arba paimkite vieną iš mano mėgstamiausių ištraukų, dešimties marų, kuriuos Mozė paleido ant egiptiečių galvų, kad priverstų faraoną "paleisti savo žmones". Penktasis buvo maras, nuo kurio "žuvo visi Egipto galvijai" (Išėjimo 9:6). Kaip po kelių dienų, septintojo maro valandą, "galinga kruša" sunaikino viską, kas buvo lauke, "nuo žmogaus iki žvėries" (Iš 9:24-25). Apie kokius galvijus mes kalbame?

Atidžiai skaitant Bibliją, be daugybės neatitikimų ir prieštaravimų, kyla ir kitų sunkumų. Kai kuriose ištraukose tekstas atspindi neigiamas idėjas apie Dievą ir Jo žmones. Ar tikrai tikime, kad Dievas gali įsakyti žiauriai nužudyti viso miesto gyventojus? Jozuės knygoje Dievas įsako

Izraelio kariams pulti Jericho miestą ir nužudyti kiekvieną jame esantį vyrą, moterį ir vaiką. Ką jie gali turėti bendro su nuodėmingumu?

Arba paimkite ištrauką iš 136 psalmės, vienos gražiausių psalmių, kuri prasideda įsimintinomis eilutėmis: "Prie Babilono upių mes sėdėjome ir verkėme, kai prisiminėme Sionę". Čia yra ryškus ištikimo izraelito, svajojančio grįžti į babiloniečių sunaikintą Jeruzalę, vaizdas. Tačiau psalmės pabaigoje jo šlovinimas Dievui ir šventajam miestui įgauna žiaurią kryptį: tas, kurio vardu kalbama kalba, planuoja atkeršyti Dievo priešams: "Palaimintas tas, kuris paima ir sudaužo tavo kūdikius ant akmens!" Ar šie žodžiai yra iš Biblijos?

Kerštо Dievas randamas ne tik Senajame Testamente, priešingai nei teigia kai kurie krikščionys. Net Naujajame Testamente jis pasirodo kaip teismo ir rūstybės Dievas, kaip žino kiekvienas Apreiškimo skaitytojas. Ugnies ežeras jau dega, paruoštas visiems, kurie maištauja prieš Dievą. Kankinimas jame tęsis *"per amžius"* – amžina bausmė laukia net tų, kurie karts nuo karto nusidėjo, tarkime, dvidešimt metų. Dvidešimt trilijonų metų kankinimų per dvidešimt neteisingo gyvenimo metų, ir tai tik pradžia. Ar Dievui dera tai daryti?

Reikia pabrėžti, kad mokslininkai ir studentai, abejojantys tokiomis ištraukomis, neabejoja pačiu Dievu. Jie nepasitiki tik tuo, ką *Biblija sako* apie Dievą. Kai kurie iš šių mokslininkų ir toliau tiki, kad Biblija tam tikra prasme yra įkvėpta, tačiau kiti atmeta šią idėją. Tačiau net jei įkvėpimas būtų suteiktas Biblijos autoriams, jie nebuvo absoliučiai neklystantys; Jie padarė klaidų. Šios klaidos apima neatitikimus ir prieštaravimus, taip pat klaidingus sprendimus apie Dievą, kas Jis buvo ir ko Jis norėjo. Ar Jis tikrai norėjo, kad Jo pasekėjai daužytų priešo kūdikių galvas į akmenis? Ar Jis norėjo, kad netikintieji būtų kankinami trilijonus metų?

Daugelis seminaristų turi patys išspręsti šiuos klausimus, bandydami nutolti nuo religinių Biblijos studijų, prie kurių buvo įpratę iki seminarijos, ir gauti galimybę studijuoti Bibliją moksliniu požiūriu. Paprastai šie klausimai kyla dėl susipažinimo su istoriniu-kritiniu požiūriu į Bibliją, kuris būdingas daugumai didžiųjų protestantų

seminarijų ir yra daugiau ar mažiau laikomas "visuotinai priimtu" Biblijos tyrinėtojų Jungtinėse Amerikos Valstijose ir Europoje.

Pagal šias pažiūras, kiekvienas Biblijos knygų autorius gyveno savo laiku ir vietoje, kuri skyrėsi nuo mūsų šiandien. Kiekvienas autorius rėmėsi kultūrinėmis ir religinėmis prielaidomis, kuriomis mes nedalijamės. Istorinis-kritinis metodas apima bandymą suprasti, ką kiekvienas iš Biblijos autorių galėjo reikšti pirminiame kontekste. Remiantis šiomis pažiūromis, kiekvienam autoriui turėtų būti leista turėti savo nuomonę, išsakyti savo nuomonę. Naujajame Testamente Mato evangelijos autorius nesako to paties, ką Luko evangelijos autorius. Morkaus žodžiai neatitinka Jono žodžių. Pauliaus žodžiai nesutampa su Jokūbo tekstais. Apreiškimo autorius skiriasi nuo visų kitų knygų autorių. Ir jei Naująjį Testamentą vertinsime kartu su Senuoju, painiava tik didės. Jobo knygos ir Ekleziasto knygos autoriai vienareikšmiškai teigia, kad nėra gyvenimo po mirties. Amoso knygoje teigiama, kad Dievo tauta kenčia, nes Dievas baudžia juos už jų nuodėmes; Jobo knygoje, kad nekaltieji gali kentėti, ir Danieliaus knygoje, kad nekaltieji ne tik gali, bet ir kentės. Visos šios knygos yra skirtingos, kiekviena turi savo prasmę ir potekstę, kurios verta klausytis.

Nuo seminarijos iki pamokslininko sakyklos

Vienas iš labiausiai stebinančių ir mįslingų krikščionybės (pagrindinių jos srovių) bruožų yra toks: seminaristai, studijavę Bibliją istoriniu-kritiniu metodu, atrodo, ją visiškai pamiršta, vos tapę kunigais. Jie mokomi kritiškai mąstyti apie Šventąjį Raštą, sužinoti apie Šventojo Rašto neatitikimus ir prieštaravimus, atpažinti įvairias istorines klaidas ir netikslumus, suvokti, kaip sunku nustatyti, ar Mozė iš tikrųjų egzistavo, ką Jėzus iš tikrųjų sakė ir darė, sužinoti, kad yra ir kitų knygų, kurios kadaise buvo laikomos kanoninėmis, bet galiausiai nepateko į Šventąjį Raštą (pvz., kitos Evangelijos ir Apokalipsės) supranta, kad daugelis Biblijos knygų yra pasirašytos slapyvardžiais (pavyzdžiui, knygos tų, kurie pasirašė tik apaštalo vardą, bet nebuvo vienas), kad iš tikrųjų mes neturime nė vienos Biblijos knygos originalų, tik kopijas, kopijas, padarytas po kelių šimtmečių ir pakeistas. Studentai įsisavina visą šią informaciją, tačiau nuo pat bažnyčios pamaldų pradžios atrodo, kad jie deda ją į tolimą lentyną. Dėl priežasčių, kurias

aptarsiu pabaigoje, kunigai paprastai nenori dalintis su parapijiečiais tuo, ką sužinojo apie Bibliją seminarijoje Labai gerai prisimenu, kai pirmą kartą tai supratau. Tuo metu aš tik pradėjau dėstyti Šiaurės Karolinos universitete Chapel Hill ir vis dar buvau krikščionis. Šiaurės Karolinos presbiterionų bažnyčios pastorius paprašė manęs keturias savaites skaityti paskaitų ciklą apie "istorinį Jėzų". Aš sutikau. Savo paskaitose paaiškinau, kodėl istorikams sunku naudoti kanonines evangelijas kaip istorinius šaltinius – ne tik yra per daug neatitikimų, bet ir jas parašė dešimtmečiai po Jėzaus laikų nežinomi autoriai, kurie pasiekė jo gyvenimo detales žodinių tradicijų pavidalu, kurios buvo labai pakeistos. Be to, paaiškinau, kaip mokslininkai sukūrė Jėzaus gyvenimo įvykių atkūrimo metodus, ir užbaigiau seriją išsamiu visų apie jį žinomų faktų aprašymu. Mano žodžiuose nebuvo nieko naujo, tik įprasta mokymo medžiaga, kuri seminarijose buvo dėstoma penkiasdešimt metų. Visą šią medžiagą studijavau studijuodamas Prinstono seminarijoje.

Po paskaitų prie manęs priėjo graži senutė ir susierzinusi paklausė: "Kodėl aš niekada to negirdėjau?" Prisimenu, kaip pažvelgiau į kleboną, kalbantį su pora parapijiečių kitame posėdžių salės gale, ir stebėjausi, kodėl klebonas nieko nepaaiškino mano pašnekovui. Juk jis taip pat mokėsi Prinstono teologijos seminarijoje pagal tą pačią programą, o tai reiškia, kad jis žinojo tą pačią medžiagą, daugiau nei penkerius metus dėstė bažnytinėje suaugusiųjų mokykloje. Kodėl jis nepasidalijo savo žiniomis apie Bibliją ir istorinį Jėzų su bendruomene? Žinoma, jie turėjo teisę į šią informaciją. Galbūt jis tikėjo, kad jo kaimenė "nepasiruošusi" ją priimti? Toks globėjiškas požiūris, deja, yra pernelyg dažnas. Ar bijojote nereikalingų sunkumų ir problemų? Ar jis bijojo, kad istorinė informacija sunaikins jo parapijiečių tikėjimą? O gal jis manė, kad bažnyčios valdžia vargu ar pritars tokių žinių sklaidai? Ar šie autoritetai reikalavo, kad jis visuose savo pamoksluose ir mokymuose laikytųsi griežtai religinio požiūrio į Bibliją? Ir jis bijojo prarasti darbą? Niekada nesužinojau atsakymų į visus šiuos klausimus.

Nenoriu sakyti, kad bažnyčios turėtų tapti mini universitetais, o pastoriai turėtų tapti profesoriais, skaitančiais paskaitas iš bažnyčios sakyklų. Tačiau vienas dalykas yra aiškus: tarnystė nėra tik savaitinis

"gerosios naujienos" skelbimas, kad ir ką tai reikštų. Jame taip pat numatytas mokymas. Dauguma bažnyčių turi suaugusiųjų švietimo programas. Kodėl nesimoko ir suaugusieji? Situacija bažnyčioje, kurioje skaitiau paskaitas, toli gražu nėra pavienis atvejis.

Kiekvienais metais šimtai studentų lanko mano įvadą į Naująjį Testamentą Chapel Hill. Paprastai sraute yra 300–350 mokinių. Žinoma, dėstau šį kursą ne konfesiniu ar religiniu požiūriu, prie kurio jau seniai priprato dauguma bažnytinį išsilavinimą įgijusių studentų, bet istoriniu kritiniu požiūriu. Informacija ir sąvokos, kurias siūlau jų dėmesiui, neturi nieko radikalaus. Tos pačios nuomonės būdingos kritiškiems mokslininkams, kurie laikosi istorinio požiūrio į Bibliją, nesvarbu, ar jie patys yra tikintieji ar netikintys, protestantai, katalikai, žydai, agnostikai ir pan. Visų šių pažiūrų išmokau seminarijoje, ir jos dėstomos teologijos seminarijose ir universitetuose visoje šalyje. Tačiau tai pirmas kartas, kai mano mokiniai su jais susiduria, nors dauguma jų daug laiko skyrė sekmadieninėms mokykloms ir bažnyčioms.

Mano mokiniai į šiuos požiūrius reaguoja skirtingai. Konservatyvesni paprastai yra tokie patys kaip aš, to paties amžiaus – įsitikinę absoliučia Biblijos tiesa ir pasirengę ginčytis su visais, kurie ja abejoja. Kai kurie iš jų atsisako klausytis – jie beveik užkemša ausis ir pradeda dūzgti prislopinti, kad neišgirstų to, kas galėtų priversti juos suabejoti savo mylimu tikėjimu Biblija. Kiti siekia išsivaduoti iš bažnyčios ir religijos gniaužtų ir įsisavinti mano teikiamą informaciją taip aistringai, tarsi ji suteiktų jiems teisę netikėti.

Mano nuomone, tiek visiškas neigimas, tiek perdėtas uolumas įsisavinant naujas idėjas apie Bibliją nėra idealus atsakymas. Man labiau patinka, kad mokiniai stropiai studijuotų medžiagą, ją plačiai apmąstytų, kvestionuotų jos (ir savo) teiginius ir išvadas, bandytų suprasti, kaip medžiaga paveiks idėjas apie Bibliją ir krikščionybę, kurias jie jiems įskiepijo vaikystėje, ir atidžiai apsvarstykite, kaip tai gali paveikti juos asmeniškai. Žinoma, vienas iš pagrindinių mano tikslų yra paskatinti studentus įsisavinti kurso medžiagą. Juk tai istorinė informacija apie istorinę religiją, paremta istoriniais dokumentais. Šios pamokos nėra skirtos tarnauti kaip teologinis pratimas tikėjimui stiprinti ar susilpninti. Bet kadangi dokumentai, su kuriais susiduriame, daugumai studentų yra

tikėjimą pagrindžiantys dokumentai, istorinis-kritinis metodas, kurį naudojame klasėje, neišvengiamai turi įtakos tikėjimui. /.../

Istorinio-kritinio metodo pripažinimas

Prinstono seminarijoje, įvertinęs potencialią istorinio-kritinio metodo vertę, aš, kaip ir daugelis kitų seminarijos studentų, pradėjau taikyti šį naują (man) požiūrį – iš pradžių labai atsargiai, nes nenorėjau iš karto pasiduoti mokslui. Bet galiausiai pamačiau joje nuoseklią ir veiksmingą logiką ir visa širdimi atsidaviau Biblijos studijoms šiuo požiūriu.

Man sunku nustatyti, kada nustojau būti fundamentalistu, tikinčiu absoliučiu Biblijos neklystamumu ir žodiniu įkvėpimu. Kaip pažymėjau knygoje "Misciting Jesus", pagrindinis faktas man nuo pat pradžių buvo tai, kad mes neturime jokių Biblijos knygų originalų, o tik kopijas, padarytas vėliau, daugeliu atvejų po daugelio šimtmečių. Pamažu man pradėjo atrodyti vis juokingiau, kad Dievas siuntė šiuos tekstus nuo pirmo iki paskutinio žodžio, nes mes iš tikrųjų neturime šių žodžių, nes tekstai iš tikrųjų buvo pakeisti daugelyje vietų, ir jei dauguma pakeitimų yra nereikšmingi, tarp jų yra daug tikrai svarbių. Jei Dievas norėjo duoti mums savo žodžius, kodėl Jis neišlaikė jų originalioje formoje?

Maždaug tuo pačiu metu, kai pradėjau abejoti Dievo žodžių apreiškimu Biblijai, pradėjo ryškėti istorinis-kritinis Biblijos studijų poveikis. Pradėjau matyti teksto neatitikimus. Pastebėjau, kad kai kurios Biblijos knygos tarpusavyje nesutampa. Mane įtikino argumentas, kad kai kurios iš šių knygų buvo parašytos visai ne tų, kuriems buvo priskirta jų autorystė. Ir pamažu supratau, kad daugelis tradicinių krikščioniškų principų, kuriuos jau seniai buvau įpratęs priimti nekvestionuodamas, pavyzdžiui, Kristaus ir Trejybės dieviškumo, nebuvo ankstyvosiose Naujojo Testamento tradicijose, kurios laikui bėgant vystėsi ir palaipsniui nukrypo nuo pirminių Kristaus ir jo apaštalų mokymų.

Visos šios įžvalgos paliko gilų pėdsaką mano tikėjimui – manau, taip pat daugelio mano kolegų seminaristų tikėjimui tuo metu ir šiandien. Tačiau, skirtingai nei dauguma mano klasės draugų, aš negrįžau prie religinio požiūrio į Bibliją tą pačią dieną, kai gavau dieviškumo magistro laipsnį. Vietoj to, aš pradėjau studijuoti Bibliją iš istorinės

perspektyvos su nauju užsidegimu, kad sužinočiau viską, ką galėjau apie krikščionių tikėjimą, kurio, mano manymu, moko Biblija. Įstojau į seminariją kaip "atgimęs" fundamentalistas ir baigiau kaip liberaliai mąstantis evangelikas krikščionis, kuris vis dar mato Bibliją kaip svarbių mokymų, kuriuos Dievas numatė savo tautai, sandėlį, bet taip pat ir knygą, pilną žmonių sampratų ir klaidų.

Laikui bėgant, mano pažiūrų evoliucija tęsėsi. Aš staiga netapau evangeliku agnostiku. Priešingai, beveik penkiolika metų po to, kai nustojau laikyti Bibliją žodžiu įkvėpta, aš ir toliau buvau įsitikinęs krikščionis – eidavau į bažnyčią, tikėjau Dievą, išpažindavau. Pamažu linkau į liberalizmą. Mano paties tyrimai paskatino mane suabejoti svarbiais mano tikėjimo aspektais. Galiausiai, netrukus po seminarijos baigimo, pasiekiau tašką, kai vis dar tvirtai tikėjau Dievu, bet Bibliją supratau metaforiškai, o ne pažodžiui: tikėjau, kad Biblijoje yra įkvėptų tekstų, galinčių paskatinti tikrus ir vertingus apmąstymus apie Dievą, bet vis dėlto yra žmogaus darbo vaisius su įvairiomis klaidomis, kurios gali kilti dėl žmogaus įsikišimo.

Tada atėjo akimirka, kai praradau tikėjimą. Taip buvo ne todėl, kad laikiausi istorinio-kritiško požiūrio, bet todėl, kad nebegalėjau suderinti savo tikėjimo Dievu su mane supančiu pasauliu. Į šį klausimą atsakiau savo knygoje "Dievo problema: kaip Biblija neatsako į mūsų degiausią klausimą – kodėl mes kenčiame?" (Dievo problema: kaip Biblija neatsako į mūsų svarbiausią klausimą – kodėl mes kenčiame). Pasaulyje yra tiek daug beprasmio skausmo ir liūdesio, kad negaliu patikėti, kad yra geras ir mylintis Dievas, kuriam viskas yra pavaldu.

Visa tai yra kitos knygos tema, bet ji turi tam tikrą reikšmę šiai, nes penkiolika metų, per kuriuos atsisakiau evangelinio tikėjimo ir tapau agnostiku, buvo neatsiejamai susiję su istoriniu kritiniu Biblijos, ypač Naujojo Testamento, studijų metodu. Čia noriu pabrėžti idėją, į kurią pabandysiu sutelkti dėmesį paskutiniame skyriuje. Jokiu būdu *netikiu*, kad istorinis-kritinis metodas neišvengiamai veda prie tikėjimo praradimo.

Visi mano artimi (ir ne tokie artimi) draugai, kurie studijuoja Naująjį Testamentą, sutinka su daugeliu mano požiūrių į istorinį Naująjį

Testamentą, istorinį Jėzų, krikščioniškojo tikėjimo formavimąsi ir vystymąsi ir panašiai. Net jei kai kuriais aspektais nesutariame (o taip atsitinka, nes pirmiausia esame mokslininkai), neginčijame istorinių metodų ir pagrindinių išvadų, kurias jie leidžia mums padaryti. Nepaisant to, visi šie draugai išlieka atsidavę krikščionys. Vieni dėsto universitetuose, kiti seminarijose ir kitose teologijos mokymo įstaigose. Dar kiti yra įšventinti į tarnystę. Dauguma jų vaidina aktyvų vaidmenį bažnyčioje. Istorinis-kritiškas požiūris į Bibliją daugelį jų sukrėtė seminarijos metais, tačiau jų tikėjimas atlaikė šoką. Mano atveju istorinis-kritinis metodas paskatino mane kvestionuoti savo tikėjimą ne tik paviršutiniškais, bet ir pačia jo esme. Tačiau ne istorinis-kritinis požiūris į Bibliją atvedė mane prie agnosticizmo, o kančios problema.

Todėl ši knyga nėra apie tai, kaip aš praradau tikėjimą. Tačiau kai kurie tikėjimo klausimai, ypač tikėjimas Biblija kaip istoriškai neklystančiu, įkvėptu Dievo Žodžiu, negali būti nesukrėsti atsižvelgiant į tai, ką mes, istoriškai kritiški tikintieji, žinome apie Bibliją. Šioje knygoje išdėstytos pažiūros yra būdingos mokslininkams. Nežinau nė vieno Biblijos tyrinėtojo, kuris būtų sužinojęs ką nors naujo iš šios knygos, tačiau kai kurie mokslininkai norėtų paneigti kai kurias išvadas. Teoriškai kunigai taip pat turi mažai ko iš to pasimokyti, nes ši medžiaga plačiai dėstoma seminarijose ir kitose teologinėse mokymo įstaigose. Tačiau žmonės iš gatvių ir bažnyčių suoliukų yra nauji visa ši informacija. Tai tikrai apgailėtina aplinkybė, kurią jau seniai reikėtų pašalinti.

2. NEATITIKIMŲ PASAULIS

Kai mokiniai supažindinami su istoriniu ir religiniu požiūriu į Biblijos studijas, pirmas dalykas, kurį jie sužino, yra tai, kad Biblijos tekstai, nesvarbu, ar tai būtų Senasis Testamentas, ar Naujasis Testamentas, yra kupini neatitikimų, kurių daugelis negali būti suderinti. Kai kurie iš šių neatitikimų yra tik detalės, nedideli neatitikimai tarp knygų: kareivių skaičius, valdovo valdymo metai, apaštalo kelias. Kartais iš pažiūros nereikšmingi skirtumai gali turėti didžiulį skirtumą interpretuojant knygą, rekonstruojant senovės Izraelio istorijos įvykius ir kuriant istorinio Jėzaus biografiją. Galiausiai, yra skirtumų svarbiais klausimais, kai vienas rašytojas pateikia vieną požiūrį (kaip buvo sukurtas pasaulis? kodėl kenčia Dievo tauta? kokia Jėzaus mirties reikšmė?), o kitas

autorius pateikia kitą. Kartais šie požiūriai tiesiog skiriasi, o kartais jie tiesiogiai prieštarauja vienas kitam.

Šiame skyriuje aptarsiu kai kuriuos svarbius ir pastebimus Biblijos neatitikimus, kurie ateina į galvą, kai studijuojate ją iš istorinės perspektyvos. Kadangi specializuojuosi Naujajame Testamente, daugiausia dėmesio skirsiu Naujajame Testamente esantiems neatitikimams, bet patikėkite, Senajame Testamente yra panašių neatitikimų – iš tikrųjų yra dar daugiau neatitikimų. Nors Naująjį Testamentą, susidedantį iš dvidešimt septynių knygų, parašė tariamai nuo šešiolikos iki septyniolikos autorių per daugiau nei septyniasdešimt metų, Senąjį Testamentą, arba hebrajų Bibliją, sudaro trisdešimt devynios knygos, parašytos dešimčių autorių per mažiausiai šešis šimtus metų. Čia yra daug galimybių neatitikimams, ir jei jų ieškosite, jų bus daug.

Aš ne tik pabrėžiu, kad Biblija yra pilna prieštaravimų, kaip bus išsamiau paaiškinta šio skyriaus pabaigoje. Kartais mano mokiniai mano, kad tai yra tai, prie ko aš vedu – jei Biblijoje yra tiek daug neatitikimų, tuomet "negalima patikėti". Tačiau tai nėra galutinė išvada, nors Biblijos neatitikimai sukelia tam tikrų problemų žmonėms, susijusiems su krikščionių tikėjimu (bet ne visiems krikščionims). Suvokti, kad Biblijoje yra prieštaravimų, svarbu ir dėl kitų priežasčių. Tačiau geriau visus argumentus išvardyti skyriaus pabaigoje, o ne pradžioje: visada naudinga suprasti, kokius duomenis *turime*, ir nedaryti skubotų išvadų apie tai, ką jie *reiškia*.

Mano tikslas nėra ieškoti kiekvieno neatitikimo Naujajame Testamente, bet atkreipti dėmesį tik į pačius nuostabiausius ar reikšmingiausius. Pradėsiu nuo Evangelijų, tada pereisiu prie apaštalo Pauliaus raštų. Šioje diskusijoje nepaliesiu itin svarbaus klausimo apie tikrąją šių knygų autorystę (kas jas parašė – Jėzaus mokiniai, apaštalų bendražygiai, vėlesnių laikų krikščionys?). Tai vėlesnio skyriaus tema. Kol kas pakaks pažymėti, kad nesvarbu, kas parašė šias knygas, kartais jos nesutaria viena su kita.

Kodėl ne tik nedėmesingi, bet ir entuziastingi Biblijos skaitytojai niekada nepastebi šių neatitikimų, juolab kad kai kurie iš jų, jei į juos

atkreipiate dėmesį, tampa daugiau nei akivaizdūs? Manau, kad viskas priklauso nuo šių knygų skaitymo metodo. Dauguma žmonių tiesiog skaito Bibliją, ištrauką čia, ištrauką ten, atsitiktinai ją atsiverčia, pasirenka skyrių, perskaito ir bando suprasti, kokia yra jos prasmė.

Jie mažai stengiasi atidžiai palyginti pasirinktą ištrauką su kitomis panašiomis ištraukomis iš kitų knygų. Jei perskaitysite fragmentą ten, pastraipą ten, jie visi atrodys kaip Biblija. Tačiau istorinis teksto tyrimas reikalauja atidžiai perskaityti ir palyginti tekstus iki smulkmenų.

Tačiau net ir stropūs Biblijos skaitytojai dažnai nepastebi neatitikimų jos knygose, vėlgi dėl to, kad pasirenka netinkamą skaitymo būdą. Dažniausiai skaitytojai, skirtingai nei tie, kurie Bibliją vertina kritiškai, istoriniu požiūriu, skaito knygas tokia tvarka, kokia jos pateikiamos. Tai yra pagrįstas požiūris, galų gale, taip pat, kaip mes skaitome *daugumą* antologijų. Kiekvienas, norintis studijuoti Naująjį Testamentą, atidaro Mato Evangeliją ir pradeda skaityti nuo pirmojo skyriaus pirmos eilutės iki pat knygos pabaigos, kad sužinotų, ką Matas pasakoja apie Jėzaus gyvenimą. Tada ateina Morkaus evangelijos, taip pat skaitomos nuo pradžios iki pabaigos, eilė, ir paaiškėja, kad ji labai panaši į Mato darbą. Daugelis epizodų kartojasi, dažnai tie patys įvykiai pasakojami tais pačiais žodžiais, nors čia ir yra kitų inkliuzų, bet apskritai knygos yra panašios. Po to Luko Evangelija studijuojama nuo pradžios iki pabaigos. Ir viskas kartojasi: tos pačios ar panašios istorijos, panašūs žodžiai ir posakiai. Skaitydami Evangeliją pagal Joną, galite pastebėti tam tikrą skirtumą, tačiau iš esmės ši knyga atrodo kaip kitos: tai pasakojimas apie Jėzaus žodžius ir veiksmus prieš jo pasirodymą Jeruzalėje, istorija apie išdavystę, įkalinimą, nukryžiavimą ir prisikėlimą.

Bet kokios knygos skaitymas nuo pradžios iki pabaigos yra natūraliausias būdas. Aš tai vadinu "vertikaliu skaitymu". Tuo pačiu metu pradedate nuo puslapio viršaus ir pasiekiate apačią, nuo knygos pradžios pereinate į pabaigą. Nėra nieko blogo skaityti Evangelijas tokiu pačiu būdu, nes būtent tai ir yra skirta skaityti. Tačiau galimas ir kitas skaitymo būdas - "horizontalus". Horizontaliai skaitant, pirmiausia nagrinėjama vienos evangelijos istorija, paskui ta pati istorija iš kitos evangelijos, tarsi jos būtų išdėstytos viena šalia kitos puslapyje, dviejų

teksto stulpelių pavidalu. Tuo pačiu metu atliekamas išsamus visų detalių palyginimas[3].

Dėl "horizontalaus Evangelijų skaitymo" atsiranda įvairiausių skirtumų ir neatitikimų. Kartais tai yra tiesiog tų pačių dalykų variantai, kai kuriais atvejais svarbūs norint suprasti, ką norėjo pabrėžti tas ar kitas evangelistas, bet neprieštaraujantys vienas kitam. Pavyzdžiui, skaitydami Jėzaus gimimo aprašymus Mato ir Luko knygose horizontaliai, pastebite, kad Matas kalba apie išminčius, atėjusius garbinti Jėzaus, o Lukas – apie piemenis. Evangelijoje pagal Matą nėra piemenų, Luko evangelijoje nėra išminčių. Tai nėra prieštaravimas: Matas siekia (dėl svarbių priežasčių, kaip paaiškėja) kalbėti apie išminčius, Lukas (dėl kitų priežasčių) apie piemenis.

Tada yra skirtumų, kurie, jei neatrodo kaip akivaizdūs prieštaravimai, vis tiek nedera vienas su kitu. Jau minėjau pirklių išvarymą iš šventyklos, aprašytą Morkaus 11 ir Jono 2 skyriuose. Pirmajame šaltinyje šis įvykis vyksta likus savaitei iki Jėzaus mirties, Jono knygoje tai yra pirmasis įvykis per trejus tarnystės metus, sulaukiantis viešumo. Griežtąja šio žodžio prasme tai nėra prieštaravimas: kūrybiškumo pagalba nesunku rasti įtikinamą abiejų aprašymų teisingumo paaiškinimą. Kaip aptarta ankstesniame skyriuje, Jėzus galėjo išvaryti pirklius iš šventyklos du kartus: vieną kartą savo tarnystės pradžioje ir vieną kartą pabaigoje. Tačiau toks paaiškinimas atrodo toli, kelia klausimą: kodėl tada jis nebuvo sulaikytas pirmą kartą? Be to, šis paaiškinimas reiškia, kad norint susieti Morkaus ir Jono pasakojimus, būtina iš jų sudaryti naują Evangelijos versiją, kuri skirtųsi nuo dviejų skaitinių, nes vietoj vieno išvarymo iš šventyklos pasirodys du.

Yra ir kitų skirtumų, kurie, daugelio istorinio-kritinio metodo šalininkų, mano, tiesiog negali būti suderinti be prievartos teksto pakeitimo. Apie kai kuriuos iš šių skirtumų kalbėsime vėliau šiame skyriuje, ir aš nesugadinsiu malonumo iš anksto pateikdamas įdomiausius pavyzdžius. Nes dabar kalbama apie tai, kad skaitytojai nepastebi skirtumų, nes jie yra įpratę skaityti Bibliją tik vienu būdu, vertikaliai, o istorinis požiūris siūlo kitą naudingą skaitymo būdą – horizontalųjį.

Jei jus domina patys rasti skirtumus, tai padaryti labai lengva. Paimkite iš Evangelijų istorijų, pavyzdžiui, istorijas apie Jėzaus gimimą, Jayro dukters išgydymą, nukryžiavimą, prisikėlimą – bet kuri iš jų tiks. Perskaitykite pasirinktą pasakojimą vienoje evangelijoje ir sudarykite nuoseklų ir išsamų įvykių sąrašą, tada perskaitykite tą patį pasakojimą kitoje evangelijoje ir atidžiai užrašykite dar kartą. Galiausiai palyginkite sąrašus. Kai kuriais atvejais skirtumai yra nedideli, tačiau kartais jie daro skirtumą, net jei iš pirmo žvilgsnio atrodo nereikšmingi. Tai pasakytina ir apie mano pirmąjį pavyzdį. Paprastą ir esminį klausimą, su kuriuo susiduriame, galima vienareikšmiškai pasakyti: kada mirė Jėzus? Kitaip tariant, kurią dieną ir kokiu paros metu Jėzus mirė ant kryžiaus? Pasirodo, į jį galite atsakyti įvairiai, priklausomai nuo to, kokią Evangeliją skaitote.

Įvadinis pavyzdys: Jėzaus mirtis Morkaus ir Jono evangelijose

Tai yra Naujajame Testamente esančio neatitikimo pavyzdys, kurį dažnai cituoju savo pokalbiuose su mokiniais, Tai vadovėlinis pavyzdys, nes Morkus ir Jonas pateikia išsamią informaciją apie Jėzaus mirtį. Ir jis miršta kiekvienoje Evangelijoje savo laiku.

Tikriausiai pirmoji iš jų buvo Morkaus evangelija. Mokslininkai jau seniai nustatė, kad jis pasirodė praėjus maždaug 35–40 metų po Jėzaus mirties, tikriausiai 65–70 m. po Kr. Pirmieji dešimt Morkaus evangelijos skyrių yra skirti Jėzaus viešajai tarnystei Galilėjoje, šiaurės Izraelyje, kur jis moko, gydo ligonius, išvaro demonus ir susiduria su savo priešininkais žydais fariziejais. Užbaigęs šitą gyvenimo laikotarpį, jis nuvyko į Jeruzalę, į žydų Paschos šventę; Ten jis suimamas ir įvykdomas ant kryžiaus (11-16 skyriai).

Svarbi kontekstinė informacija padės man suprasti Morkaus (ir Jono) nukryžiavimo datavimą, kuris dabar bus aprašytas. Jėzaus laikais Pesach, kuri buvo švenčiama kasmet, buvo pagrindinė žydų šventė. Ji priminė kelis šimtmečius anksčiau, Mozės laikais, įvykusius Išėjimo įvykius, aprašytus Senojo Testamento Išėjimo knygoje (Išėjimo 5–15). Pagal šį tekstą, Izraelio vaikai vergijoje Egipte išbuvo keturis šimtus metų, tačiau Dievas išklausė jų maldas ir atsiuntė jiems išvaduotoją Mozę. Mozė buvo pasiųstas pas faraoną ir pareiškė, kad Dievas jam

įsakė "paleisti mano tautą". Bet kietaširdis faraonas atsisakė. Norėdamas jį įtikinti, Dievas įgaliojo Mozę išlaisvinti dešimt negandų egiptiečiams, įskaitant paskutinį, baisiausią iš jų – "visus pirmagimius Egipto žemėje, nuo žmogaus iki žvėries".

Izraelitams buvo nurodyta vengti panašaus likimo savo vaikams. Kiekviena šeima turėjo paaukoti avinėlį, paimti jo kraują ir "patepti jį ant abiejų durų stulpų ir ant durų sąramos" namuose, kuriuose jie gyveno. Mirties angelas, pasirodęs naktį, turėjo pamatyti kraują ant durų ir "praeiti" (Žyd. "Pesach" – "mirė", "apėjo", iš čia ir kilo Paschos pavadinimas) Izraelio namuose ir namuose, kur ant durų nėra kraujo, nužudyti pirmagimį. Taip ir atsitiko. Sielvarto apimtas faraonas įsakė izraelitams (600 000 vyrų, taip pat moterų ir vaikų) palikti jo žemę. Tačiau izraelitams išvykus, faraonas persigalvojo, vadovavo kariuomenei ir vijosi savo buvusius vergus. Jis vijosi juos iki pat Raudonosios jūros (hebrajų kalba – Raudonoji jūra, arba Yam-Suf, "nendrių jūra"), bet Dievas padarė dar vieną stebuklą: su jo pagalba Mozė įsakė jūros vandenims išsiskirti, kad Izraelio vaikai praeitų "jūros viduryje sausumoje". Kai Egipto kariuomenė puolė paskui juos, Dievas įsakė vandenims vėl užsidaryti, ir jie nuskandino visą kariuomenę.

Taip Izraelis buvo išlaisvintas iš Egipto vergijos. Dievas įsakė Mozei nuo šiol švęsti šį įvykį specialiu valgiu – kasmetine Pascha (Išėjimo 12). Jėzaus laikais žydai iš visur skubėjo į Jeruzalę į šventę. Paschos vakarienės išvakarėse žydai į Jeruzalės šventyklą atnešdavo avinėlį (avinėlį), o dažniau jį ten pat pirkdavo ir duodavo kunigams paskersti. Tada ėriukas buvo parsivežtas namo ir paruoštas valgiui. Visa tai vyko "penktadienį prieš Paschą" – pasiruošimo dieną.

Taigi vienintelis dalykas, kuris gali sukelti painiavą, yra senovės žydų idėjos apie laiką - tokios pačios kaip ir šiuolaikinių žydų. Dabartinis "Šabatas" pažodžiui yra "šeštadienis", tačiau pagal tradiciją jis prasideda penktadienio vakarą, kai sutemsta. Faktas yra tas, kad tradiciniame judaizme nauja diena ateina atėjus tamsai, vakare. (Štai kodėl Pradžios knygoje, kai Dievas sukūrė dangų ir žemę, mums sakoma, kad "ir buvo vakaras, ir buvo rytas, pirma diena" – dieną sudarė naktis ir diena, o ne diena ir naktis.) Todėl Šabas prasideda penktadienio vakarą, o kiekviena nauja diena prasideda vakaro tamsa.

Penktadienį prieš Velykas ėriukas buvo paskerstas, o po pietų jie ruošėsi valgyti. Jis turėjo būti pradėtas vakare, prasidėjus naujai dienai – Velykų dienai. Valgį sudarė simboliniai patiekalai: ėrienos mėsa pirmųjų ėriukų, paskerstų Išėjimo metu, atminimui; karčios žolelės, primenančios Egipto vergovės kartumą; nerauginta duona (nerauginta, nerauginta duona), nes skrydis iš Egipto buvo skubotas, tešla "dar nebuvo surūgusi", iš jos buvo kepami nerauginti pyragai ir keli vyno kerai. Todėl Velykų diena prasideda vakariene ir trunka apie dvidešimt keturias valandas, visą rytą ir kitos dienos dieną, po to prasideda pirmoji diena po Velykų.

Dabar grįžkime prie Morkaus pasakojimo apie Jėzaus mirtį. Kartu su savo mokiniais jis atvyko į Jeruzalę švęsti Paschos. Morkaus 14:12 mokiniai klausia Jėzaus, kur tą vakarą paruošti Paschos vakarienę. Kitaip tariant, tai penktadienis prieš Velykas. Jėzus duoda jiems nurodymus. Mokiniai paruošia viską, ko reikia, o atėjus vakarui, Paschos dienos pradžiai, pradeda valgyti. Ji tikrai ypatinga. Paminėdamas simbolinį Paschos valgį, Jėzus suteikia jam dar simbolinę prasmę. Jis paima neraugintą duoną, laužo ją ir sako: "Tai yra mano kūnas". Manoma, kad jo kūnas turi būti sutraiškytas dėl išgelbėjimo. Po valgio jis paima taurę vyno ir sako: "Tai yra mano naujosios sandoros kraujas, kuris išlietas už daugelį" (Morkaus 14:22-25), o tai reiškia, kad jo kraujas turi būti pralietas.

Suvalgę Paschos skanėstą, mokiniai eina melstis į Getsemanę. Judas Iskarijotas vadovauja sargybiniams ir vykdo išdavystę. Jėzus atvestas pas žydų valdžią. Po nakties kalėjime, ryte jis buvo atvestas pas Romos Judėjos valdytoją Poncijų Pilotą, kuris pripažino Jėzų kaltu ir "atidavė jį nukryžiavimui". Mums sakoma, kad Jėzus buvo nukryžiuotas tą pačią dieną, devintą valandą ryto (Morkaus 15:25). Tai reiškia, kad Jėzus miršta Paschos dieną, rytą po Paschos vakarienės.

Viskas Morkaus evangelijoje yra aišku ir suprantama, tačiau, nepaisant bendro panašumo, jo pasakojimas neatitinka pasakojimo apie tuos pačius įvykius Evangelijoje pagal Joną, kuris pats savaime atrodo toks pat aiškus ir suprantamas. Jonas taip pat atvyksta į Jeruzalę paskutinę savo gyvenimo savaitę švęsti Paschos, po kurios seka paskutinis valgis, išdavystė, Piloto teismas ir mirties bausmė ant kryžiaus. Stebina, kad

Evangelijoje pagal Joną, šio pasakojimo pradžioje, mokiniai neklausia Jėzaus, kur paruošti Paschos vakarienę. Todėl jis neduoda jiems nurodymų dėl to. Jie valgo viską, kas virta kartu, bet Jone Jėzus nieko nesako, kad duona yra jo kūnas, o vynas yra jo kraujas. Vietoj to, jis plauna mokiniams kojas, kas nėra paminėta jokioje kitoje Evangelijoje (Jono 13:1-20).

Po valgio jie eina "už Kidrono upelio, kur buvo sodas". Judas išduoda Jėzų, jis atvežamas pas žydų valdžią, o po nakties kalėjime atvežamas pas Poncijų Pilotą, kuris pripažįsta jį kaltu ir atiduoda nukryžiavimui. Ir mums tiksliai pasakyta, kada Pilotas ištarė šį sakinį: "Tada buvo pasiruošimo Paschai diena, apie vidurdienį" (Jono 19:14).

"Apie vidurdienį"? "Velykų pasiruošimo diena"? Diena, kai ėriukai atvežami į skerdimą? Kaip tai įmanoma? Morkaus evangelijoje Jėzus gyveno visą dieną, liepė mokiniams paruošti Paschos valgį, dalyvavo su jais, tada buvo sučiuptas, praleido naktį kalėjime, kitą rytą pasirodė teisme ir buvo nužudytas Paschos dieną, devintą valandą ryto. Bet ne Evangelijoje pagal Joną. Jame Jėzus miršta dieną prieš tai, pasiruošimo Paschai dieną, po pietų.

Mano nuomone, neįmanoma rasti šio neatitikimo paaiškinimo. Žinoma, žmonės ne kartą bandė tokius bandymus. Kai kurie atkreipė dėmesį, kad Morkus taip pat sako, kad Jėzus mirė penktadienį (Morkaus 15:42). Visiškai teisingai, tik šie skaitytojai nepastebėjo, kad Morkus iš karto paaiškina savo frazę – "buvo pasiruošimo šabui diena", *o ne* diena prieš Paschą. Kitaip tariant, Morkui tai ne diena prieš Paschos vakarienę, bet diena prieš šabą; Tai vadinama "maisto gaminimo diena", nes šabo maistas turėjo būti gaminamas penktadienio popietę.

Štai kur slypi prieštaravimas: Morkaus atveju Jėzus valgo Paschos vakarienę (ketvirtadienio vakarą) ir kitą rytą miršta ant kryžiaus. Jono knygoje Jėzus nedalyvauja Paschos vakarienėje – jam mirties bausmė įvykdoma dieną prieš Paschos vakarienę. Be to, Morkaus atveju Jėzus buvo nukryžiuotas devintą valandą ryto, tuo tarpu Jono atveju jis buvo pasmerktas tik vidurdienį, o po to įvykdyta mirties bausmė.

Kai kurie mokslininkai teigia, kad šis evangelijų neatitikimas atsirado dėl to, kad ne visi žydai švęsdavo Paschą tą pačią savaitės dieną. Šis paaiškinimas skamba įtikinamai – kol neišsiaiškinsite šios informacijos ir apie tai negalvosite. Taip, kai kurios sektos, nesusijusios su Jeruzalės šventykla, manė, kad religinė valdžia laikosi netinkamo kalendoriaus. Tačiau tiek Morkaus, tiek Jono knygose Jėzus nėra už Jeruzalės ribų ar tarp sektantiškų žydų: jis yra Jeruzalėje, kur ėriukai vedami į skerdimą. O Jeruzalėje Pascha buvo švenčiama tik kartą per metus. Jeruzalės žyniai neprisitaikė prie kelių marginalių sektų kalendoriaus užgaidų.

Kokias išvadas galima padaryti iš šio prieštaravimo? Vėlgi, vienu lygmeniu jis atrodo palyginti nereikšmingas. Koks skirtumas, kada ir kas įvyko, tą ar kitą dieną? Svarbiausia, kad Jėzus buvo nukryžiuotas, tiesa?

Ir tiesa, ir neteisinga. Kyla kitas klausimas, bet ne "Ar Jėzus buvo nukryžiuotas?", o "Ką reiškia Jėzaus nukryžiavimas?" Tokių smulkmenų prasmę, paaiškinu savo mokiniams, yra ta, kad šiais laikais, kai įvyksta žmogžudystė ir policija atvyksta į nusikaltimo vietą, prasideda įrodymų paieška iki mažiausių įkalčių, ieškant pirštų atspaudų ar plaukų ant grindų. Pažvelgę į tai, ką jie daro, galite užduoti labai pagrįstą klausimą: "Ką tu darai? Argi nematote, kad priešais jus guli lavonas? Kodėl reikia ieškoti pirštų atspaudų?" Tačiau net ir pats nereikšmingiausias įrodymas kartais padeda išnarplioti bylą. Kas nužudė šį žmogų ir kodėl? Taip yra ir su Evangelijomis. Kartais net nereikšmingi įrodymai gali tapti svarbia užuomina, padedančia suprasti autoriaus idėjas apie įvykusius įvykius.

Čia negaliu pateikti išsamios analizės, bet atkreipsiu dėmesį į svarbų Jono evangelijos bruožą, parašytą paskutinėje kanoninėje evangelijoje, tikriausiai praėjus dvidešimt penkeriems metams po Morkaus evangelijos. Tik Jonas sako, kad Jėzus yra "Dievo Avinėlis, kuris pašalina pasaulio nuodėmę". Tai teigia Jonas Krikštytojas pačioje pasakojimo pradžioje (Jono 1:29) ir šešiose eilutėse vėliau (Jono 1:36). Tad kodėl Jonas, paskutinės kanoninės evangelijos autorius, pakeitė Jėzaus mirties dieną ir laiką? Galbūt todėl, kad Evangelijoje pagal Joną Jėzus yra Paschos avinėlis, kurio auka užtikrins išlaisvinimą iš nuodėmių. Kaip ir Paschos avinėlis, Jėzus turi mirti tą pačią dieną

(pasiruošimo dieną) ir tuo pačiu metu (netrukus po vidurdienio), kai Paschos ėriukai atvežami į skerdimą šventykloje.

Kitaip tariant, Jonas pakeitė istorinę datą, kad pabrėžtų teologinį dalyką: Jėzus yra aukojamasis avinėlis. Ir norėdamas pateikti šį teologinį dalyką, Jonas turėjo sukurti neatitikimą tarp savo paties ir kitų pasakojimų.

Šis išankstinis vieno nedidelio neatitikimo tyrimas veda prie kelių išvadų, kurias argumentuosiu skyriaus pabaigoje.

• Naujojo Testamento knygose yra neatitikimų.

• Kai kurie iš šių neatitikimų negali būti suderinti.

• Morkaus ir Jono pasakojimai negali būti istoriškai tikslūs, nes jie prieštarauja vienas kitam Jėzaus mirties klausimu.

• Norėdami suprasti, ką kiekvienas autorius bando išreikšti, turite pažvelgti į *kiekvieno* pasakojimo detales ir niekada nemanyti, kad visi pasakojimai sako tą patį. Evangelija pagal Joną skiriasi nuo Morkaus Evangelijos pagrindiniu, nors ir iš pažiūros nereikšmingu klausimu. Jei norime suprasti, ką Jonas sako apie Jėzų, neturėtume bandyti suderinti skirtumų, kitaip praleisime jo žodžių prasmę.

Jėzaus gimimo ir gyvenimo pasakojimų neatitikimai

Dabar pereikime prie Evangelijos pasakojimų apie Jėzaus gyvenimą, prasidedančių nuo jo gimimo, neatitikimų. Aš savavališkai atskyriau skirtumus, kurie man pasirodė ypač svarbūs, nuo tų, kurie gali atrodyti palyginti maži ar tiesiog įdomūs. Dar kartą norėčiau pabrėžti, kad čia nepateikiu visų galimų neatitikimų pavyzdžių: jiems išanalizuoti prireiktų viso tomo.

Jėzaus gimimas

Naujajame Testamente apie Jėzaus gimimą pasakojama tik dviejose ištraukose: Mato ir Luko evangelijų pirmuosiuose skyriuose. Morkus ir Jonas nemini jo, kaip mergelės, gimimo, Betliejuje ar kitų Kalėdų detalių: šiose dviejose evangelijose Jėzus pirmą kartą pasirodo mums suaugęs. Jo gimimo detalių Paulius ar kiti Naujojo Testamento rašytojai

neužrašė. Todėl viską, ką žmonės žino – arba mano, kad žino – apie Kalėdas, jie žino tik iš Mato ir Luko evangelijų. Istorija, kurią prisimename kiekvienais metais gruodžio mėnesį, iš tikrųjų yra dviejų skirtingų Evangelijos istorijų derinys, vienos ir kitos detalių derinys, sukuriantis vieną didelį ir nuoseklų pasakojimą. Tiesą sakant, šios istorijos ne visur sutampa viena su kita. Tai nėra tik visiškai skirtingos Jėzaus gimimo istorijos: kai kurie jų neatitikimai negali būti suderinti (be to, kai kurie neatitikimai neatlaiko istorinio patikimumo išbandymo, bet tai jau kitas klausimas).

Lengviausias būdas nustatyti šiuos neatitikimus yra apibendrinti abi sąskaitas. Mato 1:18-2:23 Kalėdų istorija pasakojama taip: Po Marijos ir Juozapo sužadėtuvių buvo nustatyta, kad Marija nėščia. Žinoma, įtardamas blogiausią, Juozapas ketina su ja išsiskirti, tačiau sapne jam paaiškinama, kad Marija pradėjo Šventąja Dvasia[8]. Jie susituokė, gimė Jėzus. Išminčiai iš rytų atvyko į Jeruzalę žvaigždės ir paklausė, kur gimė žydų karalius. Karalius Erodas surinko aukštuosius kunigus ir Rašto aiškintojus ir sužinojo, kad karalius atvyks iš Betliejaus. Štai ką Erodas sako išminčiams, kai jie eina į Betliejų, vėl sekdami žvaigžde, kuri sustojo virš namo, kuriame gyveno Jėzaus šeima. Magai atneša jam dovanų, o tada, įspėti sapne, negrįžta pas Erodą, kad jam viską praneštų, kaip jis liepė, bet kitaip eina į savo šalį. Erodas, kaip karalius, bijo ką tik gimusio karaliaus varžybų ir įsako kariuomenei nužudyti visus jaunesnius nei dvejų metų vyrus Betliejuje ir jo apylinkėse. Tačiau Juozapas sapne įspėjamas apie pavojų. Kartu su Marija ir Jėzumi jis bėga iš miesto į Egiptą. Vėliau, Egipte, Juozapas sapne vėl sužinojo, kad Erodas mirė ir kad dabar jie gali grįžti į tėvynę. Bet sužinoję, kad Erodo sūnus Archelajas tapo valdovu, jie nusprendžia negrįžti, o eiti į šiaurę, prie Galilėjos ir Nazareto miesto sienų. Jėzus ten užaugo.

Evangelijos pagal Matą pasakojimo ypatumas, skiriantis jį nuo pasakojimo pagal Luką, slypi tame, kad autorius nuolat primena išsipildžiusią pranašystę: "Ir visa tai įvyko, kad išsipildytų tai, kas buvo pasakyta Viešpaties per pranašą" (Mt 1, 22), "taip parašyta per pranašą" (Mato 2, 6), "kad išsipildytų tai, kas buvo pasakyta per pranašą" (2, 17), "kad išsipildytų tai, kas buvo pasakyta per pranašus" (Mt 2, 23). Kitaip tariant, Jėzaus gimimas yra Šventojo Rašto pranašysčių išsipildymas.

Lukas tikriausiai to neginčytų, bet jis nutyli apie pranašystes. Tačiau yra du dalykai, dėl kurių jis sutinka su Matu: Jėzaus motina buvo mergelė, o jis pats gimė Betliejuje. Tuo pačiu metu Luko tekstas, kuriame pasirodo du minėti punktai, stulbinamai skiriasi nuo Mato teksto.

Ilgesnė Luko versija (Luko 1:4–2:40) prasideda ilgu pasakojimu apie angelą, skelbiantį, kad "nevaisinga" moteris Elžbieta pagimdys Joną (Krikštytoją) – pasak Luko, Jėzaus pusbrolio (Elžbieta ir Marija yra giminingos: Lukas yra vienintelis Naujojo Testamento rašytojas, kuris tai paminėjo). Lukas rašo, kad Marija yra "mergelė, sužadėtinė su vyru, vardu Juozapas". Tada jai pasirodo angelas ir praneša, kad ji taip pat pastos iš Šventosios Dvasios ir pagimdys Dievo Sūnų. Marija aplanko Elžbietą, kuri dabar yra šeštą mėnesį nėščia, ir kūdikis jos įsčiose "šokinėja" iš džiaugsmo, nes "Viešpaties Motina atėjo pas jį". Marija prasiveržia į giesmę. Gimsta Jonas Krikštytojas, o jo tėvas Zacharijas pradeda pranašauti. Ir tada pereiname prie tikrosios Jėzaus gimimo istorijos.

Romos imperatoriaus Augusto dekretu kiekvienas imperijos gyventojas turi būti įtrauktas į surašymo sąrašus; mums sakoma, kad pirmojo surašymo metu romėnų Sirijos valdytojas buvo Kvirinijus. Prasidėjus surašymui, visi turėjo grįžti į savo protėvių tėvynę. Kadangi Juozapo protėvių tėvynė buvo Betliejuje (jis buvo kilęs iš ten gimusio karaliaus Dovydo), jis ten nuvyko su Marija, su kuria buvo susižadėjęs. Viešėdama Betliejuje, ji pagimdė Jėzų, suvyniojo jį į vystyklus ir įkėlė į ėdžiose, "nes užeigoje jiems nebuvo vietos". Angelas pasirodė piemenims lauke ir pranešė jiems, kad Betliejuje gimė Mesijas (Gelbėtojas); Jie nuėjo garbinti vaiko. Po aštuonių dienų Jėzus buvo apipjaustytas. Tada jis buvo pristatytas Dievui šventykloje, o jo tėvai aukojo tokiai progai Mozės įstatyme numatytą auką. Teisusis ir pamaldus vyras Simeonas ir pagyvenusi pamaldi našlė Ona pripažino Jėzų Mesiju. Kai Juozapas ir Marija "viską padarė pagal Viešpaties įstatymą", švęsdami savo pirmagimio gimimą, jie grįžo į Nazaretą, kur užaugo Jėzus.

Šiame aprašyme pakartotinai minimas "Viešpaties įstatymas" yra Kun 12 skyrius, kuriame sakoma, kad aukojamos šventyklai turi būti aukojamos praėjus trisdešimt trims dienoms po vaiko gimimo.

Prieš pradedant analizuoti šių dviejų aprašymų skirtumus, reikia pažymėti, kad istorikai susiduria su rimtais sunkumais tyrinėdami juos abu. Pavyzdžiui, ką reiškia žvaigždės elgesys Mato evangelijoje, atvedęs išminčius į Jeruzalę, iš pradžių sustojęs virš jos, paskui į Betliejų ir galiausiai pakibęs virš namų, kuriuose gimė Jėzus? Kokia tai žvaigždė? Žvaigždė, kuri juda taip lėtai, kad magai gali ją sekti pėsčiomis ar kupranugariais, tada sustoja, vėl pradeda judėti ir vėl sustoja? Kaip tiksliai žvaigždė sustojo virš namo? Kviečiu savo mokinius giedrą ir žvaigždėtą naktį išeiti iš namų, išsirinkti vieną ryškiausių dangaus žvaigždžių ir pabandyti nustatyti, kuris iš jų kaimynystėje esančių namų baigėsi. Akivaizdu, kad čia aprašytas stebuklingas įvykis, tačiau vis dėlto labai sunku suprasti, ką autorius turėjo omenyje. Greičiausiai ne tikra žvaigždė, ne nova, ne kometa ar kitas astronominis reiškinys.

Kalbėdamas apie istorinį autentiškumą, taip pat atkreipsiu dėmesį, kad nė viename iš senovės šaltinių nėra informacijos apie kūdikių žudynes karaliaus Erodo nurodymu nei Betliejuje, nei kur nors kitur. Šio įvykio nemini joks Biblijos ar kitas autorius. Ar ši detalė, kaip ir Jėzaus mirties aprašymo detalės Evangelijoje pagal Joną, kurią Matas pateikė tik tam, kad pabrėžtų kokį nors teologinį dalyką?

Studijuojant Evangeliją pagal Luką iškyla dar rimtesnių istorinių sunkumų. Pirma, mes turime palyginti gausius informacijos šaltinius apie Augusto valdymą, ir nė vienas iš jų nemini visoje imperijoje vykusio surašymo, dėl kurio visi jos gyventojai turėjo grįžti į savo protėvių tėvynę. Ar apskritai įmanoma įsivaizduoti tokį dalyką? Juozapas grįžta į Betliejų, nes ten gimė jo protėvis Dovydas. Bet Dovydas gyveno tūkstantį metų anksčiau nei Juozapas. Ar kiekvienas Romos imperijos gyventojas turėjo grįžti į vietą, kur prieš tūkstantį metų gyveno jų protėviai? Jei toks pasaulinis surašymas būtų paskelbtas dabar ir kiekvienas iš mūsų turėtų grįžti į savo protėvių tėvynę prieš tūkstantį metų, kur *jūs* eitumėte? Ar galite įsivaizduoti, kaip įprasta gyvenimo tėkmė bus sutrikdyta dėl tokio visuotinio rezultato? Ar galite įsivaizduoti, kad toks grandiozinis sumanymas nebūtų paminėtas jokiame laikraštyje? Nė viename iš senovės šaltinių nėra jokios informacijos apie tokį surašymą, išskyrus Luko evangeliją. Kodėl Lukas

apie tai rašo? Atsakymas gali atrodyti akivaizdus. Lukas nori, kad Jėzus gimtų Betliejuje, nors žino apie jo atvykimą iš Nazareto. Taip pat ir Matas, kuris verčia Jėzų gimti Betliejuje kitaip.

Skirtumai tarp šių naratyvų yra stulbinantys. Žodžiu, viskas, kas rodoma Mate, nėra Luke, ir viskas, kas pasirodo Luke, nėra paminėta Matthew. Apreiškimų, kurie pasirodė Juozapui sapne ir aprašyti Mato laiške, nėra Luke; Lukas rašo apie angelų pasirodymą Elžbietai ir Marijai, tačiau Mato evangelijoje nieko panašaus nėra. Evangelijoje pagal Matą, išminčiai, Erodo įvykdytas nekaltų žmonių nužudymas, pabėgimas į Egiptą, Šventoji Šeima, kuri grįžo į Nazaretą aplenkdama Judėją: Lukas nieko iš to neturi. Lukas rašo apie Jono Krikštytojo gimimą, Cezario paskelbtą surašymą, kelionę į Betliejų, ėdžios ir užeigą, piemenis, apipjaustymą, pristatymą šventykloje ir grįžimą namo iškart po jo, tačiau Matas apie visa tai nutyli.

Galima daryti prielaidą, kad Matas tiesiog pasakoja vieną istorijos dalį, o Lukas pasakoja kitą, todėl mes turime visas teises kiekvieną gruodį į tradicinį Kalėdų spektaklį įtraukti išminčius, piemenis, kelionę iš Nazareto ir skrydį į Egiptą. Bėda kitokia: atidžiai išnagrinėjus pasakojimus atskleidžiami ne tik nedideli skirtumai, bet ir neatitikimai, kuriuos sunku, o gal net neįmanoma paaiškinti.

Jei Evangelijos sako tiesą ir Jėzus iš tiesų gimė valdant Erodui, tai Lukas klydo, ir Jėzus negalėjo gimti tuo metu, kai Kvirinijus valdė Siriją. Iš daugelio kitų istorinių šaltinių, įskaitant romėnų istoriką Tacitą, žydų istoriką Juozapą ir keletą senovinių užrašų, žinome, kad Kvirinijus Sirijos valdytoju tapo tik 6 m. e. m., praėjus dešimčiai metų po Erodo mirties.

Kruopštus dviejų aprašymų palyginimas taip pat atskleidžia vidinius neatitikimus. Norint priartėti prie šios problemos, galima paklausti: kuriame mieste gyveno Juozapas ir Marija, pasak Mato? Žinoma, sakysite: "Nazarete". Tačiau apie tai rašo tik Lukas, o Matas mums nieko panašaus nesako. Pirmą kartą jis mini Juozapą ir Mariją ryšium su Betliejumi, o ne su Nazaretu. Išminčiai, sekantys žvaigždę (tikriausiai kelionė užtruko) atvyksta garbinti Jėzaus jo *namuose* Betliejuje. Akivaizdu, kad ten gyvena Juozapas ir Marija. Be to, vykdydamas

kūdikių žudynes, Erodas įsako nužudyti visus vyriškus vaikus iki dvejų metų. Tai turėtų reikšti, kad Jėzus gimė prieš pasirodant išminčiams. Priešingu atveju Erodo įsakymai neturi prasmės: be abejo, net romėnų kareiviai sugeba atskirti vaiką, kuris jau išmoko vaikščioti, nuo kūdikio, gimusio prieš savaitę. Tai reiškia, kad Juozapas ir Marija ir toliau gyvena Betliejuje kelis mėnesius ar net visus metus po Jėzaus gimimo. Bet kaip Lukas gali būti teisus, sakydamas, kad jie atvyko iš Nazareto ir grįžo ten praėjus kiek daugiau nei mėnesiui po Jėzaus gimimo? Be to, pasak Mato, pabėgę į Egiptą ir grįžę iš ten po Erodo mirties, šeima pirmiausia susirenka į Judėją, kur yra Betliejus.

Bet tai neįmanoma, nes Archelajus tapo valdovu, o šeima apsigyvena Nazarete. Mato pasakojime šie žmonės iš tikrųjų yra kilę ne iš Nazareto, o iš Betliejaus.

Tačiau dar akivaizdesnis yra neatitikimas, susijęs su įvykiais po Jėzaus gimimo. Jei Matas teisus ir šeima pabėgo į Egiptą, kaip Lukas gali būti teisus, kai teigia, kad ji išvyko tiesiai į Nazaretą?

Trumpai tariant, yra neįtikėtinai sunku pažvelgti į Jėzaus gimimo pasakojimą. Istoriškai netikslių detalių ir neatitikimų paprasčiausiai neįmanoma paaiškinti. Kodėl skirtumas toks didelis? Kai kuriems skaitytojams atsakymas gali atrodyti akivaizdus. Istorinio-kritinio metodo šalininkai jau seniai teigia, kad vienas iš evangelistų autorių tikslų buvo pabrėžti du dalykus: kad Jėzaus motina buvo mergelė ir kad jis gimė Betliejuje. Bet kodėl jis turėjo gimti Betliejuje? Matas turi užuominą: Senojo Testamento pranašo Michėjo knygoje yra pranašystė, pagal kurią Gelbėtojas pasirodys iš Betliejaus. Ką evangelistai nagrinėjo su Jėzaus iš Nazareto atėjimo faktu, kuris buvo plačiai žinomas? Jie turėjo surasti priežastį, kodėl jis užaugo Nazarete, atokiame ir nežinomame Galilėjos mieste, nors iš tikrųjų jis gimė Betliejuje, karaliaus Dovydo, karališkojo Mesijo protėvio, gimtinėje. Norėdami priversti Jėzų gimti Betliejuje, bet augti Nazarete, Matas ir Lukas savarankiškai randa sprendimus, kurie kiekvienam iš jų turėjo atrodyti įtikinami ir įtikinami. Tačiau istorikai sugebėjo nustatyti kiekvieno pasakojimo silpnybes, o mąstantis skaitytojas, surinkęs šias istorijas (naudodamas "horizontalaus skaitymo" metodą), tikriausiai pastebės, kad jos skiriasi keliais pagrindiniais klausimais.

Jėzaus genealogijos

Genealogijos yra Biblijos ištraukos, kurios patinka nedaugeliui skaitytojų. Kai mano mokiniai skundžiasi, kad prašau jų perskaityti Jėzaus genealogijas Mato ir Luko knygose, raginu juos lankyti žydų Biblijos studijų kursą ir perskaityti genealogiją 1 Kronikose. Jis užima net devynis skyrius, kuriuose pavadinimai seka vardus. Palyginimui, Jėzaus genealogijos Mato ir Luko knygose atrodo guodžiančiai trumpos. Tačiau faktas yra tas, kad jie skiriasi vienas nuo kito.

Vėlgi, Mato ir Luko evangelijos yra tik dvi iš keturių, kuriose išvardyti Jėzaus protėviai. Abu pateikia genealogiją per Juozapo ir jo žydų protėvių liniją. Tai savaime yra mįslinga. Kaip matėme, tiek Matas, tiek Lukas pabrėžia Jėzaus motinos nekaltybę: ji pradėjo ne Juozapą, bet Šventąją Dvasią. Juozapas nėra Jėzaus tėvas. Bet tai veda prie akivaizdžios problemos. Jei Jėzus nėra susijęs su Juozapu krauju, kodėl Matas ir Lukas turėjo pateikti savo genealogiją per Juozapo liniją? Nei viena, nei kita neatsako į šį klausimą: abiejose evangelijose yra genealogija, kuri negali būti Jėzaus genealogija, nes jis susijęs tik su Marija, kurios genealogijos nepateikia nė vienas iš autorių.

Be šios bendros problemos, yra keletas aiškių skirtumų tarp Mato 1 ir Luko 3 skyrių genealogijų. Kai kurie iš jų nėra esminiai skirtumai patys savaime, tik detalių skirtumai. Pavyzdžiui, Matas pradeda savo evangeliją genealogija, o Lukas ją pateikia po Jėzaus krikšto aprašymo, trečiajame skyriuje (keistas genealogijos vietos pasirinkimas, nes jis tiesiogiai susijęs su gimimu, o ne su krikštu sulaukus trisdešimties, bet jei Lukas įdėjo jį į trečią skyrių, galbūt jis turėjo tam priežastį). Mato genealogija siekia per Juozapą iki karaliaus Dovydo, Mesijo protėvio, ir toliau iki Abraomo, žydų tėvo. Lukas eina dar toliau ir atseka Jėzaus genealogiją iki Adomo, žmonijos tėvo.

Mano teta, genealogė, didžiuojasi, kad atsekė savo šeimos protėvius iki vieno iš Mayflower keleivių. Ir čia matome genealogiją, siekiančią Adomą – patį pirmąjį žmogų, sukurtą kartu su Ieva. Nuostabi kilmė.

Nevalingai kyla klausimas, kodėl abu autoriai pasirinko skirtingus genealoginius rezultatus. Paprastai manoma, kad Matas, kuris savo Evangelijoje siekė pabrėžti Jėzaus žydišką tapatybę, pabrėžė savo

giminystę su didžiausiu žydų karaliumi Dovydu ir žydų tėvu Abraomu. Kita vertus, Lukas teigė, kad Jėzus yra visų žmonių, tiek žydų, tiek ne žydų, Gelbėtojas, kaip liudija antrasis Luko veikalas "Apaštalų darbai", kuriame į bažnyčią atvedami kitataučiai. Todėl Lukas bando pabrėžti Jėzaus giminystę su mumis visais per Adomą.

Kitas skirtumas tarp šių dviejų genealogijų yra tas, kad Mato genealogija prasideda pradžioje, su Abraomu, ir karta po kartos eina pas Juozapą, o Luko genealogija turi priešingą kryptį, pradedant nuo Juozapo ir grįžtant prie Adomo.

Tačiau visa tai, kas išdėstyta pirmiau, yra tik skirtumai tarp dviejų naratyvų. Pagrindinis sunkumas yra tas, kad šios dvi genealogijos iš esmės skiriasi. Lengviausias būdas nustatyti šį skirtumą yra paprastas klausimas: kas yra Juozapo tėvas, senelis iš tėvo pusės ir prosenelis kiekvienoje genealogijoje? Mato evangelijoje prieš Juozapą eina Jokūbas, Matanas – Matanas, Eleazaras – Eleazaras, Eleazaras – Eliudas ir t. t. Luko genealogija siekia nuo Juozapo iki Elijo, Moto, Levio ir Melchio. Genealogijos panašios tik po karaliaus Dovydo (nors ateityje jos turi naujų problemų, kaip pamatysime netrukus), tačiau jos nesutaria tarpusavyje tarp Dovydo ir Juozapo.

Kaip išspręsti šį sunkumą? Tipiškas paaiškinimas yra tas, kad Matas pateikia Juozapo genealogiją, nes Matas dažniau mini jį pasakojime apie Jėzaus gimimą, o Lukas mini Marijos genealogiją, nes ji pabrėžiama jo pasakojime apie Jėzaus gimimą. Tačiau šis viliojantis sprendimas turi lemtingą trūkumą. Lukas aiškiai parodo, kad tai yra Juozapo, o ne Marijos šeima (Luko 3:23, taip pat Mato 1:16).

Ir tai dar ne visos problemos. Kai kuriais atžvilgiais Morkaus genealogija yra nuostabesnė, nes pabrėžia Jėzaus pirmtakų sąrašo numerologinę reikšmę. Abraomą nuo Dovydo, didžiausio Izraelio karaliaus, skiria keturiolika kartų; Dovydo sunaikinimas Babiloniečiai, baisiausia Izraelio nelaimė, yra keturiolika kartų, o migracija į Babiloną nuo Jėzaus gimimo yra keturiolika kartų (Mato 1:17). Tris kartus keturiolika, tarsi pats Dievas būtų tai suplanavęs. Matthew nuomone, taip ir buvo. Pasikeitus keturiolikai kartų, įvyko reikšmingas ir didelio

masto įvykis. Tai reiškė, kad Jėzus, keturioliktosios kartos narys, taip pat buvo labai svarbus Dievui.

Tačiau faktas yra tas, kad harmoninga schema "tris kartus keturiolika" neveikia. Atidžiai perskaičius ir suskaičiavus visus vardus, paaiškėja, kad trečiajai grupei priklauso ne keturiolika, o trylika kartų. Be to, labai lengva palyginti Mato evangelijos genealogiją su jos šaltiniu, hebrajų Biblija, iš kurios buvo paimti genealogijos pavadinimai. Tai darydamas, paaiškėja, kad Matas praleido kelis vardus kartų grupėje nuo Dovydo iki migracijos į Babiloną. Mato 1:8 jis rašo, kad Jehoramas pagimdė Uziją. Tačiau iš 1 Metraščių 3:10–12 žinome, kad Jehoramas buvo ne Uzijo tėvas, o jo prosenelis. Kitaip tariant, Matas iš genealogijos išbraukė tris kartas. Už ką? Atsakymas akivaizdus. Jei jis būtų įtraukęs *visas* kartas, jis nebūtų galėjęs teigti, kad kas keturiolika yra reikšmingas įvykis.

Bet kodėl jam buvo taip svarbu išlaikyti skaičių keturiolika? Kodėl ne septyniolika ir vienuolika? Bėgant metams mokslininkai iškėlė keletą hipotezių. Kai kurie sakė, kad tobulas Biblijos skaičius yra septyni. Kas tada yra keturiolika? Du kartus septyni. Tai reiškia, kad genealogija yra "dvigubai tobula". Pagal kitą, galbūt labiau įtikinamą teoriją, genealogija buvo skirta pabrėžti Jėzaus kaip Mesijo statusą. Mesijas turi būti "Dovydo sūnus", garsiausio Izraelio karaliaus palikuonis. Svarbu žinoti, kad senovės kalbose abėcėlės raidės taip pat tarnavo kaip skaičiai: pirmoji hebrajų abėcėlės raidė "aleph" reiškė vieną, antroji "bet" reiškė du, trečioji "gimel" reiškė tris ir pan. Be to, hebrajų kalba balsiai buvo praleisti raštu, todėl pavadinimas "Dovydas" atrodė kaip "DVD". Raidė D ("dalet") žymėjo keturias, raidė B ("vav") - šešias. Jei sudėsite skaičius, atitinkančius Dovydo vardo raides, gausite keturiolika. Galbūt todėl Matas norėjo, kad Dovydo sūnaus, Mesijo, Jėzaus genealogija būtų sudaryta iš trijų grupių po keturiolika kartų.

Deja, šiam tikslui jis turėjo išbraukti keletą vardų. Taip pat galima pastebėti, kad jei Matas buvo teisus savo schemoje "tris kartus keturiolika", tai Abraomo ir Jėzaus genealogijoje turi būti 42 vardai. O Luko genealogijoje yra 57 vardai. Tai skirtingos genealogijos.

Kokia tokių neatitikimų priežastis? Kiekvienas rašytojas turėjo savo tikslą, tiksliau, kelis tikslus, sudarydamas genealogijas: parodyti Jėzaus

ryšį su Abraomu, žydų tėvu (tai ypač ryšku Mato knygoje), su didžiuoju žydų karaliumi Dovydu (Matas) ir su visa žmonija (Lukas). Tikriausiai šie autoriai paveldėjo, o gal ir sudarė įvairias genealogijas. Nė vienas iš jų, žinoma, neįtarė, kad jo pasakojimas pateks į Naująjį Testamentą ir kad istorinio-kritinio metodo šalininkai, gyvenę po dviejų tūkstančių metų, kruopščiai jį studijuos ir lygins su kitais tekstais. Ir, žinoma, autoriai nesitarė tarpusavyje, kad patikrintų faktus. Kiekvienas rašė pagal savo galimybes, todėl jų pasakojimai pasirodė esą skirtingi.

Kiti Jėzaus gyvenimo neatitikimai

Dabar, kai apsvarstėme kai kuriuos pastebimus evangelijų neatitikimus, paliesiu kitus, bet ne taip detaliai. Jei pageidaujama, daugumą šių neatitikimų galima ištirti savarankiškai. Ir rasti daug kitų neatitikimų, paprasčiausiai skaitant Evangelijas "horizontaliu metodu", vieną istoriją po kitos.

Šiuos neatitikimus galime spręsti užduodami kelis paprastus klausimus. Čia apsiribosiu penkiais.

Ką sako balsas per Jėzaus krikštą?
Tai priklauso nuo to, kokią Evangeliją skaitome. Krikštas aprašytas ne tik Evangelijoje pagal Joną, bet ir kituose trijuose matome labai panašius aprašymus. To galima tikėtis: mokslininkai jau seniai nustatė, kad Matas ir Lukas pasiskolino keletą scenų iš Morkaus evangelijos, vieno iš pagrindinių jų šaltinių, todėl jos dažnai yra beveik pažodžiui panašios. Tačiau yra ir skirtumų, nes Matas ir Lukas kai kuriose ištraukose pakeitė šaltinio tekstą. Bet kokiu atveju, visuose trijuose Jėzaus krikšto pasakojimuose dangus atsiveria jam išėjus iš vandens, Dvasia nusileidžia kaip balandis ir iš dangaus girdimas balsas. Ir ką jis sako? Mato evangelijoje: "Tai yra mano Mylimasis Sūnus, kuriuo aš esu patenkintas." Matyt, balsas kalba su žmonėmis aplink Jėzų, o gal su Jonu Krikštytoju, ir informuoja visus, kas yra Jėzus. Tačiau Morkaus balsas sako: "Tu esi mano mylimasis Sūnus, kuriuo aš esu patenkintas." Šiuo atveju balsas aiškiai kalba tiesiogiai su Jėzumi, pasakodamas jam, kas jis yra, arba patvirtindamas jo nuojautas. Luko knygoje matome kitokį tekstą (ir čia iškyla naujų sunkumų, nes skirtinguose Luko evangelijos rankraščiuose balsas taria skirtingus žodžius.

Balsas sako: "Tu esi mano Sūnus, aš tave pagimdžiau šiandien" (Luko 3:22), cituodamas Psalmyno 2:7 žodžius.

Kiekvienas pasakojimas turi savo balsą. Žodžiai, jų reikšmė ir funkcijos keičiasi: Mato evangelijoje jie tapatina Jėzų su Jonu Krikštytoju ir žmonėmis; Morkaus knygoje patvirtinti Jėzaus idėjas apie tai, kas jis yra; Luko evangelijoje jie aiškina, kad krikštas padarė jį mylimu Dievo sūnumi. Belieka išsiaiškinti, ką iš tikrųjų pasakė balsas. Šis klausimas taip glumino pirmuosius krikščionis, kad vėlesnėje nekanoninėje evangelijoje, pavadintoje Ebionitu (Ebionitu), jis buvo išspręstas nurodant, kad balsas iš dangaus buvo girdimas tris kartus. Pirmą kartą jis ištarė Jėzui skirtus žodžius, užrašytus Morkaus evangelijoje, tada ištarė tekstą iš Mato evangelijos, skirtos Jonui Krikštytojui ir žmonėms, ir galiausiai, trečią kartą, žodžius iš Luko evangelijos. Ir jei neperrašysite visų trijų Evangelijų, faktas lieka faktu, kad balsas jose sako skirtingus dalykus.

Kur buvo Jėzus kitą dieną po krikšto?
Evangelijose pagal Matą, Morkų ir Luką – vadinamosiose sinoptinėse evangelijose – Jėzus po krikšto išeina į dykumą, kur yra "velnio gundomas" [13]. Morkus ypač aiškiai parodo, kad išvykimas įvyko nedelsiant, ir rašo, kad Jėzų Dvasia "nedelsiant" nuvedė į dykumą. O Džonas? Jonas nepasakoja apie velnią, gundžiusį Jėzų dykumoje. Kitą dieną po to, kai Jonas Krikštytojas pamatė Dvasią, nusileidžiančią ant Jėzaus balandžio pavidalu (Jono 1:29-34), jis vėl susitinka su Jėzumi ir paskelbia jį Dievo Avinėliu (Jonas aiškiai nurodo, kad tai įvyko "kitą dieną"). Tada Jėzus pradeda rinkti mokinius (Jono 1:35-52) ir pradeda savo viešąją tarnystę, darydamas stebuklą ir paversdamas vandenį vynu (Jono 2:1-11). Taigi, kur buvo Jėzus kitą dieną? Tai priklauso nuo to, kokią Evangeliją skaitote.

Ar Jayro duktė jau buvo mirusi?
Pagrįsdamas savo teiginį, kad Evangelijose yra nedidelių ir nepaaiškinamų neatitikimų, pateiksiu tik vieną pavyzdį iš Jėzaus gydymo tarnystės. Morkaus evangelijoje, t. y. ankstyviausioje kanoninėje evangelijoje, sinagogos valdytojas, vardu Jairas, ateina pas Jėzų ir maldauja jo eiti į jo namus, nes jo dukra miršta: "Ateik ir uždėk

ant jos rankas, kad ji pasveiktų". Tačiau prieš jiems išvykstant, Jėzų užstoja moteris, kenčianti nuo kraujo, ir ją išgydo. Po to ateina tarnai iš Jayro namų ir praneša, kad jau per vėlu - jo dukra mirė. Jėzus liepia jiems nebijoti, įeina į namus ir prikelia mirusią mergaitę (Morkaus 5:21-43). Matas pasakoja tą pačią istoriją (9:18–26), tačiau su vienu esminiu skirtumu. Morkaus knygoje Jairas atsigręžė į Jėzų, kai jo dukra jau buvo mirusi. Jis prašo Jėzaus ne išgydyti, bet prikelti ją iš numirusių. Ir Jėzus išpildo šį prašymą. Skirtumas gali atrodyti nereikšmingas, bet jis gali būti laikomas kupinu gilios prasmės, nes tai yra gyvybės ir mirties klausimas.

Kas yra su Jėzumi ir kas prieš jį?
Kai kurie Jėzaus žodžiai, kurie iš pirmo žvilgsnio atrodo panašūs, vis dėlto skiriasi. Vienas iš mano mėgstamiausių pavyzdžių yra dviejų posakių Mato 12:30 ir Morkaus 9:40 reiškinys. Mato evangelijoje Jėzus skelbia: "Kas nėra su manimi, tas prieš mane." Morkaus knygoje "tas, kuris nėra prieš mus, yra už mus". Ar jis pasakė abi frazes? Ar turėjai omenyje abu? Bet kaip tai gali būti? O gal vienas iš Evangelijos rašytojų kažką supainiojo?

Kiek laiko truko Jėzaus tarnystė?
Ankstyviausios Evangelijos autorius Morkus nenurodo Jėzaus viešosios tarnystės trukmės, tačiau kai kurios pastabos rodo, kokia ji buvo. Jėzaus tarnystės pradžioje, 2 skyriuje, jo mokiniai eina per pasėtus laukus ir plėšia javų ausis, labai siaubingai fariziejams, kurie mano, kad tai yra šabo draudimų pažeidimas. Greičiausiai tai įvyko rudenį, arčiau derliaus nuėmimo laiko. Po to įvykiai juda labai greitai: vienas mėgstamiausių Morkaus žodžių yra euthus, "nedelsiant": Jėzus "nedelsiant" daro vieną ar kitą. 11 skyriuje, po daugelio įvykių, kurie įvyko "nedelsiant", mes ateiname į paskutinę Jėzaus gyvenimo savaitę ir Paschos šventimą Jeruzalėje. Velykos švenčiamos pavasarį, todėl yra aiškus jausmas, kad pamaldos truko kelis mėnesius - nuo derliaus nuėmimo iki pavasario.

Kelis mėnesius? Argi ne visuotinai žinoma, kad Jėzaus tarnystė truko trejus metus? Trejų metų tarnystė yra kilusi ne iš sinoptinių evangelijų – Morkaus, Mato ir Luko raštų, bet iš paskutiniųjų – Jono evangelijos. Tris kartus Jonas mini skirtingas Paschos šventes, ir kadangi jos vyksta kartą per metus, galima daryti prielaidą, kad pamaldos truko mažiausiai

dvejus metus, maždaug trejus. Bet kuris iš terminų yra tikslesnis? Sakyčiau, kad tai nėra neatitikimas siaurąja šio žodžio prasme, tačiau sunku suprasti, kodėl Morkus nuolat kartodavo žodį "iš karto", jei jis iš tikrųjų turėjo omenyje ką nors kita.

Jei ieškosime visų neatitikimų Jėzaus tarnystės pasakojimuose, rasime daug daugiau. Tačiau užuot tęsęs tą patį kelią, norėčiau pereiti prie neatitikimų, esančių Kristaus kančios aprašyme – pasakojime apie Kristaus mirtį ir prisikėlimą. Tarp šių neatitikimų yra keletas nepaprastai reikšmingų.

Kristaus kančios aprašymo neatitikimai
Jau minėjome keletą neatitikimų tarp Morkaus ir Jono evangelijų apie kančią: pirklių išvarymo iš šventyklos datą (Morkaus 11, Jono 2) ir Jėzaus mirties dieną bei laiką (Morkaus 14–15, Jono 18–19). Tai ne vieninteliai neatitikimai Evangelijos pasakojimuose apie Jėzaus mirtį ir prisikėlimą. Čia išsamiai aptarsime tris svarbius skirtumus, o tada trumpai apžvelgsime kelis kitus.

Piloto teismas

Pirmiausia palyginkime Morkaus evangeliją, ankstyviausią iš kanoninių evangelijų, ir Jono evangeliją, naujausią iš jų. Abiejuose Jėzus pasirodo prieš Romos valdytoją Poncijų Pilotą, kuris pasmerkia Jėzų mirties bausme už tai, kad jis vadina save žydų karaliumi. Tačiau paties teismo aprašyme yra labai didelių neatitikimų tarp Evangelijų.

Marko aprašymas yra glaustas ir paprastas. Anksti ryte žydų valdžia atveda Jėzų pas Pilotą, kuris klausia, ar Jėzus tikrai yra žydų karalius. Graikiškame tekste Jėzus atsako tik dviem žodžiais: su legeis, "tu kalbi". Žydų aukštieji kunigai kaltina jį daugybe klaidų, o Pilotas stebisi, kad Jėzus nesistengia savęs pateisinti. Tada mums sakoma, kad Pilotas buvo paprotys Paschos metu paleisti tam tikrą kalinį, kurio žydų tauta buvo paprašiusi, ir kad jis paklausė susirinkusių žmonių, ar jie nori, kad jis paleistų "žydų karalių". Bet tada įsikiša aukštieji kunigai ir kursto minią prašyti Piloto paleisti ne Jėzų, o plėšiką Barabą. Pilotas klausia žmonių, ką jis turėtų daryti su Jėzumi. Jie jam atsakė: "Nukryžiuok Jį!" "Norėdamas daryti tai, kas patinka žmonėms", Pilotas

išpildo savo prašymą: paleidžia Barabą ir išduoda Jėzų iš pradžių rykštei, o paskui nukryžiavimui.

Jei Morkaus Evangelija būtų vienintelis šaltinis, kurį turime šiam įvykiui, mums susidarytų įspūdis, kad teismas buvo įvykdytas labai greitai, kad Jėzus neištarė nė žodžio, išskyrus tuos du, ir kad Pilotas, Jėzaus žydų kaltintojai, žmonės ir pats Jėzus buvo toje pačioje vietoje apsikeitimo metu.

Tačiau Jono (Jono 18:28–19:14) tų pačių įvykių aprašymas yra visiškai kitoks. Aukštieji kunigai anksti ryte nuveda Jėzų pas Pilotą, bet neįeina į pretoriumą, kad "nebūtų sutepti ir valgytų Paschą" tą vakarą (Jono 18:28; bet atminkite, kad Morkaus evangelijoje jie jau valgė Paschos vakarienę praėjusį vakarą). Mums nesakoma, kodėl jie bus suteršti, kai įžengs į pretoriumą. Todėl, kad tai pagonių buveinė? Kapinių vietoje pastatytas pastatas? Dėl kitos priežasties? Tačiau dėl to teismo procesas vyksta nepaprastu būdu. Jėzus yra viduje su Pilotu, jį kaltinantys žydų aukštieji kunigai yra lauke, kur yra minia, ir Pilotas bėga pirmyn ir atgal, nuo kaltintojų iki kaltinamojo ir atgal, ir kalbasi su vienu, o paskui su kitu. Šio teismo metu Pilotas šešis kartus palieka pretoriumą ir vėl grįžta į jį, jis veda pokalbius tiek su Jėzumi, tiek su kaltintojais, įspėdamas juos, klausdamas ir įtikindamas įsiklausyti į sveiko proto balsą.

Šiuose aprašymuose galite rasti daug kitų skirtumų, jei perskaitysite horizontalų metodą. Čia paminėsiu tik tris ir atkreipiu dėmesį į jų galimą reikšmę. Pirma, Jėzus Jono evangelijoje yra daug kalbesnis nei Morkaus. Iš tikrųjų jis palaiko pokalbį su Pilotu, sakydamas, kad jo, Jėzaus karalystė, "nėra šio pasaulio dalis" (Jono 18:36) ir kad jis atėjo į pasaulį liudyti tiesos (Jono 18:37), tada pareikšdamas, kad Pilotas neturėtų jam valdžios, jei jos nebūtų davęs Dievas (Jono 19:11). Šie ilgi dialogai visiškai sutampa su kitomis Jono evangelijos ištraukomis, kuriose Jėzus sako ilgas ir ilgas kalbas, gerokai besiskiriančias nuo šimtų trumpų teiginių ir glaustų pastabų, dažnai sutinkamų sinoptinėse evangelijose.

Antra, užuot įsakęs sumušti Jėzų pasibaigus teismo procesui ir paskelbus nuosprendį, kuris yra bene tinkamiausias laikas jį įvykdyti,

Jonas Pilotas įsako Jėzų sumušti teismo metu (Jono 19:1). Ši Jono pasakojimo detalė buvo paaiškinta įvairiai, galbūt dėl to, kas vyksta toliau: Pilotas išveda Jėzų iš pretoriumo, kad pristatytų žydų tautai sumuštą, kruviną, erškėčiais ir raudona spalva vainikuotą jį ir tartų: "Štai žmogus!" Pilotas ir jo kareiviai tyčiojasi iš Jėzaus erškėčių vainiku ir purpuriniu drabužiu, skelbdami: "Sveikas, žydų karaliau!" Jonui Jėzus iš tiesų yra Karalius, nepaisant išvaizdos.

Galiausiai, svarbu tai, kad Evangelijoje pagal Joną Pilotas tris kartus aiškiai pareiškia, kad Jėzus yra nekaltas, nenusipelno mirties bausmės ir turi būti paleistas (Jono 18:38, 19:6 ir pagal apibrėžimą 19:12). Morkaus knygoje Pilotas niekada neskelbia Jėzaus nekaltumo. Kodėl šis ryškus akcentas padarytas Jone? Mokslininkai jau seniai pastebėjo, kad Jono evangelijos autorius yra priešiškiausias žydų atžvilgiu (žr. Jono 8:42–44, kur Jėzus teigia, kad žydai yra ne Dievo palikuonys, o velnio vaikai). Tai žinant, verta pagalvoti: kodėl teismo aprašyme tris kartus minima, kad Romos valdytojas pripažįsta Jėzų nekaltu? Paklauskite savęs: jei romėnai nėra kalti dėl Jėzaus mirties, tai kas tuomet? Žydai. Štai ką Jonas galvoja. Jono 19:16 mums sakoma, kad Pilotas atidavė Jėzų žydų aukštiesiems kunigams nukryžiuoti.

Judo mirtis

Visose keturiose kanoninėse evangelijose sakoma, kad Jėzus buvo išduotas valdžiai, kuri jį suėmė Judas Iskarijotas. Aiškinant šio Judo poelgio priežastis, skiriasi keturi pasakojimai. Morkus nepateikia priežasčių, nors mums sakoma, kad Judui buvo pažadėti pinigai už jo išdavystę, todėl jį galėjo paskatinti godumas (Morkaus 14:10-11). Matas (Mato 26:14) nedviprasmiškai teigia, kad Judas išdavystė dėl pinigų. Tačiau Lukas tvirtina, kad Judo poelgio priežastis buvo Šėtono "įžengimas" į jį (Luko 22:3). Kitaip tariant, jį sutrikdė ar privertė demonas. Jono knygoje pats Judas vadinamas "velniu" (Jono 6:70-71); Tikriausiai jis išdavė savo mokytoją, nes buvo žiaurus iki širdies.

Dar įdomesnis yra klausimas, kas nutiko Judui po išdavystės. Morkus ir Jonas nesigilina į detales: Judas tiesiog dingsta iš scenos. Kaip ir Luko evangelijoje, Lukas rašo antrąjį savo veikalo tomą – Apaštalų darbų knygą. Apaštalų darbuose pasakojama apie tai, kas nutinka Judui po jo

išdavystės, ir panašus pasakojimas yra Mato evangelijoje, tačiau kaip bebūtų keista, abi ištraukos nesutampa viena su kita daugeliu dalykų.

Paplitęs įsitikinimas, kad Judas "nuėjo ir pasikorė" yra kilęs iš Mato Evangelijos (Mato 27:3-10). Matydamas, kad dėl jo išdavystės Jėzus buvo nužudytas, Judas atgailauja ir bando grąžinti jam sumokėtus trisdešimt sidabro vienetų žydų vyriausiesiems kunigams, sakydamas: "Aš nusidėjau, išduodamas nekaltą kraują." Kadangi jie iš jo neima pinigų, jis meta juos į bažnyčią, išeina ir pasikoria. Tada vyriausieji kunigai surenka pinigus, bet nusprendžia jų negrąžinti į šventyklos iždą, nes tai yra "kraujo kaina" – pinigai, sutepti nekalto žmogaus krauju. Pinigai naudojami kitu būdu: jie naudojami "puodžių žemei" pirkti, tikriausiai vietai, kur puodžiai gaudavo molio, ir laidoti Jeruzalėje mirusius svetimšalius. Mums paaiškinta, kad kadangi ši vieta buvo nupirkta už krauju suteptus Judo pinigus, "ši žemė iki šiol vadinama "kraujo žeme".

Luko pasakojimas Apaštalų darbuose turi tam tikrų panašumų su ankstesniu: Judo mirtis siejama su lauko, vadinamo "kraujo žeme", pirkimu. Tačiau kitos detalės aiškiai nesutampa su Mato pasakojama istorija ir netgi tiesiogiai jai prieštarauja. Apaštalų darbų 1:18–19 paaiškinama, kad pats Judas, o ne žydų aukštieji kunigai, už pinigus, kuriuos gavo už išdavystę, nusipirko "žemę už neteisingą atlygį". Apie pakorimą neužsimenama: vietoj to sužinome, kad jis "nukrito", o tada "jo pilvas buvo praskilęs ir visos žarnos iškrito". Luko knygoje laukas pavadintas "kraujo žemė", nes ant jo buvo pralietas Judo kraujas.

Ilgą laiką skaitytojai bandė susieti šiuos du pasakojimus apie Judo mirtį. Kaip jis galėjo pasikarti ir "nukristi" taip, kad jo skrandis sprogo, o žarnos nukrito ant žemės? Išradingi vertėjai, siekiantys sujungti du pasakojimus į vieną patikimą, turi puikią galimybę parodyti savo vaizduotę. Judas galėjo bandyti pasikarti, bet virvė nutrūko, ir jis nukrito ant žemės aukštyn kojomis ir atplėšė pilvą. Arba jis pasikorė, bet nepavyko, o tada užlipo ant aukštos uolos ir nušoko nuo jos ant žemės. Arba... Trumpai tariant, paaiškinimas gali būti bet koks.

Esmė ta, kad abu šaltiniai labai skirtingai kalba apie tai, kaip mirė Judas. Kad ir kokie paslaptingi būtų žodžiai "numesti žemyn, o jo pilvas

suskilęs", bet kokiu atveju tai nereiškia "pasikorė". Be to, yra prieštaravimų dėl dviejų kitų dalykų: kas nusipirko žemę (aukštieji kunigai, kaip Matas, arba Judas, kaip Apaštalų darbuose) ir kodėl ji buvo vadinama "kraujo žeme" (nes ji buvo nupirkta už krauju suteptus pinigus, kaip rašo Matas, arba dėl to, kad ant jos buvo pralietas Judo kraujas, kaip teigiama Apaštalų darbuose)?

Pasakojimai apie prisikėlimą

Jokioje kitoje istorijoje skirtumai tarp kanoninių evangelijų nėra aiškiau atsekti, kaip prisikėlimo pasakojimuose. Pirmo kurso studentams dažnai siūlau paprastą pratimą: sudaryti sąrašą visko, ką kiekviena iš keturių kanoninių evangelijų sako apie įvykius, įvykusius nuo Jėzaus palaidojimo iki Evangelijos pabaigos. Sunku įsivaizduoti patogesnį būdą supažindinti juos su "horizontalaus skaitymo" metodu. Šie keturi apibūdinimai tiesiogine prasme knibžda skirtumų, įskaitant neatitikimus, kurių neįmanoma suderinti. Studentai vertina šį pratimą, nes aš ne tik patikinu juos, kad tekstai yra skirtingi: mokiniai patys randa šiuos skirtumus ir bando juos įprasminti.

Dabar tinkamas laikas pabrėžti tai, kas buvo išsamiai išsakyta mano knygoje "Sugadinti Jėzaus žodžiai": mes neturime nė vienos Evangelijos originalo, tik kopijas, kurios pasirodė daug vėliau, daugeliu atvejų šimtmečiais vėliau. Visos šios kopijos skiriasi viena nuo kitos, dažnai Jėzaus prisikėlimo istorija. Remdamiesi šiais vėlesniais rankraščiais, mokslininkai turi nustatyti, kas buvo pasakyta originaluose. Kai kuriais atvejais gana lengva priimti sprendimus, kitais tokius bandymus lydi karštos diskusijos.

Viena prisikėlimo pasakojimo detalė yra beveik neginčijama: paskutinės dvylika Morkaus evangelijos eilučių yra ne originalus tekstas, o vėlesnių amžių raštininko pridėtas tekstas. Morkus baigė savo evangeliją dabartine 16:8 eilute, kurioje moterys bėga iš kapo ir niekam nepasako, ką matė. Savo diskusijose laikausi mokslinės prielaidos, kad 16:9-20 eilutės yra vėlesnis šios Evangelijos papildymas.

Be šios detalės, ką galime pasakyti apie prisikėlimą keturiose kanoninėse evangelijose? Visi keturi sako, kad trečią dieną po Jėzaus

nukryžiavimo ir palaidojimo Marija Magdalietė atėjo prie kapo ir rado jį tuščią. Tačiau tuo pat metu Evangelijos skiriasi beveik kiekviena aprašymo detale.

Kas atėjo prie kapo? Marija viena (Jono 20:1)? Marija ir kita Marija (Mato 28:1)? Marija Magdalietė, Marija iš Jokūbo ir Salomėja (Morkaus 16:1)? Arba moterys, kurios lydėjo Jėzų kelionėje iš Galilėjos į Jeruzalę – galbūt Marija Magdalietė, Joana, Marija, Jokūbo motina ir "kiti su jais" (Luko 24:1; žr. 23:55)? Ar akmuo jau buvo nuriedėjęs nuo kapo durų (kaip Morkaus 16:4), ar angelas jį nuriedėjo nuo kapo durų moterų akyse (Mato 28:2)? Ką jie ten matė? (Mato 28:5)? Jaunuolis (Morkaus 16:5)? Du vyrai (Luko 24:4)? Arba nieko ir nieko (Jn)? Kas jiems buvo įsakyta? Liepkite mokiniams vykti į Galilėją, kur Jėzus "pirmauja" (Morkaus 16:7)? Arba prisimenate, kaip Jėzus jiems pasakė, "dar būdamas Galilėjoje", kad jis turi mirti ir prisikelti (Luko 24:7)? Ar tada moterys papasakojo mokiniams apie tai, ką matė ir girdėjo (Mato 28:8), ar niekam nepasakojo (Morkaus 16:8)? Ir jei jie padarė, kam? Vienuolikai mokinių (Mato 28:8)? Vienuolika ir visi kiti (Luko 24:8)? Simonas Petras ir dar vienas neįvardytas mokinys (Jono 20:2)? Ką mokiniai padarė atsakydami? Ar jie nereagavo dėl to, kad jiems iškart pasirodė Jėzus (Mato 20:9)? Argi jos netikėjo moterimis, nes "jų žodžiai joms atrodė tušti" (Luko 24:11)? Arba skubėjo prie kapo, kad viską pamatytų savo akimis (Jono 20:3)?

Klausimų daugėja. Naudokite horizontalaus skaitymo metodą, kad palygintumėte įvykius, kurie vyksta toliau: sužinokite, kada ir kam Jėzus pasirodė, ką jis sakė šiems žmonėms ir kaip jie reagavo. Ir pažodžiui kiekvienu atveju viena iš Evangelijų skirsis nuo kitų.

Šis punktas atrodo ypač nepaaiškinamas. Morkaus pasakojime moterims liepiama liepti mokiniams eiti pas Jėzų į Galilėją, tačiau iš baimės moterys niekam nepasako nė žodžio. Pagal Mato versiją, mokiniams turėjo būti liepta vykti į Galilėją, kur jie susitiks su Jėzumi, ir jie nedelsdami pakluso. Tada Jėzus pasirodo jiems su savo paskutiniais nurodymais. O Luko knygoje niekas nekviečia mokinių į Galilėją: jiems sakoma, kad Jėzus išpranašavo savo prisikėlimą dar *būdamas* Galilėjoje (viešosios tarnystės metu). Jie nepalieka Jeruzalės, kuri yra Izraelio pietuose, o Galilėja yra šiaurėje. Prisikėlimo dieną Jėzus pasirodo dviem

mokiniams kelyje į Emausą (Luko 24:13-35); vėliau tą pačią dieną šie mokiniai pasakoja kitiems apie savo regėjimą, ir Jėzus pasirodo visiems (Luko 24:36-49), išveda juos iš Jeruzalės į Betanijos priemiestį, duoda nurodymus, laimina juos ir pakyla į dangų. Kitame Luko veikale "Apaštalų darbai" mums sakoma, kad Jėzus aiškiai įsakė mokiniams *neišvykti* iš Jeruzalės (Apd 1, 4), bet laukti, kol Šventoji Dvasia nužengs ant jų Sekminių dieną, penkiasdešimt dienų po Paschos. Po šių nurodymų Jėzus pakyla į dangų. Mokiniai pasilieka Jeruzalėje iki Šventosios Dvasios atėjimo (Apaštalų darbų 2). Tai yra neatitikimas: jei Matas teisus, o mokiniai, pamatę Jėzaus žengimą į dangų, nedelsdami nuvyko į Galilėją, kaip Lukas gali būti teisus, sakydamas, kad mokiniai visą tą laiką pasiliko Jeruzalėje, ten matė Jėzaus žengimą į dangų ir pasiliko ten iki Sekminių dienos?

Kiti Kristaus kančios aprašymo skirtumai

Aukščiau išvardyti tik keli pagrindiniai Jėzaus paskutinės savaitės, mirties ir prisikėlimo pasakojimų skirtumai. Šie skirtumai jokiu būdu nėra vieninteliai, tačiau užuot juos visus išvardinęs, toliau paminėsiu keletą žymiausių, kad galėtumėte juos rasti, jei jums reikia išsamios analizės. Šiame trumpame sąraše man padės penki paprasti klausimai.

1. ***Kiek gyvulių Jėzus jodinėjo Viešpaties įžengimo į Jeruzalę metu?***

Atsakymas atrodo akivaizdus: ant vieno, asilo ar asilo. Tas pats sakoma trijose Evangelijose, įskaitant Morkaus 11:7. Tačiau Mato evangelijoje šis triumfo įžengimas vadinamas išsipildžiusiu pranašo žodžiu – kaip matėme, Matas teikia didelę reikšmę Šventojo Rašto pranašysčių išsipildymui, o 21:5 jis cituoja Zch 9:9:

Štai tavo karalius ateina pas tave romus, sėdintis ant asilo, ir ant asilo jauniklio, asilo sūnaus.

Hebrajų Biblijos specialistai yra susipažinę su tokiomis poetinėmis pranašystėmis, kur trečioji teksto eilutė yra kitaip suformuluota antra. Tai vadinamasis "sinonimas paralelizmas", kai dvi poezijos eilutės išreiškia tą patį, bet skirtingais žodžiais. Tačiau Matas, matyt, nesuprato šios ištraukos poetinio konvencionalumo, o tai lėmė netikėtus rezultatus. Mato evangelijoje mokiniai atneša Jėzui du gyvulius, asilą ir asilą,

apsirengia jų drabužius, o Jėzus joja į miestą, sėdėdamas ant abiejų (Mato 21:7). Atrodo keistai, bet Matas priverčia Jėzų tiesiogine prasme išpildyti Šventojo Rašto pranašystę.

2. ***Ką Jėzus pasakė vyriausiajam kunigui per jo apklausą teisme?***

Man atrodo, kad istoriškai patikimos informacijos apie šią akimirką būtų neįmanoma gauti. Šiuose įvykiuose dalyvavo pats Jėzus ir vyriausieji žydų kunigai, bet ne Jėzaus pasekėjai, kurie užrašinėjo jo žodžius palikuonims. Nepaisant to, Morkus pateikia aiškų atsakymą. Vyriausiasis kunigas klausia Jėzaus, ar jis yra "Kristus, Palaimintojo Sūnus" (Morkaus 14:61), ir Jėzus tiesiai atsako: "Aš; ir pamatysite Žmogaus Sūnų, sėdintį galios dešinėje, ateinantį ant dangaus debesų" (Morkaus 14:62). Kitaip tariant, artimiausioje ateityje Dievas atsiųs aukščiausią teisėją į žemę, kad išpildytų Senojo Testamento pranašystes (Danieliaus 7:13-14). Tiesą sakant, viso to buvo tikimasi taip greitai, kad pačiam vyriausiajam kunigui buvo lemta pamatyti šiuos įvykius.

O jei nieko neatsitiks? Ką daryti, jei vyriausiasis kunigas miršta prieš pasirodant Žmogaus Sūnui? Ar tai nuvertins Jėzaus teiginį? Tai įmanoma. Galbūt todėl Lukas, parašęs Evangeliją praėjus 15-20 metų po Morkaus, tikriausiai po vyriausiojo kunigo mirties, pakeitė Jėzaus atsakymą. Dabar jis nesako, kad vyriausiasis kunigas savo akimis matys Žmogaus Sūnų kaip teisėją: "Nuo šiol Žmogaus Sūnus sėdės Dievo galios dešinėje" (Lk 22, 69).

3. ***Kodėl Matas kalba apie netinkamą pranašą?***

Kai Matas rašo, kad Judas išdavė Jėzų už trisdešimt sidabro vienetų, jis pažymi (kaip ir galima tikėtis), kad Šventasis Raštas išsipildė: "Taip išsipildė tai, ką kalbėjo pranašas Jeremijas, kuris sako: 'Ir jie paėmė trisdešimt sidabro... ir jie atidavė ją puodžiaus žemei" (Mato 27:9-10). Tačiau Jeremijas tokios pranašystės neturi. Tai laisvai cituojama ištrauka iš Zch 11:3.

4. ***Kada šventyklos uždanga buvo sulaužyta?***

Ši šventyklos uždanga atskyrė "šventųjų šventąją" nuo likusių šventyklos patalpų. Buvo tikima, kad būtent už uždangos Dievas

gyveno žemėje (ir, akivaizdu, toliau valdė danguje). Niekam nebuvo leista įžengti į uždangą – tik kartą per metus, Apmokėjimo dieną (Jom Kipuras), vyriausiasis kunigas galėjo įeiti už jos ir aukoti – iš pradžių išpirkti savo nuodėmes, paskui žmonių nuodėmes. Pagal Morkaus Evangeliją, po to, kai Jėzus atidavė savo dvasią, šventyklos uždanga buvo "perplėšta į dvi dalis" (Morkaus 15:38). Šis įvykis jau seniai pripažintas simboliniu, nes nėra istorinių įrodymų, kad šydas kada nors buvo suplėšytas - iki to momento, kai po keturiasdešimties metų, karo su romėnais, pati šventykla sudegė iki pamatų. Morkui Jėzaus mirtis reiškia, kad aukoti šventykloje nebereikia. Dievo Sūnaus mirtis padarė Dievą prieinamą visiems žmonėms, jo nebeskiria storas šydas. Jėzaus mirties dėka žmonės tapo viena su Dievu: tai nuodėmių apmokėjimas.

Evangelijoje pagal Luką taip pat teigiama, kad "šventyklos uždanga buvo suplėšyta viduryje". Tačiau keista, kad jis nutrūko ne po Jėzaus mirties, bet, kaip aiškiai matyti iš teksto, kai Jėzus dar buvo gyvas ir kabėjo ant kryžiaus (Luko 23:45-46). Šio neatitikimo reikšmė bus aptarta kitame skyriuje, nes jis tiesiogiai susijęs su Luko požiūriu į Jėzaus mirtį.

5. ***Ką šimtininkas pasakė po Jėzaus mirties?***

Atsakymas gali atrodyti akivaizdus, ypač tiems, kurie prisimena biblinį filmą "Didžiausia kada nors papasakota istorija" ir nemirtingus šimtininko žodžius, kuriuos suvaidino Džonas Veinas: "Iš tiesų šitas žmogus buvo Dievo Sūnus." Šimtininkas taria tuos pačius žodžius Morkaus evangelijoje (Morkaus 15:39). Tačiau reikia pažymėti, kad Luke jie keičiasi. Savo pasakojime šimtininkas sako: "Iš tiesų šitas žmogus buvo teisus" (Luko 23:47). Visais laikais buvo aiškintojų, kurie įrodė, kad tai yra vienas ir tas pats dalykas: žinoma, jei jis yra Dievo Sūnus, tai jis taip pat yra teisus žmogus. Bet tai yra skirtingi žodžiai ir jie turi skirtingas reikšmes. Jei teismas pripažįsta nusikaltėlį "nekaltu", tai nėra tas pats, kas jis būtų paskelbtas Dievo Sūnumi. Galbūt šimtininkas pasakė abu? Norėdami susieti Evangelijas, galime sutikti su šia prielaida ir taip sukurti trečią to, kas vyksta, versiją, kuri skiriasi nuo Morkaus ir Luko evangelijų aprašymų. Bet geriau pagalvoti, kodėl Luka turėjo pakeisti šiuos žodžius. Jam buvo svarbu pabrėžti, kad Jėzus buvo visiškai nekaltas, nepaisant visų jam pateiktų kaltinimų. Pavyzdžiui,

Jone, kaip ir Luke, Pilotas tris kartus bando paleisti Jėzų, paskelbdamas jį nekaltu (ne taip, kaip Morkaus tekste). Galų gale šimtininkas daro tą patį. Visi romėnai yra įsitikinę Jėzaus nekaltumu. Kas tada turėtų būti laikomas atsakingu už jo mirtį? Ne prieš romėnus, o prieš žydų valdžią ir pačią žydų tautą.

Pauliaus gyvenimo ir kūrybos detalių neatitikimai

Iki šiol šiame skyriuje apžvelgiau tik keturias kanonines evangelijas, pabrėždamas būtinybę jas skaityti horizontaliai, jei norime jose atrasti kažką naujo, ko neįmanoma pamatyti, jei skaitome jas "vertikaliai", vieną po kitos. Aš nesakau, kad horizontalus metodas yra geriausias ar vienintelis įmanomas būdas studijuoti šias knygas. Akivaizdu, kad Evangelijos buvo skirtos skaityti taip pat, kaip ir bet kuri kita knyga, nuosekliai, nuo pradžios iki pabaigos; Istorinio-kritinio požiūrio į Bibliją šalininkai jau seniai pripažino jos vertę ir sukūrė daugybę dėmesio vertų metodų, kurie gali padėti skaitytojams, nusprendusiems studijuoti knygas tokiu būdu.

Tačiau nenoriu sakyti, kad Evangelijos yra vienintelės Naujojo Testamento knygos, kuriose yra neatitikimų. Kaip matėme, Šventųjų Apaštalų darbų tekstas neatitinka Evangelijų teksto tose vietose, kuriose kalbama apie Judo mirtį (prieštaraujant Mato Evangelijai), arba, pavyzdžiui, tose vietose, kur mokiniai netrukus po Jėzaus mirties ir prisikėlimo išvyko arba neišvyko į šiaurę į Galilėją (vėlgi prieštarauja Mato Evangelijai).

Visa Šventųjų Apaštalų darbų knyga yra pasakojimas apie tai, kas nutiko Jėzaus pasekėjams po to, kai jis pats įžengė į dangų. Turinys yra trumpas: apaštalai pirmiausia skleidė krikščionių tikėjimą tarp Jeruzalės žydų, paskui visur, nešė savo žinią žydams kitose imperijos dalyse, o paskui, svarbiausia, atkreipė dėmesį į ne žydus, "pagonis" iš miestų, išsibarsčiusių po Vidužemio jūrą. Iš daugelio atsivertusiųjų nė vienas nevaidino svarbesnio vaidmens už Saulių iš Tarso, žinomą kaip apaštalas Paulius. Maždaug du trečdaliai Apaštalų darbų teksto yra skirti Pauliui, jo atsivertimui į krikščionybę po įnirtingo pasipriešinimo naujajam tikėjimui, jo misionieriškoms kelionėms atversti kitus į

Kristaus tikėjimą, jo įkalinimui, išbandymams ir galiausiai įkalinimui Romoje.

Paulius yra ne tik Apaštalų darbų herojus, bet ir teisėtas Šventojo Rašto autorius. Iš 27 Naujojo Testamento knygų jam priskiriama trylika. Viena iš knygų, Hebrajams, buvo įtraukta į kanoną, nes ankstyvieji Bažnyčios tėvai tikėjo, kad ją parašė Paulius, nors taip ir neteigė. Šiuolaikiniai mokslininkai beveik įsitikinę, kad Paulius to neparašė. Manoma, kad iš 13 Pauliaus vardu pasirašytų laiškų šeši yra kitų autorių. Tai yra kito skyriaus tema, kurioje aptarsime degantį klausimą: "Kas parašė Bibliją?" Kol kas pakanka žinoti, kad Paulius yra Apaštalų darbų herojus ir bent kelių Naujojo Testamento knygų autorius. Septyni laiškai, kuriuos Pauliui priskiria beveik visi mokslininkai, vadinami "neabejotinai Paulinais": laiškas romiečiams, pirmasis ir antrasis laiškai korintiečiams, laiškas galatams, laiškas filipiečiams, pirmasis laiškas tesalonikiečiams ir laiškas filemonui.

Taigi Apaštalų darbams galima pritaikyti "horizontalaus skaitymo" metodą ir palyginti šią knygą su Pauliaus laiškais. Kai kuriais atvejais Apaštalų darbuose pasakojami Pauliaus gyvenimo įvykiai, kuriuos pats Paulius mini savo laiškuose. Tai leis mums suprasti, kaip jie sutaria vienas su kitu. Istorinio-kritinio metodo šalininkai ilgą laiką nesutaria, kiek patikima ir naudinga Apaštalų darbų knyga norint suprasti Pauliaus gyvenimo ir kūrybos detales. Asmeniškai manau, kad Apaštalų darbai beveik taip pat tiksliai apibūdina Pauliaus gyvenimą, kaip ir pirmasis Luko veikalas, Evangelija, aprašo Jėzaus gyvenimo detales: dauguma pagrindinės informacijos tikriausiai yra patikima, tačiau ji buvo apaugusi daugybe pakeistų detalių.

Dauguma Biblijos tyrinėtojų mano, kad Apaštalų darbai buvo parašyti vėliau nei Luko evangelija, galbūt 85–90 m., praėjus 20–25 metams po Pauliaus mirties. Šiuo atveju nenuostabu, kad informacija apie jį Apaštalų darbuose gali būti istoriškai netiksli. Tačiau vienintelis būdas patvirtinti šią prielaidą yra palyginti Apaštalų darbų žodžius apie Paulių su tuo, ką Paulius sako apie save, ir pažiūrėti, ar šie teiginiai sutampa, ar skiriasi. Štai penki pavyzdžiai, kurie man pasirodė įdomūs. Kai kurie iš jų yra svarbūs norint suprasti Pauliaus biografijos ir mokymo detales, o kituose skirtumai yra akivaizdžiai nedideli. Tačiau kartu jie įrodo, kad

Apaštalų darbais negalima visiškai pasikliauti, kai kalbama apie apaštalo gyvenimo patikimumą.

1. ***Ar po atsivertimo Paulius nuvyko tiesiai į Jeruzalę pasirodyti prieš tuos, kurie prieš jį tapo apaštalais?***

Kaip jau minėta, prieš tapdamas krikščioniu, Paulius buvo uolus krikščionybės persekiotojas, todėl savo tarnystės metu jis nebuvo vienas iš Jėzaus pasekėjų ir tikriausiai net nepažinojo Jėzaus. Paulius gyveno už Palestinos ribų, o jo gimtoji kalba buvo graikų, o ne aramėjų. Tačiau kažkuriuo momentu dėl tam tikrų priežasčių jis buvo "apšviestas šviesa" (pažodžiui, pagal Apaštalų darbų 9:3), ir Paulius iš krikščioniškojo tikėjimo priešo tapo vienu iš ištikimiausių jo šalininkų. O kas nutiko toliau? Galatams 1:16–20 pats Paulius prisimena, kas jam nutiko po atsivertimo:

Tada aš nesitariau su kūnu ir krauju, taip pat nenuėjau į Jeruzalę, pas apaštalus, kurie buvo prieš mane, bet nuvykau į Arabiją ir vėl grįžau į Damaską. Po trejų metų nuvykau į Jeruzalę pas Kefą ir pasilikau pas jį penkiolika dienų. Kalbant apie kitus apaštalus, aš mačiau ne ką kitą, o Jokūbą, Viešpaties brolį. Ir tame, ką rašau jums Dievo akivaizdoje, nemeluoju.

Šis emocingas teiginys, kad Paulius nemeluoja, turėtų priversti mus sustoti. Jis yra visiškai aiškus: po atsivertimo jis nesitarė su kitais žmonėmis, trejus metus nematė nė vieno apaštalo ir net po to nematė nieko, išskyrus Kefą (Petrą) ir Jėzaus brolį Jokūbą.

Todėl tekstas iš Apaštalų darbų knygos kelia didelį susidomėjimą. Nes, pasak Apaštalų darbų 9, iš karto po atsivertimo Paulius kurį laiką praleido Damaske "su mokiniais", o išvykęs nuvyko tiesiai į Jeruzalę, kur susitiko su Jėzaus apaštalais (Apd 9, 19-30). Apaštalų darbų knyga skiriasi nuo Pauliaus laiško visais atžvilgiais. Ar jis praleido šiek tiek laiko su krikščionimis iškart po savo atsivertimo (Apaštalų darbai), ar ne (Paulius)? Ar jis iš karto nuvyko į Jeruzalę (Apaštalų darbai), ar ne (Paulius)? Ar sutikote apaštalų grupę (Apaštalų darbų) ar tik Petrą ir Jokūbą (Paulių)?

Tiems, kurie yra susipažinę tiek su paties Pauliaus tekstais, tiek su Apaštalų darbais, nesunku suprasti, kodėl atsirado toks neatitikimas. Laiške galatams Paulius teigia, kad jis gavo Evangeliją tiesiai iš Dievo per Jėzų, ne per ką nors kitą, net per apaštalus, todėl kiekvienas, kuris nesutinka su jo požiūriu į Evangeliją, iš tikrųjų ginčijasi ne su Pauliumi, o su pačiu Dievu.

Kita vertus, Apaštalų darbų knygos autorius siekia įrodyti, kad tarp visų tikrųjų Jėzaus apaštalų, tiek originalo, tiek Pauliaus, egzistavo neišardomas ryšys. Jie susitiko, kalbėjosi ir sutarė vienas su kitu – tai ne kartą pabrėžiama Apaštalų darbuose. Tačiau Pauliui tai yra jo autoriteto ir paties Dievo suteikto autoriteto klausimas. Jis su *niekuo nesitarė* ir nesusitiko su apaštalais. Abu autoriai turėjo skirtingus tikslus ir skirtingai pranešė apie tuos pačius įvykius, todėl atsirado nepaprastas ir tuo pačiu svarbus neatitikimas. Kuo turėtume tikėti? Šiuo atveju atiduočiau savo balsą Pauliui, kuris ne tik turi žinoti, ką daro, bet ir prisiekia prieš Dievą, kad nemeluoja. Sunku patikėti, kad jis sugeba meluoti tuo pačiu metu.

2. ***Ar Judėjos bažnyčios pažinojo Paulių?***

Čia vėl Paulius tai aiškiai parodo. Praėjus kuriam laikui po atsivertimo, jis aplankė daugybę bažnyčių Sirijoje ir Kilikijoje, bet "Kristaus bažnyčioms Judėjoje asmeniškai manęs nepažinojo" (Galatams 1:21-22). Kai kuriuos mokslininkus stebina ši aplinkybė. Pasak Apaštalų darbų, kai Paulius vis dar persekiojo Kristaus bažnyčias, jis ypač jas "kankino" Judėjoje ir Samarijoje (Apd 8, 1-3, 9, 1-2). Tad kodėl krikščionys bažnyčiose, kurias Paulius anksčiau persekiojo, nepažinojo jo iš matymo? Ar jis anksčiau nebuvo pasirodęs tarp jų su priešiškais ketinimais? Pagal Apaštalų darbus, taip, pagal Paulių, ne.

3. ***Ar Paulius išvyko į Atėnus vienas?***

Ar jis vienas, kai jis išvyko į misionierišką kelionę ir pasirodė Atėnuose atversti ten esančių pagonių? Čia vėl matome skirtumą. Tai gali atrodyti nereikšminga, jei ne faktas, kad Lukas vėl klaidingai pateikia kai kurias detales. Rašydamas 1 Tesalonikiečiams, Paulius nurodo, kad juos atsivertęs ir įkūręs bažnyčią, jis išvyko į Atėnus. Tačiau susirūpinęs dėl

naujagimių bažnyčios, jis siunčia savo bendražygį Timotiejų atgal pažiūrėti, kaip sekasi tesalonikiečiams. Kitaip tariant, Timotiejus lydėjo Paulių į Atėnus, o paskui grįžo į Tesaloniką, kad padėtų vietiniams žmonėms įtvirtinti savo tikėjimą (1 Tesalonikiečiams 3:1–2). Tačiau Apaštalų darbų autorius yra toks pat aiškus. Mums paaiškinama, kad įkūręs bažnyčią Tesalonikuose, Paulius kartu su Silu ir Timotiejumi įkūrė bažnyčią Berėjos mieste; tada vietiniai krikščionys "tuoj pat atleido Paulių, tarsi eidami prie jūros; bet Silas ir Timotiejus pasiliko ten" (Apaštalų darbų 17:14-15). Paulius toliau nurodė Silui ir Timotiejui kuo greičiau susitikti su juo. Jis pasiekė Atėnus vienas ir nesusitiko su savo bendražygiais, kol atvyko į Korintą (17:16–18:5).

4. ***Kiek Paulius keliavo į Jeruzalę?***

Laiške galatams Paulius pabrėžė, kad jis nesitarė su Jeruzalės apaštalais, kaip skleisti gerąją naujieną. Jis jau žinojo, kas yra ši žinia: jis pats ją gavo tiesiai iš Kristaus, dieviškojo apreiškimo akimirką. Jis norėjo, kad galatai pirmiausia suprastų, jog kilus ginčui dėl jo žinios, ji buvo svarstoma specialiame susirinkime Jeruzalėje. Klausimas buvo: kad ne žydas atsiverstų ir taptų Jėzaus pasekėju, ar jis pirmiausia turi tapti žydu? Paulius kategoriškai pareiškė, kad neturėtų. Jis tikėjo, kad pagonių vyrai neturėtų būti apipjaustyti (žydų sandoros ženklas), kad taptų Kristaus pasekėjais. Kiti krikščionių misionieriai laikėsi priešingos pozicijos, ir Jeruzalėje buvo sušauktas susirinkimas šiam klausimui apsvarstyti. Pasak Pauliaus, tai buvo tik antrasis jo apsilankymas Jeruzalėje (Galatams 1:18, 2:1). Pagal Apaštalų darbus, tai trečiasis, ilgesnis (Apd 9:11, 15). Vėlgi, atrodo, kad Apaštalų darbų rašytojas supainiojo Pauliaus kelius, galbūt turėdamas tikslą savo tikslams.

5. Ar ***Pauliaus įkurtose bendruomenėse buvo žydų ir ne žydų?***

Atsakymas į Apaštalų darbus yra aiškus: taip. Kai Paulius pamokslavo Tesalonikoje, žydai sinagogoje atsivertė į Kristų, kaip ir graikai, tai yra pagonys (Apd 17, 4). Tačiau Paulius sako priešingai. Laiške Tesalonikiečiams jis prisimena parapijiečių atvertimą į Kristaus tikėjimą ir kalba apie tai, kaip jie "atsigręžė į Dievą nuo stabų" (1 Tesalonikiečiams 1:9). Stabus garbina tik pagonys. Pauliaus atsivertusieji Tesalonikoje ir Korinte (1 Korintiečiams 12:2) buvo buvę

kitataučiai. Štai kodėl jis save vadina "pagonių apaštalu". Buvo ir kitų misionierių, ypač Petro, kurio pareiga buvo nešti Evangeliją žydams (Galatams 2:8). Tačiau Tesalonikų ir Korinto bažnyčias sudarė pagonys (Paulius), o ne žydai ir pagonys (Apaštalų darbai).

Tai tik keletas neatitikimų, kuriuos galima rasti skaitant Pauliaus Apaštalų darbus ir laiškus horizontaliai. Atidžiai palyginę, galite rasti kitų. Jie teigia, kad Apaštalų darbais negalima remtis kaip tikslių detalių šaltiniu, kai kalbama apie ankstyvųjų apaštalų, tokių kaip Paulius, misiją.

Visų pirma, svarbu žinoti, ar Apaštalų darbai yra pakankamai tikslūs istorinėse detalėse, visų pirma, todėl, kad didžioji dalis informacijos, kurią žmonės "žino" apie Paulių, yra pasiskolinta iš Apaštalų darbų ir tik iš Apaštalų darbų, nes Paulius laiškuose nemini daug detalių. Istorinio-kritinio metodo šalininkai abejoja daugeliu tokių detalių, įskaitant šias: kad Paulius buvo kilęs iš Tarso (Apd 21:39), kad jį užaugino žydų rabinas Gamalielis Jeruzalėje (Apd 22:3), kad jis buvo Romos pilietis (Apd 22:27), kad jo amatas buvo "palapinių statyba" (Apd 18:3), kad kai jis atvyko į miestą atversti jo gyventojus į krikščionybę, pirmas dalykas, kurį jis padarė, buvo nueiti į sinagogą ir bandyti atversti žydus (pvz., Apaštalų darbų 14:1), kad jis buvo suimtas Jeruzalėje ir daug metų praleido kalėjime (21-28 skyriai), kad jis buvo atvestas prieš Cezario tribunolą ir todėl atsidūrė Romoje, Apaštalų darbų 25:11.

IŠVADA

Šiame skyriuje mes išnagrinėjome daug neatitikimų Naujajame Testamente, tiek nedidelių, tiek santykinai nereikšmingų ir svarbių atskirų autorių žodžių prasmei suprasti.

Kai kuriuos neatitikimus tikriausiai galima paaiškinti pasitelkus vertėjo kūrybinius sugebėjimus, o kiti atrodo akivaizdūs prieštaravimai. Tačiau tai nėra baigtinis neatitikimų sąrašas, o tik keli iliustratyvūs pavyzdžiai. Pasirinkau neatitikimus, kurie man pasirodė įdomiausi.

Kokias išvadas galime padaryti iš šios neatitikimų analizės? Trys iš jų man atrodo reikšmingiausi:

1. Kai kuriais atžvilgiais šie neatitikimai yra svarbūs, nes jie įrodo, kad Biblijos kaip visiškai neklystančio šaltinio požiūris yra klaidingas. Jei pažvelgtume į Bibliją iš istorinės perspektyvos, ji yra ydinga. Jei du pasakojimai apie tą patį įvykį (pvz., Jėzaus mirtį) detaliai prieštarauja vienas kitam, abu turėtų būti laikomi istoriškai netiksliais. Arba vienas, arba abu iš jų yra istoriškai nepatikimi, tačiau abu negali būti teisingi, bent jau lyginant su tikraisiais įvykiais. Ar tai reiškia, kad Biblija turėtų būti atmesta kaip dar vienas senovės ir bevertės literatūros kūrinys? Jokiu būdu. Paskutiniame skyriuje teigsiu, kad turėtume toliau skaityti, studijuoti ir gerbti Bibliją, bet ne kaip istorinį šaltinį, kuriame nėra klaidų.

Ar tai reiškia, kad neįmanoma būti krikščioniu? Tik krikščionys su tam tikrais įsitikinimais – daugelis jų pietų JAV – gali galvoti apie tokius klausimus. Žinoma, atsakymas į tai yra tvirtas "ne". Krikščionių tikėjimas, pagrįstas Biblijos klaidingumu, vargu ar bus šokiruotas, kai paaiškės, kiek neatitikimų yra šventojoje knygoje. Tačiau yra daugybė kitų krikščioniškojo tikėjimo formų, kurioms nepakenks Biblijos netobulumų suvokimas. Apie tai išsamiai kalbėsime paskutiniame skyriuje.

2. Kadangi įvairių Biblijos rašytojų žodžiai nesutampa – kartais nereikšmingi ir nereikšmingi, kartais reikšmingi, – svarbu suteikti visiems galimybę pasisakyti ir nejausti, kad jų nuomonė sutampa su kitų rašytojų nuomone. Iš skirtumų pavyzdžio turėtume sužinoti, kad Morkaus pažiūros nesutampa su Jono, Jono pažiūros nesutampa su Mato, Mato pažiūros nesutampa su Pauliaus pažiūromis ir t. t. Kiekvienas autorius turėtų būti skaitomas dėl to, ką jis sako skaitytojui, todėl skaitant Morkų nereikėtų turėti omenyje Mato mokymų. Perskaitykite Morkaus Morkaus mokymus ir Matą Mato mokymams. Kitame skyriuje mes išsamiai aptarsime šį klausimą.

3. Istoriniai neatitikimai – ką Jėzus ar Paulius sakė, darė ir patyrė? Sunku suprasti, kas iš tikrųjų įvyko Jėzaus gyvenime ar ankstyvosios bažnyčios istorijoje. Šios knygos neturėtų būti skaitomos kaip istoriniai įrodymai, nedominantys. Jie nėra. Ką darytumėte, jei būtumėte teisėjas teismo procese, kuriame liudininkai duoda prieštaringus parodymus? Visų pirma, jūs tikriausiai nepagalvotumėte, kad visi jie yra šimtu

procentų teisūs. Kai kurie arba visi jie iškraipo tam tikrą liudijimo dalį. Užduotis yra išsiaiškinti, kas ją iškraipo ir kas sako tiesą – jei kas nors iš jų ją sako. Tas pats požiūris galioja ir senoviniams Naujojo Testamento dokumentams. Susidūrus su prieštaringa informacija apie istorinius įvykius, reikia atsiminti, kad visi liudininkai negali būti teisūs (istoriniu požiūriu), o tai reiškia, kad mūsų užduotis yra kuo labiau išsiaiškinti, kokie buvo aprašyti įvykiai. Prie šios užduoties grįšime 5 skyriuje.

3. NUOMONIŲ ĮVAIROVĖ

1990-ųjų viduryje Oksfordo universiteto leidykla užsakė man parašyti Naujojo Testamento vadovėlį koledžams. Abejojau, ar šis darbas prisidės prie mano karjeros: dar neturėjau laiko įsitvirtinti ir gauti nuolatinį darbą švietimo įstaigoje, o universitetų tarybos nepritarė vadovėliams, kurių ilgalaikiai tyrimai nebuvo atlikti. Susimąsčiau: kokios gali būti pasekmės bandant paaiškinti istorinio-kritinio požiūrio pagrindus devyniolikmečiams, kuriems tai būtų visiška staigmena? Taigi nusprendžiau paskambinti keliems draugams, kurie dirba toje pačioje srityje ir sužinoti jų nuomonę. Ar turėčiau imtis šios bylos? Ir jei taip, su kokiomis problemomis galėčiau susidurti bandydamas apibendrinti Biblijos studijų pagrindus ką tik baigusiems vidurinę mokyklą jaunuoliams?

Gavau daug naudingų patarimų ir gudrybių, bet manau, kad išmintingiausias iš jų atėjo iš mano draugo Charlie Cosgrove, kuris padėjo man su mano magistrantūros studijomis prieš kelerius metus (jis lankė Prinstono seminariją dvejais metais vyresnis ir dažnai traukė mane). Kalbėdamas apie vadovėlį, Charlie sakė: "Sunkiausia nuspręsti, ko neįtraukti".

Galų gale parašiau vadovėlį ir įsitikinau, kad Čarlis buvo visiškai teisus. Labai lengva nuspręsti, ką įtraukti į knygą apie Naująjį Testamentą, nes medžiagos yra daugiau nei pakankamai. Tačiau norint, kad knyga pasirodytų patogi naudoti ir prieinama, teks atsisakyti daugybės svarbių ar tiesiog mėgstamų temų. O išbraukti jums artimas ir brangias temas gali būti skausminga.

Taip atsitiko su šia knyga. Kai kalbama apie neatitikimus Biblijoje, man sunku sustoti – jų yra tiek daug, įskaitant dėmesio vertus ir kartu svarbius. Tačiau man pavyko susilaikyti ir apriboti diskusiją iki vieno skyriaus, ankstesnio. Su kitu skyriumi iškilo tie patys sunkumai. Bet kuris mokslininkas, priėmęs istorinį kritinį metodą, kaip aš, galėjo lengvai parašyti visą knygą šia tema, ir aš turėjau tenkintis vienu skyriumi.

Kaip matėme ankstesniame skyriuje, Biblijos skirtumai yra svarbūs iš dalies dėl to, kad jie verčia mus rimtai žiūrėti į kiekvieną autorių. Tai, ką sako Morkus, gali būti visiškai nesuderinama su tuo, ką sako Lukas; Matas ir Jonas gali turėti nesutarimų, kurie prieštarauja Pauliaus žodžiams. Bet jei atidžiai pažvelgsime į prieštaringas įvairių Biblijos rašytojų raštų reikšmes, pastebėsime ne tik detales ir smulkmenas, aptartas 2 skyriuje. Tarp šių autorių ir knygų yra bendresnių, sisteminių skirtumų – skiriasi ne tik kai kurios detalės, datos, maršrutai, veiksmų aprašymai ir jų liudininkų sąrašas. Daugelis Biblijos rašytojų tekstų skirtumų tiesiogiai susiję su pačia jų laiškų esme. Kartais vieno autoriaus idėjos kokiu nors svarbiu klausimu skiriasi nuo kito autoriaus idėjų; tuo pat metu kalbame apie esminius klausimus – kas buvo Kristus, kaip pasiekiamas išganymas, kaip turėtų gyventi Jėzaus pasekėjai.

Tokio dydžio skirtumai yra ne tik pavieniai prieštaravimai, bet ir nepaprastai svarbios alternatyvios reprezentacijos. Jų neįmanoma suprasti, jei kiekvienam autoriui neleidžiama kalbėti. Dauguma skaitytojų taip nesuvokia Biblijos. Jie tiki, kad kadangi Biblijos knygos yra surinktos po vienu viršeliu, visi jų autoriai sako iš esmės tą patį. Jie tiki, kad Mato tekstai gali būti naudojami Jono tekstams suprasti, Jonas mums sako, kaip suprasti Pauliaus tekstus, Paulius padeda interpretuoti Jokūbo knygas ir pan. Šis harmoningas požiūris į Bibliją, kuris yra esminis religiniam skaitymui, turi neabejotiną pranašumą, nes padeda skaitytojams pamatyti vienijančias Biblijos temas, tačiau turi ir labai rimtų trūkumų: jis dažnai sukuria minties ir tikėjimo vienybę ten, kur iš pradžių nebuvo nei vieno, nei kito. Biblijos rašytojai nesutaria tarpusavyje dėl visko, ką aptarė; Kartais labai giliai įsišaknijo reikšmingi nesutarimai tarp jų.

Istorinis-kritinis požiūris į Bibliją nereiškia, kad visi autoriai į savo tekstus įtraukia tas pačias idėjas. Tai leidžia įvertinti kiekvienam autoriui būdingas pažiūras, jo supratimą, supratimą, supratimą apie tai, kas yra ir turėtų būti krikščioniškas tikėjimas. Jau minėtus neatitikimus būtina suprasti: jie randami Biblijos autorių tekstuose. Svarbūs skirtumai, kuriuos aptarsime toliau, įtikins mus, kad skirtumai yra ne tik smulkmenos, bet ir labai svarbūs klausimai.

Nenoriu sakyti, kad istorinis-kritinis požiūris yra vienintelis būdas skaityti Bibliją. Patyrę teologai, gerai žinodami Biblijos studijų problemas, kurias paliečia istorinis-kritinis metodas, sugalvojo būdų, kaip suvokti Bibliją kaip Šventąjį Raštą, nepaisant visų jo skirtumų. Tai bus išsamiai aptarta vėliau 8 skyriuje. Tuo tarpu svarbu suvokti, kas yra istorinis-kritinis požiūris ir kaip jis gali paveikti Biblijos supratimą.

Tam tikru mastu šis požiūris remiasi postulatu, kad "kanoninis" Šventasis Raštas, t. y. knygų, turinčių tam tikrą autoritetą tikinčiųjų požiūriu, rinkinys po vienu viršeliu jokiu būdu nėra Biblijos knygoms būdinga forma. Kai Paulius rašė savo laiškus savo įkurtoms bažnyčioms, jis nemanė, kad rašo Bibliją. Jis tikėjo, kad rašė laiškus, tenkindamas individualius poreikius, kai jie atsirado, pasikliaudamas savo mintimis, įsitikinimais ir to meto pamokslais. Tik vėliau kažkas sudėliojo šiuos laiškus ir laikė juos įkvėptais. Tas pats atsitiko ir su evangelijomis. Morkus, kad ir koks būtų jo tikrasis vardas, neįsivaizdavo, kad jo knyga bus įtraukta į kolekciją kartu su kitomis trimis knygomis ir vadinsis Šventuoju Raštu, ir jam tikrai nekilo mintis, kad jo knyga bus interpretuojama kartu su tekstais, parašytais kitų krikščionių po trisdešimties metų, kitoje šalyje ir kitomis sąlygomis. Be abejo, Morkus norėjo, kad jo knyga būtų skaitoma ir suprantama dėl savęs, kaip ir Matas, Lukas, Jonas ir visi kiti Naujojo Testamento rašytojai.

Pagal vieną iš istorinio-kritinio metodo teiginių, mes rizikuojame klaidingai interpretuoti knygą, jei neleisime jos autoriui išreikšti savęs, jei bandysime suderinti jo žodžių prasmę su kito autoriaus žodžių prasme, jei visas Naujojo Testamento knygas suvoksime kaip vieną didelę, o ne kaip dvidešimt septynias atskiras. Šios knygos buvo parašytos skirtingu laiku ir skirtingose vietose, skirtingomis

aplinkybėmis, siekiant išspręsti skirtingus klausimus; Kiekvienas jų autorius laikėsi savo idėjų, įsitikinimų, prielaidų, tradicijų ir šaltinių. Kai kuriais atvejais jie pateikia visiškai skirtingas nuomones labai svarbiais klausimais[17].

ĮVADINIS PAVYZDYS: JĖZAUS MIRTIS MORKAUS IR LUKO KNYGOSE

Tekstų palyginimą pradėsiu nuo pavyzdžio, kuris man atrodo ypač iliustratyvus ir patraukiantis dėmesį, aptarimu. Kaip ir neatitikimai, kuriuos aptarėme 2 skyriuje, tokio pobūdžio skirtumus galima pastebėti tik apgalvotai "horizontaliai" skaitant ištraukas, tačiau šį kartą, užuot sutelkę dėmesį į nedidelius neatitikimus čia ir ten, mes sutelksime dėmesį į platesnius klausimus, į esminius konkrečios istorijos pasakojimo skirtumus. Visose Evangelijose jis pateikiamas visiškai skirtingai, tačiau kiekvienai iš jų tai yra raktas – kalbame apie Jėzaus nukryžiavimą. Galima daryti prielaidą, kad visose Evangelijose nukryžiavimo istorija turi tą pačią reikšmę, o neatitikimai tiesiog atspindi nedidelius kampo pokyčius, akcentų pasikeitimą: vienas autorius pabrėžia vienus dalykus, kitas kitus. Tačiau iš tikrųjų skirtumai yra daug reikšmingesni ir esminiai, nei galima pagalvoti. Niekur tai nėra taip akivaizdu, kaip pasakojimuose apie Jėzaus mirtį Morkaus ir Luko knygose.

Nuo XIX amžiaus mokslininkai pripažįsta, kad Morkaus Evangelija buvo parašyta pirmiausia, apie 65–70 m. e. m. Tiek Matas, tiek Lukas, kurie parašė savo Evangelijas po 15–20 metų, naudojo Morkaus Evangeliją kaip vieną iš pirminių šaltinių. Štai kodėl beveik visi Morkaus pasakojimai yra Mato ar Luko laiškuose, ir dėl tos pačios priežasties visų trijų Evangelijų tekstas kai kuriais atvejais kartojamas žodis po žodžio. Kai kurios ištraukos sutampa dviejose evangelijose, o trečioje jos skiriasi nuo jų, nes Morkaus žodžiai buvo pakeisti tik vienoje iš vėlesnių evangelijų. Tai reiškia, kad jei paimtume tą pačią istoriją, tarkime, iš Morkaus ir Luko evangelijų ir rastume joje skirtumų, jie egzistuoja tik todėl, kad Lukas pakeitė šaltinio žodžius – kai kuriais atvejais praleisdamas kai kuriuos žodžius ir frazes, kitais pridėdamas kai kuriuos prie ištisų epizodų, o kartais perdėliodamas sakinius. Tikriausiai logiška manyti, kad jei Lukas pakeitė Morkaus žodžius, jis tai padarė

todėl, kad norėjo suteikti jiems kitokį skambesį ir prasmę. Kartais skirtumai yra nedideli formuluotės pakeitimai, tačiau yra ir tokių, kurie iš esmės keičia visą istorijos prasmę. Tai reiškia Jėzaus mirties vaizdavimą.

Jėzaus mirtis Morkaus knygoje
Morkaus versijoje (Morkaus 15:16–39) Poncijus Pilotas pasmerkia Jėzų mirties bausme, o romėnų kareiviai išjuokia ir muša Jėzų, o paskui veda jį į mirties bausmę. Simonas Kirėnietis neša savo kryžių. Visą šį laiką Jėzus tyli. Kareiviai nukryžiuoja jį ant kryžiaus, bet jis tyli. Kartu su juo nukryžiuoti plėšikai tyčiojasi iš jo. Tie, kurie praeina pro šalį, jį keikia. Aukštieji kunigai ir Rašto aiškintojai tyčiojasi. Jėzus tyli, kol galiausiai garsiai ir liūdnai šaukia: "Eloi, Eloi! lamma sabachthani?", kurį Markas skaitytojams iš aramėjų kalbos išverčia kaip "Mano Dieve, mano Dieve! Kodėl Tu mane apleidai?" Jis atiduoda savo dvasią. Ir du įvykiai įvyksta vienu metu: šventyklos uždanga perplėšiama per pusę, o šimtininkas prisipažįsta: "Iš tiesų šitas žmogus buvo Dievo Sūnus".

Tai dramatiška ir jaudinanti scena, kupina aistros ir patoso. Jėzus visą laiką tyli, tarsi sukrėstas, tik pabaigoje išleidžia šauksmą, tarsi atkartodamas 21 psalmę. Kiek suprantu, šis klausimas, skirtas Dievui, yra tikras. Jėzus tikrai nori sužinoti, kodėl Dievas paliko jį tokioje padėtyje. Pagal labai populiarią šios ištraukos interpretaciją, Jėzus cituoja Psalmyno 21:1, nes iš tikrųjų galvoja apie tos pačios psalmės pabaigą, kur Dievas įsikiša ir saugo kenčiantį psalmininką. Manau, kad šis skaitinys yra bandymas suteikti pernelyg didelę reikšmę šiai ištraukai, kuri atima iš "Dievo apleistumo šauksmo", kaip jis vadinamas, bet kokią galią. Faktas yra tas, kad Jėzų visi atstūmė: jį išdavė vienas iš jo mokinių, artimiausias jo pasekėjas tris kartus išsižadėjo, jį paliko visi mokiniai, atmetė žydų valdžia, romėnai nuteisė mirties bausme, išjuokė aukštieji kunigai, praeiviai ir net du kartu su juo nukryžiuoti vagys. Galų gale jis pajuto, kad net pats Dievas jį pamiršo. Jėzus pasineria į nevilties ir nepakeliamo dvasinio skausmo bedugnę ir miršta. Šiuo paveikslėliu Morkus bando mums ką nors paaiškinti. Jis nenori, kad skaitytojas pasiguostų žinodamas, kad Dievas iš tikrųjų yra šalia ir gali išgelbėti Jėzų nuo fizinių kančių. Jėzus miršta agonijoje, tiksliai nežinodamas, kodėl turi mirti.

Bet skaitytojas sužinos šią priežastį. Iškart po Jėzaus mirties uždanga perplėšiama per pusę, o šimtininkas pripažįsta Jėzų Dievo Sūnumi. Suplėšytas uždanga rodo, kad Jėzaus mirtis apreiškė Dievą visai Jo tautai, ne tik žydų aukštiesiems kunigams, kurie aukodavo šventykloje. Jėzaus mirtis atnešė atpirkimą (žr. Morkaus 10:45). Ir kažkas iš karto tai supranta – ne artimiausi Jėzaus pasekėjai, ne žydai minioje, bet pagonis kareivis, kuris ką tik jį nukryžiavo. Jėzaus mirtis atneša išgelbėjimą, ir tai yra tai, ką pagonys ketina pripažinti. Tai jokiu būdu nėra neįdomus pasakojimas apie tai, kas "iš tikrųjų" įvyko Jėzaus mirties metu. Tai teologija, apvilkta pasakojimo forma.

Istorikai jau seniai mano, kad šiame pasakojime Morkus ne tik paaiškina Jėzaus mirties prasmę, bet ir rašo apie ją turėdamas omenyje tam tikrą skaitytojų grupę – vėlesnius Jėzaus pasekėjus, persekiojamus ir kankinamus Dievui priešingų autoritetų rankų. Kaip ir pats Jėzus, jo pasekėjai nežino, kodėl jie kenčia tiek daug skausmo ir kančios. Tačiau Morkus aiškina šiems krikščionims, kad jie gali būti tikri, kad net jei jie nesupranta, kodėl kenčia, Dievas tai žino ir kad Dievas dirba užkulisiuose, kad kankinimą paverstų atpirkimu. Norint pasiekti Dievo tikslą, reikia išgyventi kančią, o ne jos vengti, net jei tas tikslas šiuo metu nėra aiškus. Taigi Jėzaus mirtis, pasak Morkaus, yra pavyzdys, leidžia krikščionims suprasti, kodėl jie ištveria persekiojimą.

Jėzaus mirtis pas Luką

Luko pasakojimas taip pat yra nepaprastai nuostabus, informatyvus ir dramatiškas, tačiau jis labai skiriasi (Luko 23:26-49). Tai ne tik kai kurių detalių neatitikimai: skirtumai yra daug reikšmingesni. Jie lemia bendrą pristatymo pobūdį ir dėl to daro įtaką galimam teksto aiškinimui.

Kaip Morkaus knygoje, taip ir Luke Judas išduoda Jėzų, Petras jį neigia, Jėzus yra atmestas žydų valdžios ir nuteistas mirties bausme Poncijaus Piloto, bet Piloto kareiviai jo neišjuokia ir nemuša. Tik Lukas mums sako, kad Pilotas Jėzaus gimimo istorijoje teisė Jėzų Galilėjos karaliui Erodui, karaliaus Erodo sūnui, ir kad ne kas kitas, o Erodo kareiviai tyčiojosi iš Jėzaus, kol Pilotas pripažino jį kaltu. Tačiau šis neatitikimas neturi įtakos bendram skirtumų tarp dviejų naratyvų, kuriuos čia atkreipiu dėmesį, suvokimui.

Luko evangelijoje Jėzus paimamas mirties bausmei, Simonas iš Kirėnės priverstas nešti savo kryžių. Tačiau pakeliui į nukryžiavimo vietą Jėzus netyli. Pakeliui jis sutinka jo gedinčias moteris, atsigręžia į jas ir sako: "Jeruzalės dukterys! neverkite dėl manęs, bet verkite dėl savęs ir savo vaikų" (Luko 23:28). Be to, jis pranašauja apie artėjančias nelaimes, kurios jų laukia. Atrodo, kad Jėzus visai nesukrėstas to, kas su juo vyksta. Jam labiau rūpi kitų likimas, o ne jo paties likimas.

Be to, Jėzus netyli, kai yra nukryžiuotas ant kryžiaus, priešingai nei Morkaus pasakojimas. Vietoj to jis meldžiasi: "Tėve! atleisk jiems, nes jie nežino, ką daro" (Luko 23:34)[18]. Atrodo, kad Jėzus turi artimą ryšį su Dievu ir jam labiau rūpi tie, kurie vykdo mirties bausmę, o ne pats sau. Jėzus yra išjuoktas žydų valdžios ir romėnų kareivių, bet ne iš dviejų, kurie buvo nukryžiuoti kartu su juo, skirtingai nei Morkaus tekste. Vienas iš vagių bando apšmeižti Jėzų, bet kitas jį žemina, priekaištauja ir paaiškina, kad jie gavo tai, ko nusipelnė, ir Jėzus nieko blogo nepadarė (prisiminkite, kad Lukas pabrėžia visišką Jėzaus nekaltumą). Tada vagis klausia Jėzaus: "Prisimink mane, Viešpatie, kai įeisi į savo karalystę!" Jėzaus atsakymas yra įtaigus: "Iš tiesų sakau tau: šiandien tu būsi su manimi rojuje" (Lk 23, 42-43). Šiame pasakojime Jėzus visai nesuglumina to, kas su juo vyksta, ir šių įvykių priežastys. Jis yra visiškai ramus, viską kontroliuoja, žino, kas nutiks, ir supranta, kas bus toliau: jis pabus Dievo rojuje, o vagis su juo. Tai visiškai priešinga Morkaus apibūdinimui, kuriame Jėzus jautėsi užmirštas ir apleistas iki pat pabaigos.

Žemėje kaupiasi tamsa, o šventyklos uždanga perplėšiama per pusę, kol Jėzus dar gyvas, priešingai nei apibūdina Morkus. Čia suplėšytas uždanga nereiškia, kad Jėzaus mirtis atneša atpirkimą, nes jis vis dar gyvas. Tai liudija, kad jo mirtis yra "tamsos galia", kaip jis anksčiau sakė toje pačioje Evangelijoje (Luko 22:53), ir tai reiškia Dievo teismą žydų tautai. Suplėšytas šydas čia pasirodo kaip ženklas, kad Dievas atmeta žydų garbinimo tradicijas, kurių simbolis yra šventykla.

Ir svarbiausia: užuot ištaręs sielvarto ir nevilties šauksmą prieš mirtį ("Kodėl mane apleidai?"), Luko knygoje Jėzus garsiai meldžiasi Dievui ir skelbia: "Tėve, atleisk man! į Tavo rankas atiduodu savo dvasią." Šiais žodžiais jis atiduoda savo dvasią (Luko 23:46). Čia Jėzus netiki,

kad Dievas jį apleido, ir nesistebi, kodėl jis kenčia tokią vienatvės ir mirties kančią. Tokiu atveju Jėzus jaučia, kad Dievas yra šalia, ir jį guodžia mintis, kad Dievas yra jo pusėje. Jėzus puikiai žino, kas su juo vyksta ir kodėl, ir įsipareigoja rūpintis dangiškuoju Tėvu, tvirtai žinodamas, kas bus toliau. Tada šimtininkas patvirtina tai, ką pats Jėzus puikiai žino: "Iš tiesų šitas žmogus buvo teisus žmogus."

Sunku perteikti, koks didelis skirtumas tarp šių dviejų Jėzaus mirties vaizdų. Anksčiau minėjau, kad mokslininkai kartais mano, kad Morkaus pasakojimas buvo skirtas suteikti viltį tiems, kurie ištvėrė persekiojimus ir kančias, paaiškinti jiems, kad kad ir kaip atrodytų ši kančia, už jos slypi Dievas, siekiantis atpirkimo. Kokiu tikslu Lukas galėjo pakeisti Morkaus pasakojimą, kad Jėzus nebemirtų sielvarte ir neviltyje?

Kai kurie kritiški komentatoriai teigia, kad Lukas galėjo rašyti persekiojamiems krikščionims, tačiau jo žodžiai šiems kankiniams už tikėjimą buvo visiškai kitokie nei Morkaus. Užuot pabrėžęs, kad Dievas yra visoje Jėzaus mirties scenoje, nors iš pirmo žvilgsnio taip nėra, Lukas galėtų pasiūlyti krikščionims pavyzdį, paaiškinti, kaip jie turėtų ištverti kančias – kaip Jėzus, tobulas kankinys, įsitikinęs savo nekaltumu ir įsitikinęs apčiuopiamu Dievo buvimu jo gyvenime iki pat mirties, išliko ramus ir kontroliavo. žinodami, kad šios kančios yra būtinos norint gauti rojų kaip atlygį, kad netrukus viskas baigsis ir prasidės kitas palaimintas gyvenimas. Abu rašytojai kalba apie tuos pačius įvykius, tačiau jie bando perteikti labai skirtingas idėjas apie Jėzaus mirtį ir jo persekiojamų pasekėjų atsparumą.

NUTRAUKIMAS

Sunkumai kyla, kai skaitytojai sujungia šiuos du pasakojimus į vieną išsamų pasakojimą, kuriame Jėzus kalba, daro ir patiria viską, kas yra abiejose evangelijose. Taikant šį požiūrį, pagrindinės Morkaus ir Luko idėjos neišvengiamai užgožiamos ir prarandamos. Jėzus nebemiršta agonijoje, kaip Morkus (nes pasitiki savimi, kaip Lukas), bet jis nebėra ramus ir pasitikintis savimi kaip Lukas (nes jis yra neviltyje, kaip Morkus). Kažkaip jam pavyksta sujungti abu. Be to, jo žodžiai įgauna visiškai kitokią prasmę, nes jis sako viską, kas yra abiejose evangelijose. O kai jie bando sujungti Mato ir Jono evangelijas, skaitytojai gauna dar chaotiškesnį Jėzaus portretą ir klaidingai mano,

kad jie rekonstravo *tikrąją įvykių eigą*. Žvelgti į šias istorijas iš šios perspektyvos reiškia atimti iš kiekvieno autoriaus prigimtinį vientisumą ir jo istorijos prasmę.

Tokiu būdu skaitytojai sudarė garsiuosius "Septynis paskutinius mirštančio Jėzaus žodžius", sujungdami mirštančius žodžius, kuriuos jis ištarė visose keturiose Evangelijose, ir nusprendė, kad dabar jie žino visą istoriją. Tačiau šis interpretacinis įrenginys neleidžia gauti istorijos kaip visumos. Jis sukuria penktąjį pasakojimą, kuris radikaliai skiriasi nuo keturių kanoninių – penktąjį, kuris iš esmės yra keturių evangelijų, penktosios evangelijos, perrašymo rezultatas. Tai daryti nedraudžiama, jei yra noras: gyvename laisvoje šalyje, niekas mums netrukdys. Tačiau istorinio-kritinio metodo šalininkų požiūriu tai toli gražu nėra geriausias požiūris į Evangelijų studijas.

Apskritai, mano nuomone, tiek Evangelijos, tiek visos kitos Biblijos knygos yra atskiri, skirtingi ir nepriklausomi tekstai, ir neturėtų būti skaitomi taip, tarsi jie visi sakytų tą patį. Tai toli gražu nėra, net jei kalbama apie tą pačią temą (tarkime, Jėzaus mirtį). Morkaus Evangelija skiriasi nuo Luko evangelijos, Matas rašo kitaip nei Jonas, ir tai galima pamatyti studijuojant nukryžiavimo istorijas "horizontalaus skaitymo" metodu. Taikant horizontalų požiūrį, bus išgirsti visų evangelininkų balsai, tekstai nebus sumaišyti ir nesudarys megaevangelijos, neišvengiamai išlygindami kiekvieno akcentus.

KELETAS ESMINIŲ SKIRTUMŲ TARP JONO EVANGELIJOS IR SINOPTINIŲ EVANGELIJŲ

Tiesa, sinoptinės evangelijos pasakoja skirtingas jose esančių istorijų versijas. Tačiau tarp jų yra panašumų, kurie juos skiria nuo Jono Evangelijos. Jau seniai žinoma, kad šio ryškaus panašumo priežastis yra tų pačių šaltinių naudojimas. Matas ir Lukas atsigręžė į Morkaus Evangeliją, kartais ją pažodžiui atkartodavo, o kartais pakeisdavo, ir reikšmingai, kai reikėdavo pateikti istoriją kitoje šviesoje.

Nors daugelis nedėmesingų Naujojo Testamento skaitytojų to nepastebi, Evangelija pagal Joną yra visai kas kita. Išskyrus Kristaus kančią, dauguma Jono ištraukų nėra sinoptinėse evangelijose, o dauguma

sinoptinių evangelijų istorijų nėra Jono. Ir net jei juose esantys dalykai sutampa, Jonas juos pateikia iš esmės kitaip. Tai galima pastebėti, jei palygintume visą Evangeliją pagal Joną su sinoptine.

Turinio skirtumai

Jei skaitytumėte sinoptines evangelijas ir suplanuotumėte pagrindines ištraukas – istorijas, kurios sudaro pasakojimų pagrindą, taip sakant, – kokia ji būtų? Lukas ir Morkus prasideda nuo Jėzaus gimimo Betliejuje kaip mergelė. Pirmasis svarbus įvykis, minimas visose trijose evangelijose, yra Jono Jėzaus krikštas, po kurio Jėzus eina į dykumą, kur jį gundo velnias. Grįžęs iš dykumos, Jėzus pradeda skelbti apie artėjantį "Dievo karalystės" pasirodymą. Būdinga jo mokymų forma yra palyginimai. Morkaus evangelijoje sakoma, kad Jėzus mokė savo klausytojus tik palyginimais (Morkaus 4:11). Be to, jis daro stebuklus. Vienas iš tipiškų jo stebuklų, pirmasis Morkaus, yra demonų egzorcizmas iš apsėstųjų. Ir taip jo tarnystė Galilėjoje tęsiasi: Jėzus deklamuoja palyginimus, atlieka egzorcizmus, ir kelionės viduryje jis pasiima savo tris pasekėjus, Petrą, Jokūbą ir Joną, su savimi į kalną ir jų akivaizdoje yra perkeistas, o tada pradeda kalbėtis su Moze ir Eliju, kurie atėjo iš dangaus. Po atsimainymo Jėzus tarnauja tol, kol paskutinę savo gyvenimo savaitę išvyksta į Jeruzalę. Jis išvaro pirklius iš šventyklos, tada dalyvauja Paskutinėje vakarienėje ir paskelbia, kad tai yra Viešpaties vakarienė (arba Komunija), ant kurios duona yra jo kūnas, vynas taurėje yra jo kraujas. Tada jis atvežamas į žydų aukštųjų kunigų teismą ir išklauso kaltinimus šventvagyste. Tada seka jau pažįstama pabaiga: evangelijų autoriai pasakoja apie Jėzaus mirtį ir prisikėlimą, kiekvienas savaip.

Stebina tai, kad tiesiogine to žodžio prasme nėra nė vieno epizodo, kuris sudarytų pasakojimo pagrindą Jono evangelijose. Jis nesako, kad Jėzus gimė Betliejuje, nemini savo motinos skaistumo, neužsimena apie krikštą, neaprašo pagundų dykumoje. Jėzus neskelbia Dievo karalystės atėjimo ir niekada nepasakoja palyginimo. Jis neišvaro demonų. Apie atsimainymą nepasakyta nė žodžio. Atvykęs į Jeruzalę, jis neišvaro pirklių iš šventyklos (kaip tai padarė antrajame skyriuje, Jono 2), nepatvirtina Viešpaties vakarienės (vietoj to plauna mokiniams kojas) ir nepasirodo jokiame oficialiame žydų valdžios teisme.

Jei Evangelijoje pagal Joną nėra visų šių epizodų, kurie atrodo neatsiejami Jėzaus istorijos atributai, tai kas joje yra? Daug temų, kurių nėra sinoptinėse evangelijose. Jonas pradeda prologu, paslaptingai apibūdindamas Dievo Žodį, kuris pats buvo Dievas ir per kurį Dievas sukūrė visatą. Sužinome, kad šis Žodis tapo žmogumi, t. y. tuo, kas yra Jėzus Kristus, Dievo Žodis, apsirengęs kūnu. Sinoptinėse evangelijose nieko panašaus nėra.

Jonas kalba apie stebuklus, kuriuos Jėzus daro savo viešosios tarnystės metu, bet nevadina jų stebuklais – pažodžiui "galios darbais". Tai vadinama "ženklais". Ką jie reiškia? Kad Jėzus yra tas, kuris atėjo iš dangaus, kad suteiktų amžinąjį gyvenimą visiems, kurie jį tiki. Jono evangelijoje aprašomi septyni tokie ženklai, kurių dauguma nėra įtraukti į sinoptinių evangelijų stebuklus (išskyrus vaikščiojimą vandeniu ir minios maitinimą). Jono ženklai apima Biblijos skaitytojams pažįstamus ir šimtmečius mėgstamus stebuklus – vandens pavertimą vynu, aklo išgydymą ir Lozoriaus prisikėlimą iš numirusių. Toje pačioje Evangelijoje Jėzus skelbia ne apie Dievo karalystę, bet apie save: jis pasakoja, kas jis yra, iš kur atėjo, kur eina, kaip gali atnešti amžinąjį gyvenimą. Evangelijai pagal Joną būdingi posakiai "Aš esu", kuriuose Jėzus identifikuoja save ir paaiškina, ką jis gali padaryti žmonėms. Šie "aš esu" teiginiai paprastai yra paremti ženklais, įrodančiais, kad Jėzus sako tiesą apie save. Jis sako: "Aš esu gyvybės duona", ir patvirtindamas padaugina kepalus, kad pamaitintų daugelį; jis sako: "Aš esu pasaulio šviesa", ir kaip įrodymą jis išgydo žmogų, kuris gimė aklas; jis sako: "Aš esu prisikėlimas ir gyvenimas" ir prikelia Lozorių iš numirusių.

Evangelijoje pagal Joną Jėzus kalba išsamiai ir išsamiai, o kitose Evangelijose apsiriboja įsimintinais, aforistiniais posakiais. 3 skyriuje jis pasako ilgą kalbą Nikodemui, 4 skyriuje – samarietei, o ilgiausia jo kalba mokiniams užima keturis skyrius (13–16) ir yra lydima maldos visam kitam skyriui. Nė viena iš šių invokacijų ar teiginių "Aš esu" nėra sinoptinėse evangelijose.

Akcentų skirtumai

Daug daugiau galima pasakyti apie unikalius Jono evangelijos bruožus; Manau, kad tai ne tik neatitikimai tarp jo ir sinoptinių evangelijų, bet ir visiškai skirtingi Jėzaus vaizdai. Žinoma, trys sinoptinės evangelijos nėra tapačios, tačiau skirtumai tarp bet kurios iš jų ir Jono Evangelijos yra ypač ryškūs, kaip matyti iš teminio akcentavimo.

Nekaltasis prasidėjimas ir Dievo įsikūnijimas
Šimtmečius visuotinai priimtoje ortodoksų krikščioniškoje dogmoje apie Kristaus atėjimą į pasaulį teigiama, kad prieš gimimą jis buvo dieviška būtybė, lygi, bet ne tapati Dievui Tėvui, ir kad jis "įsikūnijo", tapo žmogumi Mergelės Marijos dėka. Tačiau ši dogma nėra išdėstyta nė vienoje Naujojo Testamento evangelijoje. Idėja apie Jėzaus egzistavimą prieš gimimą kaip dievišką esybę, kuri tapo žmogumi, randama tik Evangelijoje pagal Joną; mintis apie jo gimimą iš mergelės randama tik Mato ir Luko laiškuose. Tik sujungus šias dvi idėjas galėjo atsirasti pažiūros, iš kurių atsirado ortodoksų doktrina. Evangelijų autoriams Nekaltojo Prasidėjimo ir Dievo Įsikūnijimo idėjos atrodė visiškai skirtingos.

Morkaus evangelija nieko nesako. Istorijos pradžioje Jėzus pasirodo suaugęs, Morkus nemini jo gimimo aplinkybių. Jei turėtume tik vieną Evangeliją, Morkaus Evangeliją – o ankstyvosiomis bažnyčios dienomis ji *iš tiesų buvo* vienintelė Evangelija kai kuriems krikščionims – mes neturėtume jokio supratimo apie Jėzaus gimimo ypatumus, kad jo motina buvo mergelė ir kad jis pats egzistavo prieš jam ateinant į žemę.

Evangelijoje pagal Matą aiškiai teigiama, kad Jėzaus motina buvo skaisti, tačiau nepateikiama jokių užuominų apie šios aplinkybės teologinę prasmę. Mes jau matėme, kad Matas atsargiai pabrėžė, kad visos Jėzaus gimimo, gyvenimo ir mirties detalės yra Šventojo Rašto pranašysčių išsipildymas. Taigi kodėl jis gimė mergelei? Nes žydų pranašas Izaijas sakė, kad "mergelė pastos ir pagimdys sūnų, ir jie pavadins jį Emanueliu" (Mato 1:23, cituota iš Izaijo 7:14). Tiesą sakant, Izaijas turėjo omenyje kai ką kita. Hebrajų Biblijoje jis sako, kad "jauna moteris" pagimdys sūnų, tačiau ši pranašystė yra ne apie Mesijo ateitį, o apie įvykį, kuris netrukus įvyks paties Izaijo laikais . Tačiau kai Biblija

buvo išversta iš hebrajų kalbos į graikų kalbą, Izaijo "mergina" (hebrajiškai alma; šioje kalboje yra dar vienas žodis "mergelė") buvo pakeista graikišku žodžiu "mergelė" (parthenos), kuris yra vertimas, kuriuo Matas skaitė Bibliją. Ir jis nusprendė, kad Izaijas pranašauja ne savo laikų įvykius, o Mesijo atėjimą (nepaisant to, kad Izaijo 7 skyriuje nėra jokio žodžio). Todėl Matas rašė, kad Jėzus gimė iš mergelės, manydamas, kad tai yra Šventojo Rašto pranašystė.

Lukas turėjo skirtingas nuomones. Jis taip pat tikėjo, kad Jėzus gimė iš mergelės, bet neturėjo omenyje pranašystės. Jis rado tiesioginį paaiškinimą: Jėzus tiesiogine prasme yra Dievo Sūnus. Marija prasidėjo Dievo valia, o tai reiškia, kad jos sūnus taip pat yra Dievo sūnus. Kaip Marija sužino iš angelo Gabrieliaus (kuris minimas tik Luko knygoje): "Šventoji Dvasia nužengs ant tavęs, ir Aukščiausiojo galia apgaubs tave; todėl ir gimęs Šventasis bus vadinamas Dievo Sūnumi" (Luko 1:35). Nėščia ne vyro ar kito asmens, bet Dievo valios, Marija pagimdo kūrinį, kurio prigimtis iš dalies yra dieviška.

Taigi Matas ir Lukas skirtingai pasakoja apie Jėzaus gimimo mergelei priežastis, bet dar svarbiau, kad nei Matas, nei Lukas neužsimena, kad mergelė egzistavo prieš gimimą. Šiems autoriams Jėzus atsirado tik po jo gimimo. Jų evangelijose visai neužsimenama apie Jėzaus egzistavimą prieš gimimą. Ši idėja kilo iš Jono ir tik iš Jono.

Jonas nemini Jėzaus motinos skaistumo; vietoj to, jis aiškina savo atėjimą į pasaulį kaip anksčiau egzistavusios dievybės įsikūnijimą. Jono evangelijos prologas (Jono 1:1-18) yra vienas iš didingiausių ir išraiškingiausių tekstų visoje Biblijoje ir tuo pačiu vienas prieštaringiausių, ginčytinų ir klaidingai interpretuojamų. Jonas pradeda (Jono 1:1-3) didingu įvadu į "Dievo žodį" – nuo Dievo nepriklausomą esybę ("tai buvo pas Dievą"), bet tam tikra prasme lygi Dievui ("buvo Dievas"). Pradžioje jis pasirodo su Dievu, per Jį sukuriama visa visata ("viskas buvo sukurta per Jį, ir be Jo nebuvo sukurta nieko, kas buvo sukurta").

Mokslininkai šimtmečius diskutavo apie šios ištraukos detales.[20] Aš asmeniškai manau, kad autorius remiasi sukūrimo istorija Pradžios 1

skyriuje, kur viskas pasirodo pagal Dievo žodį: "Ir Dievas tarė: "Tebūnie šviesa. Ir buvo šviesa." Kalbėdamas Žodį, Dievas sukūrė viską, kas atėjo į pasaulį. Ketvirtosios Evangelijos autorius, kaip ir kiti žydų tradicijos šalininkai, tikėjo, kad Dievo pasakytas Žodis yra nepriklausomas darinys, susijęs su Juo, bet tuo pat metu atskiras. Jis buvo "su Dievu", bet kai jis buvo pasakytas, jis buvo atskirtas nuo Dievo; tai "buvo Dievas" ta prasme, kad tai, ką Dievas kalbėjo, buvo Jo esmės dalis. Jo kalba tik atskleidė išorei tai, kas jau buvo Jo mintyse. Todėl Dievo Žodis buvo išorinis vidinės dieviškosios tikrovės pasireiškimas. Tai buvo su Dievu, ir tai buvo Dievas, ir tai tapo priemone, kuria viskas atsirado.

Evangelijoje pagal Joną šis anksčiau egzistavęs dieviškasis Dievo Žodis tapo žmogumi: "Ir Žodis tapo kūnu ir gyveno tarp mūsų... ir mes matėme Jo šlovę" (Jono 1:14). Iš anksto aišku, kas buvo šis žmogus – Jėzus Kristus. Čia Jėzus nėra tik žydų pranašas, staiga pasirodantis scenoje, kaip Morkus, ir jis nėra dievas-žmogus, kuris pasirodo prasidėjimo (ar gimimo) akimirką, dalyvaujant moteriai, kuri pastojo Dievo valia. Jis, pats Dievo Žodis, kurį Dievas turėjo pradžioje, kuriam laikui persikėlė į žemę ir suteikė žmonėms amžinojo gyvenimo galimybę.

Jonas nepaaiškina, kaip šis Žodis atėjo į pasaulį. Jis nekalba apie Kalėdas, nemini Juozapo ir Marijos, Betliejaus, Nekaltojo Prasidėjimo. Tuo jo evangelija skiriasi nuo Luko: jei Lukas vaizduoja Jėzų kaip pasirodžiusį tam tikru istoriniu momentu (prasidėjimo ar gimimo), tai Jone Jėzus pateikiamas kaip dieviškosios esmės, egzistuojančios už istorijos ribų, įsikūnijimas žmogaus pavidalu.

Kas atsitinka, kai bandote sujungti šiuos požiūrius? Abu būdingi akcentai prarandami vienu metu. Pagrindinę kiekvieno autoriaus mintį užgožia ortodoksinė Įsikūnijimo per Mergelę Mariją dogma. Naujojo Testamento skaitytojai, sujungę šiuos du tekstus, sukuria savo pasakojimą, kuris sutampa su Luko ir Jono mokymais ir turi mokymą, kurio nėra nė vienoje iš šių evangelijų.

JĖZAUS MOKYMŲ SKIRTUMAI

Jono evangelijoje taip pat yra skirtingų požiūrių į Jėzaus žodžius apie jo viešąją tarnystę. Toliau palyginsiu juos su teiginiais iš ankstyviausios sinoptinės evangelijos, Morkaus evangelijos.

Jėzaus mokymas Morkaus knygoje

Jėzaus mokymai Morkaus evangelijoje daugeliu atžvilgių apibendrinami pačiais pirmaisiais jo žodžiais: "Atėjo laikas ir Dievo karalystė arti: atgailaukite ir tikėkite Evangelija" (Morkaus 1:15). Kiekvienas, susipažinęs su senovės judaizmu, pastebės apokaliptinį šios minties pobūdį. Žydų apokaliptika yra savotiška pasaulėžiūra, atsiradusi likus maždaug pusantro šimtmečio iki Jėzaus gimimo ir plačiai paplitusi tarp žydų jo laikais. Graikiškas žodis "apokalipsė" reiškia "paskelbimas", "apreiškimas". Mokslininkai šias pažiūras vadino apokaliptinėmis, nes jų šalininkai tikėjo, kad Dievas jiems atskleidė ar atskleidė aukščiausias paslaptis, kurių dėka buvo galima suvokti tikrovės prasmę, įskaitant žemesnę ir nemalonią realybę, egzistuojančią žemėje. Vienas iš apokaliptinių šalininkų klausimų buvo toks: kodėl pasaulyje tiek daug skausmo ir kančios, ypač tarp Dievo tautos? Piktų žmonių kančias vis dar galima kažkaip suprasti: jie tiesiog gauna tai, ko nusipelnė. Bet kodėl kenčia teisieji? Kodėl teisieji kenčia dar labiau nei nusidėjėliai ir nuo pačių nusidėjėlių rankų? Kodėl Dievas tai leidžia?

Žydų apokaliptikai tikėjo, kad Dievas jiems apreiškė paslaptis, kad padėtų jiems viską išsiaiškinti. Pasaulyje yra galingų jėgų, kurios priešinasi Dievui ir Jo žmonėms, pavyzdžiui, velnias ir jo palyda. Dėl kažkokių paslaptingų priežasčių Dievas leido šioms jėgoms klestėti šiame "blogio amžiuje". Tačiau ateina naujas amžius, kai Dievas nuvers blogio jėgas ir sukurs gėrio karalystę, Dievo karalystę, kurioje nebebus skausmo, liūdesio ir kančios. Aukščiausioji valdžia bus sutelkta į Dievą, o velnias, jo pakalikai ir kitos blogio jėgos, sukeliančios tiek daug kančių (uraganai, žemės drebėjimai, badas, marai, karai), bus sunaikintos amžiams.

Morkaus mokymas apie Jėzų yra apokaliptinis: žodžiai "laikas išsipildė" reiškia, kad dabartinis "blogio amžius", žvelgiant į laiko juostą, beveik baigėsi. Pabaiga arti. "Dievo karalystė yra arti" yra aiškus ženklas, kad Dievas netrukus imsis darbo ir sutriuškins blogio jėgas ir valstybes, kurias jie palaiko, pavyzdžiui, Romą, ir kad jo karalystė viešpataus

visame pasaulyje, tiesos, taikos ir teisingumo karalystė. "Atgailauti ir tikėti Evangelija" yra kvietimas ruoštis ateinančiai karalystei, pakeisti savo gyvenimą, suvienyti gėrio jėgas, atsisakyti blogio jėgų ir priimti Jėzaus mokymą, kuris netrukus triumfuos.

Jėzui Morkaus evangelijoje ši karalystė yra šalia. Kaip jis sako savo mokiniams: "Iš tiesų sakau jums: čia stovi tokių, kurie neparagaus mirties, kol nepamatys Dievo karalystės ateinančios galios" (Morkaus 9:1); vėliau, aprašęs kosminius kataklizmus, žyminčius amžiaus pabaigą, jis paaiškina: "Iš tiesų sakau jums: ši karta nepraeis, kol visa tai neįvyks" (Morkaus 13:30).

Kaip ši karalystė atsiras? Morkaus nuomone, jos įkūrėjas bus "Žmogaus Sūnus", aukščiausias žemės teisėjas, kuris teistų žmones pagal tai, ar jie priėmė Jėzaus mokymą: "Kas gėdijasi manęs ir mano žodžių šioje svetimaujančioje ir nuodėmingoje kartoje, jo gėdysis ir Žmogaus Sūnus, kai ateis savo Tėvo šlovėje su šventaisiais angelais" (Morkaus 8:38). Ir kas yra šitas Žmogaus Sūnus? Morkui tai yra pats Jėzus, kuris turi būti atmestas savo tautos ir jų valdžios, nužudytas, o paskui prisikelti iš numirusių (Morkaus 8:31). Jėzus mirs, prisikels ir galiausiai sugrįš kaip teisėjas, o su juo ateis Dievo karalystė.

Bet kadangi Jėzus apreiškia karalystę, Morkui ši karalystė jau iš anksto pasireiškia Jėzaus žemiškajame gyvenime ir tarnystėje. Šioje karalystėje nebus nei demonų, nei netyrų dvasių, ir Jėzus juos išvarys; jame nebus ligos, ir Jėzus išgydys ligonius; Karalystėje nebebus mirties, o Jėzus prisikels iš numirusių. Dievo karalystė jau matoma Jėzaus ir jo pasekėjų tarnystėje (Morkaus 6:7-13). Tokia yra daugelio Jėzaus palyginimų Morkaus evangelijoje esmė: karalystė Jėzaus veiksmuose yra silpnai matoma, dar beveik nepastebimai, bet netrukus ji pasirodys visoje savo šlovėje ir šlovėje. Tai tarsi mažytė garstyčios grūdelė, kuri, pasodinta į žemę, išauga į aukštą krūmą (Morkaus 4:30-32). Dauguma Jėzaus klausytojų atmetė šią mintį, tačiau teismo diena jau arti, ir netrukus įsigalios Dievo karalystė, ir tada visas pasaulis bus kitoks (Morkaus 13).

Morkaus evangelijoje Jėzus nedaug kalba apie save. Jis daugiausia kalba apie Dievą ir ateinančią karalystę bei tai, kaip žmonės turėtų jai pasiruošti. Jis save visada vadina Žmogaus Sūnumi: jis niekada nesako,

"Aš esu Žmogaus Sūnus." Tuo pačiu metu jis nepretenduoja į Mesiją, pateptąjį ateinančios karalystės valdovą, ir tai tęsiasi iki pat pabaigos, kol jį tardo vyriausiasis kunigas (Morkaus 14:61-62).

Nors Jėzus šioje Evangelijoje pripažįstamas kaip Dievo Sūnus (žr. Morkaus 1:11; 9:7; 15:39), jis pats nusprendžia nenaudoti šio titulo ir tik nenoriai jį pripažįsta (Morkaus 14:62). Svarbu žinoti, kad senovės žydams posakis "Dievo sūnus" turėjo gilią prasmę. Hebrajų Biblijoje "Dievo sūnus" gali būti vadinamas Izraelio tauta (Ozėjo 11:1) arba Izraelio karaliumi (1 Samuelio 7:14). Tokiais atvejais Dievo sūnus yra Dievo išrinktas vykdyti savo tikslus ir išreikšti savo valią žemėje. Morkui Jėzus tampa tokiu išrinktuoju, kuris vykdo aukščiausią Dievo valią ir dėl šios priežasties miršta ant kryžiaus. Tačiau stebina tai, kad Morkaus evangelijoje Jėzus niekada nemini savo dieviškumo, kad jis egzistavo prieš gimstant, kad tam tikra prasme jis yra lygus Dievui. Morkui jis nėra Dievas ir nepretenduoja į šį statusą.

Jėzaus mokymas Jono knygoje
Visai kitokia situacija yra Evangelijoje pagal Joną. Morkaus knygoje Jėzus daugiausia kalba apie Dievą ir ateinančią karalystę ir mažai užsimena apie save, tik apie tai, kad jam bus įvykdyta mirties bausmė Jeruzalėje, o Jono knygoje beveik viskas, ką Jėzus sako, yra apie jį patį: jis paaiškina, kas jis yra, iš kur atėjo, kur eina, kaip gali suteikti amžinąjį gyvenimą.

Jono evangelijoje Jėzus skelbia ne apie ateinančią Dievo karalystę, bet apie savo asmenį, kaip rodo nuolatiniai posakiai "Aš esu". Jis yra tas, kuris suteikia pragyvenimo šaltinį ("Aš esu gyvybės duona", Jono 6:33), apšviečia gyvenimą ("Aš esu pasaulio šviesa", Jono 9:5), jis yra vienintelis kelias pas Dievą ("Aš esu kelias, tiesa ir gyvenimas; niekas neateina pas Tėvą, kaip tik per mane", Jono 14:6). Tikėjimas Jėzumi yra kelias į amžinąjį išgelbėjimą: "Kas tiki Sūnų, tas turi amžinąjį gyvenimą" (Jono 3:36). Iš esmės jis yra lygus Dievui:

Aš ir Tėvas esame viena" (Jono 10:30). Žydų klausytojai, matyt, puikiai suprato, apie ką jis kalba: jie tuoj pat griebė akmenis, kad sumuštų jį už šventvagystę.

Vienoje Jono evangelijos ištraukoje Jėzus teigia Dievo vardą, sakydamas savo pašnekovams žydams: "Prieš Abraomo atsiradimą, aš esu" (Jono 8:58). Abraomas, gyvenęs 1800 metų anksčiau, yra žydų tėvas, ir Jėzus teigia, kad egzistavo prieš jį. Tačiau jo teiginiai tuo nesibaigia. Jis nurodo žydų Raštų ištrauką, kurioje Dievas pasirodo Mozei degančio krūmo pavidalu, įsako jam eiti pas faraoną ir išvesti Dievo tautą iš Egipto. Mozė klausia Dievo, koks jo vardas, kad paaiškintų izraelitams, kuri dievybė jį atsiuntė. Dievas atsako: "Aš esu tai, kas esu... sakyk izraelitams: 'Amžinasis [Viešpats] atsiuntė mane pas jus'" (Išėjimo 3:14). Todėl, kai Jėzus sako ″Aš esu" Jono 8:58, jis pretenduoja į dievišką vardą. Ir čia žydų klausytojai lengvai suprato jo žodžių prasmę. Ir vėl jie griebė akmenis.

Morkaus ir Jono evangelijos skiriasi ne tik tuo, kad Jonas kalba apie save ir tapatina save su dieviškumu, bet ir tai, kad Jėzus *nemoko* to, ko moko Morkaus knygoje – Dievo karalystės atėjimo.

Idėja apie ateinančią karalystę žemėje, kur Dievas panaudos aukščiausią galią ir visos blogio jėgos bus sunaikintos, nėra Jėzaus teiginiuose Jono evangelijoje. Vietoj to Jėzus aiškina žmonėms, kad amžinąjį gyvenimą danguje jie gali gauti tik gimę iš naujo (Jono 3:3–5). Štai ką "Dievo karalystė" reiškia Jono knygoje tais retais atvejais, kai ji pasirodo tekste: ji reiškia gyvenimą danguje, viršuje, su Dievu, o ne naują dangų ir naują žemę po juo. Tikėjimas Jėzumi yra tai, kas suteikia amžinąjį gyvenimą. Tie, kurie tiki Jėzų, gyvens su Dievu amžinai, o tie, kurie netiki, bus nubausti (Jono 3:36).

Daugelis istorinio-kritinio metodo šalininkų įsitikinę, kad pastarojo parašyta Jono Evangelija nebekalba apie neišvengiamą Žmogaus Sūnaus pasirodymą žemėje, kuris sėdės kaip teisėjas žemėje ir skelbs utopinės karalystės pradžią. Morkaus knygoje Jėzus pranašauja, kad šie įvykiai įvyks artimiausioje ateityje, jo kartos gyvenime, kad jo mokiniai juos pamatytų (Morkaus 9:1; 13:30). Tačiau tuo metu, kai Jonas parašė Evangeliją – tikriausiai 90–95 m. e. m. – ankstesnė karta jau buvo mirusi, ir daugelis, jei ne visi, mokiniai buvo mirę. Tai yra, jie mirė prieš karalystės atėjimą. Ką galima daryti su doktrina apie amžinąją karalystę čia, žemėje, jeigu ta karalystė niekada neatsirado? Iš naujo

interpretuokite mokymą. Jonas jį interpretuoja permąstydamas pagrindines idėjas.

Apokaliptinė pasaulėžiūra, atsispindinti Morkaus raštuose, pasižymi istorinio dualizmo buvimu su dabartiniu "blogio amžiumi" ir būsima Dievo karalyste. Mūsų amžius ir ateinantis šimtmetis – jie gali būti išdėstyti horizontalioje laiko juostoje, nubrėžtoje per puslapį. Jono evangelija horizontalų apokaliptinio mąstymo dualizmą paverčia vertikaliu dualizmu. Tai nebėra žemėje besitęsiančios epochos dualizmas ir naujos, ateinančios ir žemiškosios epochos: tai gyvenimo žemėje ir danguje dualizmas. Mes žemyn, Dievas yra aukščiau. Jėzus, kaip Dievo Žodis, nužengia iš dangaus, kad mes patys galėtume patirti "atgimimą" (Jono 3:3 tiesioginė prasmė yra ne tai, kad "jūs turite gimti antrą kartą", bet kad "jūs turite gimti iš naujo" [21]). Kai patirsime šį naują gimimą, tikėdami Kristumi, ateinančiu iš aukščiau, turėsime amžinąjį gyvenimą (Jono 3:16). gyventi su Dievu (Jono 14:1-6).

Nereikia laukti karalystės žemėje. Tai danguje. Ir mes galime ten patekti tikėdami Tą, kuris nužengė iš dangaus į žemę, kad mus mokytų ir mokytų. Šis mokymas kardinaliai skiriasi nuo to, ką matėme Morkaus evangelijoje.

JĖZAUS STEBUKLAI

Kodėl Jėzus daro stebuklus? Dauguma skaitytojų tikriausiai atsakys: nes jis užjaučia žmones ir nori juos išgelbėti nuo kančios. Ir šį atsakymą patvirtina sinoptinės evangelijos. Be to, stebuklai šiose evangelijose rodo, kad ilgai laukta karalystė jau pradėjo kurtis Jėzaus darbų dėka:

Viešpaties Dvasia yra ant manęs; nes jis patepė mane skelbti gerąją naujieną vargšams ir atsiuntė mane... skelbti išlaisvinimą belaisviams, aklą regėjimą...

Ir jis pradėjo jiems sakyti: "Šiandien išsipildė šitas Raštas, kurį jūs girdėjote" (Luko 4:18-21).

Kitoje ištraukoje Jono Krikštytojo pasekėjai ateina pas Jėzų, norėdami sužinoti, ar jis yra tas, kuris pasirodys laikų pabaigoje, ar jie laukia kažko kito. Jėzus jiems atsakė: "Eikite ir pasakykite Jonui, ką girdite ir

matote: aklieji gauna regėjimą, o luošieji vaikšto, raupsuotieji apvalomi, o kurtieji girdi, mirusieji prikeliami, o vargšai skelbia evangeliją. Ir palaimintas tas, kuris manyje neįsižeidžia" (Mato 11:2-6). Sinoptinėse evangelijose Jėzus yra tas, kurio ilgai laukta ir kuris skelbs karalystę.

Tačiau tose pačiose ankstyvosiose evangelijose Jėzus ryžtingai atsisako daryti stebuklus, kad įrodytų netikintiesiems, kas jis yra. Mato evangelijoje Rašto aiškintojai ir fariziejai sako Jėzui: "Mokytojau! mes norėtume matyti ženklą iš jūsų" (Mato 12:38). Jie nori įrodymų, kad jo valdžia ateina iš Dievo. Užuot išpildęs jų prašymą, Jėzus prasiveržia įnirtingu priekaištu: "Nedora ir svetimaujanti karta ieško ženklo; ir jam nebus duotas joks ženklas, išskyrus pranašo Jonos ženklą" (Mato 12:39). Ir toliau jis paaiškina: kaip Jona iš esmės buvo miręs tris dienas ir tris naktis banginio pilve, taip ir "Žmogaus Sūnus" bus "žemės širdyje" tris dienas ir tris naktis.

Mes kalbame apie pranašo Jonos knygą iš hebrajų Biblijos, kurioje pasakojama, kaip Dievas pasiuntė pranašą Joną prisiekusiems Izraelio priešams - asirams Ninevės mieste, kad pakviestų juos atgailauti. Jona atsisako ir plaukia kita kryptimi. Dievas kelia audrą jūroje, kurios metu laivas pradeda skęsti; Sužinoję, kad to priežastis yra Jonos nepaklusnumas, jūreiviai išmeta jį už borto. Didžiulė žuvis praryja Joną, bet po trijų dienų vemia jį į sausumą. Kad vėl nesukeltų pykčio iš viršaus, Jona eina į Ninevę, skelbia savo žinią ir prozelizuoja miestą.

Jėzus palygina savo situaciją su Jonos. Jis, Jėzus, pamokslauja užsispyrusiems, ir jie neatgailauja. Tačiau jis stebuklingai atsisako patvirtinti savo dieviškus įgaliojimus. Vienintelis įrodymas bus "Jonos ženklas", kuris Mato evangelijos kontekste reiškia prisikėlimo ženklą. Jėzus bus miręs tris dienas, o tada prisikels. Šio įvykio, o ne jo veiksmų vykdant viešąją tarnystę, pakaks įtikinti žmones, kad jis skelbia tiesą.

Matas išreiškia tokias pažiūras visoje savo Evangelijoje, ir jos padeda mums atskleisti vieno iš paslaptingiausių jo epizodų prasmę. Prieš pradėdamas savo viešąją tarnystę, Jėzus eina į dykumą, kur jį gundo velnias (Mato 4:1-11). Matas mini tris konkrečias pagundas, tačiau tik dvi iš jų turi akivaizdžią reikšmę. Pirmąjį, po keturiasdešimties dienų pasninko, gundytojas skatina Jėzų akmenis paversti duonaliu. Jėzus

atsisako: jo stebuklai skirti ne jam pačiam, o kitiems žmonėms. Trečią kartą velnias reikalauja jį garbinti, o mainais pažada taikos karalystes. Pagunda akivaizdi – kas nenorėtų valdyti pasaulio? Tačiau jis turi ypatingą atspalvį Matui, kuris žino, kad Jėzus vis tiek *valdys* pasaulį. Bet pirmiausia jis turės mirti ant kryžiaus. Šiuo atveju pagunda slypi galimybėje išvengti Kristaus kančios. Vėlgi, Jėzus atsisako: tik Dievas turi būti garbinamas.

O kas yra antroji pagunda? Velnias pastato Jėzų ant žydų šventyklos stogo ir skatina jį šokti žemyn: jei jis iš tikrųjų yra Dievo Sūnus, angelai jį paims ir neš, neleisdami jam sumušti nė piršto. Kas gali būti pagunda šokti iš dešimties aukštų pastato? Būtina suprasti, kur visa tai vyksta: Jeruzalėje, judaizmo širdyje, šventykloje, Dievo garbinimo židinyje, kur yra daug žydų. Jėzus yra gundomas šokti žemyn visų akivaizdoje, kad angelai ateitų ir jį pasiimtų. Kitaip tariant, Jėzui kyla pagunda pateikti žmonėms stebuklingą įrodymą, kad jis iš tiesų yra Dievo Sūnus. Jėzus kategoriškai atsisako: "Taip pat parašyta: 'Negundyk Viešpaties, savo Dievo'."

Mato evangelijoje Jėzus nieko nedaro, kad įrodytų savo žodžius. Štai kodėl šioje Evangelijoje jo stebuklai vadinami stebuklais, o ne ženklais. Tai galios demonstravimas, skirtas padėti tiems, kuriems reikia pagalbos, ir patvirtinti Dievo karalystės artėjimą.

O Evangelijoje pagal Joną? Jono žodžiais įspūdingi Jėzaus veiksmai vadinami ženklais, o ne stebuklais. Jie patvirtina, kas yra Jėzus, ir įtikina žmones juo tikėti. Vadindamas save "gyvybės duona", Jėzus padaro duonos ženklą, kurio pakanka "daugybei žmonių" pamaitinti (Jono 6); skelbdamas, kad jis yra "pasaulio šviesa", Jėzus šiuos žodžius lydi ženklu: jis išgydo aklą gimusį vyrą (Jono 9); Teigdamas, kad jis yra "prisikėlimas ir gyvenimas", jis tai įrodo ženklu ir prikelia Lozorių iš numirusių (Jono 11).

Stebina, kad Mato pasakojimas apie tai, kaip Jėzus neigė žydų Rašto aiškintojams ir fariziejams kitą ženklą nei Jonos ženklas, nėra Jono evangelijoje. Bet kodėl taip yra? Jono požiūriu, Jėzus duoda ženklus per savo tarnystę. Jonas taip pat praleidžia pasakojimą apie tris gundymus dykumoje. Vėlgi, kodėl? Nes jis tiki, kad Jėzus įrodo, kas jis yra,

stebuklingais ženklais, o ne atmesdamas velnio pagundas; Tai yra Jo dieviškasis pašaukimas.

Jono ženklai skirti sustiprinti tikėjimą Jėzumi. Kaip pats Jėzus sako dvariškiui, kuris prašo išgydyti savo sūnų: "Nepatikėsite, jei nematysite ženklų ir stebuklų" (Jono 4:48). Jėzus išgydo sūnų, o jo tėvas įgyja tikėjimą (Jono 4:53). Tai reiškia, kad Evangelijos pagal Joną autorius tikėjo, kad visi šie ženklai patvirtina Jėzaus asmenį ir veda žmones į tikėjimą: "Jėzus padarė daug dalykų savo mokinių akivaizdoje ir kitų stebuklų, kurių šioje knygoje nėra. Tai jau parašyta, kad tikėtumėte, jog Jėzus yra Kristus, Dievo Sūnus, ir kad tikėdami turėtumėte gyvenimą Jo vardu" (Jono 20:30-31). Nors Mato evangelijoje antgamtiniai Jėzaus statuso įrodymai yra labai riboti, Jono evangelijoje tai yra pagrindinė Jėzaus stebuklų priežastis.

KAI KURIE PAGRINDINIAI SKIRTUMAI TARP PAULIAUS RAŠTŲ IR EVANGELININKŲ RAŠTŲ

Reikšmingų skirtumų tarp Naujojo Testamento autorių tekstų galima rasti ne tik keturiose Evangelijose, bet ir daugelyje kitų Naujojo Testamento knygų, pavyzdžiui, apaštalo Pauliaus raštuose.

Pauliaus tekstai buvo parašyti prieš visas Evangelijas. Dauguma jo laiškų datuojami 1950-aisiais ir yra maždaug 10–15 metų anksčiau nei ankstyviausia Evangelija, Morkaus Evangelija. Paulius ir visi evangelistai dirbo po Jėzaus mirties, evangelijų autoriai ne tik aprašė palikuonims visus "tikrus" Jėzaus žodžius ir darbus. Jie pasakojo istorijas apie jo žodžius ir darbus per savo teologinių sampratų prizmę, o tai ypač pastebima kai kuriose vietose. Paulius taip pat rėmėsi savo teologinėmis pažiūromis. Tačiau daugelis Pauliaus raštuose esančių pažiūrų nesutampa su Evangelijose ir Apaštalų darbų knygoje, kurią parašė Luko evangelijos autorius.

Paulius ir Matas apie išgelbėjimą ir Įstatymą
Svarbus Pauliaus mokymo aspektas yra klausimas, kaip galime ateiti pas Dievą. Bent jau nuo Reformacijos laikų teologai teigė, kad tai yra klausimas, kuriam Paulius teikė nepaprastai didelę reikšmę. Šiandien dauguma Pauliaus mokslininkų pripažįsta, kad šis požiūris yra pernelyg

supaprastintas, ignoruojant didžiąją dalį septynių neabejotinai Pauliaus laiškų, paminėtų 2 skyriuje, potekstės. Nėra abejonių, kad Pauliui rūpėjo klausimas, kaip žmonės, tokie kaip tie, kurie yra pasirengę atsiversti, galėtų užmegzti tinkamą santykį su Dievu, ir Paulius buvo įsitikinęs, kad tai gali įvykti tik tikint Jėzaus mirtimi ir prisikėlimu, o ne paklusdami žydų įstatymo įsakymams.

Šis mokymas prieštarauja kitoms Naujojo Testamento pažiūroms, įskaitant tas, kurios išdėstytos Mato evangelijoje. Ar Jėzaus pasekėjai turėtų ir toliau laikytis žydų įstatymų, jei nori būti išgelbėti? Atsakymas į šį klausimą priklauso nuo to, į kurį autorių kreipiamės. Ar tinkamas statusas ar išteisinimas prieš Dievą yra tiesiogiai susijęs su tikėjimu Jėzaus mirtimi ir prisikėlimu? Bent vienas svarbus Mato evangelijos epizodas šiuo klausimu skiriasi nuo Pauliaus tekstų.

Pauliaus požiūris į "išteisinimą"
"Išteisinimu" Paulius vadina tinkamą žmogaus padėtį prieš Dievą. Pauliaus idėjų apie išteisinimą daugiausia galima rasti jo laiškuose galatams ir romiečiams. Juose Paulius įvairiais būdais paaiškina, kaip žmogus gali ateiti pas Dievą. Jo garsiausias ir neabejotinai vyraujantis požiūris (randamas ir kituose laiškuose) yra tas, kad žmogus yra "išteisinamas tikėjimu" Kristaus mirtimi ir prisikėlimu, o ne žydų įstatymo laikymusi.

Teologinę nuteisinimo prasmę pagal Paulių galima suprasti bandant įsivaizduoti jo logiką. Norėdami tai padaryti, turime pradėti nuo pradžių, kai Paulius dar nebuvo Jėzaus pasekėjas, bet žmogus, kuris tikėjimą Kristumi laikė šventvagyste, kurią reikia užgniaužti. Laiškuose, parašytuose praėjus maždaug dvidešimčiai metų po šio persekiojimo laikotarpio, Paulius niekur nesako, kad iš pradžių jis griežtai pasmerkė krikščionių tikėjimą, bet tai yra išsklaidyta jo laiškų tekstuose. Jį galėjo įžeisti Jėzaus teiginys, kad jis yra Mesijas.

Prieš tikėdamas Jėzumi, Paulius, kaip pamaldus žydas, neabejotinai įsivaizdavo, koks greičiausiai bus Mesijas. Iki krikščionybės atsiradimo nė vienas žydas netikėjo, kad Mesijas kentės ir mirs. Priešingai: kad ir ką apie jį galvotų žydai, jie visi sutarė, kad Mesijas bus didybės ir galios įsikūnijimas, galintis įgyvendinti Dievo planą žemėje. Žydai nesuvokė

Šventojo Rašto ištraukų, pasakojančių apie teisaus Dievo žmogaus kančias, kaip nuorodų į Mesiją. Ir nė vienoje iš šių ištraukų (Izaijo 53, 21 psalmė) Mesijas neminimas.

Mesijas turi mėgautis ypatinga Dievo malone ir būti galingas bei galingas jo vietininkas žemėje. O kas buvo Jėzus? Mažai žinomas keliaujantis pamokslininkas, kuris sulaužė įstatymus ir buvo nukryžiuotas už maišto kurstymą prieš esamą tvarką. Daugumai pirmojo amžiaus žydų mėginimas vadinti Jėzų Mesiju geriausiu atveju būtų atrodęs juokingas, o blogiausiu – šventvagiškas. Niekas negali būti mažiau panašus į Mesiją ir atrodyti toks juokingas kaip nukryžiuotas nusikaltėlis (žr. 1 Korintiečiams 1:23). Akivaizdu, kad Paulius taip pat manė. Bet tada kažkas nutiko Pauliui. Vėliau jis teigė, kad Jėzus jam pasirodė po mirties regėjime. Šis regėjimas įtikino Paulių, kad Jėzus visai nemirė. Bet kaip tai gali būti?

Kaip ir dera apokaliptinio požiūrio žydui prieš tikėjimo Jėzumi plitimą, Paulius buvo įsitikinęs, kad "blogio amžiaus" pabaiga bus pažymėta mirusiųjų prisikėlimu, kad Dievas, sutriuškinęs blogio jėgas, prikels iš numirusių visus žmones, kurie bus teisiami, teisieji gaus amžiną atpildą, o nusidėjėliai gaus amžiną bausmę. Jei Jėzus nėra miręs, ką Paulius "pažinojo", nes matė jį gyvą (tarkime, po metų ar dvejų), tuomet Dievas turėjo jį prikelti iš numirusių. Ir jei Dievas prikėlė jį iš numirusių, tai Jėzus *turėjo* ypatingą Dievo gailestingumą. Jis greičiausiai yra Mesijas, tik ne taip, kaip žydai jį įsivaizdavo anksčiau, bet kitaip.

Bet jei jis iš tikrųjų yra Dievo išrinktasis, Mesijas, kodėl jis mirė? Nuo šio momento pradėsime diskutuoti su Pauliumi, pereidami loginę grandinę nuo pabaigos iki pradžios, nuo Jėzaus prisikėlimo iki jo mirties ir gyvenimo. Paulius samprotavo, kad Jėzus neturėjo mirti už jokius nusižengimus, jei jis iš tikrųjų buvo Mesijas ir turėjo ypatingą Dievo malonę. Jis taip pat neturėjo mokėti už savo nuodėmes. Tada už ką? Akivaizdu, kad už kitų žmonių nuodėmes. Kaip ir aukojant Jeruzalės šventykloje, Jėzus buvo paaukotas už kitų žmonių padarytas nuodėmes.

Kodėl Dievui reikėjo, kad Jėzus mirtų už kitus? Matyt, todėl, kad žmonių auka yra vienintelė, tinkama tokiai aukai. Žydų aukojimo taisyklės vargu ar buvo tinkamos sumokėti už nuodėmes. Bet ar tai

reiškia, kad Dievas turi kitokį požiūrį į žmonių išteisinimą prieš jį? Argi jis nevadino žydų savo išrinktąja tauta, ar nedavė jiems įstatymo, skiriančio juos nuo kitų tautų? Taip, Paulius samprotavo, kad taip ir buvo. Įstatymas ir pranašai neabejotinai nurodo Kristų kaip Dievo pasirinktą problemos su žmonėmis sprendimą.

Bet kokia ši problema su žmonėmis? Atrodo, kad visi žmonės – ne tik kitataučiai, bet ir žydai – sulaužė Dievo įstatymus ir jiems reikėjo idealios aukos savo nuodėmėms išpirkti. Kartu tai reiškia, kad visi, ne tik žydai, bet ir pagonys, turi priimti Mesijo auką, kurį Dievas pasiuntė išpirkti žmonių nuodėmes. Ar žmonės negali ateiti pas Dievą vien paklusdami jo įstatymui? Akivaizdu, kad ne. Priešingu atveju Mesijo egzekucija ant kryžiaus nebūtų buvusi reikalinga. Nukryžiuotasis Jėzus praliejo savo kraują už kitus ir aukojo apmokančiąją auką už nuodėmes. Tie, kurie tiki jo mirtimi (ir prisikėlimu, kuris įrodė, kad Jėzaus mirtis buvo Dievo plano dalis), ateis pas Dievą – bus išteisinti. Tie, kurie netiki, negali būti pateisinami.

Visa tai reiškė, kad žydų įstatymo laikymasis nebevaidino svarbaus vaidmens išgelbėjimui. Net žydai, kurie skrupulingai laikosi šio įstatymo, negali būti išteisinti Dievo akivaizdoje. O kaip dėl pagonių? Ar jie turėtų tapti žydais ir bandyti laikytis įstatymo tikėdami Kristumi? Pauliui atsakymas aiškus: jokiu būdu. Žmogaus pastangos laikytis įstatymo parodytų, kad jis tiki, kad Dievo gailestingumas gali būti *pelnytas* kaip puikybės priežastis. Kas bando teisintis laikydamasis įstatymo, nebus išlaisvintas iš nuodėmės, todėl visos jo pastangos bus bergždžios.

Vienintelis būdas pateisinti save yra tikėti Jėzaus mirtimi ir prisikėlimu. Galatams 2:15 Paulius sako: "Mes įtikėjome Kristų Jėzų, kad būtume išteisinti tikėjimu Kristumi, o ne įstatymo darbais; nes įstatymo darbais nė vienas kūnas nebus išteisintas."

Tai doktrina, kurią Paulius išdėsto Romiečiams 1-3 ir Galatams 1-3. Jėzaus pasekėjams nereikia stengtis laikytis įstatymo, išskyrus "mylėti savo artimą kaip save patį" ir laikytis tvirtų moralinių principų, kurių Dievas vis dar tikisi iš savo tautos. Tačiau laikytis visų įstatymo priesakų ir reikalavimų – atlikti apipjaustymo ritualą, valgyti košerinį

maistą, laikytis šabo ir kitų žydų švenčių – nėra būtina išgelbėjimui, ir tas, kuris mąsto (ir elgiasi) kitaip, rizikuoja prarasti savo išgelbėjimą (Galatams 5:4).

Pauliaus ir Mato požiūris į Įstatymą
Dažnai susimąsčiau, kas būtų nutikę, jei Paulius ir Matas būtų buvę uždaryti tame pačiame kambaryje ir įspėti, kad jie nebus paleisti tol, kol nesusitars, kaip Jėzaus pasekėjai turėtų vertinti žydų įstatymus.

Jei Matas, parašęs Evangeliją praėjus 25-30 metų po Pauliaus veikalų pasirodymo, būtų perskaitęs bent keletą Pauliaus laiškų, vargu ar jis būtų jų įkvėptas, juo labiau laikytų juos įkvėptais. Matas turi kitokį požiūrį į įstatymą nei Paulius. Matas tiki, kad Jėzaus pasekėjai privalo laikytis įstatymo. Tiesą sakant, jie privalo tai daryti dar uoliau nei dauguma religingų žydų, Rašto aiškintojų ir fariziejų. Mato evangelijoje Jėzus sako:

Nemanykite, kad atėjau sulaužyti įstatymo ar pranašų; Aš atėjau ne sunaikinti, bet išpildyti. Nes iš tiesų sakau jums: kol dangus ir žemė nepraeis, nė vienas žodis nepraeis nuo įstatymo, kol viskas neišsipildys. Todėl kiekvienas, kuris sulaužys vieną iš šių mažiausių įsakymų ir mokys žmones tai daryti, bus vadinamas mažiausiu Dangaus karalystėje; bet kas darys ir mokys, bus vadinamas didžiu Dangaus karalystėje. Nes sakau jums: jei jūsų teisumas nepranoks Rašto aiškintojų ir fariziejų teisumo, jūs neįeisite į dangaus karalystę (Mato 5:17-20).

Paulius tikėjo, kad Jėzaus pasekėjai, kurie stengėsi laikytis įstatymo, rizikuoja prarasti išgelbėjimą. Matas tikėjo, kad Jėzaus pasekėjai, kurie nesilaiko įstatymo arba nepranoksta religingiausių žydų teisumo, niekada nebus išgelbėti. Teologai ir komentatoriai daugelį metų bandė suderinti šiuos du požiūrius, ir šis troškimas yra suprantamas, nes abu yra kanoniniame Naujajame Testamente. Tačiau kiekvienas, kuris skaito Evangeliją pagal Matą, o paskui ir galatams, niekada neįtars, kad buvo priežastis ar būdas suderinti šiuos du posakius. Mato nuomone, būti didžiam karalystėje reiškia laikytis visų įsakymų iki paskutiniųjų, o norint įžengti į karalystę reikia jų laikytis dar stropiau nei Rašto aiškintojai ir fariziejai. Pauliui įžengti į karalystę (kitaip tariant, būti

išteisintam) įmanoma tik per Jėzaus mirtį ir prisikėlimą; Pagonims griežtai draudžiama laikytis žydų įstatymo (pvz., apipjaustyti).

Žinoma, Matas taip pat žino apie Jėzaus mirtį ir prisikėlimą. Didžiąją savo evangelijos dalį jis paskyrė šitiems įvykiams aprašyti. Ir jis taip pat tiki, kad negali būti jokio išganymo, išskyrus Jėzaus mirtį. Tačiau išgelbėjimas taip pat reikalauja laikytis Dievo įstatymo. Juk šį įstatymą duoda pats Dievas. Jei jis kartą pristatė įstatymą, vargu ar vėliau persigalvos.

Vienoje Mato evangelijos ištraukoje nurodoma, kad išgelbėjimas iš tikrųjų yra ne tik tikėjimo, bet ir veiksmo reikalas – ši idėja Pauliui yra visiškai svetima. Viename iš Jėzaus istorijos epizodų, aptinkamų tik Mato evangelijoje, kalbama apie teismo dieną, kuri ateis laikų pabaigoje. Žmogaus Sūnus ateis šlovėje su šventais angelais, ir visos žemės tautos bus surinktos prieš jį (Mato 25:31-45). Jis suskirstys juos į dvi grupes, "kaip piemuo atskiria avis nuo ožių": jis pastatys avis dešinėje, ožius kairėje. Tie, kurie yra dešinėje, bus pašaukti į Dievo karalystę, "paruoštą jums nuo pasaulio sukūrimo". Kodėl visi šie žmonės atsidurs karalystėje?

"Nes aš alkau, ir jūs davėte man valgyti; Aš buvau ištroškęs, ir tu davei man gerti; Aš buvau svetimas, ir jūs mane priėmėte; Aš buvau nuoga, ir tu mane aprengei; sirgo, ir tu mane aplankei; Aš buvau kalėjime, o tu atėjai pas mane."

Tačiau "avys" yra suglumę. Jie neprisimena, kad būtų susitikę su Jėzumi, Žmogaus Sūnumi, juo labiau visa tai darė dėl jo. Ir jis paaiškina: "Kadangi jūs tai padarėte vienam iš šitų mažiausiųjų mano brolių, jūs tai padarėte man." Kitaip tariant, tik tie, kurie rūpinasi alkanais, ištroškusiais, nuogais, ligoniais ir įkalintais, paveldės Dievo karalystę.

"Ožiai" eina "į amžinąją ugnį, paruoštą velniui ir jo angelams". Kodėl? Skirtingai nuo "avių", jos nesirūpino Žmogaus Sūnumi, kada jam to reikėjo. Jie taip pat suglumę, nes neprisimena, kad su juo susitiko. Bet jie pamatė kitus, kuriems reikia pagalbos, ir nusigręžė nuo jų: "Kadangi nepadarėte to nė vienam iš šitų mažiausiųjų, nepadarėte man." Matas

užbaigia pasakojimą kategorišku teiginiu: "Ir jie išeis į amžinąją bausmę, o teisieji į amžinąjį gyvenimą." Tai paskutiniai Jėzaus žodžiai žmonėms Evangelijoje pagal Matą.

Kaip šie žodžiai dera su Pauliaus tekstais? Su sunkumais. Paulius įsitikinęs, kad amžinasis gyvenimas laukia tų, kurie tiki Jėzaus mirtimi ir prisikėlimu. Mato pasakojime apie avis ir ožius išgelbėjimas suteikiamas tam, kuris niekada net nėra girdėjęs apie Jėzų. Jis skiriamas tiems, kurie parodė humanizmą ir rūpinosi savo artimu, kai jam jų ypač reikėjo. Tai visiškai kitoks požiūris į išganymą[23].

Evangelijoje pagal Matą yra dar vienas nuostabus epizodas. Turtuolis ateina pas Jėzų ir klausia: "Gerasis Mokytojau! Jėzus paaiškina: "Jei norite įžengti į amžinąjį gyvenimą, laikykitės įsakymų." Paklaustas, kokie yra įsakymai, Jėzus išvardija kelis iš dešimties. Jo pašnekovas atsako, kad jis jau visus juos įvykdė, ko dar iš jo reikalaujama? Jėzus pataria jam atiduoti visą savo turtą, "ir tu turėsi lobį danguje" (žr. Mato 19:16–22). Tada Jėzus sako: "Ateik ir sek paskui mane" – ir atkreipkite dėmesį, kad pašaukimas sekti Jėzumi ateina tik po to, kai turtuolis atiduoda viską, ką turi, ir paveldėjo dangiškąjį lobį.

Jei kas nors būtų paklausęs Pauliaus, kaip jis galėjo įgyti amžinąjį gyvenimą, ar jis būtų atsakė: "Laikykitės įsakymų"? Ne Paulius. Įsakymai neturi nieko bendra su juo, skirtingai nei Jėzaus mirtis ir prisikėlimas. Ar Paulius patartų pašnekovui atiduoti visą savo turtą ir galiausiai gauti lobį danguje? Jokiu būdu. Tik tikėjimas Jėzumi gali atnešti amžinąjį gyvenimą.

Be abejo, Jėzus kalbėjo apie išgelbėjimą prieš mirtį, Paulius kalbėjo apie išgelbėjimą po mirties, o Mato evangelija buvo parašyta vėliau nei Pauliaus raštai. Be to, Mato evangelijoje Jėzus kalba apie Paskutinį teismą, kuris akivaizdžiai ateis po jo mirties ir prisikėlimo. Ir tai yra problemos esmė: jei Mato Jėzus yra teisus, o įstatymo laikymasis ir artimo meilė kaip save gali atnešti išgelbėjimą, kaip Paulius gali būti teisus, manydamas, kad visa tai neturi nieko bendra su išgelbėjimu?

DAR KELI SKIRTINGI POŽIŪRIAI NAUJAJAME TESTAMENTE

Naujojo Testamento knygose yra kitų reikšmingų ir nedidelių skirtumų. Pateikti pavyzdžius ypač patogu, jei užduodate tikslinius klausimus.

Kodėl Jėzus mirė?

Jėzaus mirtis užima pagrindinę vietą apaštalo Pauliaus ir visų evangelininkų raštuose. Bet *kodėl Jėzus mirė*? Ką jo mirtis turi bendro su išgelbėjimu? Atsakymai gali būti skirtingi, priklausomai nuo to, į kurį iš autorių kreipiamės.

Morkus vienareikšmiškai teigia, kad Jėzaus mirtis atnešė nuodėmių apmokėjimą. Kaip pats Jėzus skelbia Morkaus: "Žmogaus Sūnus atėjo ne tarnauti, bet tarnauti ir atiduoti savo gyvybę kaip išpirką už daugelį" (Morkaus 10:45). Jėzaus mirtis buvo išpirka žmonėms, padėjo jiems atsiskaityti su Dievu, kuriam jie buvo skolingi dėl savo nuodėmių; tai yra atperkamoji auka.

Lukas panaudojo Morkaus Evangeliją kaip šaltinį, pridėdamas, išbraukdamas ir pakeisdamas Morkaus žodžius, kaip jam atrodė tinkama. Ir ką jis padarė su šia eilute? Aš jį visiškai išbraukiau. Kodėl Lukas taip su juo elgėsi? Todėl, kad jis turėjo kitokį požiūrį į Jėzaus mirtį.

Šiuo atžvilgiu stebina tai, kad Morkaus "liudijimas" apie Jėzaus apmokėjimą randamas iškart po jo mirties, kai šventyklos uždanga perplėšiama per pusę, o tai reiškia, kad po Jėzaus mirties žmonės įgijo prieigą prie Dievo. Tačiau Lukas apverčia įvykių seką – uždanga plyšta tol, kol Jėzus dar gyvas. Daugelis mokslininkų šiai detalei teikia didelę reikšmę: suplėšytas šydas nebepabrėžia atperkamosios Jėzaus mirties prasmės, bet rodo, kad žydų šventykla buvo atvesta prieš Dievo teismą. Suplėšytas šydas yra ženklas, kad šventykla bus sunaikinta.

Taigi, kokios yra Jėzaus mirties priežastys Luko knygoje? Šis klausimas išaiškintas antrajame Luko veikale "Apaštalų darbai", kuriame apaštalas skelbia per Kristų gautą išgelbėjimą, kad atverstų žmones į tikėjimą. Nė viename iš šių misionieriškų pamokslų nesakoma, kad Jėzaus mirtis buvo apmokėjimas. Vietoj to nuolat pabrėžiama žmonių, kurie atstūmė Dievo išrinktąjį ir jį nužudė, kaltė. Nekalto žmogaus (Jėzaus) mirtis turėtų priversti žmones atgailauti dėl savo nuodėmių ir kreiptis į Dievą,

kad atleistų (žr. Apaštalų darbų 2:36–38; 3:17–19). Lukas tiki, kad išgelbėjimo užstatas yra ne apmokančioji auka, o atleidimas, gautas po atgailos.

Bet ar atpirkimas ir atleidimas nėra tas pats dalykas? Visiškai ne. Tarkime, tu man skolingas šimtą dolerių, bet negali jų grąžinti. Yra du būdai, kaip išspręsti problemą. Kažkas kitas (draugas, brolis, tėvai) gali sumokėti šimtą dolerių vietoj jūsų. Tai savotiškas išpirkimas: kažkas kitas prisiima atsakomybę už jūsų skolų grąžinimą. Bet vietoj to galiu tiesiog pasakyti: "Viskas gerai, man nereikia pinigų". Tai yra atleidimas: niekas nieko nemoka, Dievas tiesiog atleidžia skolą.

Jėzaus mirtis yra labai svarbi ir Morkui, ir Lukui. Tačiau Morkui jo mirtis yra atpirkimas, o Lukui tai galimybė žmonėms suvokti, kad jie yra nuodėmingi ir turėtų prašyti Dievo atleidimo. Todėl Jėzaus mirtis paaiškinama visiškai skirtingomis priežastimis - priklausomai nuo to, kurį autorių skaitote.

Kada Jėzus tapo Dievo Sūnumi, Viešpačiu ir Mesiju?

Misionieriški atsivertimai Apaštalų darbuose yra ne tik apie išgelbėjimą, bet ir apie drąsius pareiškimus apie Kristų ir tai, kaip Dievas jį išaukštins po mirties. Kreipdamasis į būsimus Pisidijos Antiochijos krikščionis, Paulius kalba apie tai, kaip Dievas išaukština Jėzų, išpildydamas Šventojo Rašto pranašystę:

Ir mes jums skelbiame, kad Dievas išpildė tėvams duotą pažadą mums, jų vaikams, prikeldamas Jėzų iš numirusių, kaip parašyta antrojoje psalmėje: "Tu esi mano Sūnus, šiandien aš tave pagimdžiau" (Apd 13, 32-33).

Šiame tekste Jėzus prisikėlimo dieną tampa Dievo Sūnumi. Bet kaip tai dera su žodžiais, kuriuos Lukas kartoja visur? Evangelijoje pagal Luką balsas taria tuos pačius žodžius: "Tu esi mano Sūnus, šiandien aš tave pagimdžiau" (Lk 3, 22) per Jėzaus krikštą [25]. Bet dar anksčiau angelas Gabrielius prieš Jėzaus pradėjimą ir gimimą Marijai buvo paskelbęs, kad "Šventoji Dvasia nužengs ant tavęs, ir Aukščiausiojo galia tave apgaubs; todėl ir gimęs Šventasis bus vadinamas Dievo Sūnumi" (Luko 1:35). Šiame pavyzdyje Jėzus skelbiamas Dievo Sūnumi dėl gimimo iš

mergelės: jis fiziškai yra Dievo sūnus. Bet kaip visi trys teiginiai gali priklausyti Lukui? Nesu tikras, ar juos galima suderinti; gali būti, kad Lukas iš skirtingų šaltinių sėmėsi įvairių tradicijų, kurios šiuo klausimu skiriasi viena nuo kitos.

Ta pati problema iškyla ir su kai kuriais kitais Luko teiginiais apie Jėzų. Pavyzdžiui, pasakodamas Petro kalbą Sekminių dieną, Lukas kalba apie Jėzaus mirtį ir tvirtina, kad Dievas jį pakėlė į dangų ir išaukštino: "Todėl visi Izraelio namai tikrai žinokite, kad Dievas padarė Jėzų, kurį jūs nukryžiavote, Viešpačiu ir Kristumi" (Apd 2, 36). Čia vėlgi atrodo, kad Jėzus yra išaukštintas prisikėlimo metu, ir būtent tada Dievas jį "padarė" Viešpačiu ir Kristumi (Mesiju). O kaip dėl Luko pasakojimo apie Jėzaus gimimą, kur angelas pareiškia piemenims, kurie "naktį saugo savo kaimenę", kad "šiandien Dovydo mieste jums gimė Gelbėtojas, kuris yra Viešpats Kristus" (Luko 2:11). Šiame pavyzdyje Jėzus vadinamas Mesiju (Kristumi) ir Viešpačiu gimimo metu. Kaip Jėzus tapo ir Mesiju, ir Viešpačiu skirtingais laikais? Matyt, mes vėl susiduriame su vidiniu Luko kūrinių neatitikimu, kuris paaiškinamas apeliacija į skirtingus šaltinius.

Ar Dievas iš tiesų nepastebėjo stabmeldžių nežinojimo?

Jau matėme, kad Apaštalų darbų knygoje yra neatitikimų ne tik su Evangelijomis, bet ir su šių pasakojimų herojaus Pauliaus darbais. Ypač nuostabus pavyzdys yra viename iš nedaugelio Apaštalų darbų fragmentų, kuriame Paulius kreipiasi į savo pagonių klausytojus ir skelbia pamokslą Atėnų filosofams tarp Areopago (Apd 17, 22–31). Paulius pradeda savo pamokslą girdamas savo klausytojus už ypatingą pamaldumą, bet toliau sako, kad jie pavojingai klysta manydami, kad Dievą galima garbinti garbinant stabus, nes Dievas "negyvena šventyklose, padarytose rankomis". Jis sukūrė pasaulį ir visa, kas jame yra, būdamas dangaus ir žemės Viešpats. Tačiau "palikdamas nežinojimo laikus, Dievas dabar įsako visiems žmonėms visur atgailauti". Tai yra pagrindinė kalbos eilutė. Pasak Pauliaus, pagonys garbino pagoniškas dievybes iš nežinojimo. Jie tiesiog nežinojo, ką dar daryti. Dievas to nesureikšmina ir suteikia jiems galimybę atsigręžti į tiesą, tikėti ja per Kristų, prisikėlusį iš numirusių.

Ši ištrauka nuostabi tuo, kad pats Paulius viename iš savo laiškų kalba apie pagonišką religiją ir vienareikšmiškai teigia, kad jis nemano, kad pagonys garbina stabus iš nežinojimo arba kad Dievas yra pasirengęs jiems atleisti, tikėdamasis atgailos. Romiečiams 1:18–32 Paulius nurodo priešingai – "Dievo rūstybė" liejasi ant pagonių, nes jie sąmoningai ir sąmoningai atmetė savo prigimtinį Dievo pažinimą. "Nes visa, kas gali būti žinoma apie Dievą, jiems apsireiškė, nes Dievas jiems apsireiškė" (Romiečiams 1:19). Jie vykdė religinius planus ne iš nežinojimo, bet visiškai suvokdami tiesą: "Bet kaip jie, pažindami Dievą, nešlovino Jo kaip Dievo ir nepadėkojo... negendančio Dievo šlovė buvo paversta atvaizdu, panašiu į gendantį žmogų, paukščius, keturkojus padarus ir šliaužiančius daiktus."

Argi Dievas nesureikšmino šios nuodėmės? Priešingai: "Taigi jie neatsakomi" – tai yra, jiems nėra jokių pasiteisinimų. Ir Dievas juos baudžia ne tik tam tikru neapibrėžtu momentu ateityje, bet ir dabartyje, padarydamas juos vis labiau ištvirkusius, nuodėmingus ir amoralius arba netrukdydamas jiems tokiais tapti.

Taigi turime du prieštaringus liudijimus apie Pauliaus požiūrį į stabmeldystę ir pagonis. Ar jie garbina stabus iš nežinojimo? "Paulius" Apaštalų darbuose atsako teigiamai, Paulius savo laiškuose neigiamai. Ar Dievas nepaiso jų darbų? Pagal Apaštalų darbus, taip, pagal Paulių, ne. Ar pagonys atsakingi už savo stabmeldystę? Pagal Apaštalų darbus, ne, pasak Pauliaus, taip. Ar šiuo metu Dievo rūstybė ir teismas nukreipti į juos? Apaštalų darbuose – ne, Pauliuje – taip.

Mokslininkai dažnai bando rasti būdą, kaip suderinti šias priešingas nuomones. Dažniausiai jie teigia, kad kadangi Paulius Apaštalų darbuose kalba tiesiogiai stabmeldžiams, norėdamas juos atversti į krikščionybę, jis nepasakoja jiems, kaip jis iš tikrųjų jaučiasi apie juos, kad jų neįžeistų. Atvirai kalbant, man visada buvo sunku patikėti. Tai reikštų, kad Paulius buvo pasirengęs meluoti dėl naujų atsivertusiųjų, nuslėpti, jo manymu, Dievo požiūrį į jų religinę veiklą. Daug galima pasakyti apie Paulių, bet manau, kad jis nėra veidmainis ar apgavikas. Tikrasis Paulius verčiau pradėtų kalbėti apie pragaro kančias, kad atvestų savo klausytojus į protą, kad jie suprastų savo klaidas; taktiškumas yra dar vienas bruožas, retai priskiriamas istoriniam

Pauliui. Apaštalų darbų Paulius atrodo labai skiriasi nuo tikrojo, bent jau kalbant apie esminį dieviškojo atsako į stabmeldystę klausimą.

Kas yra Romos valstybė – gėrio ar blogio jėga?

Galiausiai užduosiu klausimą apie rimtus požiūrių skirtumus, kurie kėlė nerimą daugeliui senovės krikščionių: koks turėtų būti tinkamas krikščionio požiūris į valstybę? Autoriai į šį klausimą atsako skirtingai, kartais jų atsakymai skiriasi. Apaštalo Pauliaus pažiūros yra viename spektro gale:

Tegul kiekviena siela yra pavaldi aukštesniems autoritetams; nes nėra jokios valdžios, išskyrus Dievą, bet esami autoritetai yra įsteigti iš Dievo. Todėl tas, kuris priešinasi valdžiai, priešinasi Dievo įsakymui... nes valdovas yra Dievo tarnas, tavo labui (Romiečiams 13:1-2, 4).

Visa valdžia yra iš Dievo, jis įtvirtino valdžią bendram gėriui, niekas neturėtų jai priešintis, kitaip jis priešinsis Dievui.

Apreiškime yra diametraliai priešingų požiūrių, kur valdantieji vadinami nuodėmingais, pavaldūs blogio jėgoms; galų gale jų laukia Dievo rūstybė ir bausmė. Tokie "valdantieji autoritetai" yra Antikristas ir jo pakalikai. Čia Romos miestas vadinamas "didžiąja paleistuve" ir "paleistuvių ir žemės bjaurasties motina", "girta šventųjų krauju ir Jėzaus liudytojų krauju". Bet kodėl įprasta manyti, kad "Babilono paleistuvė" Apreiškimo 17 skyriuje reiškia Romos valdžią, kurią Paulius taip gyrė? Nes angelas mums aiškina "Didžiosios Babilono" vizijos prasmę. Žvėris, ant kurio ji sėdi, turi septynias galvas, simbolizuojančias "septynis kalnus, ant kurių sėdi moteris"; ji pati "yra didelis miestas, viešpataujantis žemiškiems karaliams" (Apr 17, 18). Apie kokį didį miestą ant septynių kalnų galėtume kalbėti pirmajame amžiuje? Žinoma, apie Romą, pastatytą "ant septynių kalvų".

Apreiškimo knygoje Roma nėra geranoriška institucija, dirbanti bendrajam gėriui, ir nėra Dievo tarnas, paskirtas savo tautos gerovei, kaip Pauliaus. Apreiškimo knygoje Roma yra baisi, bevertė, šventvagiška, visiškai amorali, slegianti ir žiauri valdžia, paskirta ne Dievo, bet jo priešų. Tačiau ateis diena, kai Dievas sutriuškins Romos

valstybę, kad įkurtų savo gėrio karalystę ir nušluotų "Babilono paleistuvę" nuo žemės paviršiaus.

IŠVADA

Beveik 25 metus dėstau apie Naująjį Testamentą universitetuose, daugiausia Rutgerse ir Šiaurės Karolinos universitete Chapel Hill. Tuo tarpu mačiau, kad sunkiausia priversti mokinius suvokti, kad istorinis-kritinis metodas reikalauja, kad kiekvienam Biblijos autoriui būtų suteikta galimybė kalbėti, nes daugeliu atvejų kai kurie autoriai turi ką pasakyti tam tikru klausimu, apie kurį kiti nutyli. Kartais skirtumai yra akcentavimo išdėstyme, kitais atvejais - autorių pasakojimo ar loginių konstrukcijų skirtumai, tačiau kartais šie skirtumai yra tokie dideli, kad turi įtakos ne tik teksto detalėms, bet ir rimtiems autorių svarstomiems klausimams.

Šiame skyriuje pabandžiau aptarti keletą reikšmingų "rimtų" skirtumų: Kas buvo Jėzus? Kaip jis atėjo į šį pasaulį? Ko jis mokė? Kodėl jis darė stebuklus? Kaip jis jautėsi dėl savo mirties? Kodėl jis turėjo mirti? Kaip žmonės įgijo teisę stoti prieš Dievą? Ką pats Dievas mano apie "klaidingas religijas"? Kaip krikščionys turėtų elgtis su valdžia? Bet kokiu atveju tai yra svarbūs, esminiai klausimai. Naujojo Testamento rašytojai į juos atsako skirtingai.

Bet kas buvo šie autoriai, jei jie taip dažnai ir tokiais esminiais klausimais nesutardavo tarpusavyje? Šią temą aptarsime vėliau savo istoriškai-kritiškai studijuodami Naujojo Testamento Raštus, keldami klausimą, kas iš tikrųjų parašė Bibliją.

4. KAS PARAŠĖ BIBLIJĄ?

Studentai, pirmą kartą lankantys Biblijos studijų kursus koledže, dažnai nustemba sužinoję, kad nežinome daugumos Naujojo Testamento knygų autorių. Kaip tai gali būti? O kaip su autorių vardais, kuriuos esame įpratę vadinti Biblijos knygomis – Mato, Morkaus, Luko, Jono evangelijo, Pauliaus laiškų, pirmojo ir antrojo Petro laiškų, trijų Jono laiškų? Kaip neteisingi vardai gali būti siejami su Biblijos knygomis? Argi tai nėra Dievo Žodis prieš mus? Jei kas nors parašė knygą ir

pasirašė kaip Paulius, puikiai žinodamas, kad jis nebuvo Paulius, ar tai nėra melas? Bet kaip melas gali būti Šventajame Rašte?

Kai įstojau į seminariją, buvau visiškai pasirengęs atremti liberalių Biblijos tyrinėtojų išpuolius prieš mano tikėjimą, jei jie nuspręstų man primesti tokią ereziją. Būdamas konservatyvių sluoksnių studentas, žinojau, kad panašios pažiūros vyrauja tokiose institucijose kaip Prinstono teologijos seminarija. Bet ką gali suprasti *šie žmonės*, apgailėtina saujelė liberalų?

Tačiau netrukus mane sukrėtė tai, kad trūksta įrodymų, patvirtinančių tradicinę Biblijos tekstų autorystę, kurią visada laikiau savaime suprantamu dalyku, ir daugybė įrodymų, kad mūsų mintys apie Biblijos knygų autorystę buvo klaidingos. Paaiškėjo, kad liberalai tikrai turi ką pasakyti ir ką pagrįsti savo žodžius, kad jų argumentai nėra tik pavojingas bandymas svajoti. Kai kurios knygos, pavyzdžiui, Evangelijos, buvo anoniminiai kūriniai, tik vėliau priskirti autoriams, kurie galbūt jų neparašė (apaštalams, apaštalų draugams). Kitų Biblijos knygų autoriai sąmoningai pasirašydavo savo vardus netikrais vardais.

Šiame skyriuje norėčiau paaiškinti, kokius įrodymus turime.

Kas parašė Evangelijas?

Nors tai nėra klausimas, kurį kunigai paprastai aptarinėja su savo parapijiečiais, per pastarąjį šimtmetį dauguma Biblijos tyrinėtojų padarė išvadą, kad daugelis Naujojo Testamento knygų buvo parašytos ne tų žmonių, su kuriais šios knygos yra susijusios. Jei tai tiesa, kas juos parašė?

Įžanginė pastaba: Evangelijos kaip liudininkų pasakojimai

Kaip ką tik matėme, kanoninėse evangelijose gausu nereikšmingų ir reikšmingų skirtumų. Kodėl keturios evangelijos taip skiriasi viena nuo kitos? Šios knygos vadinamos Evangelija pagal Matą, Morkaus evangelija, Luko evangelija ir Jono evangelija, nes tradiciškai manoma, kad jas parašė apaštalas Matas, buvęs muitininkas arba muitininkas; Jonas, "Mylimas mokinys", minimas Ketvirtojoje Evangelijoje; Morkus,

apaštalo Petro padėjėjas; Lukas, kuris lydėjo Paulių jo kelionėse. Šios tradicijos siekia maždaug šimtmetį po knygų parašymo.

Bet jei Mato ir Jono evangelijas parašė Jėzaus žemiškieji mokiniai, kodėl šios knygos skiriasi visais atžvilgiais? Kodėl juose yra tiek daug prieštaravimų? Kodėl jų autorių idėjos apie tai, kas buvo Jėzus, iš esmės skiriasi? Mato evangelijoje Jėzus pasirodo po nekaltosios mergelės prasidėjimo ar gimimo; Jone Jėzus yra Dievo žodžio įsikūnijimas, kurį Dievas turėjo laikų pradžioje ir per kurį buvo sukurtas visas pasaulis. Matas nemini, kad Jėzus yra Dievas; tai pabrėžiama Jone. Mato evangelijoje Jėzus pamokslauja apie ateinančią Dievo karalystę ir beveik niekada nekalba apie save (ir savo dieviškąją prigimtį); Jono evangelijoje Jėzus moko beveik išimtinai apie save, ypač apie savo dieviškumą. Mato evangelijoje Jėzus atsisako daryti stebuklus, kad įrodytų savo sugebėjimus; Jono knygoje šis patvirtinimas yra praktiškai vienintelė jo stebuklų priežastis.

Ar tikrai du žemiški Jėzaus pasekėjai taip skirtingai suprato, kas jis yra? Labai tikėtina. Du George'o W. Busho administracijos nariai gali turėti radikaliai skirtingas idėjas apie jį (bet abejoju, ar kas nors jam priskiria dieviškumą). Tai veda prie svarbaus metodologinio dalyko, kurį noriu pabrėžti prieš aptardamas Evangelijų autorystės įrodymus.

Kodėl galiausiai pasklido įsitikinimas, kad šias knygas parašė apaštalai ir jų bendražygiai? Iš dalies knygos buvo priskirtos liudininkams ir liudininkų bendražygiams, siekiant nuraminti skaitytojus. Liudytojai galėjo būti patikimi, kad jie tikrai žinotų, kas vyksta su Jėzumi. Tačiau tais atvejais, kai reikalingas istoriškai tikslus aprašymas, liudytojais nereikėtų pasitikėti. Senovėje jie nebuvo patikimi ir dabar to nenusipelno. Jei liudininkai niekada nebūtų iškraipę detalių, mums nebūtų reikėję teismų. Norint sužinoti, kaip buvo įvykdytas tas ar kitas nusikaltimas, mums pakaktų paklausti vieno iš liudininkų. Tačiau iš tikrųjų daugelis liudytojų yra apklausiami teismo proceso metu, nes jų parodymai skiriasi. Jei du liudytojai teisme būtų davę tokius skirtingus parodymus kaip Matas ir Jonas, galima įsivaizduoti, kaip sunku būtų buvę nustatyti tiesą.

Taip pat būtina atsižvelgti į tai, kad visas Evangelijas parašė nežinomi autoriai, ir nė vienas iš jų neteigė esąs liudytojas. Tam tikri pavadinimai siejami su Evangelijomis (pvz., "Evangelija pagal Matą"), tačiau šiuos pavadinimus knygoms suteikė daug vėliau, redaktoriai ir kopijuotojai, suteikdami skaitytojams supratimą, kas, jų manymu, yra konkretaus kūrinio autorius. Tai, kad šiuolaikiniai Evangelijų pavadinimai nėra originalūs, patvirtina nedidelis apmąstymas. Evangelijos pagal Matą autorius savo knygos "Šventoji Evangelija pagal Matą" nevadino "Evangelija pagal Matą". Žmonės, kurie davė jam šį pavadinimą, bandė paaiškinti, kas, jų manymu, jį parašė. Vargu ar patys autoriai būtų parašę "šventąją Evangeliją iš tokio ir to" savo knygose.

Be to, Evangelija pagal Matą parašyta tik trečiuoju asmeniu apie tai, ką padarė "jie" – Jėzus ir apaštalai, bet niekada – "mes", t. y. Jėzus ir mes, visi kiti. Net kai ši Evangelija kalba apie Mato pašaukimą, kuriam lemta tapti apaštalu, kalbama apie "jį", o ne apie "mane". Perskaitykite Mato 9:9. Niekas šiame tekste nerodo, kad autorius rašo apie save.

Jono atvejis yra dar akivaizdesnis. Šios Evangelijos pabaigoje autorius mini "Mylimąjį mokinį": "Šis mokinys taip pat liudija apie tai ir tai užrašė; ir mes žinome, kad jo liudijimas yra tikras" (Jono 21:24). Atkreipkite dėmesį, kaip autorius skiria savo informacijos šaltinį, "liudijantį mokinį", ir *save: "Mes žinome, kad* jo liudijimas yra teisingas". "Jis" ir "mes": šis autorius nėra studentas. Jis teigia gavęs tam tikrą informaciją iš minėto mokinio.

Kalbant apie dvi likusias evangelijas, Morkus vadinamas ne mokiniu, ne apaštalu, bet Petro pagalbininku, o Lukas vadinamas Pauliaus, kuris taip pat nebuvo mokinys ar apaštalas, pagalbininku. Ir net jei jie būtų apaštalai, šis faktas negarantuotų jų pasakojimų objektyvumo ir autentiškumo. Bet iš tikrųjų tarp evangelijų autorių nebuvo liudininkų, ir nė vienas iš jų neapsimeta tokiu.

KAS TADA PARAŠĖ ŠIAS KNYGAS?

Evangelijų rašytojai

Pirmiausia užduokime sau paprastą klausimą: ką žinome apie Jėzaus pasekėjus? Ankstyviausia ir patikimiausia informacija apie juos yra

paimta iš pačių Evangelijų, taip pat iš Apaštalų darbų knygos. Kitose Naujojo Testamento knygose, pavyzdžiui, Pauliaus laiškuose, dvylika apaštalų minimi tik pro šalį, ir šios nuorodos paprastai patvirtina tai, ką galima perskaityti iš pačių Evangelijų. Viskas, ką turime, be Naujojo Testamento, yra tradicijos, kurios susiformavo po daugelio dešimčių ir šimtų metų, pavyzdžiui, garsieji Jono darbai, pasakojantys apie stebuklingus Jono misionieriškus darbus po prisikėlimo. Nė vienas istorikas nelaiko šio šaltinio patikimu[27].

Iš Evangelijų žinome, kad Jėzaus apaštalai, kaip ir jis pats, buvo neturtingi valstiečiai iš Galilėjos kaimo. Dažniausiai jie – Simonas, Petras, Andriejus, Jokūbas, Jonas – buvo samdomi kasdieniam darbui (pavyzdžiui, žvejybai); Matas vadinamas muitininku, tačiau neaišku, koks buvo jo rangas – jis vykdė bendrą vadovavimą ir buvo tiesiogiai pavaldus valdžiai, užsiimančiai mokesčių surinkimu, arba, greičiausiai, tiesiog atėjo pasibelsti į skolininkų duris, išmušdamas iš jų pinigus. Pastaruoju atveju jam nereikėjo turėti išsilavinimo.

Tą patį galima pasakyti ir apie likusius. Turime šiek tiek informacijos apie neturtingų valstiečių gyvenimą Palestinos kaimuose pirmajame mūsų eros amžiuje. Akivaizdu, kad žmonės, kurie gyveno tokį gyvenimą, beveik neabejotinai buvo neraštingi. Pats Jėzus yra reta išimtis, nes jis mokėjo skaityti (Luko 4:16-20), tačiau nėra jokių įrodymų, kad jis taip pat galėjo rašyti. Senovėje tai buvo du visiškai skirtingi įgūdžiai, daugelis žmonių, kurie mokėjo skaityti, nebuvo mokomi rašyti.

Kiek žmonių mokėjo skaityti? Neraštingumas buvo plačiai paplitęs visoje Romos imperijoje. Geriausiu metu daugiausiai 10% gyventojų gali būti laikomi maždaug raštingais. Šie 10% priklausė laisvalaikio klasėms - jie buvo turtingi žmonės, turėjo laiko ir pinigų mokslui (vergai ir tarnai buvo mokomi skaityti, kad vėliau galėtų tarnauti savo šeimininkams įvairiose veiklos srityse). Visi kiti dirbo nuo mažens ir negalėjo sau leisti įgyti išsilavinimo: neturėjo nei laiko, nei pinigų[28].

Evangelijose ar Apaštalų darbuose nėra užuominų, kurias Jėzaus pasekėjai galėtų skaityti, juo labiau rašyti. Priešingai, Apaštalų darbuose Petras ir Jonas vadinami "neraštingais žmonėmis" (Apd 4, 13), o tai

senovėje reiškė neraštingumą. Būdami žydai iš Galilėjos, Jėzaus pasekėjai, kaip ir jis, kalbėjo aramėjų kalba. Jie gyveno šalyje, todėl beveik nemokėjo graikų kalbos, o jei mokėjo, tai tik primityviausia forma, nes visą laiką praleido kitų neraštingų valstiečių, kalbančių aramėjiškai, kompanijoje ir bandė kažkaip gauti maisto.

Trumpai tariant, kas buvo Jėzaus mokiniai, apaštalai? Vargšai, neraštingi, aramėjų kalba kalbantys valstiečiai iš Galilėjos.

O kas buvo Evangelijų autoriai? Nors tikrieji jų vardai nežinomi, iš jų parašytų knygų galima padaryti tam tikras išvadas. Tuo pačiu metu jų skirtumai nuo Jėzaus mokinių yra iš karto matomi. Evangelijų autoriai buvo labai išsilavinę, graikiškai kalbantys krikščionys, kurie tikriausiai gyveno už Palestinos ribų.

Jų išsilavinimas ir graikų kalbos žinios yra akivaizdžios. Nors kartais yra mokslininkų, kurie mano, kad Evangelijos iš pradžių galėjo būti parašytos aramėjų kalba, didžioji dauguma Biblijos tyrinėtojų dabar yra įsitikinę, kad visos Evangelijos buvo parašytos graikų kalba, ir yra pasirengę pateikti daug lingvistinių argumentų. Kaip jau minėta, geriausiu atveju tik 10% Romos imperijos gyventojų mokėjo skaityti, dar mažiau sugebėjo parašyti ištisus sakinius, dar mažiau sugebėjo kurti primityvius tekstus ir tik nedaugelis galėjo atlikti didelį ir rimtą literatūrinį darbą, reikalingą tokiems kūriniams kaip Evangelijos sukurti. Žinoma, Evangelijos jokiu būdu nėra aukščiausios kokybės ir tobulos knygos, pasirodžiusios imperijoje, toli gražu ne pačios geriausios. Nepaisant to, tai yra nuoseklūs tekstai, parašyti patyrusių ir išsilavinusių autorių, kurie žino, kaip konstruoti pasakojimą ir sumaniai atlieka savo literatūrines užduotis.

Kad ir kokie būtų šie autoriai, jie buvo nepaprastai talentingi vėlesnių kartų krikščionys. Mokslininkai ir toliau diskutuoja, kur šie autoriai gyveno ir dirbo, tačiau, sprendžiant iš prasto Palestinos geografijos ir žydų papročių supratimo, jie dirbo kitur imperijoje, tikriausiai dideliuose miestuose, kur galėjo įgyti tinkamą išsilavinimą ir palaikyti ryšius su gana didele krikščionių bendruomene.

Šie autoriai nėra vargšai, neraštingi, aramėjų kalba kalbantys valstiečiai iš Galilėjos. Bet ar negalima manyti, kad, pavyzdžiui, Jonas parašė savo Evangeliją būdamas senas? Kad jaunystėje jis buvo neraštingas dienos darbininkas ir mokėjo tik aramėjų kalbą, nuo truputį paaugęs žvejojo, išmoko mėtyti tinklus, o senatvėje parašė Evangeliją?

Manau, kad taip *galėjo būti*. Tai reikštų, kad po Jėzaus prisikėlimo Jonas nusprendė imtis studijų ir išmokti skaityti bei rašyti. Jis išmoko skaityti, šiek tiek rašyti ir išmoko graikų kalbą taip gerai, kad puikiai mokėjo ja kalbėti. Ar tai tikėtina? Galbūt vargu. Po Jėzaus prisikėlimo jo pasekėjai, tarp jų ir Jonas, turėjo daug kitų rūpesčių. Jie tikėjo, kad pirmas dalykas, kurį jie turi padaryti, yra atversti visą pasaulį į savo tikėjimą ir įkurti bažnyčią.

Papijaus liudijimas

Nepaisant įrodymų, kad nė vienas iš Jėzaus mokinių neparašė Evangelijų, turime susidurti su ankstyvąja bažnyčios tradicija, kuri teigia priešingai. Kaip reikėtų elgtis su tokiais liudijimais?

Ankstyviausias šios tradicijos šaltinis, ankstyvųjų krikščionių rašytojas ir apaštališkasis tėvas Papias iš Hierapolio, turėjo tik du šaltinius: Morkaus Evangeliją ir Mato evangeliją. Papias yra paslaptinga figūra, penkių tomų kūrinio "Viešpaties posakių aiškinimas" (arba "Viešpaties posakių ekspozicija") autorius. Mokslininkai patikimai datuoja ją 110–140 m. po Kr., praėjus 40–70 metų po pirmosios Evangelijos parašymo. Papijaus darbai neišliko: vėlesni bažnytiniai autoritetai jo pažiūras laikė odioziškomis arba nepakankamai apgalvotomis, todėl jos beveik nebuvo nukopijuotos palikuonims. Visos žinios, kurias turime apie Papijaus knygas, yra gautos iš citatų, rastų vėlesnių bažnytinių rašytojų raštuose.

Nepaisant to, Papias dažnai minimas kaip vertingas informacijos šaltinis ankstyvosios krikščioniškosios tradicijos atradimui, iš dalies dėl to, kad jis paprastai paaiškindavo, kaip jis gavo tam tikrą informaciją. Kai kuriose išlikusiose citatose iš Komentarų jis teigia, kad jis asmeniškai apklausė krikščionis, kuriuos vadino "vyresniaisiais", sužinojo, kad jie pažįsta kai kuriuos apaštalus, ir tada perdavė iš jų gautą informaciją.

Taigi, skaitydami Papiją, gauname informaciją iš žmonių, kurie pažinojo apaštalų pagalbininkus.

Dažnai cituojamoje Papijaus ištraukoje, kurią išsaugojo Eusebijus Cezarietis, ši informacija aprašoma trečia ar ketvirta ranka, kurioje Morkus ir Matas įvardijami kaip Evangelijų autoriai.

Štai ką sakė vyresnysis: "Morkus buvo vertėjas? žodžiu?] Petras; jis užrašė tiksliai viską, ką prisiminė iš to, ką Viešpats sakė ir padarė, bet ne tvarkingai, nes jis pats negirdėjo Viešpaties ir nevaikščiojo su Juo. Vėliau jis lydėjo Petrą, kuris mokė taip, kaip reikalavo aplinkybės, ir neketino sudėlioti Kristaus žodžių. Morkus nė kiek nenusidėjo, viską užrašydamas taip, kaip prisiminė; jis tik rūpinosi, kad nieko nepraleistų ir neteisingai neperduotų."

Tada jis rašo apie Matą:

"Matas užrašė Jėzaus kalbas hebrajų kalba, išversdamas jas kuo geriau" (Eusebius Pamphilus, Ecclesiastical History, 3.39).

Ar tai reiškia, kad Matas iš tikrųjų parašė Evangeliją pagal Matą, o Morkus parašė Evangeliją pagal Morkų?

Bandant įvertinti istorinę Papijaus liudijimo vertę, kyla labai rimtų sunkumų. Pradėkime nuo Matthew. Pirma, skirtingai nei Morkus, mes nežinome, iš kokio šaltinio Papias gavo informaciją apie Matą, ir net nežinome, ar jis turėjo kokį nors šaltinį. Ar tai buvo trečiųjų rankų informacija? Iš ketvirtojo? Penkta? Pavyzdžiui, jei Papias rašė 120–130 m., tai reiškia, kad tai įvyko praėjus 40–50 metų po nežinomo autoriaus parašytos Evangelijos pagal Matą pasirodymo. Parašyta nežinomo autoriaus, Evangelija tuo metu jau egzistavo dešimtmečius. Ar tradicija, apie kurią kalba Papias, galėjo išsivystyti šiuo laikotarpiu?

Šiuo atžvilgiu reikia pažymėti, kad dvi patikimos informacijos, kurias mums pateikia Papijas iš Mato Evangelijos, nenurodo "mūsų" Mato. Mūsų Evangelija pagal Matą nėra tik Jėzaus posakių rinkinys, ir ji tikriausiai buvo parašyta graikų, o ne hebrajų kalba. Papias tiesiog neteisingai suprato šią informaciją? O gal jis kalba apie kokią nors kitą

Mato parašytą knygą, pavyzdžiui, Jėzaus žodžių rinkinį, kuris neišliko iki šių dienų?

Jei Papias kaip šaltinis yra nepatikimas apie Matą, ar jis gali būti patikimas apie Morkų? Šiame pavyzdyje jis nurodo, kad mums pateikiama informacija iš trečios ar ketvirtos rankos. Vėlgi, vienas iš jo išsakytų dalykų yra akivaizdžiai klaidingas: Papijas teigia, kad vienas iš dviejų pagrindinių Morkaus tikslų buvo papasakoti viską, ką jis girdėjo iš Petro apie Jėzų. Tačiau šis teiginys tiesiog negali būti teisingas. Garsiai perskaityti visą Morkaus Evangeliją užtrunka maždaug dvi valandas. Petras praleido daug mėnesių ir metų su Jėzumi, o Morkus klausėsi Petro pasakojimų apie Jėzų dieną ir naktį. Ar visko, ką jis girdėjo, užteko tik dviem valandoms skaityti?

Bet kokiu atveju "Papias" nėra informacijos, kuria galėtume pasitikėti. Šiuo atžvilgiu reikia pažymėti, kad mokslininkai atmetė beveik visą kitą informaciją iš Papijaus, rastą išlikusiose nuorodose į jo darbus. Panagrinėkime kitą ketvirtos rankos informacijos pavyzdį:

Lygiai taip pat vyresnieji, matę Viešpaties mokinį Joną, sakė, kad iš jo girdėjo, kaip Viešpats mokė apie tuos laikus, ir sakė: "Ateis dienos, kai augs vynmedžiai, ir ant kiekvieno vynmedžio bus dešimt tūkstančių vynmedžių, ant kiekvieno vynmedžio 10 tūkstančių šakų, ant kiekvienos šakos 10 tūkstančių šakelių, ant kiekvienos šakelės 10 tūkstančių kutų, ant kiekvienos santvaros 10 tūkstančių uogų, ir kiekviena išspausta uoga duos dvidešimt penkis metrus vyno. Ir kai vienas iš šventųjų paima teptuką, kitas (teptukas) šaukia: "Aš esu geriausias šepetys, imk mane; laimink Viešpatį per mane" (Eusebius, Ecclesiastical History, 3.39.1) [35].

Niekas nemano, kad Jėzus iš tikrųjų taip pasakė. Arba kad Jonas, Jėzaus mokinys, priskyrė tokius žodžius Jėzui. Ar vyresnieji, kurie pažinojo Joną, tikrai tai sakė? [36]

Jei teologai linkę atmesti beveik kiekvieną antrą Papijaus teiginį, kodėl jie kartais kreipiasi į jo liudijimą, kad patvirtintų ankstyvąją tradiciją, siejančią Matą su viena iš mūsų evangelijų, o Morkų su kita? Kodėl šie

mokslininkai pasitiki kai kuriais, bet ne visais Papijaus žodžiais? Įtariu, kad taip yra todėl, kad jiems reikia patvirtinti savo pažiūras ("Matas parašė Mato evangeliją"), ir jie pasirenka pasitikėti Papias, kai jo pažiūros sutampa su jų, ir netiki juo, jei tokių sutapimų nėra.

Apibendrinant šį paviršutinišką kreipimąsi į Papiją, manau, galime daryti prielaidą, kad jis perdavė tai, ką girdėjo, ir priskyrė žodžius žmonėms, kurie pažinojo kitus žmones, iš kurių girdėjo tam tikrus teiginius. Bet tais atvejais, kai jį galima patikrinti, paaiškėja, kad jis klaidingas. Ar juo galima pasitikėti tais atvejais, kurių negalima patikrinti? Jei turite draugą, kuris visada klysta dėl patekimo į jums pažįstamas vietas, ar patikėsite juo, jei jis jums pasakys, kaip patekti į vietą, kurios nepažįstate?

Niekur nesakoma, kad Papijas mini Luką ar Joną. Nežinau kodėl. Tačiau esmė yra tokia: mes turime bet kokias svarbias, patikimas (pvz., kad autorius iš tikrųjų rašo apie mūsų Matą ir Morkų) nuorodas į mūsų keturių Evangelijų autorius iki antrojo amžiaus pabaigos, t. y. beveik šimtmetį po to, kai šios nežinomų autorių knygos pasirodė apyvartoje.

Ireniejaus ir kitų liudijimai

Pirmasis neabejotinas mūsų keturių Evangelijų paminėjimas yra Bažnyčios tėvo Ireniejaus iš Liono raštuose. Penkių tomų veikale atakuodamas krikščionių erezijas, jis išvardija keturias bažnyčios evangelijas: Matą, Morkų, Luką ir Joną. Nenuostabu, kad tuo metu, kai Ireniejus rašė (180 m. e. m.), Bažnyčios tėvai norėjo sužinoti, kas yra šių anoniminių raštų autorius. Kaip pamatysime kitame skyriuje, ankstyvosiose bažnyčios bendruomenėse cirkuliavo daug kitų evangelijų, kurių dauguma buvo priskiriamos Jėzaus mokiniams, tokiems kaip Petras, Tomas ir Pilypas. Kaip buvo galima nustatyti, kuria iš Evangelijų reikia tikėti taip, kaip parašė apaštalas? Klausimas atrodė subtilus, nes beveik visose "kitose" evangelijose buvo teologinių idėjų, kurias Ireniejus ir kiti panašūs į jį vadino eretiškomis. Kaip galime sužinoti tikruosius Jėzaus mokymus? Tik iš Evangelijų, kurias iš tikrųjų parašė jo pasekėjai ar artimi šių pasekėjų bendražygiai.

Tačiau evangelijos, plačiai pripažintos autoritetingų šaltinių sluoksniuose, kuriems priklausė Ireniejus, iš pradžių buvo anoniminės. Šių tekstų patvirtinimo problemos sprendimas buvo akivaizdus: jie turėjo būti priskirti tikriems ir nepajudinamiems autoritetams. Dešimtmečius buvo tikima, kad Matas parašė Evangeliją, todėl atsitiko taip, kad ji buvo pripažinta pirmąja ir pateko į kanoną. Morkus buvo laikomas Petro pagalbininku, o mūsų antroji evangelija siejama su juo, kad jame yra Petro pasakojimas apie Jėzaus gyvenimą. Trečiosios Evangelijos autorius parašė dvi knygas, iš kurių antrojoje – Apaštalų darbų – herojumi pasirinko Paulių. Bažnyčios vadovai teigė, kad knygą turėjo parašyti Pauliaus padėjėjas, todėl priskyrė ją Lukui. Galiausiai, ketvirtoji evangelija, aiškiai nurodanti, kad ji nebuvo parašyta liudininko, vis dėlto buvo priskirta vienam iš jų, Jonui, vienam iš artimiausių Jėzaus mokinių (iš tikrųjų jis niekada neminimas vardu ketvirtojoje evangelijoje).

Tikrajam autoriui nebuvo priskirta nė viena evangelija. Nė vienos evangelijos nebuvo parašyta Jėzaus pasekėjų, kurie buvo neturtingi, aramėjų kalba kalbantys Galilėja, o ne gerai išsilavinę, graikiškai kalbantys vėlesnių kartų krikščionys.

Taigi turime atsakymą į paskutinį klausimą: kodėl Evangelijos taip skiriasi viena nuo kitos. Jėzaus bendražygiai ar bendražygiai šių evangelijų nerašė. Po dešimtmečių juos sukūrė žmonės, kurie nepažinojo Jėzaus, gyveno kitoje šalyje ar kitose šalyse ir kalbėjo kita kalba. Evangelijos skiriasi iš dalies tuo, kad jų rašytojai nepažinojo vienas kito ir naudojosi skirtingais informacijos šaltiniais (nors Mato ir Luko evangelijų autoriai rėmėsi Morkaus evangelijų tekstu), be to, pakeitė pasakojimą, kad atitiktų jų idėjas apie Jėzų.

Tai, kad Evangelijos iš tikrųjų nebuvo parašytos apaštalų, neišskiria jų iš kitų Naujojo Testamento knygų. Priešingai, jie yra gana tipiški. Dauguma Naujojo Testamento knygų yra pasirašytos žmonių, kurie nėra jų autoriai, vardais. Tai buvo gerai žinoma mokslininkams didžiąją praėjusio amžiaus dalį ir buvo nuolat diskutuojama didžiosiose seminarijose ir kitose teologinėse mokymo įstaigose visoje šalyje. Todėl ši informacija yra gerai žinoma kunigams. Tačiau daugeliui parapijiečių ir pasauliečių apskritai tai yra naujiena.

Ar Naujajame Testamente yra suklastotų tekstų?

Iš 27 Naujojo Testamento knygų tik aštuonios beveik neabejotinai buvo parašytos autorių, kurių vardus jos pavadintos: septyni neabejotini Pauliaus laiškai (Romiečiams, 1 ir 2 Korintiečiams, Galatams, Filipiečiams, 1 Tesalonikiečiams ir Filemonas) ir Jono Apreiškimas (nors tiksliai nežinome, kas buvo šis Jonas).

Likusios 19 knygų priklauso trims grupėms:

• *Neteisingai priskirti darbai*. Kaip matėme, Evangelijos greičiausiai priskiriamos neteisingai. Apaštalas Jonas neparašė Evangelijos pagal Joną, Matas neparašė Evangelijos pagal Matą. Kiti anoniminiai kūriniai buvo neteisingai priskirti kai kuriems garsiems autoriams. Hebrajams Paulius neįvardijamas kaip autorius, ir beveik neabejotinai jis nebuvo parašytas Pauliaus. Nepaisant to, šis laiškas ilgainiui tapo Šventojo Rašto kanono dalimi (žr. 7 skyrių), nes Bažnyčios tėvai tikėjo, kad Paulius yra jo autorius.

• *To paties pavadinimo autorių darbai*. Mes kalbame apie kūrinius, parašytus autorių, kurie buvo kitų, garsesnių asmenybių vardai. Pavyzdžiui, Jokūbo laišką tikriausiai parašė žmogus, vardu Jokūbas, bet nežinoma, kuris. Šis pavadinimas yra neįtikėtinai dažnas. Vėlesni Bažnyčios tėvai įtraukė šią knygą į Šventojo Rašto kanoną, nes paskelbė, kad jos autorius Jokūbas yra Jėzaus brolis, taip pat Jokūbas. Pačioje knygoje apie tai neužsimenama.

• *Pseudepigrafiniai darbai*. Kai kurios Naujojo Testamento knygos buvo pasirašytos vardais žmonių, kurie iš tikrųjų jų neparašė. Mokslininkai apie tai žinojo daugiau nei šimtmetį. Šis reiškinys buvo vadinamas "klaidingu priskyrimu" arba pseudepigrafija (pažodžiui, "tekstas, pasirašytas kažkieno vardu"). Mokslininkai šį terminą vartoja gana plačiai, norėdami išvengti neigiamų konotacijų, susijusių su žodžiais "netikras" ar "netikras". Tačiau nepriklausomai nuo terminologijos, Biblijos tyrinėtojai jau seniai žino, kad Naujajame Testamente yra knygų, kurių autoriai sąmoningai apsimetinėjo žmonėmis, kuriais jie nebuvo.

Pseudepigrafija senovės pasaulyje

Tam tikra informacija apie tikrą ir klaidingą autorystę senovės pasaulyje padės mums suprasti šią situaciją.

Apibrėžimai
Pirmiausia apibrėžkime terminologiją. Terminas "pseudepigrafija" gali reikšti bet kokį tekstą, pasirašytą netikru vardu. Tokiu atveju galimas ir klaidingas priskyrimas, ir autorių noras perduoti savo tekstą kaip kažkieno kito.

Yra dviejų tipų klaidingai priskirti tekstai. Tai nežinomų autorių knygos, kurias vėliau skaitytojai, redaktoriai ar raštininkai klaidingai priskiria kai kurioms garsioms asmenybėms, taip pat garsių asmenybių parašytos knygos. Senovės pasaulyje dauguma žmonių neturėjo pavardžių, todėl vardas Jonas galėjo priklausyti bet kuriam iš šimtų ir tūkstančių žmonių. Jei autorius, vardu Jonas, parašė knygą, o vėlesnėse kartose kažkas teigė, kad šis Jonas iš tikrųjų buvo Jonas, Zabediejaus sūnus (kaip teigė kai kurie Apreiškimo knygos skaitytojai), tai galėjo būti klaidingas priskyrimas dėl vardų panašumo.

Taip pat yra dviejų tipų tekstai, parašyti slapyvardžiais arba "netikrais vardais". Pseudonimas yra fiktyvus arba įprastas vardas. Kai Samuelis Clemensas parašė "Huckleberry Finn nuotykius" ir pasirašė Marko Twaino vardu, jis neketino nieko klaidinti, jis tiesiog nusprendė išleisti savo knygą literatūriniu slapyvardžiu. Senovės pasaulyje tokių slapyvardžių žinoma labai nedaug, tačiau jų taip pat buvo rasta. Graikų istorikas Ksenofonas paskelbė savo garsųjį darbą "Anabasis" slapyvardžiu "Themistogenes". Tačiau antikos epochoje dažnai susiduriame su kitokio pobūdžio slapyvardžiais, kai autorius pasiima kito, gerai žinomo asmens vardą, kad skaitytojai nuspręstų, kad tekstą parašė ši iškili asmenybė. Toks slapyvardžių naudojimas yra literatūrinis klastojimas arba falsifikavimas.

Klastojimo paplitimas senovės pasaulyje
Literatūros klastojimas buvo paplitęs senovės pasaulyje. Apie tai žinome iš daugybės pačių senovės autorių teiginių. Diskusijų apie klastotes galima rasti garsiausių nuo antikos laikų autorių darbuose, įskaitant tokius graikų ir romėnų autorius kaip Herodotas, Ciceronas, Kvintilianas, Martialis, Suetonijus, Galenas, Plutarchas, Filostratas ir

Diogenas Laercijus. Tarp krikščionių tokioms diskusijoms vadovavo tokios žinomos asmenybės kaip Ireniejus, Tertulianas, Origenas, Euzebijus, Jeronimas, Rufinas ir Augustinas.

Kartais Naujojo Testamento tyrinėtojai teigia, kad klastotės senovės pasaulyje buvo tokios paplitusios, kad niekas į jas rimtai nežiūrėjo: apgaulę paprastai buvo lengva atskleisti, todėl niekas negalėjo būti apgautas. Pastaruosius dvejus metus tyrinėjau senovinius argumentus apie klastotes ir priėjau prie išvados, kad tokį argumentą galėjo pateikti tik žmonės, kurie neskaitė senovės šaltinių.

Senovės šaltiniuose į klastotes žiūrima rimtai. Beveik visur jie smerkiami, dažnai griežčiausiais žodžiais. Kiek platus buvo šis pasmerkimas? Kad ir kaip keistai tai atrodytų, klastojimo praktika kartais smerkiama net dokumentuose, kurie yra klastojimo pavyzdžiai. Be to, teiginiai apie tai, kad neįmanoma nieko apgauti, yra visiškai klaidingi: žmonės nuolat tapo klastojimo aukomis. Štai kodėl klastotės egzistavo – apgauti žmones.

Man nereikia išsamiai aprašyti senovinių argumentų apie klastotes: šiai problemai buvo skirta daug darbų, bet, deja, išsamiausi iš jų buvo išleisti vokiečių kalba. Kaip pavyzdį pateiksiu tik vieną ypač iliustratyvų atvejį.

II amžiuje Romoje gyveno garsus gydytojas ir darbų autorius Galenas. Jis pasakoja, kaip kartą, eidamas Romos gatvėmis, praėjo pro knygyną. Ir girdėjau, kaip du pirkėjai ginčijosi dėl parduodamos knygos ir pasirašė vardu... Pats Galenas! Vienas pirkėjas teigė, kad jį iš tiesų parašė Galenas, o kitas ne mažiau aršiai prieštaravo, kad taip negali būti, nes tikrasis Galenas turėjo visiškai kitokį rašymo stilių. Žinoma, ši scena pamalonino Galeną, juolab kad jis iš tikrųjų neparašė tos knygos. Tuo pat metu jį neramino pats faktas, kad kažkas bandė parduoti knygas, pasirašytas jo, Galeno, vardu. Grįžęs namo, Galenas parašė trumpą esė pavadinimu "Kaip atpažinti Galeno knygas", kuri atėjo iki mūsų.

Klastojimas buvo plačiai praktikuojamas, skirtas apgauti žmones ir dažnai pasirodė veiksmingas.

Tai, kad tai nebuvo visuotinai pripažintas metodas, liudija senovės autorių terminologija. Dažniausiai graikų kalba klastojimas buvo vadinamas "pseudo" - "melas" ir "noton" - "niekšas". Antrasis žodis graikų kalba turi tokią pačią šiurkščią ir nepadorią konotaciją kaip ir anglų kalba (bastard). Dažnai terminas "gnesion" tarnavo kaip opozicija, kuri reiškė kažką tikro ar teisėto.

Klastojimo priežastys
Remiantis daugybe senovės šaltinių, galima daryti išvadą, kad literatūros klastotė buvo naudojama siekiant suklaidinti skaitytojus, įtikinti, kad knygą parašė bet kas, bet ne tikrasis jos autorius. Bet kas paskatino autorius imtis tokių veiksmų? Kodėl jie negalėjo tiesiog pasirašyti savo vardais?

Pagonių, žydų ir krikščionių rašytojai turėjo daug priežasčių griebtis literatūros klastojimo. Čia yra dešimt iš jų.

1. *Pelnas*. Dvi didžiausios senovės pasaulio bibliotekos buvo įsikūrusios Aleksandrijos ir Pergamo miestuose. Senovėje knygos bibliotekoms buvo perkamos visiškai kitaip nei dabar. Kadangi knygos buvo kopijuojamos ranka, galėjo būti skirtingų tos pačios knygos egzempliorių, kartais gerokai skirtingų vienas nuo kito. Todėl žinomos bibliotekos mieliau įsigijo ne vėlesnius knygos egzempliorius, kuriuose buvo galima rasti klaidų, o originalus. Pasak Galeno, tai paskatino iniciatyvius žmones imtis klasikinių kūrinių "originalų" gamybos ir siųsti juos į Aleksandrijos ir Pergamo bibliotekas. Kadangi bibliotekos tvarkytojai buvo pasirengę gerai sumokėti už filosofo Aristotelio originalius traktatus, jo traktatų "originalai" pradėjo daugintis stulbinančiu greičiu. Kiek žinau, savanaudiški motyvai neturėjo jokios įtakos ankstyvosios krikščionybės literatūrai, nes ji pradėjo būti paklausi tik daug vėliau.

2. *Kova su priešu*. Kartais literatūrinė klastotė buvo naudojama siekiant pateikti asmeninį priešą neišvaizdžioje šviesoje. Graikų filosofijos istorikas Diogenas Laertius rašo, kad tam tikras filosofas, vardu Diotomas, padarė klastotę, paskelbdamas penkiasdešimt nepadorių laiškų, pasirašytų savo prisiekusio priešo, filosofo Epikūro, vardu. Jie akivaizdžiai nedavė naudos Epikūro reputacijai. Kartais susimąstau, ar

taip galima paaiškinti gerai žinomas klastotes ankstyvosios krikščioniškosios literatūros srityje. IV amžiaus eretikų persekiotojas Epifanijus mini perskaitytą knygą, kuria tariamai naudojosi itin amoralių krikščionių eretikų sekta – tebionitai. Šioje knygoje "Marijos klausimai" tariamai buvo keistas pasakojimas apie Jėzų ir Mariją Magdalietę, kuriame Jėzus nuveda Mariją ant aukšto kalno, ištraukia moterį iš šono jos akivaizdoje (kaip Dievas sukūrė Ievą iš Adomo šonkaulio) ir lytiškai santykiauja su ja. Tačiau dar nepasiekęs kulminacijos, jis pasitraukia, surenka sėklą į savo delną ir suvalgo, aiškindamas Marijai: "Štai ką turime daryti, kad gyventume". Marija, kuri yra visiškai suprantama, iš karto praranda sąmonę (Epifanijus, "Panarius", 26 knyga). Ši laukinė istorija niekur kitur neminima, išskyrus Epifanijų, kuris yra žinomas dėl savo polinkio sugalvoti detalių apie eretikų gyvenimą. Ne kartą susimąsčiau, ar jis viso to neišrado, o paskui perdavė kaip vienos iš tebionitų knygų turinį. Jei taip, tada jis padarė klastotę ir, priskirdamas Marijai išgalvotą Tebiono knygą, padarė savo eretiškus priešininkus labai blogoje šviesoje.

3. *Kova su konkrečiu požiūriu*. Jei esu teisus dėl Epifanijaus ir Marijos klausimų, tai jį iš dalies motyvavo noras priešintis tebionitų erezijai, kurią jis laikė žalinga. Panašią motyvaciją galima rasti tiriant daugelį kitų klastojimo atvejų krikščioniškoje literatūroje. Be Pirmojo ir Antrojo laiškų korintiečiams, Naujajame Testamente yra ir Trečiasis laiškas korintiečiams, kuris jame nėra [43]. Ši knyga neabejotinai buvo parašyta antrame amžiuje, nes ji smerkia tam tikras to meto eretiškas pažiūras, kurių šalininkai tikėjo, kad Jėzus nebuvo žmogus iš kūno ir kraujo ir kad jo pasekėjai iš tikrųjų nebus prikelti kūne. Pasak šio laiško autoriaus, jie bus atgaivinti, kaip jis kategoriškai teigia, vadindamas save apaštalu Pauliumi. Bandymas priešintis klaidingam mokymui klaidingu vardu gali atrodyti keistas, bet vis dėlto jis buvo padarytas. Ankstyvosios krikščionybės tradicijoje yra daug tokių klastočių.

4. *Savo tradicijų, kurios laikomos Dievo įkvėptomis, apsauga*. "Sibilės orakulai" yra senovės kūrinių kolekcijos pavadinimas. Sibilė yra senovės pagonių pranašė, bendraujanti su graikų dievu Apolonu. Tačiau orakulai, kurie atėjo iki mūsų, daugiausia buvo parašyti žydų. Juose pranašas, kuris tikriausiai gyveno gerokai anksčiau nei jos išpranašauti

įvykiai, pasakoja apie tolesnę istorijos raidą – ir visada pasirodo esąs teisus, nes originalus autorius gyveno po aprašytų įvykių – ir taip pat patvirtina svarbių žydų tikėjimų ir papročių vertę. Nenorėdami likti nuošalyje, vėlesnių laikų krikščionys kai kuriuos iš šių orakulų papildė interpoliacijomis apie Kristaus atėjimą, kad dabar pagonis pranašas tiksliai nuspėja Mesijo atėjimą. Kas gali būti įtikinamesnis dieviškosios religijos tiesos įrodymas už pranašystes, kurias tariamai ištarė Dievo įkvėptas tos religijos priešininkas?

5. *Kuklumas*. Naujojo Testamento Biblijos tyrinėtojai paprastai sutinka, kad kai kurios mąstymo mokyklos galėjo parašyti traktatus vietoj savo mokytojų ir, demonstruodami nuolankumą ir nuolankumą, pasirašė šiuos traktatus mokytojų vardais, manydami, kad jų mintys tėra jų posakių plėtra. Tai visų pirma taikoma pitagoriečiams, didžiojo graikų filosofo Pitagoro mokyklos atstovams. Tačiau kyla nemažai diskusijų, kodėl pitagoriečiai pasirašė Pitagoro vardu: mažai tikėtina, kad juos motyvavo kuklumas, ir tai neminima jų raštuose, skirtingai nei kūriniuose, parašytuose po šimtmečių. Galbūt pitagoriečių veiksmai paaiškinami kitaip.

6. *Susižavėjimas autoritetu*. Lygiai taip pat vieno senovės autoriaus norą pasirašyti savo kūrinius kažkieno vardu galima suvokti kaip meilės ir susižavėjimo ženklą. Tai itin reta situacija, kai klastojimo autorius buvo sučiuptas už akių. Tai papasakojo trečiojo amžiaus bažnyčios tėvas Tertulianas, kuris praneša, kad gerai žinomus pasakojimus apie Paulių ir jo mokinę Teklą, kurie buvo pavyzdys per viduramžius, iš tikrųjų parašė bažnyčios vadovas iš Mažosios Azijos, kuris dėl to buvo demaskuotas ir nustumtas. Gindamasis apgavikas sakė, kad šį veikalą parašė "iš meilės Pauliui" [46]. Ką jis turėjo omenyje, neaišku, bet galbūt jo atsidavimas Pauliui paskatino jį parašyti istoriją ir pasirašyti Pauliaus vardą, kad išdėstytų svarbiausius apaštalo mokymus ir pažiūras. Iš tikrųjų išlikusiuose Pauliaus ir Teklos Apaštalų darbuose esantys mokymai ir pažiūros nesutampa su Pauliaus mokymais: be kita ko, iš šio pasakojimo sužinome, kad Paulius tariamai skelbė amžinąjį gyvenimą ne tiems, kurie tiki Jėzaus mirtimi ir prisikėlimu (kaip tai darė tikrasis Paulius), bet tiems, kurie seka Jėzumi seksualinio susilaikymo keliu, net jei jie yra susituokę.

7. ***Noras sužinoti, ar galite išsisukti nuo apgaulės*****.** Senovėje buvo sukčių, kurie savo darbus pasirašydavo kitų žmonių vardais, kad tik pamatytų, ar gali ką nors apgauti. Šis reiškinys vadinamas "apgaule". Garsiausią mistifikacijos pavyzdį papasakojo Diogenas Laercijus: Dionisijus nusprendė apgauti savo prisiekusį priešą Heraklidą iš Ponto ir pasirašė savo pjesę garsiojo tragedijos Sofoklio vardu. Heraklidas įsimylėjo šį masalą ir laikė savo tragediją tikra. Tada Dionisijus atskleidė apgaulę, bet Heraklidas atsisakė juo patikėti. Tada Dionisijus pabrėžė: jei paimsite kelių teksto eilučių pirmąsias raides ir užrašysite jas kaip vieną žodį (akrostiką), gausite Dionisijaus mylimojo vardą. Heraklidas prieštaravo, kad tai tik sutapimas, kol Dionisijus tekste jam parodė dar dvi akrostikas, iš kurių viena buvo tokia: "Senoms beždžionėms spąstų nėra. "Yra ir ant jų: duokite jiems laiko, ir jie bus sugauti", o kitas: "Heraklidas nemoka skaityti ir rašyti, ir nesigėdija savo nežinojimo" [47]. Nežinau jokių akivaizdžių mistifikacijos atvejų tarp ankstyvųjų krikščionių autorių.

8. ***Tradicijos papildymas*****.** Ypač ankstyvoje krikščionybėje dažnai pasitaiko pavyzdžių, kai "autoritetingi" tekstai buvo kuriami siekiant užpildyti įsivaizduojamas ar realias tradicijos spragas. Pavyzdžiui, Kolosiečiams 4:16 (Paulius?) rašytojas pataria skaitytojams perskaityti ir laišką, išsiųstą krikščionims Laodikėjos mieste. Tačiau mes neturime originalaus Pauliaus laiško Laodikėjos bažnyčiai. Todėl nenuostabu, kad antrame amžiuje atsirado pora tokių laiškų, suklastotų ir pasirašytų Pauliaus vardu, siekiant užpildyti spragą . Kitas pavyzdys: visuotinai žinoma, kad Naujojo Testamento evangelijose mažai aprašoma ankstyvoji Jėzaus gyvenimas. Tai suglumino pirmuosius krikščionis, ir antrame amžiuje vienas po kito pradėjo pasirodyti vienas pasakojimas apie Jėzaus vaikystę. Garsiausias iš jų priskiriamas tam tikram Tomui, kurio vardas reiškia "dvynys". Tai gali būti nuoroda į Sirijos krikščionių tradiciją, pagal kurią Jėzaus brolis Judas iš tikrųjų buvo jo dvynys "Judas Tomas". Bet kokiu atveju, tai įspūdingas pasakojimas apie jaunojo Jėzaus nuotykius, prasidėjusius nuo penkerių metų.

9. ***Kova su kitomis klastotėmis*****.** Vienas iš mažiausiai ištirtų ankstyvųjų krikščionių klastočių reiškinių yra suklastotų tekstų, skirtų neutralizuoti kituose suklastotuose dokumentuose išdėstytas pozicijas, kūrimas. IV amžiaus pradžioje, pasak bažnyčios istoriko Euzebijaus Cezarėjo, pasirodė antikrikščioniška pagoniška klastotė, vadinama Piloto darbais (taip pat žinoma kaip Apaštalų darbai arba Piloto užrašai). Atrodo, kad jie nagrinėjo Jėzaus teismą ir egzekuciją iš romėnų perspektyvos ir įrodė, kad Jėzus gavo tai, ko nusipelnė. Šis dokumentas buvo plačiai žinomas: Romos imperatorius Maksiminas Daia (Daza) išleido dekretą, kad šį dokumentą turėtų priversti skaityti mokiniai mokyklose (Eusebijus, "Bažnyčios istorija", 9.5). Tačiau netrukus pasirodė krikščioniškas to paties pavadinimo tekstas. Jame Pilotas su visa užuojauta elgiasi su Jėzumi ir nuoširdžiai reikalauja, kad visi kaltinimai jam būtų panaikinti. Matyt, krikščioniškoji versija buvo parašyta priešingai pagoniškajai versijai. Krikščionių "kovos su klastojimu" reiškinys, matyt, buvo labai plačiai paplitęs. IV amžiuje pasirodė dokumentas pavadinimu "Apaštališkosios konstitucijos", kurį tariamai parašė dvylika apaštalų po Jėzaus mirties, nors tuo metu, kai jis pasirodė, apaštalai jau buvo mirę tris šimtus metų. Tarp daugelio pastebimų šios knygos bruožų yra raginimas krikščionims neskaityti knygų, kurios yra perduotos kaip parašytos apaštalų (Apaštališkosios konstitucijos, 6.16). Šis paraginimas yra panašus net ir Naujajame Testamente: 2 Tesalonikiečiams rašytojas prašo skaitytojų nesigėdinti laiško, kuris, atrodo, buvo parašytas Pauliaus (kitaip tariant, suklastotas ir pasirašytas Pauliaus vardu; 2 Tesalonikiečiams 2:2). Tačiau, kaip pamatysime netrukus, yra rimta priežastis manyti, kad pati 2 Tesė nurodo Pauliaus tariamai parašytas pseudepigrafines knygas.

10. ***Autoriteto suteikimas savo pažiūroms***. Manau, kad ši priežastis yra būdingiausia ankstyvųjų krikščionių klastotėms. Pirmaisiais bažnyčios amžiais daugelis krikščionių laikėsi įvairių pažiūrų, kurių dauguma buvo pripažintos erezija. Tačiau visi šie krikščionys teigė pritariantys Jėzaus ir jo mokinių nuomonei. Kaip įrodyti, kad skelbiate apaštališkas pažiūras, pavyzdžiui, norėdami įtikinti potencialius atsivertusiuosius? Paprasčiausias būdas yra parašyti knygą, perduoti ją kaip vieno iš apaštalų darbą ir išleisti į apyvartą. Kiekviena pirmųjų krikščionių grupė

turėjo prieigą prie apaštalų tariamai parašytų darbų. Dauguma šių darbų buvo netikri.

ANKSTYVOSIOS KRIKŠČIONYBĖS KLASTOTĖS

Nėra jokios pagrįstos priežasties abejoti, kad daugelis ankstyvųjų krikščionių literatūros šaltinių buvo melagingi. Pavyzdžiui, be Naujojo Testamento, žinome daugybę evangelijų, tariamai (bet ne iš tikrųjų) parašytų garsių ankstyvosios krikščionybės veikėjų: Petro, Pilypo, Tomo, Jokūbo, Jėzaus brolio, Nikodemo ir daugelio kitų; kartu su Naujojo Testamento Apaštalų darbais yra įvairių apaštalų darbų, pavyzdžiui, Jono, Pauliaus ir Teklos; yra laiškų, pavyzdžiui, laiškas laodikėjiečiams, trečiasis laiškas korintiečiams, Pauliaus susirašinėjimas su romėnų filosofu Seneka, laiškas, tariamai išsiųstas Jokūbui ir kuriame yra Petro kalbos prieš Paulių; yra nemažai apokalipsių, tokių kaip Petro apokalipsė (kuri beveik pateko į kanoną) ir Pauliaus apokalipsė. Kai kuriuos iš šių raštų aptarsime šeštajame skyriuje.

Ankstyvieji krikščionių rašytojai turėjo daug ką veikti, ir jų įprasta veikla buvo kurti suklastotus dokumentus, pasirašytus apaštalų vardais. Tai kelia svarbų klausimą: ar kuris nors iš šių suklastotų dokumentų pateko į Naująjį Testamentą?

Istoriniu požiūriu nėra pagrindo abejoti, kad kai kurie suklastoti dokumentai galėjo patekti į kanoną. Mes žinome daugybę melagingų tekstų, kurie nėra Naujojo Testamento dalis. Ar turėtume manyti, kad tokių dokumentų jame nėra? Vargu ar galima teigti, kad Bažnyčios tėvai nuo II amžiaus žinojo, kurias knygas iš tikrųjų parašė apaštalai, o kurias ne. Iš kur jie galėjo tai žinoti? Ir, dar svarbiau, kaip mes žinome?

Kad ir kaip keistai tai skambėtų, šiandien mums lengviau atskleisti senovės klastotes nei žmonėms, gyvenusiems senovės pasaulyje. Mes naudojame tuos pačius metodus, kaip ir jie. Kaip ir Galenas, mes atkreipiame dėmesį į teksto stilių. Ar jis atitinka to paties autoriaus stilių kituose šaltiniuose? Jei skiriasi, kiek? Nedidelis ar labai pastebimas? Ar autorius galėtų pakeisti laiško stilių? Ar šis stilius turi bruožų, kurie stulbinamai skiriasi nuo kitų to paties autoriaus tekstų stilistinių bruožų, visų pirma, nuo bruožų, apie kuriuos esame įpratę negalvoti (jungtukų ir kopuliacijų naudojimas, sudėtingų sakinių konstravimas, begalinių ir

dalyvaujamųjų frazių vartojimas)? Be to, atsižvelgiame į žodžių ir posakių pasirinkimą: ar šiame tekste yra žodžių iš žodyno, kurį autorius nuolat naudoja? O gal jame rastas žodynas atsirado tik vėlesniais senovės Graikijos istorijos laikotarpiais? Svarbiausios yra teologinės idėjos, požiūriai ir požiūris į tekstą. Ar jie vienodi visoje knygoje, ar jie atitinka kitų autoriaus tekstų turinį, ar jie turi bent apytikslį panašumą į juos? O gal jie stebina savo originalumu?

Priežastis, kodėl mes esame labiau linkę priimti tokius sprendimus nei senovės žmonės, yra ta, kad mes iš tiesų esame geriau tam pasiruošę!

Senovės kritikai, bandę nustatyti klastotes, neturėjo duomenų bazių, informacijos paieškos sistemų ar kompiuterių, kad galėtų išsamiai analizuoti žodyną ir stilių. Jie turėjo labai pasikliauti sveiku protu ir intuicija. Mes turime sveiką protą, intuiciją ir informacijos gausą.

Tačiau, nepaisant technologinės pažangos, yra daug priežasčių abejoti. Čia nėra pakankamai vietos išsamiai išnagrinėti visus klausimus keliančius Naujojo Testamento tekstų fragmentus. Vietoj to išvardinsiu įtikinamiausias priežastis manyti, kad Paulius nebuvo šešių kanoninių laiškų, pasirašytų jo vardu, autorius. Manau, kad visos šios knygos yra suklastotos. Galbūt jų autoriai vadovavosi geriausiais ketinimais. Jie galėjo patikėti, kad elgiasi teisingai. Jie galėjo jausti, kad jų veiksmai yra visiškai pateisinami. Tačiau vienaip ar kitaip, jie perdavė savo raštus kaip kažkieno kito, tikriausiai norėdami priversti skaitytojus klausytis šių žodžių.

Pauliaus pseudografiniai laiškai

Nė viename iš čia pateiktų pavyzdžių negaliu iki galo pateikti visų galimų argumentų, susijusių su šių laiškų autoryste. Mano tikslams pakanka nurodyti keletą pagrindinių priežasčių, dėl kurių mokslininkai sutinka, kad šiuos laiškus parašė ne Paulius, nors jie priskiriami jam.

Kadangi jau minėjau 2 Tezes, pradėsiu nuo jos – bet kokiu atveju, tai yra geras atspirties taškas, nes jos autorystė yra karščiausiai diskutuojama, priešingai nei kiti penki prieštaringi Pauliaus laiškai. Abiejose barikadų pusėse vietas užima daug iškilių mokslininkų (tuo tarpu vadinamieji Pauliaus ganytojiški laiškai arba Antrasis Petro

laiškas didžiosios daugumos kritikų laikomi pasirašytais slapyvardžiu). Bet kuriuo atveju yra rimta priežastis manyti, kad Paulius neparašė šio laiško.

Antrasis laiškas tesalonikiečiams

2 Tesalonikiečiams autorystė yra plačiai diskutuojama, iš dalies dėl to, kad ji savo stiliumi, stiliumi, skiemenimis ir žodynu yra labai artima kitam laiškui, kurį beveik neabejotinai parašė Paulius 1 Tes. Tiesą sakant, tarp dviejų laiškų yra tiek daug bendro, kad kai kurie rašytojai teigia, kad pseudonimą pasirašęs autorius naudojo 1 Tesą kaip kompozicijos modelį, tačiau atnešė į jį savo turinį, kuris žymiai skyrėsi nuo pavyzdžio turinio. Šių dviejų pranešimų panašumas rodo vieną iš problemų, su kuria susiduria mokslininkai, bandydami nustatyti, ar senovinis dokumentas yra klastotė, ar ne. Žinoma, kiekvienas, turintis pakankamai įgūdžių klastoti, dės visas pastangas, kad jo kūrinys atrodytų taip pat, kaip jo imituojamo autoriaus darbas. Vieniems falsifikatoriams tai pavyksta geriau, kitiems blogiau. Bet jei klastojimo autorius yra tikrai talentingas savo srityje, labai sunku atskleisti klastotę, bent jau stilistinės analizės metodu.

Bet kodėl kam nors reikia mėgdžioti Pauliaus stilių, pateikiant teologines pažiūras, kurios skiriasi nuo jo? Tariamų priežasčių yra daug: pasikeitus situacijai bažnyčioje, autorius galėjo bandyti, taip sakant, iškviesti Paulių iš kapo, kad išspręstų naujas problemas; autorius galbūt neteisingai suprato Paulių, neteisingai interpretavo kai kuriuos esminius dalykus (pats Paulius rašo, kad tai įvyko jo gyvenime, pavyzdžiui, Laiške romiečiams; žr. Romiečiams 3:8); autorius gali nuoširdžiai tikėti, kad jo skaitytojai neteisingai suprato tikrąją Pauliaus žodžių prasmę, ir bandyti išsiaiškinti nesusipratimą, neįtardamas, kad skaitytojai iš tikrųjų teisūs.

Mano metodologinė idėja yra tokia: gera Pauliaus stiliaus imitacija turėtų atrodyti kaip paties Pauliaus stilius, to iš jo tikimasi. Niekas nesitiki, kad ji nukryps nuo Paulo stiliaus. Studijuojant 2 Tesalonikiečiams kaip ne Pauliaus dokumentą, reikia prisiminti, kad jo pagrindinė tezė prieštarauja tam, ką pats Paulius sako 1 Tes.

2 Tesalonikiečiams buvo parašyta priešingai šioms pažiūroms, tikriausiai remiantis ankstyvu, dabar jau prarastu, suklastotu laišku, pasirašytu Pauliaus vardu ir teigiančiu, kad "Kristaus diena jau ateina" (2 Tesalonikiečiams 2:2). Atrodo, kad krikščionys, į kuriuos kreipiasi autorius, tikėjo, kad laikų pabaiga ir Jėzaus atėjimas šlovėje yra arti. Autorius siekia ištaisyti šį klaidingą įspūdį. Todėl antrajame, svarbiausiame laiško skyriuje autorius nurodo, kad pirmiausia turi įvykti keletas įvykių. Iš pradžių įvyks kažkas panašaus į visuotinį maištą prieš Dievą, tada bus Antikristas, kuris sėdės žydų šventykloje ir pasiskelbs Dievu. Šis nedorėlis darys ženklus ir melagingus stebuklus, kad suklaidintų žmones (2 Tesalonikiečiams 1-12). Tik po viso to pagaliau ateis finalas. Pabaiga dar nėra taip arti, jos teks laukti, prieš ją bus aiškūs ir akivaizdūs ženklai, kad apie juos žinantys krikščionys nebūtų nustebinti.

Tai intriguojanti ir įspūdinga mintis, tačiau ji nesutampa su paties Pauliaus žodžiais 1 Tes. 1 Tesalonikiečiams taip pat buvo parašytas kaip atsakymas į klausimą, kas nutiks galų gale, kai Jėzus šlovingai sugrįš iš dangaus (1 Tesalonikiečiams 4:13–18). Paulius ją parašė, nes tesalonikiečiai jau buvo girdėję iš jo, kad pabaiga neišvengiama. Ir jie buvo suglumę ir sutrikę, nes keli bendruomenės nariai jau buvo mirę prieš Jėzaus sugrįžimą. Ar iš jų bus atimtas atlygis, kurį Jėzus atneš per Antrąjį atėjimą? Norėdamas paguosti išgyvenusiuosius, Paulius rašo, kad per antrąjį Jėzaus atėjimą mirusieji pirmiausia bus prikelti, o paskui gaus jiems priklausančią palaimą.

Paulius toliau kartoja tai, ką jis sakė bendruomenės nariams, kai lankėsi joje (1 Tesalonikiečiams 5:1-2) – kad Jėzus ateis staiga ir netikėtai, "kaip vagis naktį" (1 Tesalonikiečiams 5:1). Tada "staiga juos užklups pražūtis" (1 Tesalonikiečiams 5:3), todėl tesalonikiečiai turi būti nuolat budrūs, kad Antrasis atėjimas jų nenustebintų.

Jei Paulius iš tikrųjų turėjo omenyje viską, ką parašė 1 Tesalonikiečiams, ir jei jis **tikėjo**, kad Jėzaus sugrįžimas bus staigus ir netikėtas, sunku įsivaizduoti, kaip jis galėjo parašyti 2 Tes, kurioje sakoma, kad pabaiga dar toli gražu nebaigta ir kad prieš ją bus aiškūs ir nedviprasmiški ženklai, kurie dar nepasirodė. 2 Tesės autorius rašo: "Ar neprisimenate, kad būdamas su jumis aš jums tai pasakiau?" (2

Tesalonikiečiams 2:5). Jei tai tiesa, kodėl kai kurių bendruomenės narių mirtis išgąsdino tesalonikiečius (1 Tes)? Jie turėjo žinoti, kad pabaiga neateis greitai, kad prieš ją pasirodys Antikristas ir kiti ženklai.

Matyt, abu laiškus parašė ne Paulius. Galbūt nerimas, su kuriuo krikščionys laukė pirmojo amžiaus pabaigos, paskatino nežinomą rašytoją Pauliaus įkurtoje bažnyčioje parašyti 2 Tesalonikiečiams, kad juos šiek tiek nuramintų, kad būtų aišku, kad pabaiga iš tiesų ateis, bet ne iš karto. Pirma, įvyks kai kurie įvykiai.

Kolosiečiams ir efeziečiams
Panašus argumentas yra ir tai, kad Paulius nerašė Kolosiečiams ir Efeziečiams. Mokslininkai šiuos laiškus ir 2 Tesalonikiečiams vadina "Pakartoto Įstatymo-Pauliaus" laiškais, manydami, kad jie nebuvo parašyti Pauliaus, ir pažymėdami jų antraeilius pobūdį Pauliaus tekstų korpuse.

Daugumos mokslininkų nuomone, argumentai, kodėl nežinomas autorius rašo kolosiečiams ir ypač efeziečiams naudodamas slapyvardį, yra dar stipresni nei 2 Tezės atveju. Pirma, abiejų laiškų stilius nėra būdingas Pauliui. Neįmanoma apsvarstyti šio argumento, nesigilinant į graikų frazių konstravimo detales. Tačiau įrodymų esmė yra tokia: dviejų aptariamų laiškų rašytojai, skirtingai nei Paulius, buvo linkę turėti ilgus ir sudėtingus sakinius. Kolosiečiams 1:3–8 graikų kalba yra vienas sakinys, siaubingai ilgas ir visai nepanašus į tipiškas Pauliaus frazes. Efeziečiams 1:3-14 yra dar ilgesnis, užtrunkantis net keturiolika eilučių, precedento neturintis atvejis Pauliaus tekstuose. Beveik 10 procentų sakinių efeziečiams yra ilgesni nei 50 žodžių, o šis ilgis neįprastas neginčijamuose Pauliaus laiškuose. Laiške filipiečiams, kuris yra beveik toks pat ilgas, yra tik vienas sakinys, kuris yra toks pat ilgas; Laiškas galatams yra daug ilgesnis, bet jame yra tik vienas ilgas sakinys[52].

Be to, daugelis medžiagos efeziečiams ir kolosiečiams (pvz., Kolosiečiams 1:15–20) teologiškai yra sudėtingesnė nei Pauliaus laiškuose. Tačiau dar svarbiau yra tai, kad kai kuriais klausimais abu autoriai, jei jie skiriasi, nesutinka su Pauliumi. Tiek autoriai, tiek

Paulius kalba apie pokyčius, kurie įvyksta tikinčiųjų Jėzumi gyvenime po krikšto. Tačiau šiuo klausimu jie išreiškia save visiškai skirtingai.

Ankstyvojoje bažnyčioje kūdikiai nebuvo krikštijami, krikštijami tik suaugusieji, tikintys Kristumi. Pauliui krikštas buvo svarbus apeigų elementas, o ne tik simbolinis veiksmas. Krikšto metu žmogui kažkas iš tikrųjų *nutiko*. Jo mirties metu tarp jo ir Kristaus atsirado mistinis ryšys.

Paulius ypač atsargiai ir apgalvotai plėtoja šią mintį savo laiške romiečiams. Jis remiasi apokaliptiniu pagrindu. Pasaulyje yra blogio jėgų, kurios pavergia žmones ir atitolina juos nuo Dievo, ir nuodėmės galia priklauso šioms jėgoms. Nuodėmė yra demoniška jėga, o ne kažkokia klaida. Kiekvienas yra pavaldus šiai galiai, o tai reiškia, kad visi yra beviltiškai toli nuo Dievo. Vienintelis būdas pabėgti nuo nuodėmės galios yra mirti. Štai kodėl Kristus mirė, kad išlaisvintų žmones iš nuodėmės galios. Todėl, norėdamas būti išgelbėtas nuo šios galios, žmogus turi mirti kartu su Kristumi. Tai atsitinka krikšto metu. Būdamas po vandeniu (Pauliaus bažnyčiose jie praktikavo visišką panardinimą), tikintysis susijungia su Kristumi savo mirtyje, tarsi gulėtų kape, taip pat miršta jėgoms, kurioms šis pasaulis yra pavaldus. Pakrikštyti žmonės nebėra nuodėmės vergai – jie "mirė su Kristumi" (Romiečiams 6:1-6).

Tuo pat metu Paulius tvirtino, kad nepaisant mirties su Kristumi, šie žmonės dar nebuvo prisikėlę kartu su juo. Jėzaus pasekėjai bus prikelti kartu su Kristumi tik tada, kai jis šlovingai grįš iš dangaus. Tada įvyks fizinis prisikėlimas. Tie, kurie jau mirė Kristuje, bus prikelti, o tie, kurie tuo metu dar gyvi, patirs kūno transformaciją, kurios metu jų mirtingasis kiautas taps nemirtingas, nepažeidžiamas gyvenimo kančių ir mirties.

Tačiau kad ir ką Paulius sakytų apie prisikėlimą su Kristumi, jis visada pateikiamas kaip būsimas įvykis (žr., pvz., Romiečiams 6 ir 1 Korintiečiams 15). Pauliaus bažnyčiose kai kurie atsivertusieji laikėsi kitokio požiūrio, manydami, kad jie jau patyrė savotišką dvasinį prisikėlimą su Kristumi ir jau buvo "karalius" su juo danguje. Paulius griežtai protestuoja prieš tokias pažiūras savo Pirmajame laiške korintiečiams, kurio pagrindinis momentas ir kulminacija yra finalas, kuriame Paulius pabrėžia, kad prisikėlimas dar neatėjo, jis dar turi ateiti

– tikras, būsimas, fizinis kūno prisikėlimas, o ne praeities dvasinis prisikėlimas (1 Korintiečiams 15). Romiečiams 6:5 ir 6:8 Paulius pabrėžia, kad tie, kurie buvo pakrikštyti, mirė su Kristumi, bet dar neprisikėlė su Juo (atkreipkite dėmesį į būsimąjį laiką – "būkime su Juo"):

Nes jei esame susivieniję su Juo Jo mirties pavidalu, tai *mes taip pat turime būti* vieningi prisikėlimo pavidalu... Jei mes mirėme su Kristumi, tada mes tikime, kad mes taip pat *gyvensime* su Juo (kursyvas pridėtas).

Tačiau laiško kolosiečiams ir efeziečiams autoriai turi kitokią nuomonę. Štai ką Laiško kolosiečiams autorius sako ta pačia tema:

Palaidoti kartu su juo krikštu, jame buvote prikelti tikėjimu Dievo, kuris prikėlė jį iš numirusių, galia, Kol 2:12.

Nedėmesingi skaitytojai nepastebės didelio skirtumo tarp šių pozicijų – juk abiem atvejais autorius kalba apie mirtį ir prisikėlimą su Kristumi. Tačiau Paulius teikia didelę reikšmę tikslumui. Mirtis su Kristumi buvo praeityje, o prisikėlimas jokiu būdu nebuvo praeityje. Tikimasi, kad tai įvyks ateityje. Didžiąją dalį savo Pirmojo laiško korintiečiams Paulius skyrė šitai idėjai pagrįsti, būtent dėl to, kad kai kurie atsivertusieji suklydo su šia mintimi, ir tai labai sutrikdė Paulių. Kolosiečiams išdėsto tą pačią poziciją, kuriai Paulius prieštarauja 1 Korintiečiams.

Laiškas efeziečiams yra iškalbingesnis nei laiškas kolosiečiams. Kalbėdamas apie praeities dvasinį prisikėlimą, autorius, skirtingai nei Paulius, teigia, kad "Dievas [...] Jis padarė mus gyvus su Kristumi... ir prikėlė jį kartu su juo ir pasodino danguje Kristuje Jėzuje" (Efeziečiams 2:5–6). Visa tai jau įvyko. Tikintieji jau valdo su Kristumi. Būtent šį dalyką kai kurie Pauliaus atsivertusieji Korinte ir Kolosiečiams bei Efeziečiams rašytojai, kurie taip pat priklauso Pauliaus bažnyčioms, neteisingai suprato.

Yra ir kitų svarbių dalykų, kuriais Kolosiečiams ir Efeziečiams skiriasi nuo Pauliaus istorinių tekstų, įskaitant žodyno skirtumus ir kai kurių Pauliaus laiškams būdingų terminų vartojimą. Tačiau mano tikslas yra pateikti bendrą supratimą, kodėl dauguma kritiškų mokslininkų abejoja šių knygų priskyrimu Pauliui. Kaip ir 2 Tesalonikiečiams, atrodo, kad

juos parašė po Pauliaus mirties – galbūt po dešimtmečio ar dviejų – rašytojai iš Pauliaus bažnyčių, kurie norėjo padėti krikščionių bendruomenei ir išspręsti problemas, iškilusias po Pauliaus mirties. Norėdami tai padaryti, autoriai perduoda savo tekstus kaip apaštalo laiškus, kad suklaidintų skaitytojus.

Pastoraciniai laiškai
Vadinamieji ganytojiški laiškai, 1 ir 2 Timotiejui ir Titui, tarp mokslininkų yra dar mažiau prieštaringi nei kolosiečiams ir efeziečiams. Šiaurės Amerikos, Didžiosios Britanijos ir Vakarų Europos, kur atliekami rimčiausi Biblijos tyrimai, mokslininkai jau seniai sutinka, kad Paulius šių knygų nerašė.

Jie vadinami ganytojiškais laiškais, nes juose "Paulius" duoda nurodymus Timotiejui ir Titui, kurie turėtų tarnauti kunigais Efeze ir Kretos saloje, ir paaiškina, kaip jie turėtų atlikti savo pastoracines pareigas bažnyčioje. Šiose knygose gausu pastoracinių patarimų Pauliaus pasekėjams tokiais klausimais kaip valdyti bendruomenę, kaip atsispirti netikriems mokytojams ir kaip pasirinkti bažnyčios vadovus.

Ar Paulius galėjo parašyti šiuos laiškus? Žinoma, teoriškai jis galėtų, tačiau argumentai prieš tai daugumai mokslininkų atrodo labai įtikinami.

Visuotinai pripažįstama, kad visus tris laiškus parašė tas pats asmuo. 1 Tim ir Tito skaitymas patvirtina šią prielaidą: jie nagrinėja tas pačias temas ta pačia ar panašia kalba. 2 Timas labai skiriasi, bet jei palyginsite jo pirmąsias eilutes su pirmosiomis 1 Timo eilutėmis, jos atrodys beveik identiškos.

Mokslininkai nustatė, kad jų autorius jokiu būdu nėra Paulius, kalbant apie leksinę laiškų sudėtį ir stilių. Jie vartoja 848 skirtingus graikiškus žodžius, iš kurių 306 nėra nė viename Pauliaus parašytame laiške, įtrauktame į Naująjį Testamentą (įskaitant 2 Tes, Efeziečiams ir Kolosiečiams). Tai reiškia, kad daugiau nei trečdalis žodžių nėra Pauliaus žodyne. Maždaug du trečdalius šių žodžių, kurie nepriklauso Pauliaus žodynui, vartojo antrojo amžiaus krikščionių rašytojai. Kitaip

tariant, šių laiškų žodynas atrodo labiau išplėtotas, būdingas vėlesnio laikotarpio krikščionybei.

Kai kurie reikšmingi žodžiai, kuriuos vartoja autorius, taip pat randami Pauliuje, tačiau jie vartojami visiškai kitaip. Paimkime, pavyzdžiui, žodį "tikėjimas". Pauliui tikėjimas reiškia Kristaus mirties pripažinimą vardan to, kad stovėtume Dievo akivaizdoje. Tai santykių terminas, reiškiantis kažką panašaus į pasitikėjimą. Pastoraciniuose laiškuose tas pats žodis turi skirtingą reikšmę – tikėjimo ir įsitikinimų rinkinį, sudarantį krikščionių religiją (Tito 1:13). Tai nebėra santykinis terminas: jis apibrėžia krikščioniškąjį mokymą, jo turinį, kuriuo jais reikia tikėti, t. y. vartojamas ta pačia prasme, kaip ir vėlesniame krikščioniškame kontekste. Taigi tai yra pastoracinių laiškų augimo iš vėlesnių, ne Pauliaus sąlygų pavyzdys.

Yra žinoma, kad leksine analize pagrįsti argumentai atrodo neįtikinami bandant nustatyti, ar tam tikra knyga priklauso konkretaus autoriaus plunksnai: žmonių žodynas keičiasi priklausomai nuo aplinkybių. Tačiau šiuo atveju skirtumai yra neginčijami. Tačiau dar galingesnis yra argumentas, kad visa bažnyčios pozicija, numanoma ganytojiškuose laiškuose, skiriasi nuo to, ką žinome apie bažnyčią Pauliaus laikais.

Mes turime gana išsamų supratimą apie bažnyčią Pauliaus laikais dėka Pirmojo ir Antrojo laiškų korintiečiams, kur autorius aptaria bendruomenių vidinį darbą, jų organizaciją, struktūrą ir veikimo principus. Bet kai pereiname prie pastoracinių laiškų, jie visi kardinaliai pasikeičia.

Pauliaus bažnyčios neturėjo hierarchinės struktūros. Nebuvo lyderių ar lyderių grupių. Bažnyčios buvo tikinčiųjų bendruomenės, veikiančios pagal Dievo Dvasios nurodymą, veikiančios per kiekvieną bendruomenės narį.

Svarbu prisiminti, kad Pauliaus pažiūros buvo visiškai apokaliptinės. Jis tikėjo, kad Jėzaus prisikėlimas rodo, kad laikų pabaiga yra arti. Jis gali ateiti bet kurią dieną su Jėzaus pasirodymu iš dangaus; Mirusieji bus prikelti, gyvi tikintieji taps nemirtingi ir amžinai gyvens ateinančioje karalystėje.

O kas bus prieš tai, kol tikintieji laukia Viešpaties atėjimo? Jie turėtų susirinkti garbinti, mokytis, mokytis, palaikyti vienas kitą. Kokia turėtų būti šių bendruomenių organizacija? Paulius tikėjo, kad juos organizavo pats Dievas per Šventąją Dvasią; tai teigiama 1 Korintiečiams 12-14. Krikšto metu krikščionių bažnyčioje tikintieji ne tik "miršta su Kristumi", bet ir yra apsirengę Šventąja Dvasia, reiškiančia Dievo buvimą žemėje iki laikų pabaigos. Šiuo metu kiekvienas gauna savotišką "dvasinę dovaną", per kurią gali padėti kitiems bendruomenės nariams. Vieni žmonės gauna pažinimo dovaną, kiti gauna pamokymus, o dar kiti gauna aukas, pranašystes, apreiškimus svetimomis ar angeliškomis kalbomis, kurios daugumai žmonių yra nesuprantamos ("kalbėjimas kalbomis"), aiškindami šiuos apreiškimus ("aiškinimas kalbomis"). Šios dovanos skirtos bendram gėriui, kad tikinčiųjų bendruomenė galėtų taikiai ir harmoningai egzistuoti iki laikų pabaigos.

Tačiau dažnai viskas klostėsi ne taip, kaip planuota, pavyzdžiui, Korinto bažnyčioje. Tiksliau sakant, ten viskas sumaišyta ir supainiota. Kai kurie dvasiniai "lyderiai" teigė esantys dvasiškai gabesni už kitus ir sukūrė savo pasekėjų grupes, dėl kurių bažnyčioje kilo schizmos. Situacija pagaliau tapo nekontroliuojama: kai kurie bažnyčios atstovai persekiojo vieni kitus teisme. Klestėjo amoralumas: kai kurie bendruomenės nariai lankydavo ištvirkusias moteris ir gyrėsi bažnyčioje, o vienas vyras gyveno kartu su pamote. Bažnyčios pamaldos tapo tikru chaosu, nes "dvasingesni" korintiečiai nusprendė, kad tikrasis dvasingumo ženklas yra gebėjimas "kalbėti kalbomis", ir pamaldų metu jie varžėsi tarpusavyje, kad išsiaiškintų, kas gali kalbėti garsiau ir dažniau už kitus. Į savaitinius bendruomenės valgius – tikrus patiekalus, o ne vaflius su gurkšniu vyno – vieni ateidavo anksti, persivalgė ir gėrė, o kiti vėluodavo (galbūt žemesnės klasės nariai ir vergai, priversti dirbti ilgas valandas), ir dėl to nieko negavo. Kai kurie bendruomenės nariai buvo taip įsitikinę savo dvasiniu pranašumu, kad teigė jau prisikėlę su Kristumi ir valdę su juo danguje (panašius teiginius daug vėliau pateikia Efeziečiams rašytojas).

Paulius sprendžia bažnyčios problemas, kreipdamasis į visą bažnyčią ir maldaudamas visus narius nusigręžti nuo pavojingo kelio. Kodėl jis neina pas vyskupą ar bažnyčios vyresnįjį kunigą? Kodėl jis nesiunčia

laiško jos vadovui ir neįsako atkurti tvarkos bažnyčioje? Todėl, kad nėra bažnyčios galvos. Nėra vyskupų ar vyresniųjų kunigų. Pauliaus bažnyčiose per trumpą laiko tarpą tarp Jėzaus prisikėlimo ir visų tikinčiųjų prisikėlimo bendruomenė buvo valdoma Dievo Dvasios, veikiančios kiekvieną bendruomenės narį.

Kas atsitinka, jei nėra oficialios hierarchijos, paskirtų lyderių, kai nėra kam imtis vadovavimo? Paprastai tai, kas nutiko Korinte. Viešpatauja chaosas. Kaip galima pažaboti šį chaosą? Kažkas turi būti atsakingas. Ilgainiui tai atsitiko Pauliaus bažnyčiose.

Jam pasitraukus, jo bažnyčios įgavo hierarchinę struktūrą: vienos buvo viršuje, kitos pradėjo duoti įsakymus, kai kurios buvo aukščiau žemesnio rango vadovų, kurie palaikė tvarką, religinių mokymų teisingumą ir įspėjo tuos, kurie elgėsi netinkamai.

Pauliaus laikais tokios bažnyčios struktūros nebuvo. Tačiau jis aprašytas pastoraciniuose laiškuose. Šie laiškai skirti dviejų Pauliaus įkurtų bendruomenių bažnyčių vyresniesiems kunigams. Laiškai mums sako, kaip pažaboti netikrus mokytojus; duodami nurodymai skirti vyskupus, kurie aiškiai vykdo dvasinę bažnyčios priežiūrą, ir diakonus, atsakingus už aukas ir rūpinimąsi bendruomenės fiziniais poreikiais; Pateikiami nurodymai, kaip turėtų elgtis skirtingų socialinių grupių žmonės (vyrai ir žmonos, tėvai ir vaikai, šeimininkai ir vergai), kad bažnyčia gyvuotų pakankamai ilgai.

Be to, Pauliaus požiūriu, šis laikotarpis *neturėtų* būti ilgas. Paulius tikėjo, kad pabaiga ateis labai greitai. Tačiau pabaiga niekada neatėjo, o jo bažnyčios, norėdamos išgyventi, turėjo spręsti organizacinius klausimus. Bendruomenė tapo tvarkinga, ir šioje naujoje situacijoje buvo parašyti ganytojiški laiškai – tikriausiai praėjus dviem ar daugiau dešimtmečių po to, kai Paulius pasitraukė iš scenos. Šiomis naujomis aplinkybėmis tam tikras autorius parašė tris laiškus, pasirašydamas juos Pauliaus vardu ir taip suteikdamas tekstams savo autoritetą. Bet tai nežinomo autoriaus, o ne Pauliaus mintys. Paulius gyveno kitu laiku.

KAS PARAŠĖ KITAS NAUJOJO TESTAMENTO KNYGAS?

Daugelis to, kas jau buvo pasakyta, yra tiesa apie likusias Naujojo Testamento knygas. Kai kurie yra anoniminiai raštai, būtent Laiškas hebrajams ir trys knygos, vadinamos Jono laiškais. Kaip daugelis suprato ankstyvoje bažnyčios istorijoje, nėra jokio pagrindo manyti, kad Paulius parašė hebrajams, tačiau galiausiai jį į kanoną įtraukė Bažnyčios tėvai, kurie teigė esą Pauliaus darbas. Tiesą sakant, jis visiškai skiriasi nuo Pauliaus tekstų; pagrindinės šio laiško temos nėra iškeltos kituose Pauliaus laiškuose, argumentai sukonstruoti jam netipiškai. Bet kokiu atveju, kaip kas nors galėjo pagalvoti, kad Paulius parašė šį laišką? Skirtingai nuo kitų jo darbų, jis nėra pasirašytas jo vardu.

Vadinamieji Jono laiškai taip pat negali pretenduoti į Jono autorystę: antrąjį ir trečiąjį laiškus parašė žmogus, kuris save vadina "senu žmogumi", o pirmojo Jono laiško autorius nė žodžiu nemini savęs. Jis galėjo būti bažnyčios vadovas, gyvenęs pirmojo amžiaus pabaigoje.

Kitas knygas parašė autoriai, kurie buvo garsių asmenybių vardai. Jokūbo laiško autorius jokiu būdu nenurodo, koks jis yra Jokūbas, juo labiau jis save vadina Jokūbu, Jėzaus broliu. Judo laišką parašė žmogus, kuris save vadino "Jokūbo broliu", o tai gali būti interpretuojama kaip nurodantis, kad autorius buvo Jėzaus brolis, nes, pasak Morkaus evangelijos, du jo broliai buvo pavadinti Jokūbu ir Judu. Tačiau keista, kad autorius tiesiogiai nevadino savęs Jėzaus broliu, norėdamas suteikti savo tekstui autoriteto. Judas ir Jokūbas buvo įprasti žydų vardai senovėje, taip pat ir krikščionių bažnyčioje. Vėliau kanoną sudarę krikščionys teigė, kad jiedu yra susiję su Jėzumi, nors patys to nepaminėjo.

Be to, sunku patikėti, kad du neturtingi valstiečiai iš Galilėjos, kalbėję aramėjiškai, sugebėjo parašyti šiuos laiškus (nežinoma, ar jų garsusis brolis mokėjo rašyti, juo labiau rašyti sudėtingus veikalus graikų kalba).

Čia tinka tas pats argumentas, kuris anksčiau buvo iškeltas Evangelijai pagal Joną: teoriškai gali būti, kad Jėzaus broliai, užaugę Galilėjos kaime, užsidirbę pragyvenimui sunkiu fiziniu darbu, niekada neturėję nei laiko, nei pinigų mokslui, nusprendė išmokti graikų ir literatūros įgūdžių suaugę ir taip galėjo parašyti retorines ir palyginti sudėtingas knygas. Tačiau tai atrodo mažai tikėtina.

Tą patį galima pasakyti apie 1 ir 2 Petro skyrius. Tačiau šios knygos, skirtingai nei Pakartoto Įstatymo ir Pauliaus laiškai (2 Tes, Kolosiečiams ir Ef.) ir Pastoraciniai laiškai, teigia, kad yra autorystė žmogaus, kuris jų neparašė. Jie tikrai pasirašyti slapyvardžiu ir atrodo kaip klastotė.

Kas parašė antrąjį Petro laišką, aišku, kad jis neparašė pirmojo Petro laiško: stiliaus ir stiliaus skirtumai yra pernelyg pastebimi. Bažnyčios istorijos pradžioje buvo krikščionių teologų, kurie teigė, kad Petras neparašė antrojo Petro laiško. Šiandien apie tai diskutuojama mažiau nei apie pastoracinius laiškus. Knyga, pavadinta 2 Petras, pasirodė ilgai po Petro mirties ir buvo parašyta žmogaus, kuris buvo sunerimęs dėl kai kurių bandymų paneigti, kad artėja pabaigos laikai (nesunku suprasti, kodėl laikui bėgant tokių abejojančių buvo vis daugiau). Šis autorius stengėsi priversti žmones mąstyti, nukreipti juos nuo klaidingų idėjų, ir šiam tikslui jis pasivadino ne kuo kitu, o Simonu Petru, artimu Jėzaus pagalbininku.

Knyga, pavadinta 1 Petras, yra daug prieštaringesnė moksliniuose sluoksniuose nei 2 Petras. Vėlgi, kokia tikimybė, kad paprastas žvejys iš Galilėjos kaimo staiga įvaldė tekstų rašymo graikų kalba meną? Kartais prieštaraujama, kad Petras galėjo pavesti kam nors kitam parašyti jam laišką, pavyzdžiui, tekste minimą Silvaną (1 Petro 5:12). Tačiau pačiame pranešime apie tai nėra nė žodžio. Ir jei jį parašė kažkas kitas, ar jis nėra tikrasis autorius, o ne Peteris? Išsamios nuorodos į Senąjį Testamentą šioje knygoje rodo, kad tas, kuris jį parašė, buvo gerai išsilavinęs, patyręs ir raštingas, skirtingai nei Simonas Petras. Taip pat reikia pažymėti, kad nuo ankstyvosios krikščionybės laikų pas mus atkeliavo daugybė knygų, kurios tariamai buvo parašytos Petro, bet iš tikrųjų neturi nieko bendra su juo, pavyzdžiui, Petro Evangelija, Petro laiškas Jokūbui, keli Petro "Apaštalų darbai" ir trys skirtingos Petro apokalipsės. Petro Didžiojo vardu pasirašytų knygų klastojimas tiesiogine prasme buvo rankdarbių amatas.

IŠVADA: KAS PARAŠĖ BIBLIJĄ?

Grįžtu prie pirminio klausimo: kas parašė Bibliją? Iš 27 Naujojo Testamento knygų tik aštuonios beveik neabejotinai yra parašytos tų,

kuriems tradiciškai priskiriama jų autorystė: Septyni neginčijami Pauliaus laiškai ir Jono Apreiškimas, tačiau nežinoma, kuris iš Jonų buvo jo autorius – tai pripažino net ankstyvoji bažnyčia.

Mano idėjos apie Naujojo Testamento autorius nėra radikalios moksliniuose sluoksniuose. Žinoma, mokslininkai kartais ginčijasi dėl tos ar kitos knygos. Kai kurie žymūs mokslininkai mano, kad Paulius parašė 2 Tesalonikiečiams, kad Jokūbo autorius buvo Jėzaus brolis arba kad 1 Petro knygą parašė Petras. Tačiau dauguma kritiškų teologų ilgą laiką abejojo numanomu šių tekstų priskyrimu, todėl ginčai dėl kai kurių Naujojo Testamento knygų (pvz., 1 Tim ar 2 Petro) yra labai reti. Šios knygos nebuvo parašytos jų tariamų autorių.

Abejonės dėl į kanoną įtrauktų tekstų autorystės buvo išreikštos ankstyvuoju bažnyčios istorijos laikotarpiu, tačiau šiais laikais, pradedant nuo 19 amžiaus, mokslininkų argumentai atrodo daug įtikinamesni. Tačiau net ir dabar daugelis mokslininkų nekenčia suklastotų Naujojo Testamento dokumentų vadinti klastotėmis – juk kalbame apie Bibliją. Bet iš tikrųjų tai yra klastotės, nesvarbu, kokį apibrėžimą suteikiame šiam terminui. Daugelis ankstyvosios bažnyčios knygų buvo parašytos autorių, kurie savo tekstus pristatė kaip apaštališkus, kad skaitytojai patikėtų savo tiesa ir priimtų juose išreikštas pažiūras.

Tai, kad Naujajame Testamente yra knygų, kurias autoriai pasirašė netikrais vardais, pasakojama pažodžiui visose aukštosiose teologijos mokyklose, išskyrus konservatyvias Vakarų evangelines mokyklas. Šie požiūriai yra visuose geriausiuose Naujojo Testamento vadovėliuose, dėstomuose šių institucijų studentams. Mokytojai išsako šias pažiūras seminarijose ir teologijos mokyklose. Būsimieji kunigai su jais susipažins ruošdamiesi tarnystei.

Kodėl šių žinių sklaida tokia ribota? Kodėl jų neįtaria parapijiečiai, jau nekalbant apie žmones, kurie nelanko bažnyčios? Kaip ir jūs, aš galiu tik spėlioti.

5. MELAGIS, BEPROTIS AR VIEŠPATS? ISTORINIO JĖZAUS PAIEŠKOS

Prieš porą metų pradėjau gauti neįprastus laiškus iš Švedijos. Niekada nebuvau šioje šalyje ir nepažinojau laiškų siuntėjų. Jie visi norėjo sužinoti, ar aš tikrai tikiu, kad Jėzus niekada neegzistavo. Šis klausimas mane nustebino. Prieš kelerius metus buvau parašęs knygą apie istorinį Jėzų, kurioje aprašiau senovinius šaltinius, iš kurių surinkome informaciją apie jo gyvenimą, ir aptariau, ką galėtume pasakyti apie jo žodžius ir veiksmus. Aš ne tik buvau įsitikinęs istorinio Jėzaus egzistavimu, bet ir tikėjau, kad galime padaryti istoriškai tikslias išvadas apie jo gyvenimą. Tada kodėl manęs paklausė, ar tikrai tikiu, kad tai niekada neįvyko?

Šie laiškai nebuvo agresyvūs bandymai įtikinti mane Jėzaus egzistavimu. Priešingai, siuntėjai netikėjo Jėzaus egzistavimu ir girdėjo, kad aš, kaip Naujojo Testamento specialistas, pritariu jų nuomonei. Amerikiečių skaitytojams ši nuomonė gali pasirodyti keista: dauguma žmonių Jungtinėse Amerikos Valstijose yra įsitikinę ne tik tuo, kad Jėzus iš tikrųjų gyveno, bet ir kad jis buvo ir yra Dievo Sūnus. O Skandinavijos šalyse daugelis mano, kad Jėzus yra visiškai išgalvotas personažas, kuris niekada neegzistavo, tai yra, jį tiesiog sugalvojo grupė žmonių, nusprendusių įkurti naują religiją.

Kelias savaites mąsčiau, kas ir kodėl galėjo sugalvoti mane pastatyti į tą pačią stovyklą, kol galiausiai supratau, kas sukėlė painiavą: klaidinga "Washington Post" straipsnio apie mane interpretacija 2006 m. kovo mėn.

Laikraštis nusprendė paskelbti informaciją apie mane, mano darbą ir tai, kaip aš atėjau į agnosticizmą, ryšium su neseniai išleista mano knyga "Iškreipti Jėzaus žodžiai". Redaktoriai pasiuntė pastabią ir nešališką žurnalistę Neely Tucker į Chapel Hill, kuri sekė mane kelias dienas. Mes sėdėdavome mano kabinete, jis užsukdavo į mano namus, mes kartu pietaudavome, ir jis lankydavo vieną iš mano vyresniųjų klasių. Taip susitikęs su manimi, jis parašė ir išleido straipsnį pavadinimu "Barthes'o knyga". Aš perskaičiau jį, kai tik jis pasirodė, rado jį gana juokingas, ir greitai pamiršau apie jį.

Tačiau Neely straipsnyje buvo pastraipa, kurią buvo labai lengva klaidingai interpretuoti, o tai sukėlė problemų Švedijoje. Neely

dalyvavo mano Naujojo Testamento paskaitoje tą pačią dieną, kai mokiau absolventus apie Evangeliją pagal Joną. Tą dieną aš atkreipiau dėmesį į klausytojus, kaip ir kelis kartus ankstesniuose šios knygos skyriuose, kad Jono Evangelija buvo vienintelė, kuri tiesiogiai kalbėjo apie Jėzaus dieviškumą. Žinoma, visose Evangelijose jis vadinamas Dievo Sūnumi. Tačiau senovės hebrajams būti "Dievo Sūnumi" nereiškė būti Dievu asmeniškai; toks žmogus tiesiog palaiko intymų ryšį su Dievu, o Dievas per jį vykdo savo valią žemėje. Tačiau Evangelija pagal Joną tuo neapsiriboja. Jame Jėzus yra anksčiau egzistavęs Dievo Žodis, per kurį buvo sukurta visata; ji tapo kūnu (Jono 1:1-14) ir tapo viena su Dievu (Jono 10:30); buvo pašauktas Dievo vardu (Jono 8:58) ir tapo Dievu (Jono 1:1; 20:28). Jono Evangelija yra vienintelė, kuriai būdingas toks Kristaus išaukštinimas.

Kai paaiškinau tai studentams, o Neely sėdėjo galinėje auditorijos eilėje, prisiminiau laikus, kai dar buvau evangelikų krikščionis. Moody Biblijos institute lankiau krikščioniškosios apologetikos kursą, racionalų tikėjimo gynimą (iš graikų apologia, "kalba gynyboje"). Šiose pamokose studijavome garsaus anglų mokslininko C.S. Lewiso apologetinius raštus, ypač jo argumentus apie Jėzaus dieviškumą. Lewisas juos suformulavo taip: kadangi Jėzus save vadino Dievu, iš to išplaukia tik trys logiškos pasekmės: jis buvo arba melagis, arba beprotis, arba Viešpats. Lewisas tikėjo, kad jei Jėzus klydo savo teiginiuose, jei jis iš tikrųjų nebuvo Dievas, jis arba žinojo, arba nežinojo. Jei Jėzus žinojo, kad jis nėra Dievas, bet vadino save Dievu, tada jis buvo melagis. Jei jis nebuvo Dievas, bet laikė save juo, vadinasi, jis buvo beprotis, beprotis. Lieka tik vienas galimas paaiškinimas: jis sakė tiesą ir todėl iš tikrųjų buvo Viešpats.

Lewisas toliau teigia, kad yra pagrindo manyti, kad Jėzus nebuvo nei melagis, nei beprotis. Iš to neišvengiamai išplaukia, kad jis turi būti toks, koks sakė esąs. Jėzus buvo Viešpats Dievas.

Kai buvau Moody institute, ši logika man pasirodė gana įtikinama, ir daugelį metų aš ją naudojau bandydamas įtikinti Jėzaus dieviškumu. Bet tai buvo seniai, ir nuo to laiko mano mąstymas kardinaliai pasikeitė. (Visa tai – Moody Biblijos institutas, krikščioniškoji apologetika, C. S. Lewisas, Jėzaus esmė, mano mąstymo pokyčiai – mirgėjo mano galvoje

per trumpą sekundės dalį, kai Chapel Hill skaitiau paskaitą apie Jono Evangeliją.) Laikui bėgant, supratau, kad pati Lewiso argumento prielaida buvo ydinga. Argumentas, kad Jėzus buvo arba melagis, arba beprotis, arba Viešpats, rėmėsi prielaida, kad Jėzus save vadino Dievu. Ir aš seniai supratau, kad jis savęs taip nevadino. Tik paskutinėje mūsų Evangelijoje Jono evangelijoje, kuri yra ryškesnė už visas kitas, Jėzus atkreipia dėmesį į savo dieviškąją prigimtį. Supratau, kad nė viena iš mūsų ankstyviausių tradicijų nepaminėjo, kad Jėzus kažką panašaus sakė apie save. Ir jei Jėzus iš tikrųjų būtų vadinęs save Dievu, iš pradžių Galilėjoje, o paskui Jeruzalėje, *visi* mūsų šaltiniai būtų apie tai pranešę. Kitaip tariant, jei Jėzus teigė esąs dievybė, keista, kad Matas, Morkus ir Lukas to nepaminėjo nė vienu žodžiu. Ar jie tiesiog pamiršo tokią svarbią detalę?

Supratau, kad Jėzaus dieviškumas yra Jono teologijos elementas, o ne paties Jėzaus mokymas.

Kai visa tai blykstelėjo mano galvoje paskaitos metu, aš iš karto nusprendžiau pristatyti savo mintis studentams (aš paprastai seku skirtingus paskaitų apie Joną kontūrus), ypač todėl, kad aš žinojau, kad daugelis mano klausytojų buvo krikščionių grupių nariai universitete ir girdėjo argumentą, kad Jėzus turi būti arba melagis, arba beprotis. arba Viešpaties. Pamaniau, kad jiems būtų naudinga įsiklausyti ne tik į krikščioniškosios apologetikos šalininkų nuomonę, bet ir į istorinį požiūrį. Ir aš išdėsčiau C. S. Lewiso apologetikos esmę Neely akivaizdoje, o tada nurodžiau istorinę problemą: greičiausiai Jėzus niekada nevadino savęs Dievu. Gindamas savo požiūrį, maniau, kad iš tikrųjų yra ne trys, o keturi variantai: melagis, beprotis, Dievas ar legenda. Žinoma, ketvirtąjį žodį pasirinkau taip, kad išsaugočiau aliteraciją (anglų melagis, lunatic, Lord, legenda). Bet tai nereiškia, kad aš maniau, kad Jėzus buvo tik legenda. Žinoma, ne! Aš tvirtai tikiu, kad jis egzistavo ir kad mes kažką žinome apie jį. Todėl jam nereikėjo būti nei melagiu, nei bepročiu, nei Viešpačiu. Jis galėjo būti pirmojo amžiaus Palestinos žydas, kuris skleidė doktriną, bet neužsiminė apie savo dieviškumą.

Neely aprašė šią mano paskaitos dalį pačiame pirmajame "Washington Post" straipsnio puslapyje ir taip, kad *ją būtų* galima suprasti bet kokiu

būdu, pavyzdžiui, tai, ką aš laikau legenda apie patį Jėzų. Neįmanoma įsivaizduoti prielaidos, kuri būtų toliau nuo tiesos.

Bet kaip aš ar bet kuris kitas Naujojo Testamento tyrinėtojas ar istorikas gali žinoti, ką Jėzus iš tikrųjų sakė apie save ar ką nors kitą? Akivaizdu, kad šis klausimas yra dalis kito, platesnio klausimo – kas iš tikrųjų buvo Jėzus, ko jis mokė, ką darė, ką patyrė. Tai yra daugelio knygų tema, įskaitant kai kurias nepaprastai išsamias, ir buvo ilgų diskusijų objektas. Šiame skyriuje negaliu aptarti visos temos, bet galiu aptarti svarbiausius klausimus, kuriuos aptaria ankstyvosios krikščionybės istorikai, ir padėti skaitytojams susidaryti bendrą supratimą apie tai, ką, mano manymu, žinome apie Jėzų kaip žmogų – ne tik asmenybę, kaip vaizduojama Evangelijose, bet ir kaip istorinį asmenį, istorinį Jėzų.

Mūsų ankstyvieji informacijos apie Jėzų šaltiniai

Dauguma žmonių, kurie nėra susipažinę su Biblijos studijomis, tikriausiai mano, kad istorinio Jėzaus klausimas yra gana paprastas. Naujajame Testamente yra keturios evangelijos. Norėdami sužinoti, ką Jėzus padarė ir sakė, turite perskaityti šias Evangelijas. Jie sako, ką jis sakė ir padarė. Taigi, kokia problema?

Iš dalies evangelijose yra daug neatitikimų, ir jas parašė dešimtmečiai po Jėzaus tarnystės ir mirties autoriai, kurie nematė nė vieno įvykio jo gyvenime.

Norint pažvelgti į problemą iš perspektyvos, naudinga pagalvoti apie įvairius šaltinius, kuriais mokslininkai remiasi rašydami istorinius darbus apie garsią praeities asmenybę, nesvarbu, ar tai būtų Julijus Cezaris, Viljamas Užkariautojas ar Šekspyras. Vienintelis būdas sužinoti apie bet kurią iš šių asmenybių yra sužinoti informacijos apie ją šaltinius. Neįmanoma intuityviai suprasti, koks buvo Julijus Cezaris ar Jėzus. Taigi, kokių šaltinių reikia mokslininkams, kad rekonstruotų įvykius iš iškilios istorinės asmenybės gyvenimo?

Jei mokslininkai turėtų valios tai padaryti, jie turėtų daug šaltinių, ir kuo daugiau, tuo geriau, nes kai kuriais ar visais įvykiais gali būti iškraipyta. Šie šaltiniai turėtų būti susiję su aprašytų įvykių laiku, o ne pasikliauti vėlesnių laikotarpių gandais. Juose turėtų būti nešališkų liudininkų

pasakojimai, o ne šališki pasakojimai. Geriausi šaltiniai yra nepriklausomi vienas nuo kito, kad būtų galima tiksliai žinoti, kad jų autoriai nesąmokslavo tarpusavyje ir nesugalvojo visos istorijos. Tuo pačiu metu šaltiniai turėtų būti nuoseklūs vienas su kitu, patvirtinti vienas kitą, tarnauti kaip papildomi įrodymai, o ne bendro darbo rezultatas.

Kokius šaltinius turime Jėzaus gyvenimui tirti? Daug informacijos yra Naujojo Testamento evangelijose. Tai jau gerai. Tačiau jų nerašė amžininkai, kurie aprašytus įvykius matė savo akimis. Evangelijas parašė praėjus 35-65 metams po Jėzaus mirties žmonės, kurie jo nepažinojo, nematė jo darbų, negirdėjo jo mokymų, nekalbėjo jo gimtąja kalba ir gyveno kitoje šalyje. Jų raštai yra šališki, tačiau juos parašė krikščionys, kurie tikrai tikėjo Jėzumi, todėl jie galėjo iškraipyti pasakojimus, kad atitiktų savo prioritetus. Iš dalies šis darbas buvo bendros pastangos, nes Morkaus Evangelija tapo Mato ir Luko evangelijų rašytojų šaltiniu. Tačiau vietoj to, kad būtų visiškai nuoseklūs vienas su kitu, jų tekstai labai skiriasi, neatitikimai užpildo puslapius, o prieštaravimų galima atsekti tiek detalėse, tiek bendroje idėjoje apie tai, kas buvo Jėzus.

Ar įmanoma tokiais šaltiniais rekonstruoti istorinio Jėzaus gyvenimą? Tai nėra lengva, bet tokių būdų yra.

Visų pirma, reikia kuo geriau suprasti, kaip su jais dirbo evangelijų autoriai. Jei jie gyveno 30–60 metų po įvykių, apie kuriuos rašė, iš kokių šaltinių jie gavo informaciją? Trumpas atsakymas yra tas, kad evangelistai gavo informaciją daugiausia iš žodinės tradicijos, perdirbdami tradicijas apie Jėzų, kurios buvo perduodamos iš lūpų į lūpas nuo jo mirties iki to laiko, kai evangelistai jas užrašė. Bandant suprasti, kaip tokio pobūdžio šaltiniai – prieštaringi pasakojimai, užrašyti po dešimtmečių egzistavimo kaip žodinės tradicijos – gali padėti istorikams nustatyti tiesą su tam tikra tikimybe, būtina daugiau sužinoti apie žodines tradicijas, susijusias su Jėzumi.

Žodinė tradicija

Nors evangelijas sunku datuoti, mokslininkai dėl įvairių priežasčių paprastai sutinka su priimtu datų diapazonu. Per daug nesigilindamas į detales, pasakysiu tik tiek, kad iš savo laiškų ir Apaštalų darbų galime gana užtikrintai pasakyti, kad Paulius veikė 50-aisiais e. m. Jis daug keliavo iš vienos krikščionių bendruomenės į kitą, ir niekur savo raštuose nepaminėjo, kad žinojo apie kokių nors evangelijų egzistavimą, net ir iš nepatikimų šaltinių. Iš to galime daryti išvadą, kad Evangelijos tikriausiai buvo parašytos po Pauliaus. Be to, evangelijų rašytojai žinojo apie kai kuriuos vėlesnius istorinius įvykius, tokius kaip Jeruzalės sunaikinimas 70 m. e. m. (galbūt Morkaus 13:1; beveik neabejotinai Luko 21:20–22). Todėl šios evangelijos greičiausiai buvo parašytos po 70 m. po Kr.

Yra pagrindo manyti, kad Morkaus evangelija pirmą kartą buvo parašyta, tikriausiai per karą su Roma, 70 m. e. m. Jei Mato ir Luko evangelijų autoriai naudojo Morkaus evangeliją kaip šaltinį, tai jos abi buvo parašytos po to, kai Morkaus kūrinys pasirodė už bendruomenės, kuriai jis buvo skirtas, ribų, tarkime, po 10 ar 15 metų. 80–85 m. e. m. e. m. Evangelija pagal Joną sudaro teologiškai sudėtingiausio įspūdžio įspūdį, ir tikriausiai ji buvo parašyta dar vėliau, pirmojo amžiaus pabaigoje, 90–95 m.

Tai reiškia, kad ankstyviausi išlikę rašytiniai pasakojimai apie Jėzaus gyvenimą pasirodė praėjus 35–65 metams po jo mirties.

Kas nutiko per šį tarpinį laikotarpį? Aišku, kas atsitiko su krikščionybe: ji išplito toli už didžiųjų Vidužemio jūros miestų ribų. Jei Evangelijos ir Apaštalų darbai yra teisingi, iškart po Jėzaus prisikėlimo jis turėjo 15–20 pasekėjų, vyrų ir moterų, kurie buvo su juo Galilėjoje ir tikėjo, kad jis prisikėlė iš numirusių. Pirmojo amžiaus pabaigoje, apaštalų ir atsivertusiųjų, tokių kaip Paulius, misionieriško darbo dėka, šitos religijos išpažinėjai atsirado Judėjos, Samarijos, Galilėjos, ir Sirijos kaimuose, miesteliuose ir miestuose; Krikščionybė persikėlė į šiaurę ir vakarus, į Kilikiją, apimdama visą Mažąją Aziją (dabartinė Turkija), taip pat Makedoniją ir Achają (Achaja; dabartinė Graikija); ji siekė imperijos sostinę Romą ir galbūt išplito iki Ispanijos vakarų. Jis taip pat pajudėjo į pietus, tikriausiai pasiekdamas Šiaurės Afriką ir galbūt dalį Egipto.

Tai nereiškia, kad tūkstančiai žmonių vienu metu atsivertė į naują tikėjimą. Tačiau bėgant metams dešimtys, o gal šimtai atsivertusiųjų atsirado didžiuosiuose miestų centruose. Kaip krikščionys įtikino žmones atsisakyti senųjų, daugiausia pagoniškų religijų, ir tikėti į vieną Dievą, žydų Dievą, ir į Jėzų, Jo sūnų, kuris mirė, kad išpirktų pasaulio nuodėmes? Krikščionys galėjo tik papasakoti istorijas apie Jėzaus gyvenimą – ką jis sakė, ką padarė, kaip mirė ir kaip prisikėlė iš numirusių.

Kai atsivertė į krikščionybę ir įstojo į bažnyčią, atsivertusieji taip pat pradėjo pasakoti tas pačias istorijas. Žmonės, kuriuos jie atsivertė, juos perpasakojo, kaip ir tie, kurie juos sekė. Ir taip tęsėsi, religija plito kartu su žodinėmis tradicijomis pasaulyje, kuriame nebuvo žiniasklaidos.

Bet kas pasakojo apie Jėzų? Beveik visada tai buvo žmonės, kurie nepažinojo paties Jėzaus arba tie, kurie jį pažinojo asmeniškai. Iliustruokime šią išvadą hipotetiniu pavyzdžiu. Įsivaizduokime, kad esu vario kalvis, gyvenantis Efeze, Mažojoje Azijoje. Nepažįstamas žmogus ateina į miestą su pamokslais apie stebuklingą Jėzaus gyvenimą ir mirtį. Klausausi jo pasakojimų ir nusprendžiu negarbinti vietinės pagoniškos dievybės Atėnės, bet tapti žydų Dievo ir Jėzaus, Jo sūnaus, pasekėju. Tada pasakoju šias istorijas savo žmonai, ir ji priima tą patį tikėjimą. Mano žmona pasakoja savo kaimynui apie Jėzaus gyvenimą ir atverčia ją į krikščionybę, kaimynas pasakoja savo istorijas savo vyrui, pirkliui, ir jis taip pat tampa atsivertusiu. Vykdamas į verslą į Smirnos miestą, jis dalijasi neseniai girdėtomis istorijomis su pažįstamu prekybininku. Jis atsiverčia į naują religiją, o tada apie tai pasakoja savo žmonai ir atverčia ją.

Pastarasis žino įvairias tradicijas apie Jėzų. Ir iš ko ji juos girdėjo? Iš vieno iš apaštalų? Ne, iš mano vyro. Ir iš ko jis juos girdėjo? Iš pirklio iš Efeso. O prekybininkas? Iš jo žmonos. O ji? Iš mano žmonos. O mano žmona? Nuo manęs. Ir iš ko aš pats girdėjau šias legendas? Iš liudininko? Ne, iš nepažįstamo žmogaus, kuris atėjo į miestą.

Ir taip krikščionybė plito metai po metų, dešimtmetis po dešimtmečio, kol galiausiai kažkas užrašė visas šias tradicijas. Kaip manote, kas atsitiko su visomis šiomis istorijomis per tuos metus, kai jos buvo

pasakojamos ir perpasakojamos ne tik kaip liudininkų liudijimai, kurie mažai įdomūs, bet kaip dvasinio pobūdžio legendos, skirtos skleisti tikėjimą ir atversti žmones į jį, ypač jei šį tikėjimą pasakojo žmonės, kurie patys girdėjo jo legendas iš penktos, šeštos ar net devynioliktos rankos? Ar vaikystėje kada nors žaidėte "sugedusį telefoną" gimtadienio vakarėliuose? Vaikai sėdi ratu, vienas iš jų kažką pasakoja kaimyno ausyje, kuris perpasakoja savo žodžius kaimynui kitoje pusėje ir pan., Kol istorija apeina visą ratą ir grįžta pas pirmąjį pasakotoją, bet visiškai kitoks, pasikeitęs. (Jei istorija nepasikeistų, žaidimas neturėtų prasmės.) Dabar įsivaizduokite tą patį "sugedusio telefono" žaidimą, bet nebe bendraamžių, priklausančių tai pačiai socialinei ir ekonominei grupei, gyvenančių tame pačiame rajone, mokinių toje pačioje mokykloje, kalbančių ta pačia kalba, rate. Įsivaizduokite, kad šis žaidimas buvo žaidžiamas daugiau nei keturiasdešimt metų skirtingose šalyse, skirtingomis sąlygomis, skirtingomis kalbomis. Kas nutinka istorijoms, kuriomis dalyviai dalijasi vieni su kitais? Jie neišvengiamai pasikeis.

Todėl ar nenuostabu, kad Evangelijose yra tiek daug neatitikimų? Jonas girdėjo visai kitokią tradiciją nei Morkus, ir net jei tradicijos buvo tos pačios, jo klausytojai jas priėmė kitaip. Akivaizdu, kad patys Evangelijos rašytojai pakeitė istorijas, paimtas iš šaltinių (prisiminkite, kaip Lukas iš naujo interpretavo Jėzaus mirties valandų aprašymą, perskaitytą Morkaus knygoje). Jei net pakeliui nuo vieno autoriaus prie kito tekstas gali taip ryškiai pasikeisti, įsivaizduokite, kiek jis buvo pakeistas iš lūpų į lūpas.

Tokiame chaose bandymas išsiaiškinti istorinę tiesą apie Jėzų neišvengiamai sukelia nevilties jausmą. Ką galime sužinoti apie istorinį Jėzų, jei turime tik tokius šaltinius?

Tačiau šiame etape dar per anksti nusiminti. Galbūt yra būdas taikyti skrupulingus analizės metodus ir pašalinti problemas, susijusias su šaltiniais. Vienas iš tokių būdų yra ieškoti kitų šaltinių nei Evangelijos, kad būtų galima užbaigti paveikslą. Ir iš tiesų, tokių šaltinių yra, nors jie mažai naudingi.

Kiti Jėzaus gyvenimo įvykių rekonstrukcijos šaltiniai

Jei kada nors žiūrėjote Holivudo filmą apie Jėzų, jums gali susidaryti įspūdis, kad Romos imperijoje apie jį nebuvo nieko kito, kaip tik kalbėti. Akivaizdu, kad Romos valdžia taip bijojo jo įtakos, kad suskubo atsikratyti jo, šio Dievo žmogaus tarp žmonių. Tikriausiai įsakymas jį nubausti atėjo iš viršaus, iš pačios Romos.

Deja, visa tai yra gryna fikcija. Toliau kalbėsime apie tai, kas tikrai nustebins daugumą skaitytojų, nes pagal visus šiuolaikinius standartus Jėzus yra viena garsiausių figūrų Vakarų civilizacijos istorijoje. Tačiau per savo gyvenimą jis nebuvo plačiai žinomas. Priešingai, beveik niekas apie jį nežinojo.

Ką graikų ir romėnų šaltiniai sako apie Jėzų? O gal turėtume iš karto išsiaiškinti klausimą: jei Jėzus gyveno ir mirė pirmajame amžiuje (apie 30 m. e. m.), ką apie jį sako graikų ir romėnų šaltiniai nuo jo gyvenimo laikotarpio iki amžiaus pabaigos (tarkime, iki 100 metų)? Atsakymas yra stulbinantis. Šiuose šaltiniuose Jėzus visiškai neminimas. Jis niekada nebuvo aptarinėjamas, užginčytas, puolamas, menkinamas ar pasakojamas jokia forma ar jokiais išlikusiais to laikotarpio pagoniškais šaltiniais. Niekur juose nėra įrašų apie jo gimimą, nei pasakojimų apie jo išbandymus ir mirtį, nei apmąstymų apie jo prasmę, nei ginčų dėl jo mokymų prasmės. Tiesą sakant, jo pavardės nėra nė viename iš pagoniškų šaltinių. Ir mes turime daug to laikotarpio graikų ir romėnų šaltinių: teologų, istorikų, filosofų, poetų, gamtininkų darbų; Yra tūkstančiai privačių laiškų, yra užrašų ant visuomeninių pastatų. Tačiau niekur pirmojo amžiaus graikų ar romėnų (pagoniškuose) tekstuose Jėzus nėra išvardytas.

Mokslininkai nepasiekė bendro sutarimo, kokia išvada iš to išplaukia. Dauguma paprasčiausiai mano, kad Jėzus savo laikais nevaidino svarbaus vaidmens. Tačiau nesvarbu, ar jie teisingi, ar ne, faktas lieka faktu, kad kai norime sužinoti apie Jėzaus žodžius ir veiksmus, negalime pasikliauti tuo, kas apie jį sakoma jo priešų sukurtuose šaltiniuose. Be to, kiek žinome, jie nieko panašaus nesako.

Jėzus pirmą kartą paminėtas pagoniškame šaltinyje, datuojamame 112 m. e. m. Jo autorius Plinijus Jaunesnysis buvo vienos iš Romos provincijų valdytojas. Laiške imperatoriui Trajanui jis pasakoja apie

grupę žmonių, vadinančių save krikščionimis, kurie organizuoja nelegalius susibūrimus, ir klausia, ką jis turėtų su jais daryti. Šie žmonės, rašė jis imperatoriui, "garbina Kristų kaip dievybę". Tai viskas, ką paminėjo Jėzus. Nieko vertingo tiems, kurie nori ką nors sužinoti apie jį kaip istorinę asmenybę.

Šiek tiek daugiau informacijos galima gauti iš Plinijaus draugo, romėnų istoriko Tacito raštų. Savo Romos istorijoje, parašytoje 115 m., Tacitas mini Nerono sukeltą gaisrą Romoje 64 m. ir imperatoriaus kaltinimą dėl jo "krikščionims". Tacitas aiškina, kad krikščionys pavadinti "Kristaus [...] kurį Tiberijus nužudė prokuratorius Poncijus Pilotas" (Metraščiai, 15.44). Tacitas toliau sako, kad krikščionybė, "piktybinis prietaras", atsirado Judėjoje, o paskui pasiekė Romą, ir čia mes matome bent šiek tiek patvirtinimą to, ką jau žinome iš Evangelijų apie mirtį, kuriai Jėzų išdavė Pilotas. Tačiau Tacitas, kaip ir Plinijus, nepateikia mums jokių faktų, kuriais galėtume pasikliauti, kad išsiaiškintume, kokie buvo Jėzaus žodžiai ir veiksmai.

Jei tęsime paiešką visuose išlikusiuose graikų ir romėnų (pagoniškuose) šaltiniuose, datuojamuose pirmajame amžiuje po Jėzaus mirties (30-130 m. po Kr.), rasime tik šias dvi trumpas nuorodas.

Be pirmojo amžiaus pagoniškų šaltinių, turime nekrikščioniškų žydų šaltinių, nors ir ne tiek daug. Tačiau Jėzus minimas tik viename ir tik viename iš jų, garsaus žydų istoriko Juozapo.

Apie 90 m. e. m. jis parašė dvidešimties tomų žydų tautos istoriją nuo Adomo ir Ievos laikų iki jo laikų. Kartą jis paprasčiausiai teigia, kad kažkoks Jokūbas buvo "Jėzaus brolis, kuris vadinamas Kristumi" (Antiquities of the Jews, 20.9.1).

Kitas paminėjimas yra išsamesnis, bet toks pat problemiškas. Jame Juozapas, matyt, pripažįsta, kad pats yra krikščionis, tačiau iš kitų jo raštų žinome, kad jis nesilaikė krikščionių tikėjimo (be kita ko, jis parašė autobiografiją). Mokslininkai jau seniai nustatė, kad Juozapo knygų žydai nekopijavo viduramžiais, laikydami jį (tikriausiai teisingai) išdaviku, kuris stojo į priešo pusę pražūtingame kare su Roma, kai 70 m. e. m. buvo sunaikinta Jeruzalė. Kita vertus, Juozapo Flavijaus darbus

kopijavo krikščionys. Ištraukoje, kurioje Juozapas kalba apie Jėzų, krikščionių raštininkas, matyt, padarė keletą interpoliacijų, kad paaiškintų, kas iš tikrųjų buvo Jėzus. Fragmentai, kuriuos tikriausiai pridėjo kopijuotojas, bus pateikti laužtiniuose skliaustuose:

Maždaug tuo metu gyveno Jėzus, išmintingas žmogus [jei Jį apskritai galima vadinti žmogumi]. Jis padarė nuostabius darbus ir tapo mentoriumi tiems, kurie noriai priėmė tiesą. Jis pritraukė daug žydų ir graikų. [Tai buvo Kristus.] Mūsų įtakingų žmonių paragintas, Pilotas pasmerkė Jį ant kryžiaus. Tačiau tie, kurie Jį mylėjo anksčiau, nenustojo to daryti dabar. [Trečią dieną jis vėl pasirodė jiems gyvas, kaip įkvėpti pranašai buvo paskelbę apie jį ir daugelį kitų jo stebuklų.] Iki šių dienų vis dar yra vadinamųjų krikščionių, kurie taip vadina save Jo vardu (Antiquities of the Jews, 18.3.3).[55].

Džiugu ir naudinga žinoti, kad žymiausias pirmojo amžiaus žydų istorikas kažką žinojo apie Jėzų, ypač tai, kad jis buvo mokytojas, darė stebuklus, surinko daug pasekėjų ir buvo Poncijaus Piloto nuteistas kryžiumi. Šis pasakojimas patvirtina kai kurias svarbiausias Jėzaus gyvenimo ir mirties detales Evangelijose. Tačiau iš šios ištraukos neįmanoma spręsti apie Jėzaus žodžius ir veiksmus, taip pat apie aplinkybes, lėmusias jo teismą ir mirtį, net jei atsižvelgsime į visus skliausteliuose esančius fragmentus.

Kituose nekrikščioniškuose šaltiniuose, tiek žydiškuose, tiek pagoniškuose, datuojamuose pirmajame amžiuje po Jėzaus mirties, jis neminimas.

Žinoma, yra vėlesnių (II-III a.) krikščioniškų šaltinių, pavyzdžiui, daugybė nekanoninių evangelijų. Mes kreipsimės į juos kitame skyriuje. Ten pamatysime, kad šie šaltiniai yra nepaprastai įdomūs ir nusipelno skaitymo. Tačiau paprastai juose nėra patikimos istorinės informacijos. Visi jie buvo sukurti vėliau nei Naujojo Testamento evangelijos ir yra kupini įdomių, bet legendinių istorijų apie Dievo Sūnų.

Galima manyti, kad papildomos informacijos apie Jėzų galima rasti kitose Naujojo Testamento knygose, tačiau ši informacija vėlgi yra pernelyg nereikšminga. Pavyzdžiui, apaštalas Paulius išsamiai aptaria

Jėzaus mirtį ir prisikėlimą, bet beveik nieko nepasako apie jo gyvenimą – žodžius ir darbus, kuriuos jis padarė prieš mirtį. Keliose ištraukose Paulius patvirtina tai, kas sakoma Evangelijose: Jėzus buvo žydas ir tarnavo žydams, jis turėjo brolius, tarp jų vieną vardu Jokūbas, ir dvylika mokinių. Paulius mini Jėzaus žodžius per Paskutinę vakarienę ir dar du posakius: kad jo pasekėjai neturėtų skirtis ir kad jie turėtų mokėti savo pamokslininkams. Išskyrus tai, Paulius mums beveik nieko nesako, o kiti Naujojo Testamento rašytojai dar mažiau.

Šios trumpos apžvalgos santrauka aiški: jei norime sužinoti apie istorinio Jėzaus gyvenimą, turime atsigręžti į keturias kanonines evangelijas – Matą, Morkų, Luką ir Joną. Tačiau šie šaltiniai jokiu būdu nėra nešališki liudininkų pasakojimai. Šias knygas parašė praėjus dešimtmečiams po Jėzaus mirties autoriai, girdėję žodines tradicijas apie jį, istorijas, kurios per šį laikotarpį keitėsi ir netgi išrado iš naujo. Šiose istorijose yra daug neatitikimų, patys evangelistai juos pakeitė taip, kaip jiems atrodė tinkama. Kaip tokių šaltinių pagalba galima išsiaiškinti tikrųjų istorinių įvykių eigą? Tiesą sakant, tokie metodai egzistuoja. Mokslininkai sukūrė metodologinius principus, kurie, griežtai ir skrupulingai taikomi, leidžia suprasti, kas iš tikrųjų buvo Jėzus.

ISTORINĖS MEDŽIAGOS PATIKIMUMO NUSTATYMO KRITERIJAI

Šie principai nėra pernelyg sudėtingi: jie yra sveikas protas ir atitinka visas mums jau žinomas Evangelijos tradicijas. Pirmasis principas gali atrodyti akivaizdus:

1. ***Kuo anksčiau, tuo geriau.*** Kadangi tradicijos apie Jėzų laikui bėgant keitėsi, pasakojant ir pasakojant istorijas apie jį, papildant ir taisant rašytinius šaltinius, galima pagrįstai manyti, kad ankstesni šaltiniai yra patikimesni už vėlesnius. Paprastai VIII amžiaus evangelijos nėra tokios istoriškai patikimos kaip pirmojo amžiaus evangelijos (nors pirmąsias skaityti yra smagu).

Jono Evangelija yra naujausia iš kanoninių ir istoriškai mažiau patikima už kitas. Jame yra informacijos apie Jėzų, atspindinčią daug vėliau

susiformavusias idėjas apie jį, pavyzdžiui, kad jis buvo Paschos avinėlis, kuris mirė tą pačią dieną, kai ėriukai buvo vedami į skerdimą per Paschą, arba kad jis teigė esąs lygus Dievui. Tačiau tai nereiškia, kad galime visiškai nepaisyti visko, ko sužinojome iš Jono Evangelijos, priešingai, šie pasakojimai atitinka kitus kriterijus. Bet apskritai, kuo anksčiau buvo sukurtas šaltinis, tuo geriau.

Ankstyviausia išlikusi evangelija yra Morkaus evangelija, kurioje gali būti patikimesnės informacijos nei Jono evangelija. Tačiau Morkaus evangelija nebuvo vienintelis informacijos šaltinis vėlesnių knygų rašytojams. Tikriausiai buvo kitas Evangelijos šaltinis, sukurtas maždaug tuo pačiu metu kaip ir Morkaus Evangelija, bet kuris nepasiekė mūsų. Pirmuosiuose skyriuose atkreipiau dėmesį, kad Matas ir Lukas pasiskolino iš Morkaus keletą istorijų, kurias panaudojo kaip šaltinį. Tačiau daugelio kitų tradicijų apie Jėzų, esančių Mato ir Luko evangelijose, Morkaus knygoje nėra. Ne visos šios tradicijos, bet dauguma jų yra Jėzaus žodžiai, pavyzdžiui, Viešpaties malda ir įsakymai (kuriuos turi Matas ir Lukas, bet ne Morkus). Kadangi vėlesnių Evangelijų rašytojai negalėjo jų pasiskolinti iš Morkaus, iš kur jie atsirado? Yra pagrindo manyti, kad Matas negalėjo jų paimti iš Luko evangelijos, o Lukas negalėjo jų paimti iš Mato evangelijos. Nuo XIX a. mokslininkai laikėsi nuomonės, kad abu šie autoriai naudojosi kitu šaltiniu. Vokiečių mokslininkai, priėję prie šios išvados, tai pavadino žodžiu "šaltinis". Šis nežinomas dokumentas vadinamas "Q šaltiniu". [57]

Taigi Q yra Mato ir Luko knygose esančios informacijos šaltinis, tačiau Morkaus evangelijoje jos nėra. Matyt, dalis medžiagos buvo pasiskolinta iš prarastos Evangelijos, prieinamos dviem vėlesniems autoriams. Mes nežinome, kokia informacija buvo Q (o kas *ne*), bet kai Matas ir Lukas randa tiesioginių panašumų istorijose, kurių nėra Morkaus knygoje, visuotinai pripažįstama, kad šios istorijos yra paimtos iš Q šaltinio. Rašydamas savo evangeliją, Matas naudojo vieną ar kelis rašytinius ir žodinius šaltinius, kuriuos vadiname "Matthew" arba M-šaltiniais. Mes vadiname medžiagos šaltinius, kurie yra unikalūs Luko

evangelijai, kaip L. Tai reiškia, kad prieš Matą ir Luką buvo keturi šaltiniai: Morkaus evangelija, šaltiniai Q, M ir L (galbūt M ir L nurodo daugiau nei vieną dokumentą). Tai ankstyviausia medžiaga Jėzaus gyvenimo detalėms rekonstruoti.

2. ***Kuo daugiau, tuo geriau***. Tarkime, kad Jėzaus istorija yra tik viename šaltinyje; Visai gali būti, kad jos autorius pats sugalvojo šią istoriją. Ką daryti, jei jis yra daugiau nei viename nepriklausomame šaltinyje? Nė vienas iš autorių negalėjo jo sugalvoti, nes šaltiniai yra nepriklausomi; Todėl istorija egzistavo prieš jų abiejų atsiradimą. Tai reiškia, kad keliuose nepriklausomuose šaltiniuose rastos istorijos greičiausiai pasirodys senos ir galbūt tikros. (Pastaba: Jei ta pati istorija randama Mato, Morkaus ir Luko knygose, tai ji turi ne *tris* šaltinius, o vieną – Matas ir Lukas paėmė ją iš Morkaus Evangelijos.)

Pavyzdžiui, Matas ir Lukas savarankiškai tvirtina, kad Jėzus užaugo Nazarete, tačiau jų pasakojimai apie tai, kaip jis ten atsidūrė, skiriasi, tai reiškia, kad vienas yra iš šaltinio M, kitas iš šaltinio L. Morkus daro tuos pačius teiginius. Kaip ir Jonas, kuris nenaudojo jokių sinoptinių evangelijų ar jų šaltinių. Išvada? Šie tekstai nepriklausomai patvirtina, kad Jėzus tikriausiai buvo kilęs iš Nazareto. Kitas pavyzdys: Jėzus minimas kartu su Jonu Krikštytoju Morkaus evangelijos pradžioje, Q šaltinio pradžioje (Matas ir Lukas iš dalies išsaugojo Jono žodžius, kurių nėra Morkaus) ir Evangelijos pagal Joną pradžioje. Išvada? Savo tarnystės pradžioje Jėzus tikriausiai buvo susijęs su Jonu Krikštytoju.

3. ***Jei yra prieštaravimų, tuo geriau***. Mes ne kartą matėme, kad Jėzaus gyvenimo istorijų neatitikimai atsirado dėl to, kad pasakotojai ir rašytojai pakoregavo tradicijas, kad jos labiau atitiktų savo pažiūras. Kaip paaiškinti žodinių tradicijų apie Jėzų egzistavimą, kurios akivaizdžiai *netelpa* į "krikščioniškuosius rėmus", t. y. neatspindi pasakotojų pažiūrų ir idėjų? Tokių legendų nesugalvojo krikščionių pasakojimo rašytojai, todėl jos greičiausiai yra istoriškai tikslios. Kartais šis reiškinys vadinamas "neatsitiktinumo kriterijumi", įvedančiu painiavą į sąvokų sistemą. Bet kokios tradicijos apie Jėzų, kurios nesutampa su tuo, ką apie jį būtų pasakę pirmieji krikščionys, tikrai yra tikros. Paimkime du ankstesnius pavyzdžius. Suprantama, kad krikščionys būtų gundomi sakyti, kad Jėzus buvo kilęs iš Betliejaus, kur

atvyko Dovydo sūnus (Michėjo 5:2). Bet kas galėjo sugalvoti istoriją apie Gelbėtoją, atvykusį iš Nazareto, nuošalaus miesto, apie kurį niekas net nebuvo girdėjęs? Ši tradicijos detalė netelpa į jokius krikščioniškus rėmus. Todėl jis tikriausiai yra istoriškai tikslus, kad ir kaip paradoksaliai skambėtų. Arba paimkite Joną Krikštytoją. Morkaus evangelijoje, ankstyviausioje Jonas, krikštija Jėzų. Ar krikščionys galėjo tai sugalvoti? Prisiminkime, kad ankstyvoje krikščioniškoje tradicijoje buvo tikima, kad žmogus, dvasiškai stovintis aukštesniame lygmenyje, dvasiškai krikštija žemesnįjį. Ar krikščionys galėjo sąmoningai pabrėžti, kad Jėzus buvo pakrikštytas ir todėl pranašesnis už jį? Be to, Jėzus buvo pakrikštytas "nuodėmėms atleisti" (Morkaus 1:4). Ar kas nors ginčytųsi, kad Jėzus turi būti apvalytas nuo savo nuodėmių? Tai labai mažai tikėtina. Kokia iš to išvada? Greičiausiai Jėzus iš tiesų buvo susijęs su Jonu Krikštytoju savo tarnystės pradžioje ir galėjo būti jo pakrikštytas.

4. ***Turi būti atitikimas kontekstui***. Kadangi Jėzus buvo žydas ir gyveno pirmojo amžiaus Palestinoje, bet kokia tradicija apie jį, atitinkanti jo laikų istorines sąlygas, atrodo tikėtina. Daugelyje vėlesnių evangelijų, parašytų trečiajame ir ketvirtame amžiuje kitose šalyse, yra informacijos apie Jėzų, kuri neturi jokios prasmės kontekste. Šios detalės gali būti atmestos kaip istoriškai neįtikėtinos. Tačiau toks neįtikinamumas randamas ir kanoninėse evangelijose. Evangelijos pagal Joną trečiajame skyriuje, garsiajame pokalbyje su Nikodemu, Jėzus sako: "Tu turi gimti iš naujo". Graikiškas žodis, išverstas "dar kartą", iš tikrųjų turi dvi reikšmes: jis gali reikšti ne tik "antrą kartą", bet ir "iš viršaus". Visoje Evangelijoje pagal Joną jis vartojamas būtent "iš aukščiau" (Jn 19, 11.23). Štai ką Jėzus turi omenyje Jono 3 skyriuje, kalbėdamas su Nikodemu: žmogus turi gimti iš naujo, kad turėtų amžinąjį gyvenimą danguje. Tačiau Nikodemas jo nesupranta, jis mano, kad Jėzus vartoja šį žodį kita prasme ir sako, kad jis turi gimti antrą kartą. Kaip įmanoma, klausia jis susierzinęs, "įeiti į motinos įsčias kitą kartą?" Jėzus jį pataiso: jis kalba ne apie antrą fizinį gimimą, bet apie dangiškąjį gimimą iš aukščiau.

Šį pokalbį su Nikodemu plėtoja tai, kad graikiškas žodis turi dvi reikšmes (dviprasmiškumas). Jei ne jie, pokalbis nebūtų buvęs prasmingas. Problema ta, kad Jėzus ir žydų lyderis Jeruzalėje kalbėjo ne

graikiškai, o aramėjiškai. Tačiau aramėjų kalbos žodis "aukščiau" nereiškia "antrą kartą". Dviprasmiškumas kyla tik graikų kalba. Tai reiškia, kad toks pokalbis negalėjo įvykti, bent jau ne taip, kaip rašoma Evangelijoje pagal Joną.

Tai yra keletas kriterijų, kuriuos mokslininkai naudoja studijuodami įvairias tradicijas apie Jėzų, ypač tas, kurios yra Naujojo Testamento evangelijose. Apgalvotas ir kruopštus šių kriterijų taikymas gali duoti teigiamų rezultatų. Mes iš tikrųjų galime kai ką sužinoti apie istorinį Jėzų. Taigi, ką mes žinome apie jį?

JĖZUS – APOKALIPSĖS PRANAŠAS

Daugiau nei šimtmetį, nuo tada, kai buvo išleistas Alberto Schweitzerio šedevras "Istorinio Jėzaus ieškojimas", dauguma Biblijos tyrinėtojų Europoje ir Šiaurės Amerikoje pripažino Jėzų kaip žydų apokaliptinį pranašą. Šia tema daug rašyta nuo Schweitzerio laikų, kuris, žinoma, nesilaikė skrupulingo aukščiau išvardytų kriterijų taikymo (jie buvo sukurti vėliau). Tačiau jo intuicija jo nenuvylė.

Jėzaus mokymai

Kaip ir kiti to meto apokaliptinių idėjų šalininkai, Jėzus pasaulį suvokė dualistiškai, matydamas jame gėrio ir blogio jėgų kovą. Jo epochoje viešpatavo blogio jėgos: Šėtonas, demonai, ligos, nelaimės ir mirtis; bet netrukus Dievas turėjo įsikišti, užbaigti šį nuodėmingą laiką, sutriuškinti blogio jėgas ir įkurti savo gėrio karalystę, Dievo karalystę, kurioje nebūtų skausmo, liūdesio ir kančios. Jėzaus pasekėjai galėjo tikėtis, kad ši karalystė atsiras netolimoje ateityje, tiesą sakant, jų gyvenime. Jį į žemę atves aukščiausiasis teisėjas, kurį Jėzus pavadino Žmogaus Sūnumi (remdamasis Hebrajų Raštais, Danieliaus 7:13-14). Pasirodžius Žmogaus Sūnui žemėje, prasidės teismas, kuriame nusidėjėliai bus nubausti, o teisieji bus apdovanoti. Tie, kurie ištvėrė skausmą ir priespaudą, bus išaukštinti; Tie, kurie buvo blogio pusėje ir klestėjo, bus sunaikinti. Žmonės turi atgailauti dėl savo nuodėmių ir ruoštis Žmogaus Sūnaus atėjimui ir Dievo karalystei, kuri ateis po jo, ir tai įvyks labai greitai.

Sekmadieninėje mokykloje ar bažnyčioje jie to nekalba apie Jėzų. Tačiau tai daugelį metų buvo mokoma didžiausiose seminarijose ir kitose teologijos mokymo įstaigose. Už Jėzaus suvokimą per apokaliptinių idėjų prizmę yra svarių ir įtikinamų argumentų. Pagal pirmąjį ir svarbiausią iš jų, tradicijos, kuriose Jėzus pateikiamas tokiu būdu, yra Naujojo Testamento evangelijose ir atitinka visus mūsų autentiškumo kriterijus.

Mes jau radome įrodymų, kad tai yra vieni iš ankstyviausių požiūrių, esančių Evangelijose. Kaip minėjau ankstesniame skyriuje, būtent sinoptinėse evangelijose Jėzus skelbia Dievo karalystės atėjimą. Ši Dievo karalystė nėra "dangus", vieta, kur žmogus eina po mirties (kaip vėlesnėje krikščioniškoje tradicijoje; apie tai išsamiau aptarsime 7 skyriuje). Tai yra tikroji karalystė čia, žemėje, kurią Dievas valdys per savo Mesiją, utopinė karalystė, kurioje pirmasis bus paskutinis, o paskutinis pirmas. Tik paskutinėje kanoninėje Jono evangelijoje Jėzus nebeskelbia apie artėjantį šios karalystės atėjimą. Kodėl šie pamokslai nėra paskutinėje kanoninėje evangelijoje? Be abejo, todėl, kad karalystė niekada neatsirado, ir Jono evangelijos rašytojas turėjo iš naujo interpretuoti Jėzaus žodžius. Tačiau ankstyvosiose evangelijose Jėzaus žodžiams suteikiama prasmė: jis skelbia apie neišvengiamą karalystės atėjimą.

Tiesą sakant, ši idėja yra ne tik mūsų ankstyvosiuose šaltiniuose, bet ir yra pagrindinė ankstyviausiuose – Morkaus ir Q Evangelijoje. Morkaus knygoje Jėzus sako:

Nes kas gėdysis Manęs ir Mano žodžių šioje svetimaujančioje ir nuodėmingoje kartoje, jo gėdysis ir Žmogaus Sūnus, kai Jis ateis savo Tėvo šlovėje su šventaisiais angelais... Iš tiesų sakau jums: čia stovi tokių, kurie neparagaus mirties, kol nepamatys Dievo karalystės galios (Morkaus 8:38-9:1).

Bet tomis dienomis, po to suspaudimo, saulė bus tamsesnė, ir mėnulis neduos savo šviesos. Ir žvaigždės kris iš dangaus, ir dangaus jėgos bus sudrebintos. Tada jie pamatys Žmogaus Sūnų, ateinantį debesyse su didele galia ir šlove. Ir tada Jis atsiųs savo angelus ir surinks savo išrinktuosius iš keturių vėjų, nuo žemės pakraščio iki dangaus galo... Iš

tiesų sakau jums: ši karta nepraeis, kol visa tai nebus (Morkaus 13:24-27, 30).

Ateina Žmogaus Sūnus, jis teis pasaulį, o tie, kurie yra Jėzaus pusėje, bus apdovanoti, likusieji bus nubausti, ir tai įvyks kartos, kuriai priklauso pats Jėzus, gyvenime. Šita apokaliptinė idėja randama visuose ankstyvuose Jėzaus mokymų aprašymuose.

Pažiūrėkime, ką Jėzus sako Luko ir Mato evangelijose – ši informacija nėra paimta iš Morkaus, taigi iš šaltinio Q:

Nes kaip žaibas, blykstelėjęs iš vieno dangaus galo į kitą dangaus galą, taip ir Žmogaus Sūnus bus savo dienomis... Kaip buvo Nojaus dienomis, taip bus ir Žmogaus Sūnaus dienomis: jie valgė, gėrė, tuokėsi ir buvo susituokę iki tos dienos, kai Nojus įžengė į skrynią, ir atėjo tvanas ir sunaikino juos visus. Taip bus tą dieną, kai pasirodys Žmogaus Sūnus (Lk 17, 24; 26-27, 30; plg. Mato 24, 27; 37-39).

Būkite pasiruošę, nes valandą nemanote, kad ateis Žmogaus Sūnus (Luko 12:39, Mato 24:44).

Panašios idėjos apie Jėzų randamos Mato medžiagoje iš šaltinio (-ių) M:

Todėl, kaip jie rinks rauges ir sudegins jas ugnimi, taip bus ir šio pasaulio pabaigoje: Žmogaus Sūnus atsiųs savo angelus ir surinks iš savo karalystės visus suklupimo akmenis ir tuos, kurie daro nedorybes, ir įmes juos į ugnies krosnį. tada teisieji spindės kaip saulė savo Tėvo karalystėje (Mato 13:40-43).

Jei vienas iš mūsų kriterijų reikalauja ieškoti nepriklausomo tradicijų apie Jėzų patvirtinimo įvairiuose šaltiniuose, tai įrodymai, kad Jėzus skelbė Žmogaus Sūnaus pasirodymą teisti žemėje, atlaiko išbandymą.

Ne mažiau svarbu yra tai, kad šie teiginiai, kurie gavo nepriklausomą patvirtinimą, taip pat atitinka neatsitiktinumo kriterijų. Pavyzdžiui, paimkite Morkaus 8:38 cituotą teiginį: "Kas gėdijasi manęs ir mano žodžių šioje svetimaujančioje ir nuodėmingoje kartoje, Žmogaus Sūnus gėdysis jo, kai ateis savo Tėvo šlovėje su šventaisiais angelais." Ne

paslaptis, kad pirmieji krikščionys patį Jėzų laikė būsimu dangiškuoju žemės teisėju, kaip skaitome Pauliuje. Ir natūralu, kad krikščionys, susidūrę su šia Morkaus ištrauka, tiki, kad Jėzus kalba apie save. Bet pažvelkime atidžiau. Jėzus netapatina savęs su Žmogaus Sūnumi. Pirmą kartą skaitant šiuos žodžius (svarstant tokius argumentus, reikia atsisakyti jau susiformavusios nuomonės), galima pamanyti, kad jis iš tikrųjų atsiskiria nuo Žmogaus Sūnaus: kas neklauso Jėzaus, bus teisiamas iš dangaus atėjusio Žmogaus Sūnaus.

Ar vėlesnių laikų krikščionys, sugalvoję istorijas apie Jėzų, sugalvotų šį, kuriame Jėzus aiškiai atskirtas nuo Žmogaus Sūnaus? Mažai tikėtina. Jei krikščionys būtų nusprendę įdėti šią mintį į jo lūpas, jie būtų galėję ją suformuluoti kitaip: "Kas gėdijasi manęs, Žmogaus Sūnaus, tas ir aš, Žmogaus Sūnus..." Tai reiškia, kad Jėzaus teiginys gali būti tikras.

Arba paimkime kitą pavyzdį. Žodžiais, paimtais iš šaltinio Q, Jėzus sako savo mokiniams: "Iš tiesų sakau jums: jūs, kurie sekėte paskui mane ateityje, kai Žmogaus Sūnus sėdės savo šlovės soste, jūs taip pat sėdėsite dvylikoje sostų ir teissite dvylika Izraelio giminių" (Mato 19:28; taip pat žr. Luko 22:28-30). Šie žodžiai apie būsimą Dievo teismą ir būsimą viešpatavimą beveik neabejotinai yra tikri, iš tikrųjų ištarti Jėzaus. Kodėl? Atkreipkite dėmesį į tai, į ką jis kreipiasi. Dvylikai mokinių. Kartu su Judu Iskarijotu. Po Jėzaus mirties nė vienas krikščionis nebūtų pasakęs, kad Judas Iskarijotas bus vienas iš dvylikos Dievo karalystės valdovų. Kitaip tariant, vėlesnio laikotarpio krikščionys negalėjo apie tai galvoti. Tai reiškia, kad šie žodžiai skambėjo Jėzaus gyvenimo metu. Jis tikėjo, kad jo mokiniai ateityje taps žemiškosios Dievo karalystės valdovais.

Paskutinis neatitikimo atvejis yra susijęs su teismu, kai Žmogaus Sūnus, sėdintis aukštame soste, atskiria avis nuo ožių (tai yra šaltinio M medžiaga iš Mato 25). "Avims" leidžiama gauti amžiną atlygį iš aukštybių už visus gerus darbus: alkanų maitinimą, nuogų aprengimą, ligonių priežiūrą; "Ožkos" pasmerktos amžinoms kančioms, nes nepadarė gera. Ar vėlyvasis krikščionis galėjo sukurti šią konkrečią tradiciją? Po Jėzaus mirties jo pasekėjai tvirtino, kad žmogus bus išteisintas prieš Dievą ir gaus amžiną atpildą, tikėdamas Jėzaus mirtimi ir prisikėlimu, o ne dėl to, kad padarė gera. Taigi ši istorija prieštarauja

mokymams, nurodydama, kad už gerus darbus bus atlyginta. Todėl jis turi priklausyti pačiam Jėzui.

Trumpai tariant, Jėzus mokė, kad Žmogaus Sūnus netrukus ateis iš dangaus vykdyti teismo, ir kad žmonės turėtų būti pasiryžę tai daryti, kad jie turėtų reformuotis ir gyventi taip, kaip Dievas juos kviečia, įskaitant pasiaukojančią meilę savo artimui. Pavyzdžiui, Jėzus cituoja Šventąjį Raštą: "Mylėk savo artimą kaip save patį" (Mato 22:39; cituota Kun 19:18). Jo formuluotėje šis principas virsta vadinamąja "auksine taisykle" – "kaip norėtumėte, kad žmonės jums darytų, taip ir jūs darykite jiems" (Mt 7, 12). Sunku glausčiau išreikšti moralinį Dievo įstatymo reikalavimą. Tie, kurie laikysis Šventojo Rašto taisyklių, bus apdovanoti ateinančiame teisme, likusieji bus nubausti. Ir kada įvyks šis teismas? Mokinių gyvenime: "Čia stovi tokių, kurie neparagaus mirties, kol nepamatys Dievo karalystės galios" (Morkaus 9:1); "Ši karta nepraeis, kol visa tai neįvyks" (Morkaus 13:30).

Šių pažiūrų svarba pirmojo amžiaus Palestinos kontekste yra akivaizdi bet kuriam istorikui, susipažinusiam su tuo laikotarpiu. Ne tiktai Jėzus skelbė paskutinius laikus ir Žmogaus Sūnaus betarpišką pasirodymą. Kiti žydų pranašai išreiškė panašias apokaliptines pažiūras, nors jos skyrėsi detalėmis – tarp šių pranašų yra žydai Jėzaus laikais, kurie paliko Negyvosios jūros ritinius, kuriuose gausu žydų apokaliptinių mokymų.

Dar reikšmingesnis yra faktas, kad Jonas Krikštytojas kalbėjo prieš Jėzų. Luko 3:9 (iš šaltinio Q) užrašyta, kad Jonas pasakė: "Jau kirvis padėtas prie medžių šaknų, kiekvienas medis, kuris neduoda gerų vaisių, yra nupjaunamas ir įmetamas į ugnį." Tai apokaliptinis teismo vaizdas. Žmonės lyginami su medžiais, kurie kerta ir dega, jei neatitinka savo paskirties – jie neduoda gerų vaisių. Ir kada prasidės šis naikinimas? Neišvengiama, kirvis (kirvis) jau yra paruoštas darbui, nes "jis guli prie medžių šaknų". Atėjo laikas žmonėms pradėti "duoti gerų vaisių", tai yra, daryti tai, ką Dievas jiems įsakė daryti, kitaip jie taip pat bus sunaikinti.

Štai kodėl taip svarbu per daugybę patvirtinimų ir prieštaravimų žinoti, kad Jėzus pradėjo savo tarnystę ryšium su Jonu. Nuo pat savo tarnystės

pradžios Jėzus laikėsi apokaliptinių pažiūrų. Kad jis liko jiems ištikimas, aišku iš mūsų šaltinių. Ankstyviausios mūsų tradicijos yra kupinos apokaliptinių posakių ir įspėjimų. Dar svarbiau, kad net ir po Jėzaus mirties jo pasekėjai ir toliau sutelkė dėmesį į apokalipsę. Todėl jie tikėjo, kad jų gyvenime ateis paskutiniai laikai, kad pats Jėzus netrukus ateis iš dangaus vykdyti teismo žemėje.

06 Tai teigiama Pauliaus raštuose, ankstyviausiuose krikščioniškuose dokumentuose, kuriuos turime. Ankstyvieji krikščionys, kaip Jėzus prieš juos ir Jonas Krikštytojas prieš jį, buvo apokaliptiniai žydai, kurie tikėjosi ateinančių pabaigos laikų.

Jėzaus moralinis mokymas turi būti vertinamas šiame apokaliptiniame kontekste. Daugelis mano, kad Jėzus yra puikus moralės mokytojas, ir, žinoma, jis buvo. Tačiau taip pat svarbu suprasti, *kodėl* jis manė, kad žmonės turėtų elgtis tinkamai. Šiais laikais etikos specialistai paprastai teigia, kad moralus elgesys yra būtinas žmonėms, kad galėtume ilgai sutarti, formuodami laimingą ir klestinčią visuomenę. Tačiau, Jėzaus nuomone, ateinantis laikotarpis *negalėjo būti* ilgas. Artėjo pabaiga, Žmogaus Sūnus turėjo ateiti iš dangaus ir teisti žemę, o Dievo karalystė nebuvo toli. Norint įžengti į šią karalystę, kai ji pagaliau atsirado, reikėjo pakeisti elgesį. Tai nėra įsakymas kurti visuomenę, kuri gyvens laimingai artimiausioje ateityje. Ateitis apgailėtina visiems, kurie nėra Jėzaus pusėje ir nedaro to, ko jis prašo, todėl negali tikėtis atlygio, kai Dievas įsikiša į istorijos tėkmę, sutriuškina blogio jėgas ir sukuria savo gėrio karalystę žemėje, o tai įvyks labai greitai.

Jėzaus darbai ir veikla

Suvokdami Jėzų kaip apokaliptinį pranašą, numatiusį pasaulio teismą ir neatidėliotiną Dievo karalystės atsiradimą, galėsime suprasti jo darbų ir veiklos prasmę apskritai, taip pat atpažinti tarp jų tuos, kurie labiausiai tikėtini istoriniu požiūriu ir atitinka mūsų kriterijus.

Krikštas
Beveik neabejotina, kad Jėzus pradėjo savo viešąją tarnystę pakrikštytas Jono Krikštytojo. Tai patvirtina daugybė nepriklausomų šaltinių, tiek ankstyvųjų, tiek vėlesnių; Vargu ar tokį dalyką galėjo sugalvoti vėlesni

krikščionys. Manau, kad krikšto prasmę galima suprasti tik apokaliptiniame kontekste. Jėzui, kaip ir kitiems jo laikų žydams, buvo prieinami įvairūs religiniai keliai. Kai kurie žydai prisijungė prie fariziejų, kurie stengėsi kuo stropiau ir stropiau vykdyti Dievo įstatymą (dėl šios priežasties Dievas davė įstatymą, kad jo laikytųsi); kiti prisijungė prie tokių vienuolių bendruomenių kaip esenų bendruomenė, kuri sukūrė Negyvosios jūros ritinius ir išsaugojo jų tyrumą nuo žalingos išorinio pasaulio įtakos; dar kiti buvo susiję su sadukiejais, aristokratiška ir įtakinga grupe Palestinoje, kuriai šventykla buvo pavaldi ir kuri nustatė aukų tvarką joje. Kai kurie, ypač uolūs Šventosios Žemės gynėjai, dalyvavo religiniame ir kariniame pasipriešinime Romai, kad atgautų Izraelio suverenitetą žemėje, kurią jiems davė Dievas.

Jėzus nebuvo nė vienos iš šių grupių narys. Vietoj to jis stojo į Jono Krikštytojo, apokalipsės pranašo, pusę, kuris paragino žmones ruoštis jau artėjančiai teismo dienai. Kodėl Jėzus pasirinko Joną? Nes aš sutikau su juo, o ne su kitais. Kaip ir Jonas prieš jį ir jo pasekėjai po jo, Jėzus buvo apokaliptinis tikintis.

Dvylika mokinių

Nėra abejonių, kad Jėzus išsirinko dvylika pasekėjų ir priartino juos prie savęs. Šie dvylika minimi įvairiuose Evangelijos šaltiniuose, taip pat Pauliuje ir Apaštalų darbuose. Be to, vienas teiginys apie dvylika, valdančias dvylika Izraelio giminių Dievo karalystėje, atitinka neatitikimo kriterijų. Bet kodėl Jėzus pasirinko dvylika mokinių? Kodėl ne devyni? O gal ne keturiolika?

Vargu ar tai buvo savotiškas klubas "kiekvienam mėnesiui po vieną studentą". Akivaizdu, kad Jėzus padarė simbolinį gestą. Pagal hebrajų Bibliją, Dievo tautą Izraelį iš pradžių sudarė dvylika genčių. Pasak Jėzaus, šios dvylika genčių bus sugrąžintos į ateinančią Dievo karalystę, kai dvylika apaštalų valdys tikrąją Dievo tautą. Išrinkęs dvylika artimų mokinių, Jėzus aiškiai parodė, kad jo pasekėjai, jo mokymų pasekėjai, įžengs į būsimą Dievo karalystę. Tačiau ne visiems žydams leidžiama įeiti į jį. Tik tie, kurie susivoks ir liks ištikimi Jėzaus mokymams, išgyvens artėjantį teismą. Kitaip tariant, dvylikos mokinių pasirinkimas buvo savotiška užšifruota apokaliptinė žinia.

Jėzus kaip gydytojas ir egzorcistas

Vėliau šiame skyriuje aptarsiu kitą problemą: ar istorikai gali ką nors konkretaus pasakyti apie stebuklus, kuriuos Jėzus padarė (arba nepadarė). Tuo tarpu pakanka pabrėžti, kad *tikėjimas*, kad jis darė stebuklus – gydė ligonius, išvarė demonus, prikėlė mirusiuosius, yra plačiai paplitęs. Tradicijos apie Jėzaus stebuklus yra daugelyje nepriklausomų šaltinių. Žinoma, šios tradicijos neatitinka nesutarimo kriterijaus: ankstyvieji bažnyčios pasakotojai stengėsi įtikinti atsivertusius, kad Jėzus nėra paprastas mirtingasis, kad Dievas davė jam galią specialiai viešajai tarnystei. Be abejo, istorijos apie jo nuostabius stebuklus buvo nuolat kuriamos, kaip liudija vėlesnės evangelijos, kurios nėra įtrauktos į Naująjį Testamentą, kur paties Jėzaus ir jo pasekėjų stebuklai yra stulbinantys. Tačiau tokios istorijos anksčiau buvo labai dažnos, todėl šiame skyriuje svarbu atkreipti dėmesį į tai, kaip šie stebuklų pasakojimai gali būti interpretuojami apokalipsės kontekste.

Ateinančioje karalystėje nebus blogio jėgų. Jėzus jau nugali blogį. Demonų nebus, Jėzus juos išvarys. Ligos nebus – Jėzus dabar gydo ligonius. Stichinių nelaimių nebus, nes Jėzus nuramina audras; bado nebus, Jėzus jau maitina alkanus. Net mirties nebus – Jėzus prisikelia iš numirusių.

Kai Jonas Krikštytojas pasiuntė pasiuntinius iš kalėjimo, kuriame jis buvo laikomas, ir liepė jiems paklausti Jėzaus, ar jis yra pranašas, kuris turi ateiti laikų pabaigoje, ar jis turėtų laukti kito, Jėzus (pagal šaltinį Q) atsakė: "Eik ir pasakyk Jonui, ką matei ir girdėjai: aklieji gauna regėjimą, luošieji vaikšto, raupsuotieji apvalomi, kurtieji girdi, mirusieji prikeliami, o vargšai skelbia Evangeliją. Ir palaimintas tas, kuris manyje neįsižeis!" (Luko 7:22-23). Dievo karalystė tuoj ateis, ir ji jau po truputį pradeda reikštis Jėzaus darbuose. Jėzaus darbas turi būti vertinamas per apokalipsės prizmę.

Atvykimas į Jeruzalę

Jei kurio nors krikščionių teologo būtų paklausta, kodėl Jėzus paskutinę savo gyvenimo savaitę išvyko į Jeruzalę, atsakymas būtų buvęs toks: būti nukryžiuotam už pasaulio nuodėmes. Bet kokia galėtų būti jo motyvacija istorinėje perspektyvoje? Jei Jėzus laikomas apokalipsės

pasekėju, jo veiksmai įgauna kitokią prasmę. Remiantis mūsų ankstyviausiais šaltiniais, sinoptinėmis evangelijomis, Jėzus didžiąją savo tarnystės dalį praleido pamokslaudamas Galilėjos kaimo žmonėms. Akivaizdu, kad didžiuosiuose miestuose jis praleido mažai laiko, bet aplankė miestus, kaimus ir kaimus visoje šalies šiaurėje.

Bet jis turėjo skubiai pranešti visiems, kad karalystė netrukus ateis su Žmogaus Sūnaus atėjimu, ir žmonės turi tam pasiruošti.

Kodėl jis nuvyko į Jeruzalę? Akivaizdu, kad skleisti šią žinią į judaizmo širdį, į sostinę, kur stovi šventykla, kur yra svarbūs socialiniai ir politiniai veikėjai, kur gyvena daug paprastų žmonių. Ir kodėl jis pasirinko Velykas šiai kelionei? Nes šiai šventei į miestą plūstelėjo daug žmonių. Kaip matėme ankstesniame skyriuje, Pascha Jeruzalėje buvo reikšmingas įvykis. Tai buvo pagrindinis piligrimystės laikas žydų metais, šiomis dienomis miestas buvo pilnas minios žmonių.

Per Paschą žydai prisiminė reikšmingus Išėjimo įvykius valdant Mozei, gerbė Dievą, kuris užtarė juos. Be abejo, daugelis žydų turėjo nuojautą apie naują įsikišimą, kai Dievas sutriuškins dabartinius valdovus (romėnus), kaip Jis sutriuškins praeities valdovus (egiptiečius). Kai kurie žydai tikėjo, kad tai įvyks politinio ir karinio sukilimo metu. Kiti tiki, kad prasidės kosminio masto kataklizmas ir pats Dievas sunaikins tuos, kurie jam priešinasi. Jėzus laikėsi šito paskutinio tikėjimo. Jis buvo atvykęs į Jeruzalę skleisti savo žinią. Dievo karalystė jau yra prie slenksčio, laikas žmonėms atgailauti ir tikėti artėjančiu džiaugsmu.

Nenuostabu, kad ankstyviausiuose šaltiniuose – Mato, Morkaus ir Luko – Jėzus praleidžia paskutinę savaitę Jeruzalėje, aktyviai skelbdamas apokaliptines idėjas (žr., pvz., Morkaus 13 ir Mato 24-25). Tai istoriškai patikima informacija. Taip prabėgo paskutinė Jėzaus gyvenimo savaitė. Tačiau pirmiausia, iškart atvykęs į miestą, jis atliko reikšmingą veiksmą – simbolinį veiksmą, kuriame buvo išreikšta jo apokaliptinė žinia.

Išvarymas iš šventyklos

Morkus, žinoma, buvo parašytas anksčiau, ir jam šis įvykis greičiausiai vyksta Jėzaus gyvenimo pabaigoje, o ne pradžioje. Morkaus požiūriu, įvykiai šventykloje galiausiai privedė prie Jėzaus nukryžiavimo.

Šventykla buvo žydų garbinimo centras, pasak Hebrajų Raštų. Jėzaus laikais žydai iš viso pasaulio atvykdavo į Jeruzalę aukoti gyvulių, kaip nurodė įstatymas; Tokios aukos buvo aukojamos tik šventykloje ir niekur kitur. Žinoma, žmonės, atvykę iš toli, negalėjo atsinešti aukojamų gyvūnų, todėl turėjo juos nusipirkti vietoje. Tačiau už juos buvo neįmanoma atsiskaityti paprastomis romėnų monetomis: jos buvo nukaldintos su imperatoriaus, kuris kai kuriose imperijos vietose buvo gerbiamas kaip dievybė, profiliu. Žydams buvo tik vienas Dievas, todėl jie neatnešė Cezario atvaizdo į šventąją šventyklą. Be to, žydų įstatymai draudė naudoti bet kokius "stabų" atvaizdus, o tai reiškia, kad romėnų monetos taip pat nebuvo tinkamos dėl šios priežasties. Reikėjo šiek tiek kitų pinigų, todėl reikėjo atlikti "valiutos keitimą" - iškeisti romėnų monetas į šventyklos pinigus, ant kurių nebuvo Cezario atvaizdų. Šie šventyklos pinigai buvo naudojami gyvūnams aukoti.

Pinigų keitytojai užsiėmė pinigų mainais. Kada Jėzus atvyko į Jeruzalę, tada jis pamatė pinigų mainus ir gyvulių pardavimą, ir jis akivaizdžiai pasipiktino: jis apvertė kelis pinigų keitėjų stalus ir išvarė gyvulių prekeivius iš šventyklos. Nežinoma, kaip kruopščiai jis įvykdė šį "išvarymą iš šventyklos". Sunku patikėti, kad Jėzus atliko savo darbą: šventyklos teritorija yra dvidešimt penkių futbolo aikščių dydžio, didžiulė erdvė, o Evangelijose Jėzaus veiksmai nevaizduojami kaip stebuklas. Be to, jei Jėzus sukėlė tokį sutrikdymą, beveik neįmanoma paaiškinti, kodėl jis nebuvo suimtas iš karto, vietoje, o tik po savaitės. Matyt, kai kurios mūsų ankstyvųjų šaltinių detalės yra perdėtos.

Taip pat nėra lengva suprasti, kam Jėzus prieštaravo. Aukos buvo aukojamos pagal Dievo įstatymą, žydams reikėjo aukojamų gyvūnų, jie negalėjo už juos atsiskaityti romėnų monetomis. Ar Jėzui buvo bjauru manyti, kad kas nors gaus naudos iš Dievo garbinimo? Bent jau tai įmanoma, ir taip Evangelijos rašytojai interpretuoja šį įvykį.

Tačiau šiuolaikiniai aiškintojai teigia, kad ši priežastis toli gražu nėra vienintelė. Vienas iš labiausiai patvirtintų Jėzaus teiginių, randamas daugelyje nepriklausomų šaltinių, yra pranašystė, kad laikų pabaigoje, per didelius mūšius, pati šventykla bus sugriauta (Morkaus 13:2; 14:58; 15:29). Šventykla? Izraelio Dievo garbinimo centras? Ar tai ne šventvagystė?

Matyt, kai kurie žydai taip manė. Dėl to Jėzus pateko į bėdą. Tačiau pats Jėzus paminėjo pranašą Jeremiją, kuris taip pat tikėjo, kad šventykla ir veikla jos teritorijoje yra sugadinta. Kaip ir Jėzus, Jeremijas patyrė nuožmius išpuolius šventykloje, už kuriuos jis taip pat brangiai sumokėjo (žr. Jeremijo 7:1-15; 20:1-6).

Jėzus buvo įsitikinęs, kad teismo dieną, kuri netrukus ateis, šventykla bus sunaikinta. Tada kodėl jis pasuko stalus ir sukūrė netvarką pats? Dauguma kritiškų mokslininkų dabar sutinka, kad Jėzus atliko simbolinį veiksmą – palyginimą, jei norite. Stalų apvertimas miniatiūroje simbolizavo tai, kas netrukus turėjo įvykti didžiuliu mastu, kada prasidėjo Žmogaus Sūnaus teismas. Dievo priešai bus sunaikinti. Kaip ir daugelis hebrajų Biblijos pranašų, Jėzus tikėjo, kad Dievo priešai yra kai kurie žydų valdovai, kurie vadovavo šventyklai, kurie buvo sugedę ir galingi. Tačiau atsiskaitymo valanda jau arti.

Jėzaus suėmimas

Dėl visų aukščiau paminėtų priežasčių nenuostabu, kad valdžia Jėzų laikė grėsme, kurią reikia pašalinti. Kodėl Jėzus buvo suimtas ne iš karto, o tik po savaitės? Man atrodo, kad epizodas šventykloje pats savaime buvo nereikšmingas, bet kai pasklido gandas apie tai, ką Jėzus padarė, jis pateko į valdžios priežiūrą. Tai, ką jie matė ir girdėjo, nepagerino jų nuomonės apie jį, ir vis daugiau žmonių susirinko klausytis apokaliptinių Jėzaus mokymų apie artėjantį teismą. Galų gale valdžia pradėjo bijoti, kad situacija taps nekontroliuojama. Be to, artėjo Pascha ir į Jeruzalę plūstelėjo minios žmonių iš visos šalies, įskaitant uolius tradicijų garbintojus, pasirengusius padaryti viską, kad nutrauktų apgailėtinas aplinkybes, kuriomis jie atsidūrė po romėnų kulnu. Žydų valdžia įsakė suimti Jėzų.

Istorija apie Jėzaus išdavimą vieno iš dvylikos apaštalų, Judo Iskarijoto, yra gerai patvirtinta ankstyvaisiais šaltiniais, ir neatrodo, kad tai būtų epizodas, kurį galėjo sugalvoti vėlesni krikščionys (taigi Jėzus nebuvo autoritetas *net* savo artimiausiems pasekėjams?). Buvo išsakyta daug spėjimų apie Judo veiksmų priežastis. Ar jis siekė sukelti politinį maištą ir nusivylė, kai sužinojo, kad Jėzus nesidomi? Ar jis tikėjosi įtikinti mokinius paskatinti minią skubėti gelbėti Jėzaus ir taip sukelti riaušes?

Gal Judui skubiai reikėjo pinigų? O gal jis nuo pat pradžių buvo niekšas, juoda avis?

Tačiau dar įdomesnis klausimas: kas iš tikrųjų buvo Judo išdavystė? Ir mes pereiname prie reikalo esmės: ar Judas galėjo padaryti daugiau, nei tik pasakyti valdžiai, kur Jėzus gali būti vienas, atokiau nuo minios? Be abejo, valdžia būtų galėjusi tai sužinoti be jo pagalbos, tiesiog stebėdama Jėzų ir taip išgelbėdama trisdešimt sidabro vienetų. Ar Judas suteikė jiems kokią nors kitą informaciją, pavyzdžiui, tą, kuri leistų pateikti kaltinimus Jėzui ir kartą ir visiems laikams juo atsikratyti? Atsakymas į šį klausimą slypi vienoje iš pagrindinių skyriaus, nuo kurio pradėjau savo diskusiją, uždavinių: ką Jėzaus mokymas apie save pasakė?

KĄ JĖZUS MOKO APIE SAVE

Šiame skyriuje teigiau, kad Jėzus savo mokymuose nepaminėjo savo dieviškumo. Jis pirmiausia kalbėjo apie Dievą, o ne apie save, būtent, kad Dievo karalystė netrukus pasirodys atėjus Žmogaus Sūnui, kuris įvykdys teismą. Jėzus pareiškė, kad visa tai įvyks per jo gyvenimą. Jis paaiškino savo klausytojams, kad norint įžengti į ateinančią karalystę, reikia priimti jo mokymą, tai yra, atsigręžti į Dievą visa širdimi ir mylėti savo artimą kaip save patį.

O ką Jėzus pasakė apie save? Viena iš priežasčių, kodėl šis klausimas taip ilgai jaudina daugelį mokslininkų, yra ta, kad kai Jėzus galiausiai buvo suimtas ir pristatytas Romos valdžiai, jam buvo pareikšti kaltinimai, kad jis teigė esąs žydų karalius (Morkaus 15:2). Ir tai yra keista, nes ankstyviausiuose mūsų šaltiniuose Jėzus niekada nieko panašaus nepasako apie save, kreipdamasis į klausytojų minią. Kodėl Romos valdžia nusprendė, kad jis taip pasakė, jei iš tikrųjų jis to nepasakė? Ir kodėl Jėzus paprasčiausiai nepaneigė kaltinimų ir nebuvo išgelbėtas teisme?

Galima suprasti, kodėl valdžia taip rimtai vertino tokius pareiškimus: pretenduoti į karaliaus titulą, kai tik Romos cezaris ar Romos protežė turėjo teisę valdyti, reiškė politinį nepaklusnumą. Už tai Jėzus buvo nubaustas mirties bausme už maišto prieš Romą kurstymą. Bet

sprendžiant iš mūsų ankstyvųjų šaltinių, jis neturėjo nieko bendra su politiniais neramumais. Taigi, kaip paaiškinti šią informaciją?

Atsakymas slypi apokaliptiniuose Jėzaus mokymuose. Jis paaiškino savo mokiniams, kad jie, visi dvylika (kartu su Judu), bus "dvylikos Izraelio genčių" valdovai karalystėje, kuri netrukus atsiras. Bet kas valdys *mokinius*? Kiekviena karalystė turi savo karalių. Kas bus karalius ateinančioje karalystėje, po to, kai Žmogaus Sūnus sunaikins visas Dievui priešingas jėgas ir įtvirtins savo viešpatavimą žemėje? Žinoma, Dievas bus aukščiausias valdovas, bet per ką jis valdys? Su Jėzaus pagalba jis pašaukė mokinius, Jėzus juos vedė. Bet ar jis ves juos ir naujojoje karalystėje?

Nemanau, kad Jėzus viešai pasiskelbė karaliumi savo tarnystės metu. Tai būtų pernelyg pavojingas veiksmas ir net nusikaltimas. Tuo metu jis nelaikė savęs caru. Tačiau patvirtinama, kad jis ilgą laiką mokė dvylika mokinių, likdamas su jais akis į akį. Ir, be kita ko, jis mokė juos, kad jie bus ateinančios karalystės valdovai.

Viskas susidėlioja į savo vietas, kai Jėzus asmeniškai paaiškino savo mokiniams, kad jis yra jų vadovas ne tik dabar, bet ir ateityje. Kai karalystė atsiras, jis taps karaliumi. Senovės Izraelyje būsimieji karaliai buvo vadinami žodžiu "Mesijas", reiškiančiu "Dievo pateptasis". Jėzus viešai nevadino savęs Mesiju, nors galėjo būti laikomas tokiu ir buvęs. Tačiau kai Jėzus kalbėjo apie save kaip apie Mesiją privačiai, vienas su savo mokiniais, jis neturėjo omenyje, kad išvarys romėnus ir atkurs Izraelio suverenitetą. Jis turėjo omenyje, kad Dievas sutriuškins blogio jėgas ir padarys jį, Jėzų, karaliumi.

Štai kodėl po Jėzaus mirties mokiniai ir toliau vadino jį Mesiju. Tuo metu žydai netikėjo, kad Mesijas mirs, o paskui prisikels iš numirusių. Todėl, net jei Jėzaus pasekėjai tikėtų jo prisikėlimu, jie nevadintų Jėzaus Mesiju. Todėl jie turėjo laikyti jį Mesiju dar prieš mirtį. Kodėl? Nes taip jis juos mokė.

Kodėl romėnai nužudė Jėzų, nes jis teigė esąs žydų karalius, bet niekada apie tai neužsiminė viešai? Nes jie sužinojo: jis laiko save tokiu. Tačiau priešingai futuristinei ir apokaliptinei prasmei, kurią Jėzus įrašė į savo

žodžius, romėnai juos interpretavo politiškai, nusprendė, kad kalbama apie esamąjį laiką, todėl suskubo įvykdyti mirties bausmę nusikaltėliui. Bet kaip jie galėjo žinoti, kas Jėzus manė esąs, jei jis tik pasakojo mokiniams? Kažkas turėjo apie tai pranešti valdžiai, ir kad kažkas turėjo būti žmogus, kuris buvo privačiai su Jėzumi. Todėl vienas iš dvylikos apaštalų.

Judas ne tik nurodė valdžiai, kur rasti Jėzų. Jis pranešė, kad Jėzus save vadina (būsimu) žydų karaliumi.

To reikėjo valdžios institucijoms. Problema išspręsta. Žydų vadovai, kuriuos Jėzus persekiojo savo apokaliptiniais pamokslais ir grasino supurtyti jų valdžią, tardė Jėzų ir tada atvedė jį į teismą pas Pilotą. Jis paklausė Jėzaus, ar jis iš tikrųjų yra žydų karalius, ir Jėzus negalėjo to tiesiog paneigti. Pilotas įsakė jam įvykdyti mirties bausmę, ir nuosprendis buvo nedelsiant įvykdytas.

NUKRYPIMAS: PRISIKĖLIMAS IR KITI STEBUKLAI JĖZAUS GYVENIME

Šiame skyriuje nepasakiau nieko iš esmės naujo ar neįprasto, išskyrus pasiūlymus apie tai, kas tiksliai buvo Judo išdavystė, kurie netelpa į tradicinių interpretacijų rėmus. Šiaip čia išreikštos nuomonės yra gana dažnos. Žinoma, kai kurie teologai tikrai bandys ginčyti tam tikrus dalykus. Štai kodėl šios medžiagos tyrimas tęsiamas. Tačiau Jėzaus kaip apokalipsės pranašo idėją sužinojau dar studijuodamas seminarijoje. Dauguma Biblijos tyrinėtojų Šiaurės Amerikoje ir Europoje laikosi tos pačios nuomonės beveik šimtmetį. Šiuo požiūriu mokymas vyksta didžiausiose šalies aukštosiose mokyklose, įskaitant seminarijas ir kitas teologijos mokyklas. Šios pažiūros studijų metu aiškinamos daugumai pagrindinių krikščionių konfesijų kunigų, nors kunigai nėra linkę dalytis įgytomis žiniomis su savo parapijiečiais.

Šį skyrių norėčiau užbaigti labai svarbiu klausimu tiek tiems, kurie laisvalaikiu skaito Bibliją, tiek ankstyvosios krikščionybės tyrinėtojams. Pasak Evangelijų, Jėzaus istorija baigiasi ne egzekucija, o pasakojimais apie jo prisikėlimą iš numirusių.

Nėra nieko nuostabaus, kad kryžius kaip toks. Visoje Romos imperijoje buvo nukryžiuota daug žmonių, tikriausiai tokios egzekucijos vykdavo kasdien. Jėzaus mirtis stebina tik dėl teologinio aiškinimo, kad Jėzus mirė "už pasaulio nuodėmes". Istorikas negali įvertinti šios interpretacijos. Mes neturime jokių istorinių įrodymų, kodėl Dievo požiūriu Jėzus mirė. Istorikai neturi prieigos prie Dievo, skirtingai nei įvykiai, vykstantys žemėje ir aprašyti istoriniuose dokumentuose. Ir istorijos požiūriu Jėzaus nukryžiavimas nėra problema.

Tačiau istorinė problema yra jo prisikėlimas iš numirusių. Tai stebuklas, o pati profesijos prigimtis neleidžia istorikams aptarti stebuklų. Tai yra mano pagrindinė tezė šioje paskutinėje skyriaus dalyje. Kai kuriems tai gali atrodyti prieštaraujanti sveikam protui: ar viskas, kas vyksta, net jei tai yra stebuklas, nėra istorinių tyrimų objektas? Ar atsisakymas svarstyti pačią stebuklo galimybę nėra išankstinis nusistatymas prieš antgamtiškumą? Ar tik ateistai gali būti istorikai?

Atsakymas į visus šiuos klausimus bus neigiamas. Noriu parodyti vieną dalyką: pati istorinių disciplinų prigimtis yra tokia, kad istorikai negali įrodyti, ar kada nors buvo padaryti stebuklai. Kiekvienas, kuris su manimi nesutinka ir mano, kad istorikai gali įrodyti, kad stebuklai įvyko, turės apsiginkluoti nešališkai. Jėzaus laikais buvo daug žmonių, kurie tariamai darė stebuklus. Žinomi žydų šventieji, tokie kaip Hanina ben Dosa ar Honi, kurie piešė stebuklingus apskritimus, o pagonių šventieji yra žinomi, pavyzdžiui, Apolonijus iš Tjanos, stebuklus darantis filosofas, kuris tariamai gydė ligonius, išvarė demonus ir prikėlė mirusiuosius. Manoma, kad jis gimė antgamtinėmis aplinkybėmis ir gyvenimo pabaigoje tariamai pakilo į dangų. Pažįstami aprašymai? Taip pat yra pagonių pusdievių, tokių kaip Heraklis, kurie taip pat sugeba prisikelti iš numirusių. Kiekvienas, kuris nori tikėti, kad Jėzus darė stebuklus, turėtų pripažinti, kad kiti galėjo daryti stebuklus tiek Jėzaus laikais, tiek visais amžiais iki dabar, visose religijose, tokiose kaip islamas, ir vietiniuose Afrikos ir Azijos tautų tikėjimuose.

Bet grįžkime prie Jėzaus stebuklų. Jo prisikėlimas nebuvo vienintelis stebuklas. Pasak Evangelijų, visas Jėzaus gyvenimas buvo kupinas nuostabių įvykių. Jis gimė iš moters, kuri buvo nekalta. Augdamas jis darė vieną stebuklą po kito: gydė aklus, luošus, kurčius, paralyžiuotus,

išvarė demonus ir prikėlė mirusiuosius. Ir gyvenimo pabaigoje jis padarė didžiausią savo stebuklą: prisikėlė iš numirusių ir įgijo nemirtingumą.

Nors stebuklai yra svarbūs Evangelijos tradicijoje, nemanau, kad istorikai gali įrodyti, kad kuris nors iš šių stebuklų, įskaitant prisikėlimą, iš tikrųjų įvyko. Ir tai nėra išankstinis nusistatymas prieš antgamtiškumą. Nenoriu sakyti, kad stebuklai negali įvykti pagal apibrėžimą. Daugelis žmonių laikosi tokios nuomonės, bet dabar apie tai nekalbu. Diskusijos tikslais esu pasirengęs sutikti: tai, ką vadiname stebuklais, iš tiesų vyksta.

Nenoriu pasakyti, kad negalime patvirtinti stebuklų galimybės vien dėl to, kad mūsų informacijos šaltiniai nėra tokie patikimi. Žinoma, tai taip pat tiesa. Ankstyviausi Jėzaus stebuklų įrašai buvo parašyti praėjus 35–65 metams po pačių įvykių, žmonių, kurie nebuvo jų liudininkai, ir rėmėsi tik žodinėmis tradicijomis, kurias per dešimtmečius perdavė žmonės, bandę įtikinti kitus tikėti Jėzumi. Šie įrašai yra kupini neatitikimų, ypač patys prisikėlimo pasakojimai. Nė vienas pasakojimas apie Jėzaus stebuklus neatitinka neatitikimo kriterijaus.

Tačiau mokslininkai negali įrodyti, kad stebuklai, įskaitant prisikėlimą, iš tikrųjų neįvyko dėl šios priežasties. Tikroji priežastis slypi istorinių žinių ribotume. Stebuklas negali turėti istorinių įrodymų.

Šio reiškinio priežastis galime suprasti atsigręžę į istorikų darbo metodus. Jie skiriasi nuo gamtos mokslininkų metodų, kurie pakartoja eksperimentą, kad parodytų, kaip vyksta tam tikras reiškinys, ir keičia po vieną kintamąjį. Jei tas pats eksperimentas vėl ir vėl duoda tuos pačius rezultatus, juos galima numatyti su tam tikra tikimybe: tas pats rezultatas bus stebimas ir kitame eksperimente. Jei man reikia mokslinių įrodymų, kad muilo juosta plūduriuoja šiltame vandenyje, o geležies juosta kriauklės, pakanka atlikti eksperimentą su šimtu baseinų, užpildytų šiltu vandeniu, ir šimtu muilo ir geležies juostų. Kai pradėsiu mesti strypus į baseinus, muilas visada plūduriuos, o lygintuvas visada nuskęs. Taigi su pagrįsta tikimybe galima teigti, kad šimtą ir pirmą kartą pasieksiu lygiai tą patį rezultatą.

Istorikai elgiasi skirtingai. Jie neįrodo, kas vyksta ar įvyks, bet išsiaiškina, kas *jau* įvyko. Istorijoje patirties kartojimas yra neįmanomas. Tai, kas kadaise įvyko, jau prasidėjo ir baigėsi.

Istorikai dirba su įvairiais įrodymais, kad nustatytų, kas greičiausiai įvyko praeityje. Neįmanoma tiksliai žinoti, nors kai kuriais atvejais įrodymai yra tokie įtikinami, kad nekyla abejonių. Asmeniškai, aš neabejoju, kad krepšinio komanda aš remiu, Carolina Tarhills, pralaimėjo finalo ketverto Kanzaso Jayhawks praėjusį mėnesį. Man labai nepatogu tai pripažinti, norėčiau klysti, tačiau įrodymai (vaizdo įrašai, laikraščių pranešimai, liudininkų pasakojimai) yra nenuginčijami. Kanzase kai kas rungtynių rezultatus gali laikyti stebuklu, o Karolinoje – priešiškų kosminių jėgų įsikišimą, tačiau rezultatų esmė nesikeičia.

O jei rungtynės vyko prieš šimtmetį? Galbūt yra pakankamai įrodymų apie jį, bet jie nėra tokie įtikinami, kaip faktai, kurie kalba apie Tarhillų netektį. O kas, jei "rungtynės" vyko Romos imperijos laikais, prieš du tūkstančius metų? Daug sunkiau nustatyti, kokiu balu jis baigėsi. Beveik nėra jokių įrodymų.

Dėl pačių istorinių įvykių pobūdžio kai kurie įrodymai juos patvirtina geriau nei kiti, o istorikams tereikia nustatyti tikimybės laipsnį. Kai kurie įvykiai gali būti pripažinti neginčijamais (pavyzdžiui, Tarhills praradimas finalo ketverte). Kiti atrodo tokie pat neginčijami daugumai žmonių, pavyzdžiui, Holokaustas. Kodėl kai kurie žmonės teigia, kad Holokaustas neįvyko? Jie mano, kad visi jo liudijimai yra netikri. Sutinku, tai visiška nesąmonė. Bet kadangi yra šiaip protingų ir sveiko proto žmonių, kurie teigia tokius dalykus ir netgi sugeba įtikinti kitus, galime tik daryti išvadą, kad tai įmanoma.

Daugelis kitų istorinių įvykių toli gražu nėra neginčijami. Ar Linkolnas tikrai parašė Getisburgo adresą ant voko? Ar Jeffersonas tikrai palaikė ilgalaikius santykius su vienu iš savo vergų? Ar Aleksandras Didysis tikrai prisigėrė ir mirė, sukrėstas mylimosios mirties? Ar Jėzus iš tikrųjų gimė, kai Kvirinijus buvo Sirijos valdovas? Galima užduoti milijardus tokių klausimų – jei norite, tęskite sąrašą patys.

Nė viename iš šių įvykių nėra nieko iš esmės neįtikėtino ar neįtikėtino: vienintelis klausimas, ar jie įvyko, ar ne. Kai kurie yra labiau tikėtini nei kiti. Istorikai sugeba klasifikuoti praeities įvykius pagal jų lyginamąją tikimybę. Viskas, ką istorikai gali padaryti, tai išsiaiškinti, kas *tikriausiai* įvyko praeityje.

Ta pati problema siejama su stebuklais. Pagal apibrėžimą stebuklai yra įvykiai, kurie neįmanomi praktiniu požiūriu. Kai kurie žmonės mano, kad stebuklai tiesiogine prasme yra neįmanomi, nes jie pažeidžia gamtos dėsnius: žmogus negali vaikščioti vandeniu taip, kaip gali plaukti geležies strypas. Kiti siekia tikslumo ir teigia, kad gamtoje iš tikrųjų nėra įstatymų, kurie nebūtų pažeidžiami, tačiau pačiai gamtai būdingas didelis nuspėjamumas. Štai kodėl mokslas yra įmanomas. Stebuklu vadiname įvykį, kuris sutrikdo nekintančią arba beveik nekintančią gamtos reiškinių eigą, dėl kurios įvykis yra praktiškai arba tiesiogine prasme neįmanomas. Tikimybė, kad įvyks stebuklas, yra begalinė. Priešingu atveju tai būtų ne stebuklas, o tik keistenybė. Ir keisti ir neįprasti įvykiai vyksta visą laiką.

Tikiuosi, kad dabar suprantate, kokia neišvengiama problema, su kuria susiduria istorikai, susidūrę su stebuklais. Istorikai gali tik nustatyti, kas tikriausiai įvyko praeityje, o stebuklai pagal savo prigimtį yra mažiausiai tikėtini paaiškinimai to, kas įvyko. Ši tiesa yra nekintama, nesvarbu, ar tikite, ar ne. Iš šešių milijardų planetoje gyvenančių žmonių nėra nė vieno, kuris galėtų vaikščioti šiltu vandeniu, kuris užpildo baseiną. Kokia tikimybė, kad bus bent *vienas* žmogus, galintis tai padaryti? Mažiau nei vienas šeši milijardai. Daug mažiau.

Jei istorikai gali tik nustatyti, kas greičiausiai įvyko, o stebuklai pagal savo apibrėžimą yra mažiausiai tikėtini įvykiai, tai vėlgi pagal apibrėžimą istorikai negali nustatyti, ar stebuklai galėjo būti tikėtini įvykiai.

Tai pasakytina apie Mahometo, Hanino ben Doso, Apolonijaus iš Tjanos ir Jėzaus stebuklus.

O kaip dėl prisikėlimo? Nesakau, kad jos nebuvo. Kai kurie žmonės mano, kad tai įvyko, kiti mano, kad ne. Bet jei tikite prisikėlimu, tai ne istoriniu požiūriu, net jei esate istorikas, bet kaip tikintis.

Negali būti jokių istorinių prisikėlimo įrodymų dėl istorinių įrodymų pobūdžio.

Kai kurie evangelikų krikščionių mokslininkai teigia priešingai: tuščias kapas ir liudininkų pasakojimai, kurie teigia matę Jėzų gyvą po mirties, tvirtai rodo, kad jis iš tiesų buvo prisikėlęs. Tačiau tai teigti reiškia iš esmės klaidingai suprasti, ką istorikai gali ir ko negali padaryti. Istorikai gali nustatyti tik tikėtinus praeities įvykius. Jie negali įrodyti, kad stebuklas, mažiausiai tikėtinas įvykis, įvyko su didžiausia tikimybe. Prisikėlimas yra mažiausiai tikėtinas, ir antikrikščioniškas išankstinis nusistatymas neturi nieko bendra su juo. Tai mažiausiai tikėtina, nes žmonės negrįžta į gyvenimą ir netampa nemirtingi po to, kai iš tikrųjų miršta. O jei taip buvo su Jėzumi? Tai reiškia, kad tai yra stebuklas, kurio istorinis patvirtinimas neįmanomas.

Daugelis krikščionių net nenori apie tai girdėti, tačiau iš tikrųjų yra daug kitų paaiškinimų, kas nutiko Jėzui, kurie yra labiau tikėtini nei mirusiųjų prisikėlimas. Nė vienas iš šių paaiškinimų nėra ypač tikėtinas, tačiau istoriniu požiūriu jis yra *labiau* tikėtinas nei prisikėlimo paaiškinimas.

Tikriausiai patys galite sugalvoti dešimtis neįtikėtinų (bet ne neįmanomų) paaiškinimų. Pateiksiu tik du pavyzdžius.

Kodėl kapas ("karstas") tariamai buvo tuščias? Sakau "tariamai", nes, atvirai kalbant, neįsivaizduoju, ar jis iš tikrųjų buvo tuščias. Pirmą kartą tuščias Jėzaus kapas paminėtas Morkaus evangelijoje, kurią po 40 metų parašė kitoje šalyje gyvenantis vyras, iš kurio nors išgirdęs, kad kapas tuščias. Kaip jis galėjo žinoti tikrai? Bet kokiu atveju, tarkime, kad jis buvo tikrai tuščias. Kaip tai atsitiko? Tarkime, kad Jėzų palaidojo Juozapas iš Arimatėjos Juozapo šeimos kape, o tada du Jėzaus pasekėjai, kurie nebuvo tarp dvylikos, nusprendė tą naktį perkelti kūną į kitą vietą, kuri jiems atrodė tinkamesnė. Tik Matas sako, kad prie kapo buvo sargybinis; O jei jo nebūtų? Taip pat tarkime, kad du pro šalį einantys romėnų legionieriai pastebėjo, kad šie du pasekėjai kažkur neša

lavoną, suvyniotą į drobulę. Įtardami, kad kažkas negerai, legionieriai sustabdė pasekėjus, kurie paėmė ginklus kaip mokiniai Getsemanėje. Mūšio užgrūdinti legionieriai juos užbaigė vietoje. Dabar priešais juos yra trys lavonai, ir jie neįsivaizduoja, iš kur atsirado pirmasis. Nežinodami, ką dar su jais daryti, legionieriai išveža kažkieno vežimą, išveža lavonus iš miesto, į Hinnomo (Gehenos) slėnį ir palieka ten. Per tris ar keturias dienas lavonai suyra tiek, kad tampa neatpažįstami. Jėzaus kapas tuščias, ir niekas nežino kodėl.

Ar šis scenarijus yra tikėtinas? Visiškai ne. Bet ar aš jus užtikrinu, kad būtent taip ir atsitiko? Jokiu būdu. Ar šis įvykių posūkis yra labiau tikėtinas nei Jėzaus stebuklas ir pakilimas iš kapo į dangų? Absoliučiai! Griežtai istoriniu požiūriu, labai neįtikėtinas įvykis vis dar yra daug labiau tikėtinas nei tiesiogine prasme neįmanomas.

Kodėl kai kurie mokiniai teigė matę Jėzų gyvą po nukryžiavimo? Neabejoju, kad buvo mokinių, kurie tai tvirtino. Mes neturime rašytinių pasakojimų apie juos, bet Paulius, kuris rašė apie šiuos įvykius po 25 metų, nurodo, kad tai yra tai, ką jie teigė, ir, mano nuomone, mažai tikėtina, kad jis tai sugalvojo. Be to, Paulius pažinojo mažiausiai du mokinius, kuriuos sutiko praėjus vos trejiems metams po Jėzaus mirties (Galatams 1:18-19). Bet ar tai, kad kai kurie žmonės teigė matę Jėzų gyvą, reiškia, kad jis iš tikrųjų prisikėlė iš numirusių? Ar tokia pasekmė yra labiausiai tikėtina? Taip negali būti: pagal apibrėžimą tai mažiausiai tikėtina. Ir kas bus labiau tikėtina? Beveik bet koks paaiškinimas, kurį galite sugalvoti.

Pateiksiu dar vieną pavyzdį. Po artimųjų mirties žmonės kartais juos mato - šis reiškinys yra plačiai žinomas ir labai gerai dokumentuotas. Vyras mato savo žmoną miegamajame praėjus mėnesiui po jos laidotuvių; moteris mato savo mirusią dukrą; Mergaitė mato savo mirusią močiutę. Tai vyksta visą laiką. Tai patvirtina daugybė dokumentinių įrodymų[63]. Daugeliu atvejų žmogus, pamatęs mirusį giminaitį, gali su juo pasikalbėti, apkabinti, pajusti prisilietimą. Yra dokumentinių įrodymų, kad tokios vizijos įvyksta daugeliui žmonių vienu metu, ir jie gali pamatyti ne tik artimuosius. Švenčiausioji Mergelė Marija nuolat pasirodo žmonių grupėms, tai patvirtina tūkstančiai liudininkų. Ar manau, kad ji tikrai buvo? Ne. Arba kad

močiutė iš tikrųjų išėjo iš kapo aplankyti anūkės miegamojo? Ne. Galbūt taip tikrai atsitinka. Bet tai mažai tikėtina. Tiesą sakant, istoriko požiūriu, tai tiesiogine prasme neįmanoma. Tačiau, pasak žmonių, tai vyksta visą laiką.

Artimiausi Jėzaus pasekėjai, o vėliau ir Paulius, tvirtino matę jį gyvą po egzekucijos. Ar tai reiškia, kad jis iš tikrųjų prisikėlė iš numirusių? Ne, tai reiškia, kad jie, kaip ir tūkstančiai kitų žmonių, turėjo tikėtiną lytėjimo patirtį sutikdami mirusį žmogų. Mokiniai neatliko jokių tyrimų apie pomirtinių regėjimų patirtį. Jie išgyveno tai, ką patyrė, ir interpretavo įvykį kaip galėjo: Jėzus gyvas. Jis turėjo prisikelti iš numirusių. Kur jis dabar? Jo čia nėra, o tai reiškia, kad jis turėjo pakilti į dangų.

Ar mano paaiškinimas šiems teiginiams atrodo labai įtikinamas? Ne. Bet tai visiškai įmanoma. Griežtai istoriniu požiūriu jis yra labiau tikėtinas nei prisikėlimas.

Jokiu būdu *nenoriu* sakyti, kad Jėzus neprisikėlė iš numirusių. Nesakau, kad kapas nebuvo tuščias. Nesakau, kad Jėzus nepasirodė savo mokiniams ir nepakilo į dangų. Tikintieji įsitikinę, kad visa tai tiesa. Tačiau jie netiki šiais įvykiais, nes juos patvirtina istoriniai įrodymai. Tikintieji juos priima tikėjimu, o ne įrodymais. Tokių įrodymų nėra ir negali būti. Istorikai gali tik nustatyti, kas galėjo įvykti praeityje, o stebuklai pagal apibrėžimą yra mažiausiai tikėtini iš visų įmanomų įvykių.

6. KAIP GAVOME BIBLIJĄ

Aštuntojo dešimtmečio pabaigoje, kai atvykau į Prinstono teologijos seminariją kaip konservatyvus evangelikų krikščionis, nebuvau neišmanėlis fundamentalistas, bandantis ignoruoti tai, kas akivaizdu. Įgijau gerą bendrąjį išsilavinimą, turėjau anglų literatūros bakalauro laipsnį, studijavau istoriją, senovės literatūrą, kalbas ir filosofiją. Be to, aš turėjau supratimą apie pasaulį apskritai ir netikėjau, kad visi, kurie su manimi nesutaria kokiu nors teologiniu klausimu, yra pasmerkti degti pragare. Aš pažįstu konservatyvesnių krikščionių. Nepaisant to, jis pats buvo labai konservatyvus.

Be kita ko, aš ir toliau tikėjau, kad Biblija nėra tik autoritetingų knygų rinkinys, kuris padėtų krikščioniui tikėti ir kaip elgtis. Buvau įsitikinęs, kad Biblija yra ne kas kita, kaip Dievo Žodis, klaidingas visame kame, ko ji moko. Šios pažiūros man buvo įskiepytos Moody Biblijos institute, kur įgijau "Biblijos teologijos" specialybę, ir nepaisant aukštesnio išsilavinimo ir bendrojo išsilavinimo, kurį gavau Wheaton, aš ir toliau laikiausi tų pačių pažiūrų. Bent jau kuriam laikui.

Įvairūs Naujojo Testamento studijų aspektai pamažu pradėjo griauti šias idėjas. Be kita ko, man teko susidurti su esminiu klausimu, kuris yra mirtinas savo paprastumu – klausimas, su kuriuo anksčiau ar vėliau susiduria kiekvienas, kuris tiki, kad Biblija yra "žodinis, įkvėptas" Dievo Žodis. Apie kurią Bibliją mes kalbame?

Ar Biblija, kurią naudojame, yra įkvėpta? Karaliaus Jokūbo Biblija? Kai kurie vis dar tvirtina, kad nepaisant akivaizdaus tokių teiginių absurdiškumo: ar tai reiškia, kad per amžius, kai karaliaus Jokūbo vertėjai tęsė savo darbą, krikščionys neturėjo prieigos prie įkvėpto Dievo žodžio? Ką Dievas galvojo? O kaip su kitais šiuolaikiniais vertimais? O su hebrajų ir graikų tekstais, iš kurių buvo išversti šie vertimai į anglų kalbą? O jei renkamės hebrajų ir graikų kalbas, ką daryti su tuo, kad neturime nė vienos Biblijos knygos originalo šiomis kalbomis, tik vėlesnius egzempliorius, kurių kiekvienas yra pilnas klaidų?

Moody institute mane mokė, kad įkvėpti žodžiai yra originalų žodžiai, vadinamieji autografai. Taip, bėgant metams Rašto aiškintojai pakeitė šiuos žodžius, tačiau iš pradžių jie buvo visiškai įkvėptas Dievo Žodis. Kaip paaiškinau knygoje "Sugadinti Jėzaus žodžiai", galiausiai supratau, kad tokie požiūriai sukėlė per daug problemų. Kodėl Dievas atsiuntė Biblijos žodžius, jei nenorėjo, kad jie liktų nepaliesti ateities kartoms? Arba, kitaip tariant, kodėl turėčiau manyti, kad šie žodžiai buvo įkvėpti nuo pat pradžių, kai tikrai žinau (ir žinojau), kad Dievas jų neišsaugojo? Visa tai kėlė rimtų problemų bandant išsiaiškinti, kurią Bibliją laikiau įkvėpta.

Kitas sunkumas, kurio nesvarsčiau knygoje "Sugadinti Jėzaus žodžiai". Jei Dievas atsiuntė keletą knygų praėjus dešimtmečiams po Jėzaus

mirties, iš kur mes žinome, kad vėlesni bažnyčios tėvai pasirinko tinkamas knygas įtraukti į Bibliją? Galėčiau tai priimti tikėjimu – Dievas tikrai neleistų neįkvėptoms knygoms patekti į kanoninius Raštus. Bet kai pradėjau studijuoti ankstyvosios krikščionybės istoriją, supratau, kad visame pasaulyje yra daug krikščionių, kurie buvo įsitikinę, kad į Šventąjį Raštą reikia įtraukti ir kitas knygas; Ir atvirkščiai, kai kurias knygas, kurios galiausiai pateko į kanoną, šimtmečius atmetė atskirų bažnyčių vadovai.

Kai kurios bažnyčios kategoriškai atmetė Jono Apokalipsę (Apreiškimo knygą) kaip klaidingą mokymą, tačiau priėmė Petro Apokalipsę, kuri galiausiai nepateko į Naująjį Testamentą. Buvo krikščionių, kurie priėmė Petro Evangeliją, taip pat kitų, kurie atmetė Jono Evangeliją. Kai kurie krikščionys laikė sutrumpintą Luko evangelijos versiją (be pirmųjų dviejų skyrių) teisinga, o kiti teigė, kad į kanoną turėtų būti įtraukta dabar nekanoninė Tomo evangelija. Vieni atmetė tris ganytojiškus laiškus (1 ir 2 Timotiejui ir Titui), kurie pateko į Naująjį Testamentą, o kiti buvo įsitikinę, kad Barnabo laiškas vertas tapti kanoniniu.

Jei Dievui rūpėjo, kad Jo bažnyčia įkvėpė knygas, tik jas ir ne kitas, kodėl daugiau nei tris šimtmečius vyko tiek daug aršių ginčų ir konfliktų? Kodėl Dievas nepasirūpino, kad šie ginčai truktų tik kelias savaites, o ne šimtmečius ir baigtųsi vienareikšmiškai? [64]

Šiame skyriuje noriu pakalbėti apie sunkumus, su kuriais susidūriau dėl Biblijos kaip įkvėpto Dievo Žodžio. Pirmasis yra tas, kad mes neturime nė vieno Naujojo Testamento tekstų originalo (kadangi šiai temai jau skyriau visą knygą, čia nesigilinsiu). Antrasis sunkumas yra susijęs su galutiniu 27 knygų kanono formavimu.

"Originalus" Naujojo Testamento tekstas

Nors "Korumpuoti Jėzaus žodžiai" sukėlė širšių lizdą ar bent jau išjudino konservatyvius evangelikus krikščionis, beveik visi jo bendrieji punktai nebuvo prieštaringi. Apibendrinant galima pasakyti, kad jie gali būti pateikti taip.

• Mes neturime nė vienos Naujojo Testamento knygos originalo.

• Kopijos, kurias turime, buvo padarytos daug vėliau, daugeliu atvejų po daugelio šimtmečių.

• Turime tūkstančius tokių egzempliorių graikų kalba, kuria iš pradžių buvo parašytos visos Naujojo Testamento knygos.

• Visose šiose kopijose yra klaidų – atsitiktinių trūkumų ar tyčinių pakeitimų, kuriuos padarė kopijuotojai, norėję suteikti tekstui tam tikrą prasmę (arba, jų nuomone, pabrėžti tekstui būdingą prasmę).

• Nežinome, kiek klaidų yra išlikusiose kopijose, tačiau akivaizdu, kad jų yra šimtai tūkstančių. Lengviausias būdas išreikšti yra ne absoliutus, o santykinis skaičius: mūsų rankraščiuose yra daugiau neatitikimų nei žodžių Naujajame Testamente.

• Didžioji dauguma šių klaidų yra visiškai nereikšmingos ir liudija tik tai, kad senovės kopijuotojai rašė ne geriau nei daugelis mūsų amžininkų.

• Tačiau kai kurios klaidos yra svarbios, ir didžiulės. Kai kurie daro įtaką eilutės, skyriaus ir net visos knygos aiškinimui. Kiti nurodo priežastis, dėl kurių kopijuotojai kartais keisdavo tekstą, atsižvelgdami į jų aplinkoje kilusius ginčus ir prieštaravimus.

• Teksto kritiko užduotis yra išsiaiškinti, ką iš pradžių parašė teksto autorius, ir suprasti, kodėl kopijuotojai pakeitė jo žodžius (kad suprastų sąlygas, kuriomis jie dirbo).

Nepaisant trijų šimtmečių sunkaus darbo šia kryptimi, mokslininkai vis dar nesutaria ir įsitraukia į karštas diskusijas. Tarp žymių mokslininkų yra tokių, kurie neigia kai kurių ištraukų autentiškumą ir teigia, kad jų nebuvo originaliame tekste. Kai kuriais atvejais neįmanoma atspėti, apie ką buvo originalus tekstas.

Konservatyvios evangelikų bendruomenės reakcija į mano knygą mane šiek tiek nustebino. Knyga "Sugadinti Jėzaus žodžiai" buvo kritikuojama dėl "žmonių klaidinimo", tarsi mano pateikti faktai galėtų nuvesti bet ką į pražūtį. Kai kurie kritikai neįvertino mano tono. Ir

daugelis teigė, kad mano išvardinti faktai nereiškia, kad Biblija neturėtų būti tikėjama įkvėptu Dievo žodžiu.

Nuo paskutinio punkto pradėsiu diskusiją: yra skirtingų požiūrių į Šventojo Rašto įkvėpimą, o tas, kuris man buvo įkaltas iki dvidešimties metų, nesutampa su tekstiniais faktais. Daugumai krikščionių, kurie neturi konservatyvių evangelinių pažiūrų, kaip aš, faktai, susiję su tekstu, atrodys įdomūs, tačiau jie nekelia grėsmės tikėjimui, kuris remiasi ne tik žodžiais apie Biblijos įkvėpimą. Niekada neketinau raginti ko nors atsisakyti krikščioniško tikėjimo; Kritikai, manantys, kad nustojau būti krikščionis, kai tik supratau, kad Biblijos knygų rankraščiuose yra neatitikimų, tiesiog klysta ir atrodo juokingai.

Bet kokiu atveju, kaip jau minėjau, šiose tezėse beveik nėra nieko prieštaringo. Kas sugalvotų paneigti, kad turime tūkstančius rankraščių?

Arba šimtai tūkstančių variantų rodmenų? Arba kad daugelis šių neatitikimų atspindi rašybos skirtumus? Arba kad mokslininkai ir toliau ginčijasi, kuris tekstas buvo originalus konkrečioje ištraukoje? Visi šie teiginiai yra faktiškai teisingi.

Vienas iš jų sukėlė ginčų - mano teiginys, kad tarp šių neatitikimų yra labai reikšmingų. Tam prieštaravo kai kurie konservatyvūs evangelikai, bet, kiek žinau, ne daugiau. Tai privertė mane susimąstyti: kodėl kritika ateina iš žmonių, turinčių tam tikrų teologinių pažiūrų? Tipiška reakcija buvo dvejopa: kritikai tvirtino, kad (1) didžioji dauguma teksto pakeitimų visai neturėjo reikšmės, o aš sąmoningai klaidinau žmones sakydamas kitaip; ir (2) tarp variantų skaitinių nėra *nė vieno* svarbaus, kurie visi buvo žinomi jau seniai, ir nė vienas iš jų nesulaukė jokio pastebimo dėmesio.

Nesu visiškai tikras, kaip atsakyti į pirmąjį teiginį, nes visada sakiau, kad dauguma neatitikimų tekste yra nereikšmingi (pvz., "The Corrupted Words of Jesus" 26 puslapyje). Galbūt visa esmė ta, kad aš to nepakankamai įtikinamai pakartojau ir, aptardamas reikšmingus neatitikimus, vien dėl to suklaidinau skaitytojus, priverčiau juos manyti, kad situacija yra daug rimtesnė, nei buvo iš tikrųjų. Man susidaro įspūdis, kad kritikai norėtų, kad aš rašyčiau daugiausia apie nedidelius

teksto pakeitimus, kurie neturi daug prasmės. Bet ar tokia *knyga būtų* įdomi?

Norėčiau išsamiau atsakyti į antrąjį prieštaravimą. Mano nuomone, teiginys, kad nė vienas iš teksto neatitikimų iš tikrųjų nėra svarbus, yra tiesiog klaidingas. Kai kurie bibliniai neatitikimai reiškia daug.

Atsakydamas į konservatyvių evangelikų argumentą, kad teksto neatitikimai neturi įtakos jokiai svarbiai krikščioniškajai doktrinai, atkreipiu dėmesį:

a. Kalbėti apie įtakos svarbiems mokymams stoką yra tiesiog neteisinga. Pavyzdžiui, vienintelė vieta visame Naujajame Testamente, kur aiškiai išdėstyta Trejybės doktrina, yra ištrauka, kuri yra įtraukta į šiuolaikinius vertimus (1 Jono 5:7-8), bet jos nėra daugumoje graikiškų Naujojo Testamento rankraščių. Manau, kad krikščioniškoji doktrina apie Trejybę yra labai svarbi. Paprastai prieštaraujama, kad Trejybės doktrina yra Biblijoje be nuorodos į 1 Jono 5:7-8. Ir atsakau, kad tas pats galioja kiekvienai krikščioniškajai dogmai. Kiek žinau, teologai nevadina mokymu to, kas vyksta tik vienoje eilutėje; galima pašalinti beveik bet kurią eilutę iš Šventojo Rašto ir vis tiek rasti joje esantį krikščioniškąjį mokymą kitoje ištraukoje – žinoma, jei atidžiai pažvelgsite [68].

Mano nuomone, manyti, kad teksto neatitikimai galiausiai yra nesvarbūs, nes jie neturi įtakos pagrindinėms krikščioniškoms idėjoms, reiškia naudoti keistą reikšmingumo kriterijų. Kodėl šis kriterijus yra krikščioniškas mokymas? Tarkime, kad randame Mato evangelijos rankraštį, kuriame dėl kokių nors priežasčių trūksta 4-13 skyrių. Ar tai svarbu? Mano nuomone, taip. Bet ar tai paveiks kokį nors mokymą? Visiškai ne. Arba paimkite pavyzdžius į kraštutinumą, tarkime, rytoj ryte pabudę pamatysime, kad iš visų planetos Naujojo Testamento Morkaus evangelija, laiškas filipiečiams, Jokūbo laiškas ir 1 Petro laiškas dingo be pėdsakų. Ar šis atvejis svarbus? Taip, ir didžiulis! Ar tai paveiks kokias nors krikščioniškas idėjas? Nė menkiausio.

c. Ir svarbiausia, kad tam tikri teksto neatitikimai daug reiškia ne tik "pagrindinėms krikščioniškoms idėjoms".

1. Kai kurie skaitiniai variantai yra svarbūs aiškinant ištisas Naujojo Testamento knygas. Panagrinėkime keletą variantų Evangelijos pagal Luką skaitinių. Pirma, ar Lukas tikėjo, kad Jėzus sutiko mirtį agonijoje, ar kad jis buvo ramus ir kontroliuojamas, priklauso nuo to, kaip interpretuojamas Luko 22:43–44 teksto neatitikimas, kur Jėzus prieš suimdamas numeta kraują primenančius prakaito karoliukus. Palikime šias eilutes ten, kur jos yra, kaip kai kuriuose rankraščiuose, ir pažiūrėkime, kad Jėzaus kančia yra tikra. Išbraukus šias eilutes, sielvartas išnyks ne tik šioje ištraukoje, bet ir visame Luko pasakojime apie Viešpaties kančią, kaip matėme anksčiau, pažymėdamas, kad Lukas pašalino visas nuorodas į Morkaus skausmą ir netikrumą iki jo mirties. Antra, ar Lukas laikė Jėzaus mirtį nuodėmių apmokėjimu? Tai priklauso nuo to, kaip elgsitės su Luko 22:19-20. Visame tekste, kaip ir 3 skyriuje, Lukas atsikratė Morkaus nuorodos į Jėzaus mirtį kaip apie apmokėjimą. Vienintelis šio mokymo aidas yra kai kuriuose rankraščiuose, epizode su Paskutine vakariene, kur Jėzus sako, kad duona yra jo kūnas, kuris duodamas "už jus", o taurė yra jo kraujas, kuris pralietas "už jus". Tačiau mūsų ankstyviausiuose ir geriausiai išsilaikiusiuose rankraščiuose šių žodžių trūksta (dauguma 19 eilutės ir visos 20 eilutės). Matyt, Rašto aiškintojai juos pridėjo, kad Luko pasakojimas apie Jėzaus mirtį sutaptų su Morkaus ir Mato pasakojimais. Mano nuomone, tai, žinoma, labai svarbu, išskyrus tai, kad Luko požiūris šiuo klausimu neturi jokios reikšmės.

2. Kai kurie skaitiniai, įskaitant ką tik paminėtus, yra labai svarbūs norint suprasti ankstyvųjų krikščionių tradicijas apie Jėzų. Argi Jėzus iš tiesų susitiko su svetimaujančia moterimi ir jos kaltintojais, sakydamas: "Kas tarp jūsų yra be nuodėmės, tebūna pirmasis, kuris meta į ją akmenį," ir po to, kai kaltintojai išėjo, jis tarė moteriai: "Aš tavęs nesmerkiu; eik ir daugiau nebenusidėk"? Tai priklauso nuo to, kokį Evangelijos pagal Joną rankraštį skaitote. Ar Jėzus iš tiesų po prisikėlimo sakė savo mokiniams, kad tie, kurie jį tiki, galės imti gyvates ir gerti nuodus, kurie jiems nepakenks? Tai priklauso nuo to, į kurį Morkaus Evangelijos rankraštį atsiverčiame.

3. Kai kurie neatitikimai vaidina lemiamą vaidmenį suprantant įvykius, vykusius bendruomenėse, kuriose gyveno šiuos tekstus kopijavę

kopijuotojai. Pavyzdžiui, kai kurie iš jų praleido Jėzaus maldą egzekucijos metu: "Tėve, atleisk jiems! atleisk jiems, nes jie nežino, ką daro" (Luko 23:34). Ankstyvieji krikščionys tai laikė malda atleisti žydams, kurie nesuprato, ką daro. Nenuostabu, kad kai kurie raštininkai antrojo ir trečiojo amžiaus krikščioniškojo antijudaizmo kontekste, kai daugelis krikščionių tikėjo, kad žydai žino, ką daro, ir kad Dievas jiems neatleido, praleido šias eilutes. Arba paimkime pavyzdį iš Pauliaus, atrodo, kad apaštalo įsakymas moterims tylėti bažnyčiose ir paklusti savo vyrams iš pradžių nebuvo įtrauktas į 1 Korintiečiams 14 (34-35 eilutės), bet vėliau buvo pridėtas Rašto aiškintojų, kad parodytų moterims savo vietą. Ar tai svarbu, ar ne?

Galiausiai, turiu prisipažinti, kad netikiu konservatyviais evangelikais, kai jie sako, kad Naujojo Testamento teksto neatitikimai yra mažai svarbūs. Jei jie iš tiesų nereikšmingi, kodėl konservatyvios evangelikų seminarijos – pavyzdžiui, Dalaso teologijos seminarija, kuriai vadovauja vienas uoliausių mano kritikų šia tema, arba Naujojo Orleano baptistų teologijos seminarija – išleidžia milijonus dolerių studijuodamos graikiškus Naujojo Testamento rankraščius? Jei rankraščių skirtumai nėra svarbūs, kam vargti juos studijuoti? Jei jie visai nesvarbūs, kam skirti karjerą jų tyrimams? Jei jie yra nereikšmingi, kodėl jie turėtų išleisti milijonus dolerių? Įdomu, kodėl šie žmonės renka lėšas savo projektams: "Mes siūlome investuoti penkis šimtus tūkstančių dolerių, kad galėtume studijuoti Naujojo Testamento rankraščius, nes manome, kad jie neturi jokios reikšmės"?

Manau, kad šių rankraščių reikšmė yra akivaizdi. Jie svarbūs aiškinant Naująjį Testamentą, renkant informaciją apie istorinį Jėzų, suprantant krikščionių bažnyčios istoriją po jo mirties. Tie, kurie kalba apie nereikšmingumą, arba bando nuraminti visus tuos, kurie sunerimę dėl istorinių faktų viešinimo, arba apgaudinėja save.

ŠVENTOJO RAŠTO KANONO FORMAVIMAS

Tačiau idėjų apie paties Dievo Biblijoje siunčiamų žodžių turinį problema yra daug platesnė, ji neapsiriboja tuo, kad šie žodžiai mums ne visada žinomi. Be to, neaišku, ar knygos, kurias Dievas nuo pat pradžių numatė Biblijai, atsidūrė Biblijoje. Iš kur žinome, kad Biblijoje

yra tik tos knygos, kurios turėjo būti įtrauktos? Kaip galime būti tikri, kad Biblijoje yra visos įkvėptos knygos? [69]

Kai kurie mano mokiniai linkę manyti, kad Biblija tiesiog nužengė iš dangaus vieną liepos dieną, netrukus po Jėzaus mirties. Naujasis Testamentas yra Naujasis Testamentas. Taip visada buvo ir bus. Galite nueiti į bet kurią parduotuvę bet kurioje mūsų šalies dalyje ar bet kurioje kitoje Vakarų šalyje, nusipirkti Naująjį Testamentą ir pamatyti jame tą pačią 27 knygų kolekciją: keturias Evangelijas, tada Apaštalų darbus, tada Laiškus ir galiausiai Apokalipsę. Taip buvo visada, dėl to nėra jokių abejonių.

Bet iš tikrųjų taip buvo ne visada. Priešingai, vyko ilgos ir aršios diskusijos dėl to, kurias knygas reikėtų įtraukti į Bibliją. Kad ir kaip sunku buvo patikėti, galutinis sprendimas, dėl kurio visos pasaulio bažnyčios susitartų, niekada nebuvo priimtas; istorijoje įvairiose šalyse (Sirijoje, Armėnijoje, Etiopijoje) visada buvo bažnyčių, kuriose kanoniniai Raštai šiek tiek skyrėsi nuo mūsų. Net 27 knygų kanonas, su kuriuo visi esame susipažinę, nebuvo priimtas jokiame bažnytiniame susirinkime ar susirinkime iki XVI amžiaus, iki Tridento kontrreformacijos katalikų susirinkimo, kuris taip pat nustatė Senojo Testamento kanoną, reaguodamas į plačiai paplitusį šių knygų atmetimą kaip nekanonines protestantų sluoksniuose. Kad ir kaip keistai tai atrodytų, kanonas, kuris buvo suformuotas be didelio tikrumo ir toli gražu ne per naktį, atsirado be jokio balsavimo.

Bet tai nereiškia, kad jis atsirado atsitiktinai. Kanonas buvo suformuotas vykstant ilgiems ginčams ir konfliktams dėl knygų, kurios turėtų būti įtrauktos į jį. Šie ginčai pakurstė ne tik bendrus svarstymus ir norą sužinoti, kurios knygos laikomos autoritetingomis, bet ir realią grėsmę, su kuria susidūrė pirmieji krikščionys. Pirmaisiais bažnyčios šimtmečiais daugybė skirtingų krikščionių grupių laikėsi įvairių teologinių ir dvasinių pažiūrų. Jų nuomonės labai skyrėsi pagrindiniais klausimais: kiek iš viso yra dievų? Ar Jėzus buvo žmogus? Ar jis turėjo dievišką prigimtį? Ar materialus pasaulis iš prigimties yra geras ir blogas? Ar išgelbėjimas ateina buvimo žmogaus kūne laikotarpiu ar po to, kai kūnas yra apleistas? Ar Jėzaus mirtis turi ką nors bendro su išgelbėjimu?

Šventojo Rašto kanono formavimo problema buvo ta, kad praktiškai kiekviena konkuruojanti krikščionių grupė – visi jie primygtinai reikalavo savo mokymo teisingumo, visi varžėsi dėl potencialių atsivertusiųjų dėmesio – pasikliovė šventosiomis knygomis, kad pagrįstų savo pažiūras. Daugumos šių knygų autorystė buvo priskirta apaštalams. Taigi, kas teisus? Iš ginčo atsiradusiame kanone yra knygos, kurias pamėgo laimėtojų grupė. Bet tai neįvyko staiga. Procesas užtruko šimtmečius.

Stulbinanti ankstyvosios krikščionių bažnyčios požiūrių įvairovė

Žvelgdami į kanonizacijos procesą kontekste, turime įsivaizduoti, kokia ryški buvo ankstyvojo krikščioniškojo judėjimo požiūrių įvairovė pirmaisiais jo egzistavimo amžiais. Galima manyti, kad krikščionybė nuo pat pradžių buvo visiškas reiškinys – Jėzaus įkurta religija, kurią aiškino Paulius, išgyveno viduramžius ir išliko iki šių dienų. Bet tai nėra taip paprasta. Jau praėjus 150 metų po Jėzaus mirties, buvo daug skirtingų krikščionių grupių, kurios teigė praktikuojančios Jėzaus ir jo mokinių religiją, tačiau matė ją labai skirtingais požiūriais, kurie skyrėsi vienas nuo kito ryškiau nei šaltiniai, kai kurie iš jų galiausiai pateko į Naująjį Testamentą.

KOKIOS BUVO ŠIOS GRUPĖS?

Ebionitai

Ebionitai (ebionitai) yra žydų grupė, atsivertusi į krikščionybę; jie tvirtai laikėsi žydų papročių, įstatymų, kuriuos Dievas davė Mozei ir išdėstytų hebrajų Biblijoje, ir vis dėlto jie tikėjo, kad Jėzus yra Dievo atsiųstas Mesijas pasaulio išgelbėjimui. Mes nežinome, iš kur kilo jų pavadinimas. Dauguma mokslininkų mano, kad tai yra "evion" ("ebionim"), hebrajų kalba reiškiančio "vargšas", vedinys. Galbūt šie krikščionys klausė Jėzaus nurodymų, viską paliko Evangelijai ir savanoriškai pasmerkė save skurdui dėl religinės tarnystės, kaip ir pirmieji Jėzaus pasekėjai, minimi Apaštalų darbuose (Apaštalų darbų 2:44–45; 4:32). Ebionitai beveik neabejotinai teigė esantys šitų ankstyvųjų pasekėjų dvasiniai įpėdiniai ir, kaip ir jie, tikėjo, jog

tikėjimas Jėzumi nereiškia lūžio su judaizmu, bet veikiau teisingą jo aiškinimą kaip religiją, kurią Dievas apreiškė Mozei ant Sinajaus kalno.

Kai kurie mokslininkai mano, kad ebionitai daugeliu atžvilgių buvo panašūs į ankstyvuosius Jėzaus pasekėjus, tokius kaip jo brolis Jokūbas ar mokinys Petras, kuris daugelį metų po Jėzaus mirties vadovavo Jeruzalės bažnyčiai. Atrodo, kad Jokūbas buvo ypač uolus žydų įstatymo išliekamosios vertės šalininkas visiems Jėzaus pasekėjams. Matyt, kaip ir vėliau ebionitai, jis laikė Jėzų žydų Mesiju, žydų Dievo atsiųstu žydų tautai, vykdydamas žydų įstatymą. Todėl kiekvienas, norintis sekti Jėzumi, turi būti žydas. Kad atsiverstų, pagonis turi būti apipjaustytas, nes apipjaustymas visada buvo privalomas žmonėms, siekiantiems išpažinti tikėjimą Izraelio tautos Dievu, kaip pats Dievas reikalavo įstatyme (Pradžios 17:10-14).

Tačiau apaštalas Paulius tvirtino priešingai: kad Jėzaus Dievas yra visų žmonių Dievas ir kad kitataučiams nereikia tapti žydais, kad būtų Jėzaus pasekėjai. Pauliaus požiūriu, žydų įstatymo reikalavimų vykdymas negali pateisinti žmogaus Dievo akivaizdoje, o bandymai laikytis šio įstatymo yra beprasmiai, jei kalbama apie išganymą. Galiausiai Paulius laimėjo ginčą, tačiau šimtmečius buvo krikščionių, kurie su juo nesutiko, įskaitant ebionitus. Jie nelaikė Pauliaus didžiu tikėjimo apaštalu: jiems jis liko visiškai klaidingai suvokęs tikėjimo pagrindus.

Ebionitai griežtai laikėsi žydų monoteizmo ir todėl netikėjo, kad Jėzus yra dieviškos prigimties. Gali būti tik vienas Dievas. Ir Jėzus buvo žmogus, kurį Dievas pasirinko kaip Mesiją. Jėzus negimė iš mergelės: jo tėvai buvo Juozapas ir Marija, jis buvo nepriekaištingas teisus žmogus, kurį Dievas pripažino sūnumi ir įsakė mirti ant kryžiaus, kad išpirktų žmonių nuodėmes.

Gali atrodyti keista, kad ebionitai paprasčiausiai neskaitė Naujojo Testamento ir nesužinojo, kad Jėzus gimė iš mergelės, kad jis pats turi dievišką prigimtį ir kad jis panaikino žydų įstatymą, kurį paskelbė Paulius. Tačiau ebionitai negalėjo skaityti Naujojo Testamento, nes tuo metu jo dar nebuvo. Kartu su hebrajų Biblija ebionitai turėjo savo šventas knygas, kuriose buvo išdėstytos jų pažiūros, įskaitant evangeliją, kuri iš esmės sutampa su mūsų Mato Evangelija (labiausiai

"žydiška" iš kanoninių), tačiau be pirmųjų dviejų skyrių, kuriuose kalbama apie Nekaltąjį Prasidėjimą.

Marcionitai

Priešingą teologinių pažiūrų spektro pusę užėmė markionitai, garsaus antrojo amžiaus teologo ir pamokslininko Marciono pasekėjai. Jis buvo kilęs iš Mažosios Azijos, keletą metų praleido Romoje, po to buvo ekskomunikuotas ir grįžo į Mažąją Aziją, kur įkūrė daugybę bažnyčių įvairiuose miestuose.

Skirtingai nuo ebionitų, Marcionas laikė Paulių dideliu tikėjimo asketu, vieninteliu apaštalu, kuris teisingai suprato Jėzų ir jo ryšį su žydų įstatymu. Kaip matėme, Paulius skyrė Mozės įstatymą, kuris negalėjo suteikti išgelbėjimo, ir Jėzaus Gerąją Naujieną, kuri galėjo jį suteikti. Marcionas šį skirtumą laikė absoliučiu: žydų įstatymas ir Jėzaus Evangelija neturi nieko bendro. Įstatymas yra vienas dalykas (žydams), Geroji Naujiena yra visai kas kita (krikščionims).

Marcionas parašė veikalą "Antitezės" (pažodžiui "priešingi teiginiai"), kuriame įrodė visišką Senojo Testamento Dievo atskyrimą nuo Jėzaus Dievo. Senojo Testamento Dievas yra kerštingas, įniršęs teismo Dievas; Jėzaus Dievas yra mylintis ir gailestingas išgelbėjimo Dievas. Kuo šie du dievai skiriasi vienas nuo kito? Marcionas padarė logišką išvadą: tai du skirtingi dievai.

Senojo Testamento Dievas sukūrė šį pasaulį, padarė Izraelio tautą savo išrinktąja, davė jiems savo įstatymą ir pasmerkė juos ir kitas tautas amžinai bausmei už nepaklusnumą. Jėzaus Dievas neturėjo nieko bendra su kūrinija, Izraeliu ar įstatymu, jis atėjo į šį pasaulį, kad išgelbėtų žmones nuo Senojo Testamento Dievo rūstybės. Ir jis tai padarė įsakydamas Jėzui mirti ant kryžiaus ir prisiimti Dievo rūstybę ant savęs. Todėl tie, kurie tiki Jėzumi, bus išgelbėti nuo kerštingo žydų Dievo.

Pagal šį aiškinimą, Jėzus nebuvo ir negalėjo būti žmogus. Jame jis pasirodė kaip materialus, materialaus pasaulio dalis, Dievo Kūrėjo kūrinys. Pasak Marciono, Jėzus atrodė tik žmogus, bet iš tikrųjų jis buvo tiesiog dievybė. Marciono oponentai tokias idėjas apie Kristų vadino

"doketizmu" iš graikų kalbos dokeo (atrodyti, žiūrėti). Jėzus pasirodo nuodėmingo kūno pavidalu, kaip sako Paulius (Romiečiams 8:3); iš tikrųjų jis netampa kūnu.

Todėl, pasak Marciono, Jėzaus pasekėjai neturėtų turėti nieko bendra su žydais ar judaizmu. Jie turėtų būti Jėzaus ir Pauliaus, vienintelio apaštalo, supratusio Jėzų, pasekėjai.

Marcionas turėjo savo šventųjų knygų sąrašą, kuris aiškiai skyrėsi nuo ebionitų sąrašo. Jo kanoną sudarė dešimt jam žinomų Pauliaus laiškų (visi trylika mūsų, išskyrus pastoracinius laiškus) ir viena Luko evangelijos versija. Tačiau šios knygos ne tiek palaikė Marciono pažiūras, kiek sukėlė problemų, nes jose buvo cituojamas Senasis Testamentas ("kito" Dievo knyga) ir atrodė, kad tikrasis Dievas sukūrė kūriniją. Marcionas tikėjo, kad visas šias knygas pakeitė rašto aiškintojai, kurie jas kopijavo, bet nesuprato tikrosios Evangelijos prasmės. Ir Marcionas sukūrė savo vienuolikos Šventojo Rašto knygų versiją (žinoma, jis neįtraukė Senojo Testamento į savo kanoną) – sutrumpintą, be ištraukų, kurios dėl Rašto aiškintojų padarytų pakeitimų kalbėjo apie Jėzaus santykį su Dievu Kūrėju.

Skirtingos gnostikų grupės

Mokslininkai ginčijasi, ar krikščionys, vadinami gnostikais, priklausė tai pačiai grupei ar sektai, kelioms panašioms grupėms, ar kelioms grupėms, kurios turėjo mažai bendro. Čia nesigilinsiu į mokslinių diskusijų detales, bet tiesiog atkreipsiu dėmesį į tai, kad, mano manymu, skirtingų gnostikų grupių pagrindinės teologinės pažiūros buvo panašios, ir kad euristiniu požiūriu naudinga visas šias grupes nagrinėti kartu, bendru pavadinimu "gnostikai". (Žinoma, tarp jų buvo skirtumų, kitaip šios grupės nebūtų atskirtos.)[71]

Jie buvo vadinami gnostikais iš graikų kalbos žodžio gnosis (žinojimas) dėl pagrindinio teiginio, kad išganymui būtinos žinios, o ne tikėjimas. Bet kokios žinios? Žinios apie tai, kaip šis pasaulis atsirado, ir dar svarbiau, kas yra žmonės. Būtent, reikėjo žinoti, kas mes esame, iš kur atėjome, kaip patekome į pasaulį, kaip galėtume sugrįžti.

Įvairių gnostikų grupių atstovai tikėjo, kad kai kurie iš mūsų atėjome ne iš čia, ne iš žemės, ir kad mūsų vieta čia nėra. Mes atėjome iš kito pasaulio, iš dangaus, ir esame blogio įstrigę savo kūno kalėjimuose.

Gnostikai tikėjo, kad šis pasaulis visai nėra vienintelio tikrojo Dievo kūrinys. Tiesą sakant, dangaus pasauliuose gyvena daugybė dieviškų būtybių, nors jos visos yra kilusios iš vienos dievybės, o žemiškąjį pasaulį vėliau išrado žemesnės, mažiau galingos, ir labiau neišmanančios dievybės. Šio pasaulio sukūrimas buvo savotiška kosminė nelaimė, katastrofos dieviškosiose sferose pasekmė. Iš dalies žemiškasis pasaulis buvo sukurtas tarnauti kaip dieviškųjų galių įkalinimo vieta. Kai kurie iš mūsų nešiojasi šias dieviškas kibirkštis savyje. Mums reikia sužinoti tiesą apie žemiškąjį ir aukštesnįjį pasaulius, išsiaiškinti, kas esame iš tikrųjų, pabėgti ir grįžti į savo dangiškuosius namus.

Ką visa tai turi bendro su Kristaus tikėjimo išpažinimu? Krikščioniškuose gnostiniuose mokymuose (yra ir nekrikščioniškų atmainų) Jėzus yra dievybė, kuri pasirodė iš dieviškųjų karalijų, kad perduotų slaptas žinias apie išgelbėjimą dvasinėms būtybėms, įkalintoms materialiame pasaulyje. Šios žinios apima informaciją apie tai, kaip atsirado pačios dieviškosios sferos, kaip įvyko katastrofa ir atsirado materialus pasaulis, ir kaip jame buvo užrakintos dieviškosios dalelės. Jis iš tiesų yra mūsų sielų gelbėtojas.

Žinoma, pats Jėzus negalėjo būti įkalinta dvasinė būtybė. Kai kurie gnostikai sutiko su Marcionu, kad Jėzus buvo dievybė ir atrodė tik žmogus. Jis atėjo į žemę perduoti slapto mokymo. Tačiau dauguma gnostikų laikėsi kitokios nuomonės: pasak jų, pats Jėzus buvo žmogus, kuriame dieviškumas Kristus laikinai gyveno viešajai tarnystei tarp jo krikšto, kai Kristus įžengė į jį balandžio pavidalu, ir mirties. Štai kodėl ant kryžiaus Jėzus sušuko: "Mano Dieve! Dieve mano! Kodėl mane apleidai?" Tada dieviškasis Kristus paliko Jėzų mirti vieną. Tačiau tada jis prikėlė Jėzų iš numirusių, kad galėtų toliau perduoti slaptas žinias savo artimiems mokiniams, o tada pakilo į dangaus sferas.

Šie požiūriai nėra panašūs į krikščionybę, mokomą sekmadieninėje mokykloje, tačiau jie buvo populiarūs daugelyje ankstyvųjų bažnyčių

bendruomenių. Išgelbėjimą suteikė ne tikėjimas Jėzaus mirtimi ir prisikėlimu, bet slaptų žinių, kurias jis apreiškė, supratimas. Kadangi žinios buvo slaptos, Jėzaus vieši mokymai nebuvo tikroji jo žinia, o jei jie buvo, jie buvo kruopščiai užšifruoti, kad tik inicijuotieji, turintys dieviškąją kibirkštį, galėtų juos iš tikrųjų suprasti. Tikroji jo žinia buvo apreiškimai, perduoti artimiausiems jo pasekėjams. Šiam dieviškajam pažinimui skirta daug gnostinių knygų.

Mums pasisekė pamatyti nemažai šių knygų, rastų šiais laikais, ypač kai 1945 m. Egipte netoli Nag Hammadi miesto buvo atrasta gnostinių tekstų saugykla, vadinama gnostinėmis evangelijomis. Krikščionybė juose vaizduojama visiškai kitaip, nei esame įpratę matyti, niekada negirdėjome nieko panašaus. To priežastis akivaizdi: gnostikai pralaimėjo kovą dėl teisės nuspręsti, kuri krikščionybė taps "teisinga" ir oficiali visoms vėlesnėms kartoms.

Proto-ortodoksų krikščionys

Galiausiai tik viena krikščionių grupė laimėjo kovą dėl teisės priimti atsivertusiuosius. Ši pergalė tikriausiai buvo įtvirtinta trečiajame amžiuje. IV amžiaus pradžioje atsivertęs į krikščionybę, Romos imperatorius Konstantinas prisijungė prie šios pergalingos krypties. Vėliau, kai krikščionybė tapo oficialia imperijos religija praėjus maždaug 50 metų po Konstantino valdymo, beveik visi sekė šia tendencija – žinoma, su daugybe atmainų. Alternatyvūs požiūriai religijoje visada egzistavo.

Po pergalės šis krikščioniškas judėjimas paskelbė ne tik savo teisingumą tuo metu, bet ir visą ankstesnį kartą. Šis "teisingas" arba "tikslus mokymas" vadinamas "ortodoksija" (iš graikų kalbos orthos, pažodžiui "tiesmukas", o doxa, "nuomonė"). "Ortodoksai", t. y. pergalingi krikščionys, visus kitus konkuruojančius požiūrius vadino erezija, kilusį iš graikiško žodžio "pasirinkimas". Eretikais buvo pradėti vadinti žmonės, kurie nori laikytis neteisingų, netradicinių įsitikinimų.

Kol ši pergalė nebus įtvirtinta, kaip mes vadiname krikščionių grupę, kuri laikėsi pažiūrų, kurios galiausiai laimėjo? Paprastai juos vadinu

"proto-ortodoksais" ir laikau juos dvasiniais pirmtakais tų, kurių pažiūros vėliau tapo ortodoksais.

Protoortodoksai yra antrojo ir trečiojo amžiaus krikščionys, kurių veiklą mes geriausiai žinome, nes ateities kartoms buvo išsaugoti jų, o ne oponentų tekstai. Šie tekstai apima tokių autorių kaip Justinas Filosofas (kankinys), Ireniejus iš Liono, Tertulianas, Hipolitas iš Romos, Klemensas Aleksandrietis ir Origenas, kurie visi yra pažįstami ankstyvosios krikščionybės studentams, raštai. Šių autorių dėka susiformavo pažiūros, kurios ilgainiui tapo ortodoksiškos. Didžiąja dalimi ši sėkmė buvo pasiekta dėl ginčų su visais oponentais vienu metu, o tai paskatino paradoksalius tam tikro pobūdžio pareiškimus. Pavyzdžiui, šie rašytojai sutiko su ebionitais, kad Jėzus buvo žmogus visa šio žodžio prasme, tačiau jie nesutiko, kai ebionitai neigė jo dieviškąją prigimtį. Proto-ortodoksija sutiko su markioniečiais, kai jie teigė neabejotiną Jėzaus dieviškumą, bet prieštaravo, kai jie bandė paneigti, kad jis yra žmogus. Kaip proto-ortodoksai galėtų apginti abu požiūrius? Teigdamas, kad Jėzus buvo ir Dievas, ir žmogus. Šios idėjos tapo ortodoksiškos.

Pagrindinės ortodoksinės idėjos yra tos, kurios ilgainiui virto krikščioniškomis dogmomis: Dievas yra vienas, Jis yra visko pasaulyje kūrėjas, todėl visa Jo kūrinija yra būdinga gėriui, nepaisant tokio trūkumo kaip nuodėmė. Jėzus yra žmogaus sūnus ir Dievo Sūnus, jis nėra dvi būtybės (kaip gnostikai), bet viena; Jis atnešė išgelbėjimą ne slaptomis žiniomis, bet praliejęs savo tikrąjį kraują.

Kaip ir visi jų oponentai, protoortodoksai naudojo knygas, kurias laikė šventomis ir autoritetingomis, kad paremtų savo įsitikinimus. Kai kurios iš šių knygų galiausiai pateko į kanoną. Proto-ortodoksų sluoksniuose daugiausia buvo diskutuojama apie tai, kuri iš proto-ortodoksų knygų turėtų būti pripažinta kanonine, tačiau visi šių ginčų dalyviai sutiko, kad nė viena iš eretiškų knygų negalėjo būti parašyta nė vieno iš apaštalų, todėl neturėtų būti įtraukta į kanoninį Raštą.

KAI KURIE NEKANONINIAI RAŠTAI

Visos krikščionių grupės turėjo knygas, kurios buvo laikomos Šventuoju Raštu. Dauguma knygų, kurias vienu ar kitu metu garbino atskiros grupės, neišliko, tačiau kelios dešimtys išliko ir buvo atrastos šiais laikais. Štai keletas tekstų, kurie buvo gerbiami pirmaisiais bažnyčios egzistavimo amžiais, bet nebuvo įtraukti į kanoną, pavyzdžių.

Ebionitų Evangelija

Ebionitus galima vadinti ne vienos, o kelių krikščionių sektų ar grupių šalininkais. Pas mus atėjo trys evangelijos, kurias, atrodo, naudojo skirtingos ebionitų grupės. Vienas iš jų yra sutrumpinta anksčiau minėtos Evangelijos pagal Matą versija. Kita yra žinoma tiesiog kaip "Ebionitų Evangelija". Jis nebuvo išsaugotas visas, tačiau apie jį žinome iš kovotojo su erezija Epifanijaus darbų citatų. Jo aprašymai yra gana nuostabūs: matyt, aptariama ebionitų grupė tikėjo, kad Jėzus yra tobula auka už nuodėmes, o tai reiškė, kad žydų aukos šventykloje nebereikalingos. Tai reiškia, kad žydams nebereikia tikėti žydų aukomis, tačiau vis tiek reikia laikytis kitų įstatymų.

Senovės pasaulyje žmogus paprastai turėjo galimybę paragauti mėsos tik tais atvejais, kai gyvūną rituališkai nužudė žynys, paaukodamas jį dievui ar dievams. Kadangi ši ebionitų grupė nebetikėjo auka, jie iš principo tapo vegetarais. Šie maisto pasirinkimai atsispindi jų evangelinėse tradicijose. Pavyzdžiui, kai mokiniai klausia Jėzaus, kur jie galėtų paruošti jam Paschos vakarienę, šioje Evangelijoje jis atsako: "Aš nenoriu valgyti su jumis šio Paschos avinėlio mėsos." Dar įdomiau tai, kad šioje Evangelijoje pasikeitė net Jono Krikštytojo mityba. Kanoninėse evangelijose sakoma, kad jis valgė skėrius ir laukinį medų. Pakeitus vieną graikiško žodžio "akrids" raidę, Ebionitų evangelijoje užrašyta, kad Jonas valgo pyragus su laukiniu medumi – kai kas mano, kad jis neturi ko prarasti.

Tomo koptų evangelija

Tarp mūsų eros archeologų atrastų nekanoninių tekstų nėra svarbesnio radinio už Tomo evangeliją, kuri buvo saugoma Nag Hammadi bibliotekoje kartu su gnostiniais dokumentais. Kaip ir kitos tuo pačiu metu rastos knygos, Evangelija buvo parašyta koptų arba senovės

egiptiečių kalba. Jis ypač vertingas dėl dviejų priežasčių: tiek dėl to, kad išsiskiria iš bendrosios serijos, tiek dėl santykinės senovės, tai yra viena seniausių nekanoninių evangelijų, atkeliavusių iki mūsų. Greičiausiai jis buvo sukurtas praėjus keliems dešimtmečiams po Jono Evangelijos.

Skirtingai nuo Naujojo Testamento evangelijų, kuriose kalbama apie Jėzaus žodžius ir darbus prieš jo mirtį ir prisikėlimą, Tomo evangelijoje yra tik keletas Jėzaus žodžių. Evangelija susideda iš 114 (118) atskirų teiginių. Dauguma prasideda žodžiais "Jėzus pasakė...". Daugelis šių posakių yra panašūs į Jėzaus žodžius Naujojo Testamento evangelijose. Pavyzdžiui, čia palyginimai apie garstyčios sėklą ir žodžiai apie akląjį, kuris veda akląjį, pateikiami šiek tiek kitokia forma. Ir beveik pusė visų posakių (priklausomai nuo to, kaip atliekami skaičiavimai) skiriasi nuo kanoninių. Dažniausiai šie nekanoniniai teiginiai skamba keistai žmonėms, kurie buvo auklėjami pagal Jėzaus mokymą pagal Bibliją. Pavyzdžiui, Tome jis sako: "Mirusieji nėra gyvi, o tie, kurie gyvi, nemirs. Tomis dienomis jūs valgėte mirusįjį, jūs padarėte jį gyvą. Kai būsite šviesoje, ką darysite? Šią dieną jūs esate vienas, tapote dviese. Kai tapsite dveji, ką darysite?" (posakiai 11-12).

Kokią išvadą galima padaryti iš neįprastų Tomo evangelijos teiginių? Per pastaruosius 10–15 metų mokslinės diskusijos šiuo klausimu ne kartą įsiplieskė: vieni mokslininkai mano, kad šie teiginiai yra visiškai logiški, jei vertinami vienokiai ar kitokiai ankstyvojo krikščioniškojo gnosticizmo formai būdingo mąstymo kontekste, o kiti teigia, kad šie tekstai visai nėra gnostiški. Asmeniškai aš palaikau pirmąjį. Šie posakiai nepatvirtina gnostikų mito, tačiau tai nereiškia, kad gnostinis kontekstas nėra geriausias būdas juos suprasti, kaip ir marksizmo principai nėra išdėstyti visuose marksistiniuose veikaluose. Daug kas šioje Evangelijoje paaiškinama gnostine koncepcija [73].

Evangelijoje pagal Tomą Jėzus nurodo, kad jo klausytojuose yra dieviškumo kibirkštis, kilusi iš dangiškosios kilmės. Pasaulis, kuriame gyvename, yra kančios vieta, kurią Jėzus vadina lavonu. Vidinė žmogaus esmė (šviesa jame) tragiškomis aplinkybėmis pateko į šį materialų pasaulį, įstrigo jame (įklimpo į "skurdą") ir šioje būsenoje pamiršo savo kilmę (tapo "girtas"). Ji turi būti pažadinta sužinojus tiesą apie šį pasaulį ir dangiškąją esybės kilmę. Jėzus yra tas, kuris perteikia

šią tiesą. Kai dvasinė esybė sužinos tiesą, ji atsikratys materialaus kūno (simbolizuojamo drabužių nusimetimu), paliks šį pasaulį ir grįš į dieviškąsias sferas, iš kurių atėjo.

Ryškiausias koptų Tomo evangelijos bruožas yra tai, kad joje nepasakojama apie Jėzaus mirtį ir prisikėlimą. Išgelbėjimas pasiekiamas ne tikėjimu Jėzaus mirtimi, bet jo slapto mokymo supratimu: "Kas priima šių žodžių aiškinimą, neparagaus mirties" (posakių pratarmė).

Teklos darbai

Pasak protoortodoksų teologo ir apologeto Tertuliano, bažnyčios galva, suklastojusi Teklos Apaštalų darbų knygą, buvo demaskuota ir griežtai nubausta atleidimu iš pareigų. Tačiau šios pražūtingos pasekmės neturėjo didelės įtakos jo bandymo sėkmei. Pasakojimai apie Theklą ilgą laiką išgarsėjo po "pirmojo knygos išleidimo" maždaug antrojo amžiaus antroje pusėje. Šimtmečius po to Thekla buvo žinoma visame krikščioniškame pasaulyje, kai kuriose vietose ji varžėsi su Mergele Marija kovoje dėl labiausiai gerbiamos šventosios titulo.

Tačiau falsifikatorius negalėjo sugalvoti visų šių istorijų visiškai. Akivaizdu, kad jis pasinaudojo tuo metu žinomomis žodinėmis tradicijomis apie apaštalą Paulių ir jo žymiausią pasekėją. Teklos poelgių knygoje pasakojama jų bendravimo istorija.

Jame sakoma, kad mergaitė Thekla priklausė turtingai šeimai iš aukštesnių visuomenės sluoksnių ir buvo susižadėjusi su vienu iš įtakingų miestiečių. Tekla gyveno šalia namo, kuriame rinkdavosi krikščionys, ir kai Paulius atėjo į miestą, jis pasakė pamokslą, kurį Teklė išgirdo pro savo namo langą. Tarsi užburta, ji sėdėjo prie lango kelias dienas. Ta proga Paulius skelbė gerąją naujieną apie kūnišką neigimą: kad žmonės turi išlikti dori, kad paveldėtų Dievo karalystę.

Šios kalbos įtikino Theklą atsiversti į naują tikėjimą - sužadėtinio, svajojusio apie ilgą ir laimingą vedybinį gyvenimą, siaubui. Thekla nutraukia sužadėtuves ir tampa Pauliaus pasekėju, o tai veda prie nepaprastai intriguojančių ir keistų epizodų, kuriuose Thekla išgelbėjama nuo kankinystės tik antgamtinio Dievo įsikišimo dėka. Ko gero, nuostabiausi yra atvejai, kai laukiniai žvėrys ją suplėšo į gabalus

dėl krikščioniško tikėjimo; neviltis pasikrikštyti prieš mirtį (Paulius jį atidėjo), Tekla šoka į tvenkinį su "žmones ėdančiais ruoniais" ir pati pasikrikštijama Jėzaus vardu. Tačiau Dievas užmuša ruonius žaibu, Thekla pabėga ir patiria daug kitų nuotykių.

Teklos darbai dabar yra Pauliaus misionieriško darbo tradicijų rinkinio, žinomo kaip Pauliaus darbai, dalis.

Trečiasis laiškas korintiečiams

Pauliaus darbuose taip pat yra du nekanoniniai laiškai, vienas parašytas apaštalui atsivertusiųjų iš Korinto, kitas jo atsakymas į juos.

Korintiečiai paaiškina, kas paskatino juos rašyti Pauliui: Mieste pasirodė du vyrai, Simonas ir Kleobijus, kurie vadino save krikščionių mokytojais, teigdami, kad Dievas nesukūrė viso pasaulio, kad žydų pranašai nėra iš Dievo, kad Jėzus nepasirodė kūne ir kad tikinčiųjų kūno prisikėlimas buvo neįmanomas. (Atrodo, kad šie mokymai atspindi kai kurių gnostikų požiūrį.) Kaip korintiečiai turėtų suprasti šiuos mokymus?

Atsakydamas Paulius nagrinėja vieną eretišką požiūrį po kito, įrodydamas, kad jie nesutinka su tikrąja Evangelija. Jis pabrėžia, kad materialų pasaulį iš tiesų sukūrė vienas Dievas, kuris kalbėjo per pranašus ir dabar atsiuntė Jėzų į pasaulį kūne, "kad Jis ateitų į šį pasaulį ir atpirktų visą kūną savo kūnu ir prikeltų mus kūne iš numirusių".

Tai proto-ortodoksų ir antignostiškas tekstas. Mažai žinoma daugumai krikščionių Vakaruose, ji stulbinamai paplito kitose pasaulio dalyse. Armėnijoje ir kai kuriose Sirijos dalyse jis įtrauktas į Šventojo Rašto kanoną, nepaisant to, kad mokslininkai puikiai žino, kad tekstas buvo parašytas praėjus mažiausiai šimtmečiui po Pauliaus mirties.

Barnabo laiškas

Pasak apaštalo Pauliaus ir Apaštalų darbų knygos, vienas iš artimiausių jo bendražygių apaštališkojoje tarnystėje buvo žmogus, vardu Barnabas, apie kurį beveik nieko nežinome. Praėjus maždaug septyniasdešimčiai metų po Pauliaus ir Barnabo mirties, anoniminis autorius parašė "laišką"

– iš tikrųjų labiau teologinį traktatą – kuris galiausiai buvo priskirtas Barnabui, be abejo, siekiant pagerinti jo reputaciją tarp krikščionių skaitytojų. Kai kurie proto-ortodoksų krikščionys teigė, kad ši knyga verta vietos kanoniniame Rašte ir kad ji iš tiesų yra Naujojo Testamento dalis – vienas iš ankstyviausių pilnų Naujojo Testamento rankraščių, kurį turime – Codex Sinaiticus, datuojamas IV amžiaus viduriu.

Šiandien krikščionys turėtų džiaugtis, kad Barnabo laiškas galiausiai nepateko į šventųjų knygų kanoną. Šis laiškas pasižymi kartėliu ir atvirai antižydiškomis pažiūromis, daug ryškesniomis nei bet kurioje Naujojo Testamento knygoje. Tiesą sakant, ši žinia yra judaizmo ir žydų Raštų aptarimas.

Bendra žinios idėja yra ta, kad žydai nėra Dievo tauta, nes jie atmetė Dievo ir Mozės sandorą ant Sinajaus kalno, nes jie ir toliau garbino aukso veršį jo papėdėje. Dėl to Dievas išsižadėjo žydų. Įstatymus, kuriuos jis davė Mozei, žydai klaidingai interpretavo ir nustojo būti sandoros tauta. Mozės įstatymas vis dar klaidingai interpretuojamas, manant, kad jis turėtų būti suprantamas pažodžiui. Tiesą sakant, tai yra simboliniai dėsniai, nurodantys, kaip žmonės turėtų gyventi. Pavyzdžiui, kiaulienos draudimas nereiškia, kad niekas neturėtų jos valgyti, tiesiog žmonės neturėtų gyventi kaip kiaulės. Be to, pasak Barnabo, visi šie įstatymai pranašauja Jėzaus pasirodymą, kurio pasekėjai yra tikroji Dievo tauta.

Taigi, Barnabas daro išvadą, kad Senasis Testamentas nėra žydų knyga. Ši knyga yra krikščioniška. Ir sandora, kurią Dievas sudarė su žydų protėviais, iš tikrųjų nėra sandora žydams. Tai sandora Jėzaus pasekėjams.

Petro apokalipsė

Kita knyga, kuri kai kuriuose proto-ortodoksų sluoksniuose buvo laikoma kanonine, buvo Petro apokalipsė (arba Apreiškimas). Jo nėra nė viename iš išlikusių Naujojo Testamento rankraščių, tačiau keliuose ankstyvuose bažnyčios tekstuose jis minimas kaip priklausantis ar potencialiai priklausantis kanonui. Kad ir koks būtų šio pasakojimo kanoninis statusas, jis iš dalies įdomus dėl to, kad tai yra pirmasis išlikęs

pasakojimas iš ankstyvosios krikščionybės laikų, autorius, kuris buvo pagerbtas kelione po dangų ir pragarą.

Beveik visi esame susipažinę su šiuo Dantės "Dieviškosios komedijos" siužetu. Tačiau jo sugalvojo ne pats Dantė – jis turėjo daug pirmtakų, ir, kiek galime spręsti iš rašytinių įrodymų, pirmasis iš jų buvo Petras su savo Apreiškimu.

Istorija prasideda Jėzaus ir jo mokinių pokalbiu ant Alyvų kalno, aptariant įvykius, kurie įvyks laikų pabaigoje (Morkaus 13, Mato 24-25). Petras klausia Jėzaus apie gyvenimą po mirties, ir Jėzus pateikia išsamų paaiškinimą. Šioje vietoje trūksta aiškumo: arba Jėzaus paaiškinimai yra tokie ryškūs ir išraiškingi, kad Petras įsivaizduoja viską, ką girdi, arba ar Jėzus iš tikrųjų veda jį per vietas, apie kurias kalba. Vienaip ar kitaip, skaitytojui pateikiamas perkeltinis palaimintųjų karalystės, dangaus ir pasmerktųjų pasaulio, pragaro, aprašymas.

Nuostabiausia ekskursijos dalis yra pragaro aprašymas. Sunku ilgai kalbėti apie palaimą radusių žmonių ekstazę: jie be galo laimingi, ir beveik nėra ko pridurti. Kita vertus, nesunku sužadinti skaitytojo vaizduotę nuotraukomis apie kankinimus tų, kuriems lemta amžinai gyventi pragare. Ir ši knyga pirmiausia pasižymi meniškumu.

Tie, kurie pasmerkti amžinoms kančioms, baudžiami pagal nuodėmes, kurias dažnai padarė per savo gyvenimą. Įkyrūs melagiai yra pakabinti liežuviais virš amžinos liepsnos; moterys, kurios šukavo plaukus, tapdamos patrauklios vyrams ir juos viliojančios, yra pakabintos virš ugnies už plaukų; Vyrai, kurie su jais susitepė svetimavimu, yra pakabinami... kita kūno dalis. Kaip ir buvo galima tikėtis, jie sušunka: "Mes nemanėme, kad būsime pasmerkti amžinai bausmei!"

Pasakojimas tęsiasi ta pačia linkme. Jo prasmė akivaizdi: kiekvienas, norintis būti palaimingas danguje ir išvengti pragaro kančių, turi gyventi teisų, sąžiningą, moralų gyvenimą. Likusieji laukia ugnies pragaro.

Petro koptų apokalipsė

Yra dar viena, tikrai ne proto-ortodoksinė Petro apokalipsė. Veikiau tai yra gnostiškas tekstas, rastas kartu su Tomo Evangelija Nag Hammadi ir

yra tiesioginis pasakojimas apie Jėzaus nukryžiavimą. Tiems, kurie yra susipažinę su Naujojo Testamento pasakojimais ta pačia tema, šis tekstas tikrai atrodys laukinis.

Po slaptų Jėzaus apreiškimų Petras turėjo regėjimą, kurio prasmės jis negalėjo suprasti. Jis stovėjo ant kalno ir kalbėjosi su Jėzumi, ir tai darydamas pamatė, kaip Jėzus buvo suimtas papėdėje ir nukryžiuotas. O nuostabiausia tai, kad Petras pamatė figūrą, džiaugsmingai besijuokiančią virš kryžiaus. Jis paklausė Jėzaus, kuris stovėjo netoliese, koks regėjimas jį pasiekė, ir Jėzus viską paaiškino. Tas, kurį nukryžiuoja kareiviai, iš tikrųjų yra išorinis apvalkalas, virš kryžiaus yra jo tikroji, dvasinė esmė, kuri nekenčia.

Šis keistas įvaizdis yra glaudžiai susijęs su jau minėtomis gnostinėmis idėjomis apie Jėzų: dieviškasis Kristus laikinai gyveno žmoguje Jėzuje. Petro regėjime Jėzus juokiasi būtent dėl to, kad jį nukryžiavę žmonės nesupranta, ką daro. Jie tiesiog nužudo kūną, molinį indą, kuriame užvaldė dieviškoji esmė, bet negali pakenkti tikrajam Kristui. Jis yra bekūnis, jis yra aukščiau už bet kokį skausmą ir kančią. Jis juokiasi iš savo priešų nežinojimo.

Nenuostabu, kad toks tekstas neturėjo jokių šansų patekti į ortodoksų prokalbės kanoną: jis išaukštino būtent tas idėjas apie Kristų, kurias protoortodoksai kategoriškai atmetė kaip eretiškas.

Ginčai, dėl kurių buvo sukurtas kanonas

Taip pat buvo daug kitų knygų, šventų grupėms, kurių visų negaliu čia duoti. Kai kurie buvo proto-ortodoksai, kiti ne; tarp knygų buvo Evangelijos, kuriose išdėstomos Jėzaus brolio Jokūbo, Pilypo mokinio, Marijos Magdalietės, Judo Iskarijoto ir kt. pažiūros, arba tariamai parašytos jų. Įvairiose Apaštalų darbų knygose išsamiai aprašomi Jono, Andriejaus, Petro, Tomo ir kitų misionieriški žygdarbiai. Buvo Pauliaus laiškai, tariamai adresuoti Laodikėjos krikščionims, susirašinėjimas su romėnų filosofu Seneka, Petro ir Jokūbo tariamai atsiųsti laiškai, vieno iš pirmųjų Romos vyskupų Klemenso laiškai, apokalipsės ir slapti Pauliaus, Jono, Jokūbo ir Romos krikščionių Hermo apreiškimai. Čia

aptarti tekstai suteikia tam tikrą įžvalgą apie tai, ką krikščionys rašė ir skaitė.

Petro evangelijos likimas

Kadangi tokių tekstų buvo tiek daug ir jie pateikė labai platų teologinių idėjų ir pažiūrų spektrą, kaip proto-ortodoksai nusprendė, kurį iš šių tekstų įtraukti į Šventojo Rašto kanoną? Pamokančią istoriją pasakoja IV amžiaus istorikas Euzebijus Cezarietis. Euzebijus pasakoja apie antrojo amžiaus vyskupą Serapioną ir kaip jis susidūrė su evangelija, kurią tariamai parašė ne kas kitas, o artimiausias Jėzaus pasekėjas Simonas Petras.

Serapionas buvo didžiosios Antiochijos bažnyčios Sirijoje vyskupas. Viena iš jo oficialių pareigų buvo periodiškai lankytis jo jurisdikcijai priklausančiuose miestuose ir kaimuose. Pasak Eusebijaus, Serapionas kartą apsilankė krikščionių bažnyčioje Rosso kaime ir ten sužinojo, kad krikščionys ginčijasi dėl Petro Evangelijos. Neperskaitęs knygos, Serapionas samprotavo, kad jei ją parašė Petras, tai ji turi būti verta, todėl liepė parapijiečiams ją perskaityti.

Tačiau grįžęs į Antiochiją jis sužinojo, kad tai buvo eretiška knyga, kurią gerbė krikščionys doketistai, tokie kaip Marcionas ir kai kurie gnostikai, kurie neigė, kad Jėzus buvo tikras žmogus, ir tvirtino, kad jis toks tik atrodė. Serapionas gavo šios knygos egzempliorių, kad galėtų asmeniškai įvertinti jos mokymus. Jo nuomone, knyga apskritai buvo ortodoksiška, išskyrus keletą prieštaringų ištraukų, leidžiančių docetistinę interpretaciją.

Jis pratrūko laišku bažnyčiai, kuriame išsamiai išnagrinėjo knygos trūkumus ir padarė išvadą, kad dėl dviprasmiškų ištraukų jos negalėjo parašyti Petras. Ir jis uždraudė bažnyčiai naudoti šį tekstą.

Euzebijus pasakoja apie šį įvykį ir cituoja Serapiono laišką. Deja, jis necituoja Serapiono pasirinktų Evangelijos ištraukų, kurios buvo pripažintos eretiškomis. Tai taip pat gaila, nes Petro tariamai parašytos Evangelijos fragmentai buvo rasti naujaisiais laikais, ir atrodo, kad apie tai kalbėjo Serapionas. Bet kadangi Eusebijaus knygoje nėra nė vienos citatos iš Evangelijos, negalime žinoti, ar tai yra aptariamas tekstas.

1868/69 m. žiemą prancūzų archeologai, kasinėdami senovines kapines Ahmime, Egipte, rado vyro, matyt, vienuolio, kapą, palaidotą su knyga. 66 šios knygos puslapiuose buvo rasti keturių tekstų fragmentai, kažkas panašaus į mažą antologiją. Vienas iš šių tekstų pasirodė esąs graikiška Petro apokalipsės versija, tačiau sensacija tapo ne ši versija, o Evangelija, parašyta pirmuoju asmeniu, tikriausiai Simono Petro.

Deja, rastas tekstas fragmentiškas. Jis prasideda sakinio viduryje, pasakojimu apie tai, kaip Jėzus pasirodė prieš Poncijaus Piloto teismą, ir baigiasi sakinio viduryje, pasakojimu apie tai, kaip Jėzus pasirodė mokiniams po prisikėlimo. Tarp šių dviejų fragmentiškų sakinių yra pasakojimas apie Jėzaus teismą, egzekuciją, mirtį ir prisikėlimą.

Daugeliu atžvilgių jis panašus į Naujojo Testamento evangelijas. Bet kaip jie skiriasi vienas nuo kito, taip ir šis pasakojimas skiriasi nuo kiekvieno iš jų. Visų pirma, žydų lyderiai ir žmonės yra daug negatyvesni nei kanoniniuose tekstuose. Jėzų mirties bausme nuteisė ne Romos valdytojas Pilotas, o žydų karalius Erodas. Žydų kunigai yra kalti dėl Jėzaus egzekucijos. Žydų tauta supranta, kad jų laukia Dievo teismas ir kad Jeruzalės miestas gali būti sunaikintas (vėliau krikščionys Jeruzalės sunaikinimą 70 m. e. m. aiškino kaip Dievo bausmę už Mesijo nužudymą).

Galbūt įspūdingą šio pasakojimo pobūdį pirmiausia suteikia epizodas su prisikėlimu. Keturiose Naujojo Testamento evangelijose sakoma, kad Jėzus buvo palaidotas, o trečią dieną moterys rado kapą tuščią, tačiau nieko nesakoma apie tai, kaip Jėzus jį paliko. Rastuose Evangelijos fragmentuose pateikiamas nuostabus šių įvykių aprašymas. Vidury nakties du angelai nusileidžia iš dangaus, o akmuo savaime nukrenta nuo įėjimo į kapą. Angelai įeina ir išeina, mesdami veidus atgal į dangų ir palaikydami trečią figūrą. Akivaizdu, kad tai yra Jėzus, siekiantis savo galvą į dangų. Už jų iš karsto išnyra kryžius. Iš dangaus pasigirsta balsas, klausiantis, ar ši Evangelija buvo skelbiama tam, kuris "miega" (mirusiesiems). Ir kryžius atsako: "Taip!"

Milžinas Jėzus vaikšto ir kalba kryžių. Sunku patikėti, kad tokia Evangelija gali būti prarasta amžiams. Galbūt Serapionas apie jį sužinojo? Dauguma mokslininkų sutinka su šia prielaida. Manoma, kad

šią Evangeliją parašė Petras. Didžiąja dalimi jis yra teologiškai priimtinas proto-ortodoksų krikščionims, tačiau kai kurios ištraukos gali būti interpretuojamos doketizmo mokymo dvasia. Pavyzdžiui, Jėzaus kūno prisikėlimas neatrodo tikrai žmogiškas, ir mums sakoma, kad anksčiau ant kryžiaus Jėzus "tylėjo, tarsi nejaustų skausmo". Galbūt jis tikrai to nejautė. Galbūt tai yra doketistinis teiginys. Ir net jei jis ***nėra*** doketistinis, nesunku suprasti, kaip šis tekstas gali būti interpretuojamas pagal doketistines idėjas, kaip pabrėžė Serapionas. Mano intuicija man sako, kad tai fragmentiška kopija to paties teksto, kuris atkeliavo į Serapioną II amžiaus pabaigoje.

Tačiau šiuo atveju mums svarbiau suprasti, kaip Serapionas nusprendė, ar knyga yra priimtina bažnyčiai, ar ne, ar ji turėtų būti laikoma autoritetinga Šventojo Rašto knyga. Kadangi, Serapiono požiūriu, knyga suteikė pagrindą docetistinėms interpretacijoms, ji buvo potencialiai eretiška. Jo negalėjo parašyti Petras, kuris, žinoma, niekada nebūtų turėjęs teologinių pažiūrų, prieštaraujančių protoortodoksų pozicijai. Jei autorius nėra Petras, tada negali būti nė kalbos apie kanonizaciją. Serapionas tikėjo, kad knyga gali būti įtraukta į Šventąjį Raštą tik tuo atveju, jei joje mokoma ortodoksų doktrinos ir jei knygą parašė apaštalas.

Šiuos du kriterijus pabrėžė proto-ortodoksų krikščionys, spręsdami, kurios knygos sudarys kanoninį Naująjį Testamentą.

Ankstyvas bandymas kanonizuoti: Muratorian Canon

Sprendimas, kurios knygos bus įtrauktos į kanoną, nebuvo priimtas staiga. Tik IV amžiaus pabaigoje, praėjus maždaug trims šimtams metų po to, kai buvo parašyta dauguma Naujojo Testamento knygų, atsirado įrodymų, rodančių, kad kažkam reikėjo sudaryti Naująjį Testamentą iš 27 knygų, kurias žinome šiandien, o ne iš kitų.

Tuo metu ginčai tęsėsi neįsivaizduojamai ilgai. Pats pirmasis žinomas bandymas sudaryti kanoną buvo atliktas anoniminio autoriaus, gyvenusio Serapiono laikais. Jo fragmentinė kopija buvo pavadinta Muratorian kanonu, XVIII a. italų mokslininko L. A. Muratori, kuris atrado kopiją Milane, garbei.

Jo radinys yra knygų sąrašas su atskirais autoriaus komentarais. Jis parašytas siaubingai laužyta lotynų kalba, kurią dauguma mokslininkų laikė nesėkmingu bandymu išversti tekstą iš graikų kalbos. Pats fragmentas datuojamas VIII amžiumi, tačiau manoma, kad sąrašas buvo sudarytas II amžiaus pabaigoje, tikriausiai netoli Romos. Sąrašo pradžia prarasta. Po kelių žodžių, užbaigiančių sakinį, apibūdinantį vieną iš Evangelijų, autorius toliau kalba apie Luko Evangeliją kaip apie "trečiąją Evangelijų knygą". Tada jis vadina Jono Evangeliją "ketvirtąja" ir tęsia sąrašą. Jei Luko ir Jono evangelijos yra pavadintos trečiąja ir ketvirtąja, beveik neabejotina, kad Mato ir Morkaus evangelijos atvėrė sąrašą.

Nežinomas autorius išvardija 22 iš 27 kanoninių knygų, išskyrus Hebrajams, Jokūbą, 1 ir 2 Petrą ir 1 Joną. Be to, į jo kanoną buvo įtraukta Saliamono išminties knyga ir proto-ortodoksinė Petro apokalipsė. Autorius atkreipia dėmesį, kad Apokalipsė, žinoma kaip Ganytojas, kurios autorystė priskiriama Hermui, yra priimtina skaityti, bet ne kaip Bažnyčios Šventojo Rašto dalis. Tada jis atmeta du laiškus, kuriuos tariamai parašė Paulius, laiškus aleksandriečiams ir laodikėjiečiams, vadindamas juos Markiono pasekėjų sugalvotais klastotėmis. Tada autorius mini kitus melagingus tekstus, parašytus kitų eretikų, įskaitant kai kuriuos gnostikus.

Ypatinga Muratorijaus kanono vertė slypi tame, kad jis iš tikrųjų buvo parašytas antrame amžiuje[76], todėl rodo, kad bent vienas protoortodoksų autorius domėjosi klausimu, kurios knygos turėtų būti pripažintos kanoninėmis. Tai reiškia, kad buvo bandoma iš Šventojo Rašto išbraukti visus suklastotus ir eretiškus dokumentus, o kai kurios knygos, kurios vėliau tapo kanoninėmis, jau buvo pripažintos kai kuriuose sluoksniuose, nors dvi buvo pridėtos prie jų, kurios dabar nėra įtrauktos į kanoną.

Tačiau ginčai tęsėsi kelis šimtmečius. Kai kuriuos iš jų žinome iš Naujojo Testamento rankraščių. VI ir VII a. Naujuoju Testamentu laikomų knygų rankraštiniuose rinkiniuose paprastai nebėra jokių kitų knygų, tačiau šis reiškinys nėra būdingas ankstesniems laikotarpiams. Pavyzdžiui, Aleksandrijos kodekse, garsiame V amžiaus rankraštyje, į Naująjį Testamentą įtrauktos Pirmoji ir Antroji Klemenso knygos,

tikriausiai parašytos kažkokio Petro, kuris buvo paskirtas Romos vyskupu. IV amžiaus Codex Sinaiticus apima ir Barnabo laišką, ir Hermo ganytoją. Pirmieji išlikę Pirmojo ir Antrojo Petro laiškų bei Judo laiško egzemplioriai datuojami ankstesniu laikotarpiu, rasti rankraštyje P72, septyniasdešimt antrame kataloguotame Naujojo Testamento rankraštyje. Be minėtų trijų knygų, rankraštyje yra keletas kitų, įskaitant Jėzaus broliui Jokūbui priskiriamą Evangeliją, "Marijos gimimą", dažniau vadinamą Jokūbo protoevangelija, Trečiąjį laišką korintiečiams ir Melito homiliją per Paschą.

Kokia buvo jėgų dinamika, kuri turėjo įtakos sprendimui įtraukti ar neįtraukti tam tikrų knygų? Norint atidžiau pažvelgti į kanono formavimąsi, mums reikia daugiau informacijos apie tai, kaip proto-ortodoksai krikščionys laimėjo kovą dėl viršenybės tarp kitų ankstyvosios bažnyčios grupių. Todėl mes tiesiogiai priėjome prie ortodoksijos ir erezijos santykio.

STAČIATIKYBĖ IR EREZIJA ANKSTYVOJE BAŽNYČIOJE

Nuo pat atsivertusiųjų konkurso pradžios buvo krikščionių grupių, kurios teigia atstovaujančios "tiesai", kurios mokė Jėzus ir jo apaštalai. Mūsų ankstyviausias krikščionių autorius Paulius išsamiai aptaria krikščionių misionierius, skelbiančius "kitą Evangeliją" – žinoma, klaidingą jo požiūriu (Galatams 1:6-9). Natūralu, kad jo oponentai laikė save teisiais, o Paulius - neteisus. Jie tikėjo, kad skelbia tikruosius Jėzaus ir jo pirmųjų mokinių mokymus. Ir, be jokios abejonės, jie tai patvirtino žinutėmis. Tačiau visi šie tekstai buvo prarasti ateities kartoms. Išliko tik Pauliaus laiškai, kuriuose jis prieštarauja savo oponentų nuomonei.

Kokie buvo įvairių krikščionių grupių santykiai nuo Pauliaus laikų ir per antrąjį ir trečiąjį krikščionybės amžius? Didžiąją dalį krikščionybės istorijos ir krikščioniškų santykių galima suprasti iš IV a. stačiatikių bažnyčios istoriko Eusebijaus perspektyvos. Jo darbe "Bažnyčios istorija" yra daug informacijos apie krikščionybės raidą nuo įkūrimo iki Konstantino laikotarpio.

Euzebijaus idėjos apie stačiatikybę ir ereziją

Kadangi Eusebijaus bažnytinė istorija yra vienintelis informacijos šaltinis apie tai, kas vyko krikščionybėje antrame ir trečiajame amžiuje, nenuostabu, kad Euzebijaus raštai suformavo krikščionių mokslininkų supratimą apie stačiatikybės ir erezijos santykį šiuo laikotarpiu. Būdamas krikščionių grupės, kuri triumfavo prieš kitus, atstovas, Eusebijus tikėjo, kad jo ir jo bendražygių, IV amžiaus krikščionių bendruomenių lyderių, pažiūros buvo ne tik teisingos (stačiatikių), bet ir tokios pačios, kokias nuo pat pradžių skelbė Jėzus ir jo apaštalai.

Žinoma, buvo disidentų, eretikų, kurie sąmoningai bandė iškreipti Jėzaus idėjų prasmę. Eusebijus teigia, kad visi tie, kurie propagavo alternatyvias pažiūras (įskaitant ebionitus, Marcioną, įvairius gnostikus), buvo apsėsti demonų ir nevaidino reikšmingo vaidmens didžiajame ortodoksų krikščionybės skleidimo reikale. Tam tikri įsitikinimai Eusebijui buvo ir liko ortodoksiški: pavyzdžiui, kad Dievas yra vienas, visų daiktų Kūrėjas, kad materialus pasaulis iš prigimties yra geras, kad Jėzus, Dievo Sūnus, buvo ir žmogus, ir Dievas. Visų šių originalių bažnyčios dogmų visada laikėsi dauguma tikinčiųjų.

Todėl erezijos buvo laikomos šalutinėmis ortodoksijos šakomis, kylančiomis iš demonų bandymų pasiekti savo niekšiškus tikslus, paveikti bažnyčią ir iškraipyti tiesą. Erezija visada yra antraeilis (palyginti su ortodoksija), yra išvestinė (ortodoksinių pažiūrų pasikeitimas) ir jai būdingi iškraipymai. Tačiau Dievas vis tiek triumfavo, tiesa nustelbė eretiškus judėjimus, o stačiatikių krikščionybė tapo galinga jėga imperatoriaus Konstantino valdymo metu.

Walterio Bauerio sensacija

Iki 20 amžiaus pradžios pažodžiui kiekvienas teologas sutiko su tokiomis pažiūromis. Viskas pasikeitė išleidus vieną reikšmingiausių knygų, parašytų apie ankstyvąją krikščionybę naujaisiais laikais, Walterio Bauerio "Stačiatikybė ir erezija senovės krikščionybėje" (išleista 1934 m. vokiečių kalba). Baueris nesutiko su Eusebijumi daugeliu esminių punktų ir permąstė įvykius, lydėjusius kovą dėl teologinės viršenybės ankstyvojoje bažnyčioje.

Baueris atsigręžė į ankstyvuosius krikščionybės plitimo įrodymus keliose ankstyvosios krikščionybės geografinėse vietovėse, pvz., Egipte, Sirijoje, Mažojoje Azijoje ir Romoje. Jis nustatė, kad kruopštus šaltinių tyrimas atskleidė, kad juose esanti informacija visiškai nepatvirtino Euzebijaus žodžių. Daugelyje ankstyvojo krikščioniškojo pasaulio vietų krikščioniškojo tikėjimo formos, vėliau pripažintos eretiškomis, egzistavo nuo krikščionybės aušros, o kai kuriose bažnyčios dalyse vadinamųjų eretikų buvo daugiau nei tų, kurie turėjo ortodoksų tikėjimą. Kai kuriose srityse vyravo markionitinė krikščionybė, kitose – gnosticizmas.

Be to, kai kurios krikščionių grupės nematė esminio skirtumo tarp to, kas vėliau buvo vadinama erezija, ir to, kas tapo ortodoksija. Aiškios Eusebijaus laikų teologinės ribos nebuvo būdingos tikėjimui nuo pat pradžių, bet buvo sukurtos vėliau, kai buvo nubrėžtos pagrindinės konfrontacijos linijos. Žmonės, kurie vėliau buvo pripažinti eretikais, savo laiku buvo suvokiami kaip aiškiai ortodoksiški.

Baueris teigė, kad antrojo ir trečiojo amžių bažnyčia visai nebuvo galingos ir vyraujančios centrinės srovės (stačiatikybės) ir marginalių eretiškų grupių sąveika. Iš pradžių krikščionių judėjimas apėmė įvairias grupes ir sektas, kurių požiūriai įvairiais klausimais skyrėsi. Žinoma, kiekviena iš šių grupių savo pažiūras vadino teisingomis, o įsitikinimus – ortodoksais.

Tačiau kovoje dėl atsivertusiųjų laimėjo tik viena grupė, ypač Romoje. Kitos bažnyčios taip pat buvo Romos krikščionių įtakoje; Būdama imperijos centre, Romos bažnyčia buvo didesnė, turtingesnė ir geriau organizuota grupė nei kitos krikščioniškos.

Šiai romėnų grupei pavyko pritraukti daugiau atsivertusiųjų nei bet kuriai kitai, ir galiausiai jie nuslopino bet kokią konkurenciją, paskelbė savo pažiūras ortodoksiškus, paskelbė jas tikraisiais Jėzaus ir apaštalų mokymais, kurių visada laikėsi dauguma krikščionių, ir galiausiai, kaip paskutinį smūgį, perrašė visą konflikto istoriją. Atsiradę įrodymai apibūdino krikščionybę kaip būdingą Romos Bažnyčiai. Tai buvo Romos krikščionybė – Romos katalikų (t. y. visuotinė) krikščionybė.

Eusebijus prisijungė prie šio proceso pačioje pabaigoje. Būtent jo perrašyta istorija įtikino visus vėlesnių laikų istorikus, kad krikščionių grupė, kuriai jis priklausė, visada buvo dauguma. Bet iš tikrųjų nieko panašaus neįvyko.

Bauerio pojūčių aidai

Nieko nelaukiant, aišku, kad Bauerio darbas sukėlė audrą, kurios vėjas nenuslūgo iki šiol. Daugelis mokslininkų, ypač tie, kurie laiko save krikščioniškosios Eusebijaus ortodoksijos paveldėtojais, visiškai atmetė Bauerį. Tačiau kai kurie žmonės buvo persmelkti jo argumentų ir toliau jų klausėsi.

Tarp šiuolaikinių kritikų paplitusi nuomonė, kad daugelyje savo analizės detalių Baueris padarė klaidą arba bent jau nuėjo per toli. Kai kuriais atvejais jis pateikia abejotinus argumentus, kitais atvejais jis puola išlikusius šaltinius su netinkamu inkvizicijos uolumu. Roma galbūt nesuvaidino tokio svarbaus vaidmens šiame procese, kaip teigė Baueris.

Tačiau apskritai Bauerio krikščionybės vaizdavimas pirmaisiais jos egzistavimo amžiais yra įtikinamas. Iš tiesų, buvo daug krikščionių grupių. Visi jie tvirtino savo mokymų tiesą. Visi juos patvirtino knygomis, kurios tariamai buvo parašytos apaštalų, todėl jose buvo Jėzaus ir jo pirmųjų mokinių pažiūros. Nugalėtojų grupė nesilaikė Jėzaus ar jo apaštalų mokymų. Pavyzdžiui, nė vienas iš apaštalų netvirtino, kad Jėzus buvo "visa šio žodžio prasme ir Dievas, ir žmogus" arba kad jis buvo "gimęs, o ne sukurtas, panašus į Tėvą", kaip rašoma IV amžiaus Nikėjos tikėjimo išpažinime. Laimėjusi grupė pasivadino stačiatikiais. Tačiau ji neišpažino pirminės krikščionybės formos ir laimėjo tik po daugelio įnirtingų mūšių.

Šias prielaidas patvirtina beveik visi archeologiniai radiniai nuo Bauerio laikų. Žinoma, jie dažniausiai aptinkami Egipte, tačiau tik dėl klimato sąlygų: sausame Egipto smėlyje dokumentus galima saugoti beveik amžinai. Radiniai atvežti iš skirtingų Egipto vietų, be jokios garantijos, kad būtent ten, Egipte, atsirado šie dokumentai, juolab kad žinome apie dažnas keliones ir nuolatinį keitimąsi knygomis visoje imperijoje.

Tai stebina: pažodžiui kiekvienas naujai atrastas dokumentas pasirodo esąs ne "proto-ortodoksas", o "eretiškas"[79] – neortodoksiniai Nag Hammadi darbai, rasti 1945 m.; knyga pavadinimu "Išganytojo evangelija", atrasta Egipte ir iš naujo atrasta Berlyno muziejuje 20 amžiaus 90-aisiais, ir galiausiai, vienas iš paskutinių (20 amžiaus 70-ųjų) radinių yra gnostinė Judo evangelija, pirmą kartą išleista 2006 m. Kodėl dar neatsirado proto-ortodoksų (nekanoninių) tekstų? Galbūt religinius kūrinius parašė tik eretikai? O gal erezija buvo daug labiau paplitusi ir svarbesnė, nei tikėjo ar siekė tikėti Euzebijus?

Atrodo, kad tam tikrais laikotarpiais ir vietose vyravo alternatyvūs krikščionybės požiūriai, greičiausiai Egipte, bet galbūt ir daugelyje kitų. Galų gale jie buvo išnaikinti. Kaip tai atsitiko? Kokius ginklus naudojo ortodoksų proto-ortodoksai, siekdami pritraukti atsivertusiuosius, išstumti oponentus ir suteikti jų mokymui ortodoksų statusą?

Konflikto ginklai

Išsamiai išnagrinėjus senovės diskusijas apie stačiatikybę ir ereziją paaiškėja, kad kovojant su krikščioniškomis pažiūromis, kurios buvo laikomos iškreiptomis, pagrindiniai proto-stačiatikių ginklai buvo dvasininkija, tikėjimas ir kanonas.

Dvasininkai

Skirtingai nuo kai kurių kitų krikščionių grupių, proto-ortodoksų krikščionys tikėjo, kad bažnyčia turi turėti griežtą hierarchiją, kurioje vienam vadovui, vyskupui, būtų suteikta valdžia visai bendruomenei. Vyskupui buvo pavaldūs žemesnio rango kunigai: vyresnieji (presbiteriai), matyt, tiesiogiai susiję su dvasiniais bendruomenės poreikiais, ir diakonai (pažodžiui "tarnautojai"), kurie pirmiausia rūpinosi fiziniais bendruomenės poreikiais, tokiais kaip išmaldos rinkimas ir pan. Antrojo amžiaus pradžioje protoortodoksų rašytojas Ignacas Antiochietis galėjo garsiai pareikšti, kad bažnytinės bendruomenės nariai "turi žiūrėti į vyskupą kaip į patį Viešpatį" (Ignacas, Laiškas efeziečiams, 6.1).

Kiekvienas, turintis tiek daug valdžios, tikrai galės disponuoti bažnyčia taip, kaip jam patinka. Kitos krikščionių grupės, pavyzdžiui, daugelis

gnostikų, nebuvo suinteresuotos centralizuoti valdžią. Gnostikai tvirtino, kad tikrojoje bažnyčioje kiekvienas žmogus nešiojasi savyje dievišką kibirkštį ir gali įgyti slaptas žinias, žadančias išgelbėjimą. Dėl to daugelis gnostikų bendruomenių buvo egalitarinės. Bet ne proto-ortodoksų. Eidami keliu, kuris jau buvo nubrėžtas pastoraciniuose laiškuose, protoortodoksai teigė, kad jiems reikia atsakingos lyderystės, galinčios priimti sprendimus. Daug kas priklausė nuo to, kuris asmuo buvo valdžios viršūnėje. Protoortodoksai naudojosi savo įtaka kiekviena proga, įsitikindami, kad vyskupas nenukrypsta nuo pasirinkto kurso teologiniu požiūriu, ir tuo pačiu akylai stebėdami nuotaikas bažnyčioje. Serapiono tokios galios Rusijos Bažnyčiai pavyzdys pateiktas aukščiau.

Credo

Krikščionys proto-ortodoksai vis dažniau tvirtino, kad yra tik vienas tikras tikėjimas, kurio jie patys buvo šalininkai. Tuo pačiu metu jų pažiūros kartais įgaudavo paradoksalų pobūdį, nes jie tikėjo, kad, pavyzdžiui, Jėzus yra dievybė visa šio žodžio prasme (prieš ebionitus) ir visa šio žodžio prasme žmogus (prieš markionitus), tačiau tuo pat metu jis liko vienas žmogus, o ne dvi būtybės (prieš gnostikus). Jų nuomone, buvo tik vienas Dievas. Tačiau pats Jėzus taip pat buvo Dievas. Pasak protoortodoksų, tikrasis Dievas sukūrė viską, nors nuodėmė sugadino pasaulį.

Kitame skyriuje išsamiau išnagrinėsiu kelių svarbių teologinių pažiūrų raidą. Tuo tarpu norėčiau pabrėžti, kad laikui bėgant protoortodoksai sukūrė įsitikinimų rinkinį, kurio privalėjo laikytis kiekvienas bažnyčios narys. Pirmą kartą apie šį procesą galima paminėti antrojo a. pabaigos ir trečiojo amžiaus pradžios Bažnyčios tėvų, tokių kaip Ireniejus ir Tertulianas, raštuose, kurie teigė, kad iš apaštalų kylančią "tikėjimo taisyklę" turėtų priimti visi krikščionys. Ši taisyklė apėmė svarbius principus ir sąvokas, kurios atmetė kitas pažiūras ir sudarė ortodoksijos branduolį: Dievas yra vienas, Jis yra Kūrėjas, Kristaus prigimtis, tiek žmogiška, tiek dieviška.

Šie požiūriai ilgainiui išsikristalizavo į tikėjimus, arba tikėjimus, kuriuos IV amžiuje užrašė ortodoksų krikščionys. Tai apima apaštalų ir Nikėjos tikėjimo išpažinimus, kurie bažnyčioje naudojami ir šiandien.

Suformuodami įsitikinimų rinkinį, kurį turi priimti visi, prižiūrint vyskupui, proto-ortodoksai siekė išnaikinti tuos, kurių įsitikinimus laikė klaidingais. Bet kokiu pagrindu jie priėmė teologinius sprendimus? Bent jau žodžiais jie teigė, kad jų pažiūros buvo pagrįstos įkvėptais tekstais, kanonų knygomis.

Kanonas

Tam tikra prasme krikščionių bažnyčia su visa savo įvairove prasidėjo nuo Šventojo Rašto korpuso. Jėzus buvo žydų mokytojas, kuris mokė savo mokinius žydus tam tikru būdu suprasti Hebrajų Raštus. Hebrajų Biblija buvo originalus krikščionių kanonas. Mes tiksliai nežinome, kuri iš knygų, kurios vėliau pateko į Senąjį Testamentą, pasirodė Šventajame Rašte Jėzaus laikais, bet beveik neabejotinai apėmė pirmąsias penkias knygas, penkias Mozės knygas, pranašų knygas ir daugybę kitų knygų, tokių kaip Psalmės. Žydai suformavo savo kanoną tuo pačiu metu kaip ir krikščionys.

Tačiau netrukus po Jėzaus mirties krikščionys pradėjo atsigręžti į kitas autoritetingas knygas, prilygindami jas Šventajam Raštui. Patys Jėzaus žodžiai buvo pamokymas jo pasekėjams. Ir tokie rašytojai kaip Paulius, nors ir nežinojo, kad jis rašo Bibliją, manė, kad jų pačių raštai yra autoritetingi jų bažnyčios susirinkimams. Galiausiai susiformavo dvi krikščioniškos valdžios grupės: Evangelijos su Jėzaus žodžiais ir daugybe kitų žinių bei apaštalų tekstai.

Nuo pat pradžių protoortodoksams teko susidurti su apaštalams priskiriamų knygų gausos problema. Kaip galime nustatyti, kurie iš jų iš tikrųjų buvo parašyti apaštalų ir todėl turi svorio? Ankstyvojoje bažnyčioje niekas nesiryžo nustatyti vertinimo kriterijų, tačiau skaitant tokius senovinius šaltinius kaip Euzebijaus pasakojimas apie Serapioną ar Muratorijaus kanoną, supranti, kad ypatingas dėmesys buvo skiriamas keturiems kriterijams:

• ***Senovė*** . Antrajame ir trečiajame amžiuje daugeliui protoortodoksų tapo aišku, kad, nepaisant visų naujai sukurtų tekstų reikšmės, naudingumo ir patikimumo, vargu ar jie gali būti laikomi Šventuoju

Raštu. Šventojo Rašto knygos turi būti senos, datuojamos pirmaisiais krikščionių bažnyčios dešimtmečiais.

• ***Visuotinumas.*** Pagal Šventąjį Raštą galėjo būti atpažįstamos tik tos knygos, kurios buvo plačiai paplitusios visoje proto-ortodoksų bažnyčioje. Knygos, kurios buvo gerai žinomos tam tikruose sluoksniuose, galėjo būti vertingos, tačiau jos nebuvo laikomos kanono dalimi.

• ***Apaštalavimas***. Tai vienas iš svarbiausių kriterijų. Kad knyga būtų laikoma Šventojo Rašto dalimi, ją turi parašyti apaštalas arba jo palydovas. Štai kodėl Evangelijos buvo priskiriamos konkretiems autoriams: jos negalėjo tapti Šventojo Rašto dalimi, jei jų autorius buvo paprastas žmogus arba jei autorius buvo visiškai nežinomas. Knygos turėjo būti apaštališkos kilmės. Daugeliu atvejų buvo sunku tai patvirtinti. Serapionas nusprendė, kad Petro Evangelija iš tikrųjų nebuvo parašyta Petro, nepaisant visų teiginių. Ši išvada nebuvo padaryta remiantis istorine analize, kuria griebtųsi šiuolaikinis istorikas. Sprendimas buvo priimtas remiantis esamomis idėjomis: knyga pasirodė nepakankamai ortodoksiška, todėl jos negalėjo parašyti Petras.

• ***Stačiatikybė***. Serapiono teologinių kriterijų taikymas liudija, kaip paprastai buvo priimami tokie sprendimai. Ar knyga gali būti laikoma Šventojo Rašto dalimi, paprastai buvo sprendžiama nustatant, kiek aiškiai joje yra teologiškai priimtinų proto-ortodoksų idėjų. Neortodoksinės knygos nebuvo laikomos apaštališkomis, o jei jos nepriklausė apaštalams, tada jos negalėjo būti Šventojo Rašto dalimi.

Užsitęsus ginčams dėl kanono, proto-ortodoksijai nebuvo sunku atmesti knygas, kurios buvo nepakankamai ortodoksiškos, įskaitant, pavyzdžiui, visas gnostines evangelijas. Nepaisant to, kad jų autorystė buvo priskirta Tomui, Pilypui, Marijai Magdalietei ir kitiems, ši aplinkybė nevaidino jokio vaidmens. Rezultatas buvo aiškus a priori: knygos buvo eretiškos, ir apaštalai niekada nebūtų parašę erezijos.

Buvo daug kitų, mažiau žinomų knygų, kurios atrodė visiškai ortodoksiškos ir priskiriamos apaštalams, todėl jos nebuvo aiškios

kandidatės į išimtis. Tai apima Petro apokalipsę, Barnabo laišką ir Klemenso knygą.

Pirmą kartą senovės krikščionybės laikais mūsų 27 knygos buvo įtrauktos į vieną sąrašą ir 367 m. pavadintos kanoninėmis. Sąrašo autorius buvo garsus vyskupas iš Egipto Atanasas Aleksandrietis. Prieš kelerius metus Atanazas suvaidino svarbų vaidmenį Nikėjos susirinkime, pirmajame bažnytiniame susirinkime, kurį sušaukė Romos imperatorius Konstantinas, kad išspręstų svarbius bažnyčios teologinius klausimus. Būdamas didelės Aleksandrijos bažnyčios vadovu, Atanazas kasmet rašydavo laišką savo jurisdikcijai priklausančioms bendruomenėms, informuodamas, kada einamaisiais metais bus švenčiamos krikščioniškos Velykos (tuo metu švenčių kalendoriai nebuvo sudaryti iš anksto, kaip dabar). Savo trisdešimt devintajame "Velykų laiške" Atanasas, kaip buvo įprasta, davė savo skaitytojams išsamius nurodymus ir papildomus pastoracinius patarimus, įskaitant knygų, tinkamų bažnyčios skaitymui, sąrašą. Jis išvardijo visas mūsų Naujojo Testamento knygas.

Reikėtų atkreipti dėmesį į du dalykus. Šis Atanazo sąrašas visiškai nenutraukė ginčų. Šimtmečius bažnyčios ir toliau laikėsi savo kanoninių sąrašų. Armėnų bažnyčia Trečiąjį laišką korintiečiams vis dar laikė kanoniniu. Net paties Atanazo bažnyčioje Aleksandrijoje buvo krikščionių dvasininkų, kurių pažiūros skyrėsi nuo vyskupo pažiūrų. Bet apskritai, nuo V amžiaus Atanazo kanonas tapo visos stačiatikių bažnyčios kanonu. Šias ir tik šias knygas kopijavo kopijuotojai, kurie atgamino Šventąjį Raštą per viduramžius. Ir nors daugiau nei tūkstantį metų nė vienas ekumeninis susirinkimas nepatvirtino Atanazo sąrašo, jo platus naudojimas užtikrino jo de facto patvirtinimą iki spausdinimo išradimo. Po to, kai tapo įmanoma spausdinti Bibliją, XV amžiuje išradus kilnojamąjį šriftą, kanono klausimas buvo išspręstas. Nuo šiol nebeliko jokių abejonių, kokios knygos turėtų būti įtrauktos į ją ir kokia tvarka. Kad ir kurioje angliškai kalbančioje šalyje šiandien perkate Naująjį Testamentą, knygų seka jame ir pačios knygos visur bus vienodos.

Antras dalykas yra akivaizdus. Prireikė mažiausiai trijų šimtų metų diskusijų, kol galiausiai baigėsi kanono klausimas. Galų gale sprendimai

nebuvo priimti įsakymu iš viršaus, jie atsirado ne iš karto. Kanonas buvo lėto ir dažnai skausmingo proceso rezultatas, kurio metu kilo daugybė konfliktų, buvo išreikšti, užginčyti, priimti ir atmesti įvairūs požiūriai. Nepaisant visų krikščionių teologų ir tikinčiųjų pastangų paaiškinti Šventojo Rašto kanonizavimą kaip dievišką raginimą ir vadovavimą, akivaizdu, kad šis procesas buvo labai žmogiško pobūdžio ir kad jis vystėsi veikiamas įvairių istorinių ir kultūrinių veiksnių.

IŠVADA

Kartais, kai skaitau paskaitas apie krikščioniškojo kanono formavimą, išgirstu klausimų, ar norėčiau jį išimti ar papildyti kokiomis nors knygomis. Apie tai galima ilgai ir su malonumu diskutuoti, bet mano pirmasis impulsas visada tas pats: sakau, kad kanonas niekada nesikeis, nepaisant teologų norų. Naujajame Testamente yra 27 knygos ir visada bus tik 27 knygos, per amžius.

Jei auditorija primygtinai reikalauja, prisipažįstu, kad nesu linkęs išbraukti kelių knygų iš kanono. Mano sąrašo viršuje greičiausiai bus 1 Timotiejui, kurį Pauliaus vardu pasirašė vėlesnis rašytojas, kuris įnirtingai maištavo prieš aktyvų moterų vaidmenį bažnyčioje, liepdamas joms tylėti ir "neturėti valdžios savo vyrams". Jei moterys nori būti išgelbėtos, pabrėžia jis, tai įmanoma tik "gimdant". Nuostabu: moterys turėtų būti tylios, nuolankios ir nėščios. Nelabai liberalus požiūris, kuris per daugelį metų padarė daug žalos. Nesigailėsiu, jei ji bus pašalinta iš kanono.

Ką norėčiau pridėti prie kanono? Kad ir koks žavus būtų pasakojimas apie milžiną Jėzų ir vaikščiojantį šnekų kryžių, Petro Evangelija yra pernelyg apkrauta kitomis idėjomis, įskaitant bauginančią antijudaizmo dozę. Galbūt į kanoną įtraukčiau vieną iš vaikystės evangelijų[82], kurioje Jėzus nuo penkerių metų naudojasi savo stebuklingomis galiomis, dažnai su piktu atspalviu. Bet tai gali sunerimti kai kuriuos skaitytojus. Bet kokiu atveju kanonas yra kanonas, todėl beprasmiška spėlioti, kaip norėtume jį pakeisti. Geriau įsivaizduoti, kaip tai galima interpretuoti, kad šios interpretacijos nesukeltų seksizmo, rasizmo, fanatizmo, fanatizmo ir visų formų priespaudos.

Jaunystėje, kai pradėjau studijuoti Bibliją su aistra, o ne su žiniomis (entuziazmo buvo daugiau nei pakankamai, nebuvo žinių), natūraliai tikėjau, kad šią knygą davė Dievas. Mano pirmieji Biblijos mokytojai skatino mano tikėjimą ir sustiprino jį vis sudėtingesniais paaiškinimais, kaip Šventasis Raštas buvo Dievo atsiųstas kaip mano gyvenimo vadovas, kuo tikėti, kaip elgtis ir ko tikėtis, kai pasaulis staiga nustojo egzistuoti su Jėzaus pasirodymu tarp dangaus debesų.

Dabar Bibliją suvokiu labai skirtingai, tai akivaizdu. Manau, kad tai grynai žmogiška, o ne dieviškai įkvėpta knyga. Žinoma, kai kurie jo fragmentai yra padrąsinantys ir įkvepiantys, bet aš nebematau Dievo rankos už jų. Mes neturime Biblijos autorių parašytų originalų, tik kopijas, kurios visur buvo pakeistos žmogaus rankomis. Knygos, kurias laikome Šventuoju Raštu, pateko į kanoną praėjus keliems šimtmečiams po jų parašymo. Mano nuomone, tai jokiu būdu nėra dieviškos veiklos rezultatas, o dvasininkų (visi jie yra žmonės), kurie dėjo visas pastangas, kad priimtų teisingą sprendimą, veiksmų vaisiai.

Dauguma krikščionių tikinčiųjų ir krikščionių teologų šį procesą suvokia skirtingai, teigdami, kad Dievo ranka nuolat dirbo užkulisiuose šiame užsitęsusiame procese. Kaip istorikas, negaliu įvertinti šio teiginio pagrįstumo. Galiu pasakyti tik tiek, kad nepaisant viso dieviškumo (ar jo nebuvimo), šis procesas tikrai buvo žmogiškas, ir žmonių sprendimai buvo priimami remiantis įvairiais veiksniais. Jie siekė bažnyčios vienybės, susidūrę su pasipriešinimu iš išorės. Jie norėjo, kad visi bažnyčios bendruomenės nariai sutartų tarpusavyje svarbiais krikščioniškosios doktrinos klausimais. Jiems nereikėjo neramumų savo gretose. Ir jie troško žinoti, kad jie išpažįsta tą vienintelę ortodoksinę doktriną, kurią Jėzus buvo perdavęs apaštalams ir ateities kartoms. Jie norėjo patvirtinti savo teisumą.

Jų tikrumo troškulys neatitiko istorinių realijų. Buvo ir kitų žmonių, kurie taip pat norėjo patvirtinti savo teisumą, ir šių kitų žmonių įsitikinimai tikrai prieštaravo pirmųjų įsitikinimams. Taigi, kas teisus? Kanono formavimas tam tikra prasme buvo žingsnis šios problemos sprendimo link. Galutiniai sprendimai nebuvo iš anksto nulemti. Šimtmečius buvo krikščionių, kurie teigė, kad knyga turėtų teisėtai užimti vietą kanone. Tačiau IV amžiaus pradžioje pasirinkimo laukas

protoortodoksų sluoksniuose galutinai susiaurėjo, o vėliau išnyko pati pasirinkimo galimybė. Veikiant daugeliui istorinių, kultūrinių, politinių ir socialinių veiksnių, formuojančių ir vadovaujančių polemikai, galiausiai atsirado vienas Šventojo Rašto kanonas; Tai įvyko praėjus keliems šimtmečiams nuo proceso pradžios. Kanonas yra su mumis iki šios dienos ir išliks bažnyčios kanonu tol, kol bažnyčia egzistuos.

7. KAS SUKŪRĖ KRIKŠČIONYBĘ?

Pietų Jungtinėse Amerikos Valstijose, kur aš gyvenu, krikščionybė neatsiejama nuo Biblijos. Dauguma krikščionių lanko bažnyčias, kuriose skelbia Bibliją, studijuoja Bibliją ir tvirtai seka Biblija (pasak jų). Šioje pasaulio dalyje tarp krikščionių galioja nerašyta taisyklė: kas netiki Biblija, tas nėra krikščionis.

Krikščionims kitur, kaip ir didžiajai daugumai krikščionių per visą bažnyčios istoriją, ši nerašyta taisyklė atrodytų juokinga. Daugumai krikščionių jų religija pirmiausia yra tikėjimas Kristumi ir Dievo garbinimas, o ne tikėjimas Biblija. Kai apie tai kalbu bažnyčiose, matau, kad jie manęs klauso su akivaizdžiu nepatiklumu, nesuprasdami, kaip tiek daug krikščionių gali padaryti klaidų. Nepaisant to, tai tiesa. Prisiminkime krikščioniškus tikėjimo išpažinimus, kurie iki šių dienų kartojasi visame pasaulyje – apaštalų ir Nikėjos tikėjimo išpažinimus. Juose nėra nė žodžio apie Bibliją. Tradicinėje krikščionybėje pati Biblija niekada nebuvo tikėjimo objektas.

Tiesą sakant, pietiečiai skaito Bibliją daugiau nei skaito. Tai man tapo aišku prieš kelerius metus, kai pirmą kartą nusprendžiau paklausti savo mokinių apie jų požiūrį į Bibliją. Kiekvienais metais matau tą pačią reakciją. Susipažinęs klausiu daugiau nei trijų šimtų klausytojų: "Kiek iš jūsų sutinkate, kad Biblija yra įkvėptas Dievo Žodis?" Beveik visi susirinkusieji sutinka. Tada klausiu: "Kiek iš jūsų perskaitėte bent vieną Hario Poterio knygą?" Kiekvienas. Ir aš užduodu trečią klausimą: "Kiek iš jūsų perskaitėte visą Bibliją?" Nesunku suskaičiuoti pakeltas rankas.

Paprastai paaiškinu, juokdamasis: "Klausyk, aš nesakau, kad tikiu, kad Dievas parašė Bibliją. Jūs pats atsakėte, kad manote, kad Biblija yra parašyta Dievo. Suprantu jūsų norą perskaityti knygą, parašytą J. J. K.

Rowling. Bet jei knygos autorius yra pats Dievas... Ar jums neįdomu, ką jis parašė?" Man tai yra viena iš nuostabių visatos paslapčių: kaip tiek daug žmonių gali gerbti Bibliją, manyti, kad joje yra apreiškimas, kurį Dievas atsiuntė savo žmonėms, ir vis dėlto apie ją žinoti tiek mažai?

Šioje knygoje kalbėjau apie probleminius istorinių-kritinių Biblijos studijų rezultatus: detalių prieštaravimus, požiūrių skirtumus svarbiais klausimais, autorių bandymus apsimesti apaštalais, istorinius sunkumus rekonstruojant Jėzaus gyvenimo detales ir pan. Aš jų neišradau ir neatradau asmeniškai: mokslininkai apie šias problemas diskutuoja jau du šimtus metų, universitetų ir seminarijų profesoriai apie jas pasakoja studentams beveik nuo tada, kai jie pradėjo dėstyti, dauguma kunigų jas studijuoja seminarijose. Šios problemos yra gerai žinomos visiems, kurie atlieka nuodugnius tyrimus Biblijos studijų srityje, tačiau paprastas žmogus gatvėje ar bažnyčioje niekada nėra girdėjęs apie ką nors panašaus.

Mano pagrindinė tezė yra ta, kad Biblija, mano dalykas ir kompetencijos sritis, yra pernelyg žmogiška. Tačiau pastaruosius dvidešimt metų skyriau kitai, nors ir susijusiai, temai: krikščionybės raidai antrame ir trečiajame amžiuje, po Naujojo Testamento knygų parašymo.

Šiame skyriuje norėčiau žengti toliau ir pažvelgti ne tik į Naująjį Testamentą (nors jis taip pat bus įtrauktas į mūsų studijas), bet ir į krikščioniškosios religijos formavimąsi plačiąja prasme. Iškeliu tokią tezę: ne tik Biblija yra labai žmogiška knyga, bet ir krikščionybė tokia forma, kokia ji išsivystė ir atėjo iki mūsų dienų, yra grynai žmogiška religija.

Krikščionių teiginys, kad jų religija taip pat yra įkvėpta Dievo, yra teologinis požiūris, kurio istorikai negali įvertinti; istorikai neturi prieigos prie Dievo, jie žino tik tai, kas vyksta žemėje prieš mūsų akis ar kieno nors kito akyse. Aš pats nebelaikausi šios nuomonės (nors kažkada taip ir buvau), tačiau, kaip pamatysite paskutiniame skyriuje, istoriniai atradimai, kuriuos čia aptariu, nebūtinai veda prie mano asmeninių agnostinių išvadų. Nepaisant to, jie turėtų padėti visiems

skaitytojams pamatyti žmogiškąjį faktorių krikščioniškosios religijos raidoje.

Ankstesniame skyriuje matėme, kad Šventojo Rašto kanonas yra žmogaus rankų darbas: krikščionys nusprendė, kurias knygas įtraukti į Naująjį Testamentą, o kova dėl šių sprendimų buvo užsitęsusi, sunki ir dažnai lydima karštų diskusijų apie tai, kuri tikėjimo forma yra teisinga (stačiatikybė), o kuri klaidinga (erezija). Ką dar darė krikščionys, kol krikščionybė tapo šiandien žinoma religija? Šiame skyriuje apžvelgsiu kai kuriuos pagrindinius krikščionių religijos aspektus ir kaip jie atsirado istoriškai. Visi jie yra nepaprastai svarbūs nusistovėjusios krikščioniškos religijos skiriamieji bruožai.

Kenčiantis Mesijas

Tikėjimas Mesijo kančia užima centrinę vietą krikščionių religijoje. Terminas "Mesijas" yra tiesiog hebrajiškas graikiško žodžio "Kristus" atitikmuo. Turiu tai paaiškinti mokiniams, nes kai kurie iš jų tiki, kad Kristus yra Jėzaus pavardė: Jėzus Kristus, gimęs Juozapui ir Marijai Kristui. Jėzus taip dažnai vadinamas "Kristumi", kad šis žodis ***iš tikrųjų*** buvo suprantamas kaip jo vardas arba pavardė, nors iš tikrųjų posakis "Jėzus Kristus" reiškia "Jėzus yra Mesijas".

Krikščioniškos Mesijo sampratos

Kai Jėzus vadinamas Mesiju, daugeliui krikščionių tai atrodo taip natūralu ir akivaizdu, kad jie nesupranta, kodėl žydai nepripažino jo Mesiju. Pagal krikščioniškąją tradiciją, hebrajų Biblijos pranašai nuolat prognozavo, ką darys Mesijas, koks jis bus, su kokiais įvykiais susijęs jo atėjimas, ir Jėzus išpildė visas šias pranašystes. Jis buvo pranašautas, kad jis gims iš mergelės mergelės (krikščionišku požiūriu, taip nutiko Jėzui), kad jis gims Betliejuje (kaip Jėzus), kad jis bus didis gydytojas (Jėzus buvo), kad jis jos į Jeruzalę ant asilo (kaip Jėzus), kad jo tauta jį atstums (kaip Jėzus), kad jis bus nužudytas ir mirs baisioje agonijoje (kaip Jėzus), ir kad jis prisikels iš numirusių (kaip Jėzus).

Kadangi Jėzus išpildė visas šias Senojo Testamento pranašų pranašystes, daugeliui krikščionių atrodo akivaizdu, kad jis yra Mesijas. Ir jie stebisi, kad žydai atsisako tuo tikėti. Kaip žydai gali nepripažinti

Kristaus žodžių teisingumo? Kodėl jie juo netiki? Iš užsispyrimo? Todėl, kad jie galvoja? Gal todėl, kad jie nemoka skaityti? Ar kvailai?

Žydų laukimas Mesijo

Kodėl žemėje didžioji dauguma žydų visada neigė, kad Jėzus buvo tas, kurio atėjimas buvo išpranašautas, Dievo siųstas Gelbėtojas, pasirengęs kentėti už žmones, atnešti jiems išgelbėjimą ir prisikelti iš numirusių?

Tiesą sakant, atsakymas yra gana paprastas. Iki krikščionybės atsiradimo žydų tradicija neapėmė kenčiančio Mesijo lūkesčio.

Bet argi Biblijoje nėra nuolatinio priminimo, kad Mesijas turi iškęsti kančias? Pasirodo, ne. Nuo pat krikščioniškojo tikėjimo pradžios krikščionys dažnai kai kurias Senojo Testamento ištraukas vadino aiškiomis pranašystėmis apie ateinantį kenčiantį Mesiją, pavyzdžiui, Izaijo 53 ir 21 psalmę, kuriose kas nors patiria baisias kančias, kartais pabrėžtinai dėl kitų nuodėmių. Krikščionys teigė, kad šios ištraukos yra aiškus įrodymas, koks bus Mesijas. Tačiau žydai, kurie netiki Jėzumi, visada turėjo stiprų prieštaravimą: Mesijas šiose ištraukose nė karto neminimas. Galite patikrinti patys perskaitę Izaijo 53 ir 21 psalmę (atitinkamas eilutes pacituosiu vėliau tame pačiame skyriuje). Žodžio "Mesijas" juose nėra. Pagal žydų tradiciją šiose ištraukose kalbama ne apie Mesiją, o apie ką nors kitą (ar daugelį kitų).

Iki krikščionybės atsiradimo nebuvo mums žinomų žydų, kurie lauktų Mesijo, žinodami, kad jis kentės ir mirs už kitų nuodėmes, o paskui prisikels. Kaip jie matė Mesiją? Iš žydų dokumentų, datuojamų maždaug Jėzaus laikais, žinome, kad buvo įvairių idėjų apie Mesijo ateitį. Tačiau niekur nesakoma, kad toks žmogus kaip Jėzus turėtų ateiti.

Žodis "Mesijas" pažodžiui reiškia "pateptasis". Jis buvo taikomas įvairiems Senojo Testamento veikėjams, pavyzdžiui, kunigai ir karaliai buvo iškilmingai "patepti" aliejumi kaip dieviškojo gailestingumo simboliu, nurodant, kad Dievas juos pasirinko tam tikrai užduočiai (1 Samuelio 10:1, Kun 4:3, 5). Klasikinės žydų idėjos apie Mesiją kyla iš senovės izraelitų tradicijų, susijusių su karališkumu.

Pagal senovės Izraelio tradicijas, Dievas pažadėjo karaliui Dovydui, kad jo palikuonys sėdės Izraelio soste per amžius (2 Samuelio 7:14–16). Tačiau dėl istorijos peripetijų šis pažadas neišsipildė. Judo žmones, kuriuos daugiau kaip keturis šimtus metų valdė Dovydo palikuonys, 586 m. pr. m. e. sunaikino babiloniečiai. Nuo to laiko Dovydo palikuonys soste nebesėdėjo. Bet Dievas pažadėjo, kad jie valdys amžinai. Tad kaip šį pažadą suderinti su istoriniais faktais?

Kai kurie žydai tikėjo, kad Dievas laikysis savo žodžio ir paskirs pateptąjį karalių Izraelyje, kai baigs bausti savo tautą už nepaklusnumą. Mesijas, naujasis pateptasis, didis karalius ir karys kaip Dovydas, nugalės Izraelio priešus ir vėl padarys jį nepriklausoma valstybe. Ši viltis laikui bėgant išblėso ir vėl įsižiebė, babiloniečių įpėdiniai buvo persai, paskui graikai, egiptiečiai, sirai, o paskui romėnai, kurie visi valdė Izraelio žemę, ir nė vienas Dovydo palikuonis neįžengė į sostą iki Jėzaus pasirodymo.

Jėzaus laikais daugelis žydų tikriausiai negalvojo apie ateinantį Mesiją, kaip ir dauguma žydų šiandien apie jį negalvoja. Tačiau tie, kurie laukė Mesijo, tikėjo, kad Dievas išpildys savo pažadą, esantį tokiose mesijinėse ištraukose, kaip Hebrajų Biblijos Psalmių 2:1–9:

Kodėl tautos nerimauja, o tautos sąmokslai bergždžiai? Žemės karaliai kyla, ir kunigaikščiai kartu tariasi prieš Viešpatį ir Jo Pateptąjį [pažodžiui "Mesijas"]. "Nutraukime jų pančius ir nusimeskime jų pančius." Kas gyvena danguje, juoksis, Viešpats iš jų tyčiosis, ir tada Jis pasakys jiems savo rūstybėje ir savo įniršiu sutrikdys juos: "Aš patepiau savo Karalių Sionui, savo šventajam kalnui; Aš paskelbsiu įsakymą: Viešpats man tarė: "Tu esi mano Sūnus; Aš tave pagimdžiau šiandien; Prašyk manęs, ir Aš duosiu tautoms tavo paveldėjimą ir žemės pakraščius tavo nuosavybei. Tu juos nugalėsi geležine lazda; sudaužysi juos kaip puodžiaus indą."

Tai aiškus didelio ir galingo karaliaus iš Dovydo giminės, kuris bus Dievo Sūnus, kaip ir Dovydo palikuonys, lūkestis (žr. 2 Samuelio 7:14). Tai, kad būsimasis politinis Mesijas buvo prisimenamas ir laukiamas Jėzaus laikais, liudija to meto žydų tekstai. Vienas iš vienareikšmiškų teiginių apie Mesijo laukimą randamas ne Biblijoje, o Saliamono

psalmių knygoje, parašytoje likus keliems dešimtmečiams iki Jėzaus gimimo. Atkreipkite dėmesį, koks turėtų būti Mesijas:

Pažvelk į juos, Viešpatie, ir pakelk jiems jų karalių, Dovydo sūnų, tą valandą, kurią žinai, Dieve, kad jis karaliautų Izraelyje, tavo tarnas. Tu apjuosi jį galia, kad nugalėtų neteisiųjų valdovus. Tegul jis apvalo Jeruzalę nuo pagonių, kurie trypia miestą iki sunaikinimo. Išmintimi ir teisingumu jis teišvaro nusidėjėlius iš Tavo paveldo, tegul išrauna nusidėjėlių puikybę kaip moliniai indai ir geležine lazda sutraiško visą jų užsispyrimą. Tegul jis naikina pagonis piktais žodžiais iš savo lūpų... Jis surinks šventąją tautą ir ves ją teisingumui... Jis paims pagonių tautas tarnauti jam po jungu, šlovins Viešpatį visos žemės akyse, apvalys Jeruzalę, pašventindamas ją tokią, kokia ji buvo pradžioje... ir pats teisusis karalius bus Dievo pamokytas apie juos. Ir jo dienomis tarp jų nėra neteisybės, nes jie visi yra šventi, o jų karalius yra Viešpaties pateptasis (Psalmių 17:23-36).

Jėzaus laikais daugelis žydų tikėjosi Mesijo, kuris bus galingas karalius.

Tačiau buvo ir kitų, kurie dėjo kitas viltis į būsimą Izraelio išvaduotoją. Ypač apokaliptinėje Jėzaus ir jo pasekėjų tradicijoje buvo plačiai tikima, kad būsimasis Gelbėtojas bus daugiau nei tik žemiškas valdovas. Jis bus aukščiausias pasaulio teisėjas, Dievo atsiųstas sutriuškinti blogio jėgas ir parodyti savo galią. Šis dieviškasis pasiuntinys tekstuose minimas įvairiai, įskaitant "Žmogaus Sūnų" (žr. Danieliaus 7:13–14). Atsigręžkime į šiuos du hebrajiškus tekstus, datuojamus maždaug nuo krikščionybės atsiradimo laikų:

Jiems (teisiesiems) tai buvo didelis džiaugsmas, jie šlovino ir šlovino, nes jiems buvo apreikštas to Žmogaus Sūnaus vardas. Jis sėdėjo savo šlovės soste, ir visas teismas buvo patikėtas Jam, Žmogaus Sūnui, ir Jis leido nusidėjėliams ir tiems, kurie apgavo pasaulį, ateiti ir pražūti nuo žemės paviršiaus. Jie surišami už tam tikrą kainą ir įkalinami savo ištvirkimo susibūrimo vietose, ir visi jų darbai dingsta nuo žemės. Ir nuo šiol ten nebus nieko gendančio, nes Jis, Žmogaus Sūnus, pasirodė ir atsisėdo į savo šlovės sostą, ir visas blogis praeis ir praeis Jo akivaizdoje (Henocho 11:61-64).

Štai vėjas pakilo iš jūros, kad sujudintų visas jos bangas. Aš pažvelgiau ir štai stiprus vyras išėjo su dangaus kariuomene, ir visur, kur jis pasuko veidą, kad pažvelgtų, drebėjo viskas, kas buvo matoma po juo... Ir po to aš pamačiau: štai, daugybė žmonių susirinko iš keturių dangaus vėjų, kad nugalėtų šį vyrą, kuris buvo pakilęs iš jūros... Bet pamatęs ateinančios minios veržimąsi, jis nepakėlė rankos, nelaikė ieties ar jokio karinio ginklo, bet tik, kaip mačiau, skleidė iš burnos kaip ugnies dvelksmą, o iš lūpų tarsi liepsnos dvelksmą... Ir jis puolė ant minios, kuri ruošėsi kovoti, ir sudegino juos visus, kad nieko nesimatė iš nesuskaičiuojamos minios, išskyrus dulkes ir tik dūmų kvapą (Ketvirtoji Ezros knyga, 13:1-11).

Didis ir galingas karingas karalius ar dar galingesnis aukščiausiasis teisėjas visoje žemėje – taip kai kurie žydai įsivaizdavo Mesiją. Kiti laikėsi kitokios nuomonės apie būsimąjį gelbėtoją[83]. Tačiau visų žydų lūkesčius vienijo vienas dalykas: būsimasis Mesijas bus didinga figūra, turinti tikrą galią ir valdžią, galinti sutriuškinti Dievo priešus, pademonstruoti savo galią ir toliau geležine lazda valdyti Dievo tautą ir kitas žemės tautas.

O kas buvo Jėzus? Nežinomas klajojantis pamokslininkas iš Galilėjos dykumos, sukilėlis, pažeidęs įstatymą, už kurį jam buvo įvykdyta mirties bausmė. Jėzus nenuvertė romėnų. Romėnai jį sutraiškė kaip nykštuką. Mėginimas vadinti Jėzų Mesiju būtų išjuokęs daugumą žydų arba jiems atrodęs šventvagiškas. ***Ar Jėzus*** yra Mesijas? Mirties bausmės vykdytojas pamokslininkas? ***Ar šis žmogus yra*** Dievo Mesijas? Na, taip, žinoma.

Kai bandau paaiškinti savo mokiniams, kokie absurdiški šie teiginiai atrodė daugumai žydų, dažnai naudoju analogiją. Instinktyvią žydų reakciją į Jėzaus mesijo žodžius būtų galima palyginti su mano mokinių reakcija, jei rimtai patikinčiau juos, kad Davidas Korešas, Dovydo sektos vadovas, kurį FTB nužudė Waco, yra Viešpats Dievas. Davidas Korešas? Taip, pasaulio gelbėtojas ir visa ko Viešpats! O mano! Tu pakvaišęs? (Kiekvieną semestrą dėl šios analogijos patenku į bėdą – tarp studentų visada yra kažkas, kuris mokytojo ir kurso pažymėjime rašo: "Negaliu patikėti, kad Ehrmanas mano, kad Davidas Korešas yra Dievas!")

Krikščioniškų pretenzijų pagrindai

Jei žydai nesitikėjo, kad Mesijas kentės ir mirs už savo nuodėmes, kodėl krikščionys tikėjo kenčiančiu Mesiju? Šį klausimą galima apsvarstyti iš istorinės perspektyvos. Prieš Jėzaus mirtį kai kurie jo pasekėjai, matyt, tikėjo, kad jis yra Mesijas. Bet akivaizdu, kad vadindami Jėzų Mesiju, jie turėjo omenyje mesiją tradicine žydų prasme – jie turėjo omenyje, kad jis bus karalius, kuris vėl sėdės Izraelio soste ir valdys savo tautą. (Nepamirškime, kad pats Jėzus greičiausiai turėjo kitokią, apokaliptinę žodžio "mesijas" reikšmę.)

Viltį, kad Jėzus iš tiesų yra Mesijas, sužlugdė istorijos įvykiai: Jėzus niekada neišvedė kariuomenės, neišvarė romėnų iš Pažadėtosios žemės ir nepavertė Izraelio suverenia valstybe. Vietoj to, jis buvo nukryžiuotas. Dėl to jo pasekėjai pamatė, kad jų tikėjimas Jėzumi yra nepagrįstas.

Bet tada jie, bent jau kai kurie iš jų, pradėjo tikėti, kad Dievas prikėlė Jėzų iš numirusių. Šis įvykis dar kartą patvirtino jų ankstesnes prielaidas: Jėzus iš tiesų buvo Dievo išrinktas! Jis yra Dievo Sūnus! Tas, kuriuo Dievas ypač džiaugiasi, jo pateptasis, mūsų gelbėtojas.
Jis ***yra*** Mesijas!

Šis naujas teiginys paskatino pirmuosius krikščionis permąstyti savo idėjas apie Mesiją. Jų logika buvo geležinė: Jėzus yra Mesijas. Jėzus kentėjo ir mirė. Tai reiškia, kad Mesijas turi kentėti ir mirti.

O kaip dėl to, kad nė vienoje žydų pranašystėje Mesijas nekenčia ir nemiršta? Pirmieji krikščionys pradėjo studijuoti Šventąjį Raštą, kad patvirtintų savo naują tikėjimą, ir rado juos ne tose ištraukose, kuriose buvo kalbama apie Mesiją, bet kitose, kuriose aprašomos teisaus Dievo žmogaus kančios. Krikščionys padarė išvadą, kad šios ištraukos iš tikrųjų yra apie Mesiją, nors jis pats neminimas ir niekas anksčiau nemanė, kad šie tekstai yra skirti jam. Tačiau krikščionims tokios ištraukos kaip Izaijo 53:3–6 buvo neabejotinai mesijinės pranašystės:

Jis buvo paniekintas ir atstumtas žmonių akyse, sielvarto žmogus ir pažįstantis ligas, ir mes slėpėme nuo Jo savo veidus; Jis buvo paniekintas, ir mes Jo nevertinome. Bet Jis prisiėmė mūsų silpnybes ir

nešė mūsų sielvartus; bet mes manėme, kad Jis buvo Dievo sumuštas, nubaustas ir paniekintas. Bet Jis buvo sužeistas už mūsų nuodėmes ir sumuštas už mūsų nedorybes; Mūsų ramybės bausmė buvo ant jo, ir jo juostomis mes buvome išgydyti. Mes visi klaidžiojome kaip avys, kiekvienas pasuko savo keliu; ir Viešpats uždėjo ant Jo mūsų visų nuodėmes.

Jėzaus kančias ir mirtį numatė pranašai. Pirmieji krikščionys tikėjo, kad Šventajame Rašte yra ištraukų, kuriose netgi aprašomas Mesijo nukryžiavimas, pavyzdžiui, Psalmių 21:2-19:

Dieve mano! Dieve mano! Kodėl mane apleidai?.. Bet aš esu kirminas, o ne žmogus, priekaištas tarp žmonių ir panieka tarp žmonių. Visi, kurie mane mato, tyčiojasi iš manęs; jie kalba lūpomis, linktelėdami galva... Aš išpyliau kaip vanduo; visi mano kaulai išsibarstė; Mano širdis tapo kaip vaškas, ištirpęs tarp mano vidinių dalių. Mano jėgos išdžiūvo kaip puodo šukė; Mano liežuvis prilipo prie mano gerklės, ir Tu mane nuleidai į mirties dulkes. Nes šunys apsupo mane, nedorėlių minia apsupo mane, jie pervėrė mano rankas ir kojas. Galėjau suskaičiuoti visus savo kaulus. Jie žiūri į mane ir daro iš manęs reginį, dalija mano drabužius tarpusavyje ir burtus meta už mano drabužius.

Iš pradžių ši ištrauka neturėjo nieko bendra su būsimu Mesiju, o žydai jam tokio aiškinimo nepriskyrė. Bet kada Jėzaus pasekėjai pradėjo tikėti, kad jis yra Mesijas, tada jie natūraliai pradėjo matyti tokiose ištraukose nuorodas į tai, kas nutiks Mesijui. Kilo ginčai dėl Jėzaus mesijo. Žydai teigė, kad šiose ištraukose nekalbama apie Mesiją (ir jie buvo teisūs, nes Mesijas jose niekada neminimas); Krikščionys – ką tiksliai apie jį.

O kaip su visomis kitomis pranašystėmis, kurias Jėzus turėjo išpildyti – jo motina buvo mergelė, jis gimė Betliejuje, jis jojo į Jeruzalę ant asilo ir taip toliau? Svarbu prisiminti, kad viskas, ką žinome apie Jėzaus gyvenimo veiksmus ir įvykius, atėjo iš Evangelijų, parašytų praėjus daugeliui metų po jo mirties, remiantis tradicijomis, kurios per dešimtmečius buvo perduodamos iš lūpų į lūpas. Pasakotojai buvo susipažinę su Hebrajų Raštais. Kai kurie jį gerai pažinojo, todėl pasakojo apie Jėzų taip, kad jo istorija patvirtino Šventojo Rašto

pranašystes. Jėzaus gimimas, tarnystė, atvykimas į Jeruzalę, Viešpaties kančia ir prisikėlimas buvo pasakojami atsižvelgiant į Šventojo Rašto pranašystes, ir pasakotojai tikėjo, kad Jėzus juos visus išteisino.

Pavyzdžiui, tiek Matas, tiek Lukas nurodo, kad Jėzus gimė Betliejuje, tačiau abu priverčia jį ten gimti įvairiais prieštaringais triukais. Kodėl jiems abiem reikėjo, kad jis gimtų Betliejuje? Nes Senajame Testamente sakoma, kad Gelbėtojas ateis iš Betliejaus (Michėjo 5:2). Bet argi nėra visuotinai žinoma, kad jis yra kilęs iš Nazareto? Taip, Matas ir Lukas sako, kad Jėzus iš tikrųjų užaugo Nazarete. Bet jis gimė Betliejuje, ir taip atsitiko. Deja, jų pasakojimai prieštarauja vienas kitam. Ką tai įrodo? Kad krikščionys pasakojo apie Jėzų pagal savo tikėjimą ir įsitikino, kad jis išpildė Šventojo Rašto pranašystes visais savo gyvenimo etapais, nes jis buvo kenčiantis Mesijas.

Tiesą sakant, Jėzaus kaip kenčiančio Mesijo samprata buvo pirmųjų krikščionių išradimas. Nenuostabu, kad apaštalas Paulius, praėjus keliems dešimtmečiams po to, kai krikščionys iškėlė šią koncepciją, rašė, kad tai buvo didžiausia "kliūtis" (arba kliūtis) žydams (1 Korintiečiams 1:23). Nepaisant to, kad tai yra viso krikščionių tikėjimo pagrindas, daugelis žydų tai suvokė kaip juokingą ir juokingą.

Paulius laikė šią mintį vertinga būtent dėl jos absurdiškumo (1 Korintiečiams 18:25). Dievo keliai nėra žmogaus keliai. Dievas išgelbėjo pasaulį per nukryžiuotą Mesiją, kurio niekas nesitikėjo ir negalėjo tikėtis. Pauliui ši mintis buvo pagrindinė ir raktas į išgelbėjimą, kurį Dievas davė pasauliui (1 Korintiečiams 15:3–5; Romiečiams 1–3). Per Mesijo mirtį Dievas padarė išgelbėjimą prieinamą visiems žmonėms, tiek žydams, tiek kitataučiams. Paulius netgi išplėtojo šią idėją: ***tik*** per Mesijo mirtį žmogus gali būti išteisintas prieš Dievą, o žydų įstatymas neturi nieko bendra.

Tačiau ne pats Paulius sugalvojo, kad Mesijas turi būti nukryžiuotas. Jis atsirado daug anksčiau, kai tik pirmieji Jėzaus pasekėjai patikėjo, kad Dievas jį prikėlė iš numirusių. Paulius paveldėjo šią idėją, kai atsivertė į krikščionybę ir tapo Jėzaus pasekėju. Būtent ši idėja galiausiai paskatino krikščionybę atsiriboti nuo judaizmo ir tapti savarankiška religija, tiesiogiai prieštaraujančia judaizmui, paties Jėzaus religijai.

KRIKŠČIONYBĖ KAIP ATSKIRA ANTIJUDAIZMO RELIGIJA

Vienas iš labiausiai intriguojančių ir neatidėliotinų klausimų, su kuriais susiduria ankstyvosios krikščionybės istorikai, yra greitis, kuriuo grynai judaizmo Jėzaus religija buvo transformuota į pagonių religiją. Kaip krikščionybei pavyko per mažiau nei šimtmetį transformuotis iš žydų sektos į aiškiai antižydišką religiją?

Jėzaus ir jo ankstyvųjų pasekėjų religija

Mes jau matėme, kad Jėzaus mokymai ir veikla neperžengė judaizmo ribų. Jis buvo žydas, gimęs žydų šeimoje, užaugintas žydų kultūroje; jis tapo žydų įstatymo mokytoju, subūrė žydų pasekėjų grupę ir mokė juos, koks turėtų būti tikrasis žydų Dievo garbinimas.

Jėzus buvo apokaliptinis žydų pranašas. Jis numatė, kad žydų Dievas netrukus įsikišs į istorijos tėkmę, sutriuškins blogio jėgas ir įkurs savo gėrio karalystę žemėje. Jėzus savo klausytojams žydams paaiškino, kad norėdami įžengti į šią karalystę, jie turi laikytis Dievo jiems duoto žydų įstatymo. Visų pirma, buvo kalbama apie du didžiausius įstatymo įsakymus: mylėti Dievą visa širdimi, visa siela, visomis jėgomis (nuoroda į Pakartoto Įstatymo 6:4-6) ir mylėti savo artimą kaip save patį (nuoroda į Kun 19:18). "Ant šių dviejų įsakymų, – ragino Jėzus, – pakabinkite visą įstatymą ir pranašus" (Mato 22:40).

Bandant rekonstruoti autentiškus Jėzaus žodžius ir darbus, paaiškėja, kad jie visi puikiai telpa į žydų apokaliptinių sampratų rėmus. Tik vėliau Jėzaus pasekėjai pradėjo jį laikyti naujos religijos įkūrėju. Matyt, jis pats neketino kloti jos pamatų. Jis laikėsi judaistinės, teisingai interpretuotos religijos (žinoma, jo interpretacijos skyrėsi nuo kitų, pavyzdžiui, fariziejų ir sadukiejų).

Kai kurie vėlesni pasekėjai Jėzaus pareiškimuose išlaikė žydišką pobūdį. Tačiau krikščionių religijai vystantis kitomis kryptimis, šie pasekėjai buvo pradėti laikyti eretikais. Tikroji ironija, susijusi su ankstyvąja krikščioniškąja tradicija, yra ta, kad pirminė šios religijos forma buvo išnaikinta ir atmesta.

Jėzaus pasekėjai, žinomi kaip ebionitai, teigė, kad Jėzus neketino panaikinti įstatymo; ir kadangi jis buvo žydų Mesijas, žydų Dievo atsiųstas žydų tautai vykdyti žydų įstatymą, ir kadangi jis pats nuoširdžiai priėmė žydų įstatymą, jo pasekėjai turėjo būti žydai – ir laikytis įstatymo. Jei įstatymas sako, kad Dievo tautos žmonės turi būti apipjaustyti, tada jie turi būti apipjaustyti. Jei sakoma, kad Dievo tauta privalo laikytis košerinio maisto, jie privalo valgyti košerinį maistą. Jei įstatymas nurodo švęsti Šabatą, tada turi būti Šabatas. Pasak ebionitų, tokių pažiūrų sklaidą palengvino Jėzaus brolis Jokūbas, Jeruzalės bažnyčios galva. Mokslininkai pripažįsta, kad ebionitai yra teisūs.

Panašios nuomonės atsispindi ir Evangelijoje pagal Matą. Žinoma, šis šaltinis pateikia tikėjimą, kad Jėzaus mirtis ir prisikėlimas yra raktas į išgelbėjimą, kaip tvirtino ebionitai. Tačiau tekste taip pat nurodoma, kad Jėzus mokė savo pasekėjus laikytis įstatymo, jei jie nori įžengti į dangaus karalystę. Tiesą sakant, jie privalėjo pranokti pačius Rašto aiškintojus ir fariziejus laikydamiesi įstatymo (Mato 5:17-20). Jėzus Mato evangelijoje vaizduojamas kaip įstatymo mokytojas, kuris savo pasekėjams paaiškina tikrąją jo prasmę. Jis niekada neskatina jų laužyti jokių įsakymų, bet įtikina juos sekti juo laikantis įstatymo.

Vėlesnių Jėzaus pasekėjų antižydiški mokymai

Šioms sampratoms apie tai, ką reiškia sekti Jėzaus pėdomis, buvo lemta pralaimėti kovą dėl vietos tarp pagrindinių ankstyvosios bažnyčios principų. Apaštalo Pauliaus pažiūros skyrėsi nuo ebioniečių (kurie Paulių laikė prisiekusiu priešu), Mato ir paties Jėzaus pažiūrų. Paulius viešai pareiškė, kad žydų įstatymas neturi nieko bendra su išteisinimu prieš Dievą. Pagoniui, kuris ateina į bažnyčią, nereikia laikytis žydų įstatymų. Paulius tikėjo, kad jei pagonis bus apipjaustytas, jis ne tik padarys nereikalingą veiksmą, bet ir neteks Dievo malonės, kuris pasiūlė išgelbėjimą kaip dovaną per Jėzaus mirtį, o ne per įstatymų laikymąsi ir apipjaustymą. Toks žmogus rizikuoja "nukristi nuo malonės" (Galatams 5:4).

Ar Paulius ir Matas turėjo tą pačią nuomonę apie įstatymo laikymąsi? Tikrai ne. Ar Paulius ir Jėzus buvo to paties tikėjimo gynėjai? Tai pagrindinis istorinis klausimas, į kurį sunku paneigti atsakymą. Jėzus

mokė savo pasekėjus laikytis įstatymo, nes Dievas taip įsakė tiems, kurie įeis į karalystę. Paulius mokė, kad norint įžengti į karalystę nebūtina laikytis įstatymo. Pauliui buvo svarbi tik Jėzaus mirtis ir prisikėlimas. Istorinis Jėzus mokė įstatymo. Paulius į Jėzaus mokymą. Arba, kaip teigia kai kurie mokslininkai, ***Jėzaus religija*** jau tapo religija ***apie*** Jėzų valdant Pauliui (nors, kaip jau minėjau, Paulius neišrado naujo požiūrio į patį Jėzų, bet jį pasiskolino).

Vėliau krikščionys aiškiai išdėstė Pauliaus ribą. Ir kaip matėme, Marcionas teigė, kad Pauliaus skirtumas tarp įstatymo ir Evangelijos yra absoliutus. Įstatymas neturi nieko bendra su Evangelija. Įstatymą žydų Dievas davė žydų tautai, ir jis gali suteikti šiai tautai (ir visiems kitiems) tik amžinas kančias. Geroji naujiena ateina iš Jėzaus Dievo, tai kelias į išgelbėjimą per Jėzaus mirtį, išlaisvinant nuo įniršusio Senojo Testamento Dievo. Marcionui tiesiogine prasme yra du dievai, o įstatymo Dievas neturi nieko bendra su Jėzaus Dievu. Senasis Testamentas priklauso įniršusiam žydų Dievui. Tai žydiška knyga ir niekieno kito. Tai nėra krikščioniškojo kanono dalis ir turi būti visiškai atmesta.

Kiti Marciono laikų krikščionių mąstytojai laikėsi visiškai priešingų pažiūrų, o tai, paradoksalu, paskatino dar karingesnių antijudaizmo formų atsiradimą. Geras pavyzdys yra Barnabo laiškas (žr. 6 skyrių). Barnabui Senasis Testamentas yra krikščioniška, o ne žydiška knyga. Žydai klaidingai suprato jos mokymus nuo pat pradžių, ir net Mozės laikais jie buvo bejausmė, neišmananti, savanaudiška, ir užsispyrusi tauta. Pasak Barnabo, žydų tauta sulaužė ypatingą sandorą su Dievu, kai tik ją sudarė. Kai Mozė sulaužė pirmąsias sandoros plokšteles, žydų sandora su Dievu buvo užbaigta. Dievas neatnaujino sandoros su jais. Jis sudarė "naują sandorą" su Jėzaus pasekėjais.

Savo laiške Barnabas rašo krikščionims skaitytojams (Barnabo 4:6–7):

Prašau jūsų būti dėmesingiems sau ir nebūti tokiems kaip tie, kurie daugina savo nuodėmes ir sako: 'Žydų sandora yra ir mūsų'. Tai tik mūsų, nes jie amžiams prarado tai, ką gavo Mozė.

Dėl to, tęsia Barnabas, žydai visada klaidingai interpretavo savo įstatymą, manydami, kad jis turėtų būti suprantamas pažodžiui, įskaitant taisykles apie tai, ką galima ir ko negalima valgyti. Jie turėjo būti suprantami ne pažodžiui, o kaip alegorinis dvasinio gyvenimo apibūdinimas, koks jis turėtų būti. Žydų religija remiasi klaidingu įstatymo supratimu.

Barnabas išsiskyrė nuostabiu sugebėjimu Senojo Testamento puslapiuose rasti Kristų ir krikščioniškas idėjas. Tik vienas pavyzdys: jis teigė, kad apipjaustymas, sandoros su žydų tėvu Abraomu ženklas, žydai visada klaidingai interpretavo kaip nuorodą, kad vyriški kūdikiai turi būti apipjaustyti. Bet tai apie kažką visiškai kito. Apipjaustymas reiškia, kad žmogus turi tikėti Jėzaus kryžiumi. Kaip Barnabas patvirtino savo žodžius? Jis priminė, kad Senajame Testamente Abraomas vedė į mūšį 318 vergų armiją ir, norėdamas paruošti juos pergalei, apipjaustydavo juos (Pradžios 14:14; 17:23). Ką reiškia apipjaustytų vergų skaičius – 318? Užduodamas šį klausimą, Barnabas atsakė, kad tai simbolinis skaičius.

Priminsiu, kad senovės kalbose abėcėlės raidės galėjo pakeisti skaičius: pirmosios graikų abėcėlės raidės simbolis "alfa" buvo vienas, "beta" - du, "gama" - trys. (Barnabas savo komentarus grindė Septuaginta, graikišku Biblijos vertimu.) Skaičius 318 susideda iš graikiškų raidžių "tau", "iota" ir "eta". Barnabas pastebėjo, kad "tau" forma primena kryžių, o "iota" ir "eta" yra pirmosios dvi Jėzaus vardo raidės. Apipjaustymas reiškia ne apyvarpę, o Jėzaus kryžių.

Kas atsitinka, kai krikščionių rašytojas pareiškia, kad žydai niekada nesuprato savo religijos ir kad Senasis Testamentas yra ne žydiška, o krikščioniška knyga? Tai aiškus bandymas nuvertinti judaizmą. Tai buvo tikslas, kurį Barnabas išsikėlė sau. Jo knyga yra visiškai prisotinta antijudaizmo.

Laikui bėgant krikščioniškasis antijudaizmas tik stiprėjo, o krikščionių rašytojai pradėjo kaltinti žydus visokiais blogais darbais, ne tik klaidingai interpretuodami savo raštus. Kai kurie krikščionių rašytojai teigia, kad 70 m. e. m. romėnai sunaikino Jeruzalę, judaizmo centrą, ir tai buvo Dievo bausmė žydams už Mesijo nužudymą. Galiausiai

procesas pasiekė tokią stadiją, kai krikščionių rašytojai žengė kitą logišką žingsnį. Kadangi jie laikė Jėzų dievybe, kai kurie manė, kad žydai, atsakingi už Jėzaus mirtį, iš tikrųjų yra kalti dėl Dievo nužudymo.

Šis kaltinimas žmogžudyste pirmą kartą pasirodo antrojo amžiaus pabaigos rašytojo ir Sardų miesto vyskupo Melitono tekstuose. Melitono parašyta homilija Velykoms, kurios metai nežinomi, buvo atrasta XX amžiaus viduryje. Melitono bažnyčioje Velykos buvo švenčiamos tuo pačiu metu kaip ir žydų, pamokslas vadinosi "Žodis apie Velykas". Jame Melitonas aptaria žydų kaltę nužudžius Jėzų, savo Dievą, retoriškai išraiškingu ir kartu šlykščiu stiliumi:

Jis nužudytas. Ir kur jie žudomi? Jeruzalės viduryje. Kam? Kadangi Jis išgydė jų luošus ir apvalė jų raupsuotuosius, Jis atvedė juos aklus į šviesą ir prikėlė juos negyvus. Dėl to Jis kentėjo (72 skyrius).

Kodėl, Izraeli, padarei naują neteisybę? Aš paniekinau tą, kuris tave gerbė. Aš paniekinau tą, kuris jus šlovino. Aš atstūmiau tą, kuris tave išpažino. Aš išsižadėjau to, kuris jums pamokslavo. Aš nužudžiau tą, kuris tau davė gyvybę. Ką tu padarei, Izraeli? (73 skyrius.)

Jis turėjo kentėti, bet ne nuo jūsų. Aš turėjau būti negarbingas, bet ne jūs. Mane turėjo pasmerkti, bet ne jūs. Jis turėjo būti pakartas, bet ne už tavo rankos (75 skyrius).

Tačiau klausykitės, drebėdami prieš Tą, prieš kurį žemė dreba. Kas pakabina žemę, tas pakartas. Kas ištiesia dangų, tas ištiestas. Tas, kuris viską nustatė, yra įtvirtintas ant medžio. Vladyka įsižeidė. Dievas nužudytas. Izraelio karalius buvo paimtas Izraelio dešine ranka (95-96 skyriai).

Krikščioniškojo antijudaizmo iškilimo priežastys

Kaip tai atsitiko? Kaip atsitiko, kad išimtinai žydų Jėzaus religija tapo karinga antijudaistine jo pasekėjų religija?

Šiame skyriuje pateikta informacija gali padėti atsekti logišką krikščioniškojo antijudaizmo raidą. Schizma atsirado savaime, kai tik krikščionys pradėjo tvirtinti, kad Jėzus yra Mesijas, kad Mesijas turi

kentėti už savo nuodėmes, kad Mesijo mirtis yra galimybė žmonėms būti išteisintiems prieš Dievą, kad įstatymas nebevaidina vaidmens išgelbėjime, ir todėl žydai turi tikėti Jėzumi kaip Mesijas, arba Dievas juos atstums. Tie, kurie tiki Jėzumi, yra išteisinti Dievo akivaizdoje, o kiti, įskaitant tuos, kurie laikosi žydų įstatymų, bus nubausti. Šias pažiūras randame Pauliuje, bet jis pats jų nesugalvojo – jo tarnystės metu jos jau buvo plačiai žinomos. Nenuostabu, kad Paulius, dar būdamas žydas, turėjo tokį priešiškumą Jėzaus pasekėjams.

Šios pozicijos logika paskatino krikščionis vienaip ar kitaip teigti, kad atmesdami Dievo Mesiją, žydai atmeta Dievą. Ir natūrali pasekmė buvo ta, kad Dievas juos atstūmė.

Krikščionių mąstytojai teigė, kad patys hebrajų raštai sako, kad Dievas atstūmė žydų tautą. Senojo Testamento pranašai ne kartą įspėjo senovės izraelitus, aiškindami jiems, kad dėl to, kad jie nepaisė Dievo valios ir įstatymo, Jis nuvers jiems savo teismą. Tokie pranašai kaip Amosas, Ozėjas ir Izaijas sakė, kad Dievas atstūmė savo tautą dėl to, kaip gyveno žydai. Ankstyvieji Jėzaus pasekėjai pasinaudojo šitais žodžiais ir iškėlė juos į bendrą principą. Žydų bejausmiškumo ir savanaudiškumo kulminacija buvo jų pačių Mesijo neigimas. Dievui tai buvo paskutinis šiaudas. Žydai nebėra Dievo išrinktoji tauta. Jų vietą užėmė Jėzaus pasekėjai.

Nieko iš to neįvyko dėl to, kad Dievas nesilaikė savo žodžio ir neatsiėmė savo pažado. Kalti patys žydai. Šias antižydiškas nuotaikas matome jau Naujojo Testamento puslapiuose. Paulius išsamiai aptaria žydų neigimą, nors tiki, kad Izraelis galiausiai supras, kad jų pasirinktas kelias yra neteisingas, tikės Jėzumi ir bus išgelbėtas (Romiečiams 9-11, ypač 11:1-26). Tačiau kiti autoriai tuo abejojo. Evangelijoje pagal Joną "žydai" yra tiesiogiai kaltinami Jėzaus neigimu ir nužudymu (19-20 skyriai), o vienoje bjaurioje ištraukoje autorius aiškiai teigia, kad žydai yra ne Dievo, o velnio vaikai (Jono 8:42-44). Žmogui, kurio tėvas yra Šėtonas, sunku būti išgelbėtam.

Nuo antrojo amžiaus vidurio tekstų nuodingumas sparčiai didėjo. Krikščionių rašytojai, tokie kaip Justinas Kankinys ir Tertulianas, rašo traktatus prieš žydus ir jų religiją. Jie teigia, kad žydai neteisingai

suprato savo religijos ir įstatymo prasmę, nepripažino, ką pranašystės sako apie Jėzų, atmetė savo Dievo atsiųstą Mesiją ir galiausiai išsižadėjo paties Dievo. Pasak Justino, apipjaustymas niekada nebuvo skirtas atskirti žydus kaip Dievo tautą: jis turėjo parodyti, kas nusipelnė būti persekiojamas. Tokie antijudaizmo traktatai pasirodė dar ilgai po antrojo amžiaus pabaigos ir daugelį amžių buvo pažįstami krikščionims.

Kai kurie skaitytojai nustemba sužinoję, kad toks antijudaizmas nebuvo pastebėtas romėnų, graikų ar kitų ikikrikščioniškų pasaulių, todėl jis atsirado atėjus krikščionybei. Žinoma, kai kurie romėnų ir graikų rašytojai priekaištavo žydams už veiksmus, kuriuos jie laikė laukiniais, pavyzdžiui, berniukų lytinių organų iškraipymą, kiaulienos atsisakymą ir tingėjimą dirbti visą savaitės dieną (šabą). Tačiau romėnų ir graikų rašytojai smerkė ***visus***, kurie nebuvo graikai ar romėnai, ne tik žydai. Taip buvo iki krikščionybės atsiradimo. Po to judaizmas buvo pradėtas suvokti ne kaip keistų ir juokingų apeigų rinkinys, o kaip iškrypusi, pikta religija. Žydai tapo ne tik svetimšaliais, bet ir piktadariais. Kartu jie atmetė Dievą, ir atsakydamas Jis juos atstūmė.

Tokie požiūriai gali atrodyti pakankamai nekenksmingi Pauliaus, Barnabo, Justino kankinio, Tertuliano ir net Serapiono laikais. Juk tuo metu krikščionybė buvo mažai žinoma didžiulės imperijos mastu. Žydai daug kartų lenkė krikščionis, kurie neturėjo nei socialinės ar politinės valdžios. Tais laikais retoriniai išpuoliai prieš žydus nesukėlė fizinių išpuolių.

Viskas pasikeitė, kai krikščionybė vystėsi, išplito ir ilgainiui tapo paties Romos imperatoriaus Konstantino religija. IV amžiaus pradžioje, kai Konstantinas atsivertė į krikščionybę, krikščionys jau turėjo skaičių pranašumą prieš žydus ir sudarė apie 10% Romos imperijos gyventojų. Tačiau skirtingai nuo žydų, kurie niekada nebuvo persekiojami kaip imperijos tauta, krikščionys vis dar buvo persekiojama mažuma. Konstantino krikščionybės priėmimas pakeitė situaciją. Krikščionių tikėjimas tapo populiarus ir prestižinis. Prasidėjo masiniai atsivertimai į naują tikėjimą. IV amžiaus pabaigoje beveik pusė imperijos gyventojų buvo krikščionys, o Romos imperatorius Teodosijus paskelbė krikščionybę oficialia imperijos religija.

Šis įvykių posūkis suvaidino pagrindinį vaidmenį judėjų ir krikščionių santykiuose. Nuo pat pirmųjų bažnyčios dienų antipatija žydams pradėjo reikštis žodžiais, o netrukus ir darbais. Romos valdžia, kuri jau buvo priėmusi krikščionybę, rimtai žiūrėjo į savo pirmtakų retoriką ir pradėjo žiūrėti į žydų tautą tiesiogine prasme kaip į tiesos priešus, kurie turėtų būti nubausti už Jėzaus neigimą. Oficiali imperijos politika IV amžiuje nereikalavo žydų persekiojimo, tačiau valdantieji, tokie kaip Romos provincijų krikščionys valdytojai, užmerkė akis į šiuos persekiojimus arba slapta juos skatino. Sinagogos buvo deginamos, turtas atimtas, žydai buvo viešai išjuokti, kartais užpulti minios.

Taigi prieš mus yra vienas didžiausių ankstyvosios krikščioniškosios tradicijos paradoksų. Jėzaus ir jo pasekėjų visiškai judaistiška religija tapo atvirai antižydiška vėlesnių laikų religija, atvedusia prie siaubingų persekiojimų viduramžiais, prie palyginti nesenų pogromų ir bandymų vykdyti genocidą . Antisemitizmas, kokį mes jį žinome šiandien, yra specifinės krikščionių reakcijos į žydus pasekmė. Tai yra vienas iš mažiausiai gerų ankstyvosios bažnyčios ketinimų.

Dieviškoji Jėzaus prigimtis

Kai pradėjau studijuoti koledže, daugelį metų tikėjau, kad Jėzus yra Dievas, ir kad ši pozicija visada buvo viena svarbiausių ir fundamentaliausių krikščioniškoje tradicijoje. Tačiau baigęs mokyklą, pradėjęs studijuoti Bibliją, supratau, kad nei pirmieji Jėzaus pasekėjai, nei pats Jėzus neturėjo tokio tikėjimo.

Kada Jėzus tapo Dievo Sūnumi?

Žinome, kad Naujojo Testamento evangelijos, iš kurių trys nevadina Jėzaus Dievu, buvo parašytos praėjus daugeliui metų po Jėzaus gyvenimo ir mirties. Kai kurios Naujojo Testamento knygos pasirodė anksčiau. Mokslininkai ilgą laiką manė, kad apaštalų kalbos Apaštalų darbuose atspindi ankstyvųjų Jėzaus pasekėjų požiūrį prieš tai, kai Lukas jas užrašė; kitaip tariant, šių kalbų fragmentai buvo perduodami žodžiu dešimtmečius, kol Lukas parašė Evangeliją ir Apaštalų darbus.

Nė vienoje iš šių Apaštalų darbų kalbų Jėzus nėra vadinamas dievu. Kad ir kaip keistai tai atrodytų, yra nepaprastai primityvus tikėjimas, kad būtent prisikėlimo metu Dievas suteikė Jėzui ypatingą statusą. Krikščionių pasakotojams, kurie pasakė šias kalbas gerokai anksčiau nei Lukas jas užrašė, Jėzus buvo žmogus iš kūno ir kraujo, kuris buvo išaukštintas, kai Dievas prikėlė jį iš numirusių.

Pavyzdžiui, prisiminkime Petro kalbą Sekminių dieną (Apaštalų darbų 2). Jis kalba apie "Jėzų iš Nazareto, žmogų, liudijusį jums iš Dievo galiomis, stebuklais ir ženklais, kuriuos Dievas padarė per jį". Čia Jėzus pasirodo kaip stebukladarys, apdovanotas dieviškąja galia, bet ne Dievas. Pasak Petro, Jeruzalės žydai atstūmė ir nukryžiavo Jėzų, bet Dievas jį prikėlė. Ir tada seka pagrindinė pastaba, kalbos kulminacija:

Todėl visi Izraelio namai tvirtai žinokite, kad Dievas sukūrė šį Jėzų, kurį jūs nukryžiavote, Viešpačiu ir Kristumi, Apaštalų darbų 2:36.

Tik po mirties ir prisikėlimo Dievas padarė Jėzų Viešpačiu ir Mesiju. Apaštalų darbų 13 skyriuje Paulius sako, kad Jėzų atstūmė Jeruzalės žydai, kurie "paprašė Piloto Jį nužudyti". Bet tada Dievas "prikėlė Jį iš numirusių". Apaštalų darbų 13:32–33 Paulius toliau skelbia, "kad pažadą, duotą tėvams, Dievas išpildė mums, jų vaikams, prikeldamas Jėzų iš numirusių, kaip parašyta antrojoje psalmėje: 'Tu esi mano Sūnus, šiandien aš tave pagimdžiau'."

Kada Jėzus "gimsta" kaip Dievo Sūnus? Prisikėlimo metu: "***Šiandien aš*** Tave pagimdžiau."

Matyt, tai yra seniausia iš krikščioniškojo tikėjimo formų. Jėzus yra žmogus, kurį Dievas įgalino atlikti nuostabius dalykus; žydų tautos vadovai jį atstūmė, jis buvo nužudytas, bet Dievas užtarė jį, prikėlė jį iš numirusių ir išaukštino.

Jėzaus pasekėjams nebuvo sunku spręsti, kad jis tikrai yra Dievo Sūnus ne tik po prisikėlimo, bet ir per savo viešąją tarnystę. Ne prisikėlimas padarė Jėzų Dievo Sūnumi, o krikštas. Taigi ankstyviausioje iš kanoninių evangelijų, Morkaus, Jėzus nedelsiant pakrikštijamas Jono; Kai Jėzus išeina iš vandens, jis pamato atsiveriantį dangų ir Dvasią kaip balandį, nusileidžiantį ant jo, ir tada išgirsta balsą iš dangaus: "Tu esi

mano mylimasis Sūnus, kuriuo aš esu patenkintas" (Morkaus 1:11; Morkus neturi gimimo pasakojimo).

Senovės žydams būti "Dievo sūnumi" nereiškė dieviškos prigimties (žr. 3 skyrių). Senajame Testamente "Dievo sūnumis" galima vadinti skirtingus žmones, įskaitant neabejotinai žmogiškąjį Izraelio karalių (2 Samuelio 7:14) ir visą jo tautą (Ozėjo 11:1). Būti Dievo sūnumi paprastai reiškė žmogaus tarpininko tarp Dievo ir žemės vaidmenį. Dievo Sūnus turėjo ypatingą santykį su Dievu, kaip tą, kurį Dievas pasirinko vykdyti Jo valią. Morkaus knygoje Jėzus yra Dievo Sūnus, nes Dievas patepė jį Mesiju, kuris mirs ant kryžiaus, kad būtų žmogaus auka ir atliktų apmokėjimą. Tačiau ši evangelija nepasako nė žodžio apie tai, kad Jėzus iš tikrųjų yra Dievas.

Jei pirmieji krikščionys tikėjo, kad Jėzus prisikėlimo metu tapo Dievo Sūnumi (taip pat Mesiju ir Viešpačiu), tai iš Apaštalų darbų kalbų aišku, kad kai kurie galiausiai tikėjo, kad jis gavo Dievo Sūnaus statusą per krikštą.

Tačiau idėjos plėtra tuo nesibaigia. Praėjus keleriems metams po to, kai buvo parašyta Morkaus evangelija, pasirodė Luko evangelija; jame Jėzus tampa ne tik Dievo Sūnumi prisikėlimo ar krikšto metu, bet ir Dievo Sūnumi visą savo gyvenimą. Be to, Luko knygoje, skirtingai nei Morkaus, matome pasakojimą apie Jėzaus gimimą iš mergelės. Kaip minėjome pirmuosiuose skyriuose, Lukas tiki, kad Jėzus tampa Dievo Sūnumi prasidėjimo akimirką – Dievas tiesiogine to žodžio prasme apvaisina Mariją savo Dvasia. Marija apie tai sužino iš angelo Gabrieliaus per Apreiškimą:

Šventoji Dvasia nužengs ant tavęs, ir Aukščiausiojo galia apgaubs tave; todėl ir gimęs Šventasis bus vadinamas Dievo Sūnumi (Luko 1:35).

Žodis "todėl" šiame sakinyje vaidina nepaprastai svarbų vaidmenį (visada reikėtų paklausti: "todėl" yra "pagal ką"?). Būtent dėl to, kad Marija pastojo Dievo Šventąja Dvasia, Jėzus gali būti vadinamas Dievo Sūnumi. Šiuo metu Lukui prasideda Kristaus egzistavimas. Jis yra Dievo Sūnus, nes Dievas tiesiogine prasme yra jo Tėvas. Todėl Jėzus

tampa Dievo Sūnumi ne tik po prisikėlimo ar viešosios tarnystės metu, bet ir visam gyvenimui.

Pastarojo parašytoje Evangelijoje pagal Joną autorius dar giliau žengia į amžinąją praeitį, spręsdamas Jėzaus sūniškos priklausomybės klausimą. Jono Evangelija yra vienintelė, kuri kalba apie dieviškąją Jėzaus prigimtį. Jonui Kristus nėra Dievo Sūnus, nes Dievas jį prikėlė iš numirusių, pakrikštijo ar apvaisino jo motiną: Jėzus yra Dievo Sūnus, nes jis egzistavo su Dievu nuo pat pradžių, dar prieš pasaulio sukūrimą, kaip Dievo Žodis, o paskui pasirodė pasaulyje kūne (tapo "įsikūnijimu").

Ir mes skaitome didingą pasakojimą apie tai Jono Evangelijos pradžioje (Jono 1:1-14):

Pradžioje buvo Žodis, ir Žodis buvo pas Dievą, ir Žodis buvo Dievas. Pradžioje tai buvo su Dievu. Viskas buvo sukurta per Jį, ir be Jo niekas nebuvo sukurta... Ir Žodis tapo kūnu ir gyveno tarp mūsų, pilnas malonės ir tiesos; ir mes matėme Jo šlovę, šlovę kaip Tėvo viengimis.

Šios sąvokos tapo standartine krikščioniška dogma, pagal kurią Kristus buvo anksčiau egzistavęs Dievo Žodis, priėmęs kūną. Jis buvo su Dievu visų dalykų pradžioje ir buvo Dievas, ir per jį buvo sukurta visata. Tačiau Jėzaus pasekėjai ne iš karto sutiko su šiomis pažiūromis. Jėzaus dieviškumo idėja yra vėlesnis krikščioniškas mokymas, randamas tiktai Jono evangelijoje.

Dieviškoji Kristaus prigimtis Jono bendruomenėje

Kas lėmė tokių pažiūrų atsiradimą tarp krikščionių? Evangelija pagal Joną atspindi ne vieno asmens, nežinomo autoriaus, požiūrį, o požiūrį, kurį jis gavo iš žodinės tradicijos, lygiai taip pat, kaip kitų evangelijų rašytojai užrašė tradicijas, kurias jie girdėjo, egzistavusias krikščioniškuose sluoksniuose dešimtmečius, kol jos buvo užrašytos. Tačiau Jono tradicija yra akivaizdžiai unikali, nes jokia kita evangelija neturi tokio aukšto požiūrio į Kristų. Iš kur jie atsirado?

Mokslininkai ilgą laiką glumino šį klausimą, ir per pastaruosius 25–30 metų Evangelijos pagal Joną aiškintojai pagaliau pasiekė tam tikrą

sutarimą. Tai palengvino dviejų Naujojo Testamento aiškinimo srities ekspertų, dirbusių XX amžiaus pabaigoje, vieno protestanto ir vieno kataliko, dėsčiusių Sąjungos teologijos seminarijoje Niujorke, teorijos. J. Louisas Martinas ir Raymondas Brownas tikėjo, kad didinga Jono Evangelijos kristologija buvo Jono krikščioniškosios Kristaus sampratos pasikeitimo pasekmė dar prieš jam parašant Evangeliją. Tokie pokyčiai atsirado bendruomenės socialinės patirties įtakoje[89].

Ši hipotezė remiasi teorija, kad kiekviena bendruomenė – ar tai būtų šeima, ar glaudžiai susijęs miestas, ar vienuolių brolija, ar moterų vienuolių bendruomenė, ar pilietinė organizacija, ar bažnyčia – turi tradicijas, kurios pasakoja apie save ir prisideda prie jos įkūrimo. Bendruomenės dalijasi bendromis istorijomis. O jų pateikimo būdai yra susiję su renginiais, vykstančiais su bendruomenėmis.

Pateiksiu paprastą pavyzdį. Tarkime, jūsų šeimoje yra tikras neramumų sukėlėjas – jūsų jaunesnysis brolis. Jis visada įsitraukia į istorijas ir yra išdykęs. Po dvidešimties metų, kai kalbėsite apie tai, koks jis buvo vaikystėje, visada keisite savo istorijas, priklausomai nuo to, kas nutiks vėliau. Tarkime, Tommy užaugo kaip sėkmingas investicinis bankininkas, visos šeimos pasididžiavimas ir džiaugsmas. Pasakodami, koks buvo jūsų brolis vaikystėje, tikrai nusišypsosite: "O, šis Tommy! Su juo buvo daugiau nei pakankamai problemų. Prisiminkite, vieną dieną?.." Dabar tarkime, kad įvykiai pasisuko kita linkme. Ką daryti, jei Tommy užaugo serijinis žudikas? Tada papasakosite tas pačias istorijas visiškai kitaip – su ašaromis akyse: "O, Tommy, Tommy... Su šiuo vaiku susidoroti buvo neįmanoma, su juo buvo daugiau nei pakankamai rūpesčių. Prisimink, vieną kartą?.."

Bendruomenės tradicijų pasakojimo būdas atspindi įvykius, kurie jai nutiko per tam tikrą laikotarpį. Ir jei žinote tam tikros bendruomenės tradicijas ir pasakojimo apie jas būdus, bet nėra galimybės sužinoti, kokie istoriniai įvykiai vyko šios bendruomenės gyvenime? Teoriškai galime atsigręžti į tradicijų pasakojimo būdą ir grįžti prie atspirties taško, išsiaiškinti, kas paskatino bendruomenę pasirinkti būtent šį pasakojimo būdą. Tai padarė Louisas Martinas ir Raymondas Brownas, studijuodami Jono evangelijos tradicijas. Jie rekonstravo Jono

bendruomenės istoriją, kad paaiškintų, kodėl istorijos apie Jėzų buvo pasakojamos tam tikru būdu.

Evangelija pagal Joną yra nuostabi tuo, kad, pavyzdžiui, kai kurie pasakojimai apie Jėzų, pavyzdžiui, pačioje pradžioje (Jn 1, 1–18), atspindi neįprastai aukštą idėją apie jį kaip dieviškosios prigimties turėtoją (vadinamoji "aukštoji kristologija"), o kituose jis atrodo visiškai žmogiškas, visai ne kaip dieviškosios prigimties savininkas, bet kaip žmogus, Dievo išrinktas įgyvendinti savo tikslus žemėje ("žemoji kristologija"; žr. pavyzdžiui, Jono 1:35-52). Kodėl Evangelijoje pagal Joną yra abi sąvokos? Galima daryti prielaidą, kad Jonas laikė Jėzų ir žmogumi, ir Dievu. Stebina tai, kad skirtingos ištraukos apie jį kalba skirtingai. Martinas ir Braunas teigė, kad ištraukos, kuriose Jėzus pasirodo kaip žmogus ("žemoji kristologija"), yra seniausių tradicijų, išdėstytų Evangelijose, atgarsiai, o ištraukos, kuriose jis yra išaukštintas ("aukštoji kristologija"), atsirado vėliau, nes įvykiai Jono bendruomenės gyvenime paskatino krikščionis suvokti Jėzų kaip nepasaulinę esybę, atėjusią iš Dievo pasaulio.

Mes neturime pakankamai vietos eiti į detales čia, todėl aš tik pridursiu, kad Martin ir Brown parodė, kas šie įvykiai buvo. Atrodo, kad Jono bendruomenė prasidėjo kaip žydų sekta žydų sinagogoje, kur Jėzus buvo laikomas žydų Mesiju. Dėl šio tikėjimo bendruomenė galiausiai turėjo palikti sinagogą ir tapo atskira tikinčiųjų Jėzumi grupe. Jos nariai turėjo paaiškinti sau šiuos įvykius: kodėl mes buvome atmesti? Kodėl mūsų šeima ir draugai nepriėmė tiesos apie Jėzų? Kodėl jie jo nesuprato?

Remdamiesi bendromis žiniomis apie naujų bendruomenių formavimąsi, Martinas ir Brownas pasiūlė, kad ši nauja grupė padarė tokią išvadą: tiesa žinoma tik jiems, o kiti jos nesupranta. Kodėl? Nes ši tiesa atėjo iš dangaus, o tie, kurie nepriklausė bendruomenei, mąstė tik žemiškomis kategorijomis. Jėzus, kuris yra tiesa, pats atėjo iš aukščiau, ir tie, kurie yra apgauti savo žemiškumu, nepripažino jo kaip nužengusio iš dangaus. Tik Jono bendruomenė žinojo tiesą. Likusieji yra įklimpę į kliedesius. Šviesa buvo nušviečiama tik Jono bendruomenėje. Visa kita egzistuoja tamsoje. Tik Jono bendruomenė

atpažino tą, kuris atėjo iš dangaus. Likusieji matė tik tai, kas vyksta ant žemės.

Bendruomenėje sklido kilnios idėjos apie Jėzų, aiškinančios lūžį su sinagoga. Bendruomenės nariai pradėjo ginčytis, kad norint būti išteisintam prieš Dievą, reikia priimti žmogų, atėjusį iš Dievo. Žmogus turi gimti iš naujo, "gimti iš naujo". Visi, kurie nėra bendruomenės dalis, yra mirę ir niekada negaus gyvybės. Jie nėra Dievo vaikai, bet velnio vaikai.

Vystantis šioms pažiūroms, bendruomenė vis labiau aukštino Jėzų. Dirbdamas su Evangelija, autorius joje atspindėjo ir iš pradžių bendruomenėje egzistavusias tradicijas, pagal kurias Jėzus buvo tikras žmogus, ir tas, kurios susiformavo vėliau ir pasakojo apie Jėzų kaip dieviškos prigimties savininką. Taip atsirado Jėzaus kaip Dievo samprata.

KITI KELIAI Į TĄ PATĮ TIKSLĄ

Jono bendruomenės kelias, kol galiausiai įtikėjo Jėzaus dieviškumu, skyrėsi nuo kitų bendruomenių, kurios buvo priėmusios tą patį įsitikinimą. Čia galiu tik trumpai apibūdinti, kaip galėjo susiklostyti situacija konkrečioje bendruomenėje.

Kaip matėme, Jėzaus kaip Dievo Sūnaus samprata egzistavo nuo pat pradžių. Tačiau skirtingos grupės šiems žodžiams suteikia skirtingas reikšmes. Kai kurie žydai, kurie tikėjo juo, tikėjo, kad Jėzus yra neatskiriamai susijęs su Dievu, kaip ir karalius Dovydas ir kiti didieji Dievo sūnūs, kad jis yra žmogus, per kurį Dievas veikė, kad vykdytų Jo valią žemėje. Bet ką tie patys žodžiai reiškė pagonims, atsivertusiems į naują tikėjimą? Pagonių mitologijoje buvo daug veikėjų, vadinamų dievų sūnumis. Jie buvo laikomi pusiau žmonėmis, pusiau dievais, nes kai kurie jų tėvai buvo mirtingi, o kai kurie turėjo nemirtingumą. Buvusių pagonių bendruomenėse buvo brėžiamos paralelės tarp Jėzaus ir pagoniškų tradicijų. Pavyzdys yra graikų pusdievis Heraklis (romėnų Heraklis; palyginkite su Jėzaus gimimu pagal Luką). Dažnai buvo manoma, kad pusdieviai gali daryti nuostabius stebuklus (palyginkite su Evangelijos pasakojimais apie Jėzaus tarnystę), o gyvenimo pabaigoje

jie persikėlė pas dievus danguje (palyginkite su Jėzaus žengimu į dangų). Kiekvienas, atėjęs į krikščionių tikėjimą su tokiomis idėjomis apie tai, ką reiškia būti Dievo sūnumi, galėjo lengvai įsivaizduoti Jėzų kaip pusdievį, o ne žmogų, Dievo sūnų pagal tradicinį žydų požiūrį.

Kitas kelias į Jėzaus dieviškumo idėją prasideda ne nuo Jėzaus kaip Dievo Sūnaus, bet nuo Jėzaus kaip Žmogaus Sūnaus. Pats Jėzus kalba apie Žmogaus Sūnaus, aukščiausiojo žemės teisėjo, atėjimą, kuris vykdys teismą pagal Danieliaus 7:13-14. Bet kada Jėzaus pasekėjai patikėjo, kad jis prisikėlė iš numirusių, tada jie nusprendė, kad jis yra tas, kuris nužengs iš dangaus ir sėdės teisėjo soste. Tai Pauliaus požiūris, išreikštas 1 Tesalonikiečiams 4-5. Paulius kalba ne žydams, o kitataučiams, todėl jis nevartoja frazės "Žmogaus Sūnus". Tačiau būtent tai jis laiko Jėzumi, būsimu teisėju, kuris nusileis iš dangaus. Jei Žmogaus Sūnus yra savotiška dieviška figūra, o Jėzus yra Žmogaus Sūnus, tada jis turi dievišką prigimtį ir gyvena šalia Dievo.

Arba apsvarstykite trečią būdą. Jėzaus gyvenimo metu jo pasekėjai laikė jį mokytoju ir vadino jį valdovu, šeimininku, kaip šeimininkų vergais ar šeimininkų darbininkais. Tačiau po to, kai jo pasekėjai įtikėjo jo prisikėlimu, žodis "Viešpats" įgavo kitokią konotaciją. Dievas išaukštino Jėzų. Jis tapo valdovu, ne žemišku, bet dangišku. Jis tapo "Viešpačiu". Netrukus krikščionys nusprendė, kad jis yra visų dalykų Viešpats, valdantis pasaulį iš dangaus. Ir kas galėjo valdyti iš dangaus, jei ne Dievas? Be to, pirmieji krikščionys suprato, kad pats Dievas Senajame Testamente buvo vadinamas Viešpačiu. Ir jie nusprendė, kad Jėzus išaukštino save ir pasiekė dieviškąjį statusą, ir tada jie samprotavo, kad, jeigu jis turėjo dieviškąją prigimtį, tai jis turėjo egzistuoti prieš pasirodant žemėje.

Šie požiūriai taip pat randami mūsų ankstyvojo rašytojo Pauliaus tekstuose, kurie kalba apie Jėzų kaip apie žmogų, kuris buvo su Dievu prieš ateinant į pasaulį ir kuris buvo lygus Dievui, bet pasirinko ateiti į pasaulį ir mirti už kitus, po to Dievas jį vėl išaukštino, pakėlė į dangų ir "davė jam vardą, kuris yra aukščiau už kiekvieną vardą. kad Jėzaus vardu kiekvienas kelias nusilenktų." Senajame Testamente kiekvienas kelias lenkiasi tik Dievui (Izaijo 45:23). Ir dabar taip pat prieš Jėzų (Fil 2, 6-11).

Jėzaus kaip dieviškosios prigimties idėja krikščionių bendruomenėse vystėsi ne vienu metu, procesas vyko kitu tempu. Šimtmečius buvo bendruomenių, kurios tokių įsitikinimų neturi, pavyzdžiui, ebionitai. Kai kuriose bendruomenėse tokios pažiūros atsirado ypač anksti (matyt, ir Pauliaus bendruomenėje). Šių pažiūrų atsiradimas kitose bendruomenėse nėra visiškai paremtas (Mato ar Morkaus bendruomenėse). Trečia, procesas užsitęsė kelis dešimtmečius (Jono bendruomenė). Tačiau antrame ir trečiajame amžiuje šis mokymas tapo visuotinai priimtas, nes bendruomenės keitėsi nuomonėmis. Jėzus nebuvo tik žydas, Dievo Sūnus, kurį Dievas išaukštino prisikėlimu. Jis buvo pats Dievas. Tai vienas iš atkakliausių ankstyvosios krikščionių bažnyčios teologinių produktų.

Trejybės doktrina

Tikėjimas Jėzaus dieviškumu kėlė aiškią problemą ankstyvųjų krikščionių teologams, kurie siekė nutolti nuo pagoniško politeizmo ir tvirtai laikytis judaizmui būdingų monoteistinių tradicijų. Kaip sakoma hebrajų Raštuose: "Taip sako Viešpats, Izraelio karalius... Aš esu pirmasis ir paskutinis, be manęs nėra Dievo" (Izaijo 44:6).

Bet ką turėjo galvoti krikščionys, tikintys Kristaus dieviškumu? Jei Kristus yra Dievas, o Dievas yra Dievas, tai yra tik du dievai?

Kiek dievų? Galimi atsakymai

Kaip ir į visus teologinius klausimus, susijusius su pirmaisiais krikščionimis, yra daug būdų atsakyti į šį klausimą. Judėjų-krikščionių ebionitai buvo tvirtai įsitikinę: kadangi gali būti tik vienas Dievas, Kristus nėra Dievas. Jei Kristus yra Dievas, tada yra du dievai. Ebionitams Jėzus yra Mesijas (žydų sluoksniuose Mesijas *niekada* nebuvo laikomas Dievu), žmogus, kurį Dievas pasirinko vykdyti savo valią žemėje ir mirti už savo nuodėmes. Todėl Dievas suteikė jam ypatingą vietą, padarė jį savo sūnumi. Tačiau kitais atžvilgiais Jėzus yra žmogus ir tik žmogus, jame nėra nieko dieviško.

Markioniečiai laikėsi priešingos nuomonės: Jėzus visai nebuvo žmogus, būtent todėl, kad jis buvo Dievas. Dievas negali būti žmogus – žmogus lygiai taip pat gali būti akmuo. Dieviškumas ir žmogiškumas yra

skirtingi dalykai, kurių nereikėtų painioti. Tačiau markioniečiai aiškiai netikėjo, kad Jėzus ir Dievas Tėvas yra du skirtingi dievai. Jiems buvo žydų Dievas, įtūžęs Senojo Testamento Dievas ir Jėzaus Dievas, meilės ir gailestingumo Dievas. Sunku suprasti, kaip Jėzus susijęs su šiuo paskutiniu Dievu, nes nė vienas iš Bažnyčios tėvų, kurie citavo Marciono tekstus, niekada to nepaminėjo. Tačiau sprendžiant iš kai kurių požymių, Jėzus gali būti laikomas pačiu Dievu, kuris nužengė į žemę.

Įvairios gnostikų grupės nedvejodamos skelbė Kristų dieviškosios prigimties savininku. Jų nuomone, tokių dieviškų būtybių yra daug, o Kristus yra viena iš jų. Dievas, kuris pareiškė, kad jis vienintelis yra Dievas, "ir nėra kito Dievo" (Izaijo 45:18), nėra tikrasis Dievas. Tai žemesnė, antrinė dievybė, kuri sukūrė pasaulį. Virš jo, pavydus ir neišmanėlis, yra aukštesnės dieviškosios sferos, kuriose gyvena kitos dievybės.

Visi šie alternatyvūs požiūriai į problemą galiausiai buvo atmesti kaip eretiški. Bet kaip buvo pašalinta pati problema? Kaip tikintieji, siekiantys išsaugoti monoteizmą kaip protoortodoksą ir tuo pat metu primygtinai reikalaujantys Kristaus dieviškumo, galėjo suderinti abu požiūrius, nekvestionuodami nė vieno iš jų?

Du heteroortodoksiniai sprendimai
Ankstyvosios krikščionybės teologijos istorijoje stačiatikybė ("teisinga nuomonė") kartais supriešinama su "heterodoksija" ("kitokia nuomonė"). Paprasčiau tariant, heterodoksija yra tas pats, kas erezija. Žinoma, kaip jau minėta, visi laiko save ortodoksais – visi įsitikinę, kad turi teisingą nuomonę. Žmonės, kurie tiki, kad jų įsitikinimai yra klaidingi, juos keičia, kad tie įsitikinimai būtų teisingi. Arba, kaip sakė vienas juokdarys, ortodoksija yra mano "doxia" ("nuomonė"), o heterodoksija yra jūsų "doxia".

Vystantis krikščionybei, buvo bandoma paaiškinti, kaip Jėzus gali turėti dievišką prigimtį, jei yra tik vienas Dievas. Dauguma šių bandymų buvo laikomi priimtinais tam tikroje vietoje ir tam tikru laiku, tačiau galiausiai buvo pripažinti nepriimtinais. Kai kurie protoortodoksų mąstytojai juos laikė nepriekaištingais, kiti eretiškais. Aš sugalvojau

jiems pavadinimą "hetero-ortodoksiniai sprendimai". Garsiausi iš jų yra patripassianizmas (kaip jį vadino oponentai) ir arijonizmas.

Patripassianizmas

Iš antrojo ir trečiojo amžiaus Bažnyčios tėvų, tokių kaip Hipolitas ir Tertulianas, raštų žinome, kad vienu metu įsitikinimas, nepatogiai ir agresyviai tvirtinantis Dievo vienybę, buvo populiariausias tarp krikščionių mąstytojų ir bažnyčios vadovų. Pagal šį tikėjimą yra tik vienas Dievas, o Jėzus yra Dievo įsikūnijimas žemėje. Kitaip tariant, Dievas Tėvas ir Dievas Sūnus nėra dvi atskiros esybės. Dievas Sūnus yra Dievas Tėvas materialiame kūne.

Šis įsitikinimas įėjo į teologijos istoriją įvairiais pavadinimais. Kartais jis buvo vadinamas modalizmu, nes mokė, kad vienas Dievas turi skirtingus egzistavimo būdus. Pavyzdys: Aš esu sūnus savo tėvui, tėvas sūnui ir vyras žmonai. Aš esu vienas žmogus, o ne trys, bet kiekvienuose santykiuose aš veikiu savo vaidmenyje. Dievas buvo visų daiktų kūrėjas ir tapo žmogumi; Tai ne du dievai, o vienas.

Tas pats tikėjimas kartais vadinamas sabellianizmu, pavadintu Sabellius, liūdnai pagarsėjusios, bet istoriškai nereikšmingos asmenybės, kuri galiausiai buvo ekskomunikuota už ištikimybę šiam tikėjimui, vardu. Ironiškas terminas, kurį sugalvojo "erezijos naikintojas" Tertulianas, kartais naudojamas tikėjimo esmei apibūdinti: patripassianizmas pažodžiui reiškia "Tėvas kenčia". Tertulianas išjuokė tokias pažiūras, nes jos leido suprasti, kad pats Dievas Tėvas mirė ant kryžiaus sūnaus pavidalu.

Tertulianas aiškina, kad jo laikais, antrojo amžiaus pabaigoje, šį tikėjimą patvirtino du Romos vyskupai (du pirmieji popiežiai) ir dauguma Romos Bažnyčios. Atsakydamas į tai, Tertulianas ir jo bendražygiai pradėjo plėtoti Dievo Tėvo idėją, kuri nėra tapati Dievui Sūnui. Abu jie yra dievai, tačiau yra tik vienas Dievas. Kaip tai gali būti? Galų gale, tai paslaptis. Bet kokiu atveju tai tapo stačiatikių doktrina, kuri buvo patobulinta ir patobulinta po Tertuliano. Kristus yra Dievas, kaip ir Dievas Tėvas; Bet šie du yra viena.

Be to, kadangi Jėzus Evangelijoje pagal Joną kalba apie Šventąją Dvasią, kuri atėjo į žemę kaip "dar viena Guodėja" (Jono 14:16) po to, kai Jėzus pats sugrįžo į dangų, Dvasia taip pat yra Dievas. Ir jis nėra tas pats, kas Dievas Tėvas ir Dievas Sūnus. Todėl Dievas yra "trivienis". Trys hipostazės, vienas Dievas.

Visi šie paaiškinimai gali atrodyti painūs, bet bet kuriuo atveju Tertulianas buvo tvirtas. Puldamas patripasianizmo šalininkus, jis pirmiausia įrodė, kad Dievas Tėvas, Dievas Sūnus ir Dievas Šventoji Dvasia yra skirtingi. Kaip jis rašė:

Vienas yra Tėvas, kitas yra Sūnus, o kitas yra Šventoji Dvasia... Tėvas ir Sūnus nėra tas pats, arba Vienas skiriasi nuo kito tik savo būties būdu (Tertulianas, Prieš Praksėją, 5.9).

Jis tęsia samprotavimus, kurių logiką daugelis vis dar laiko nepriekaištinga:

Kad Tėvas būtų Tėvas, Jis turi turėti Sūnų, o kad Sūnus būtų Sūnus, Jis turi turėti Tėvą. Nes vienas dalykas yra turėti, o kitas – būti. Pavyzdžiui, kad būčiau vyras, turiu turėti žmoną, nes nebūsiu savo žmona (Tertulianas, Prieš Praksėją, 5.10).

Tada jis vėl meta pirštinę patripasianizmo šalininkams ir užbaigia šmeižtu, kuriuo garsėjo:

Jei norite, kad tikėčiau, kad Jis yra ir Tėvas, ir Sūnus, parodykite šį teiginį kur nors kitur: Viešpats tarė sau: Aš esu mano Sūnus. Aš dabar pagimdžiau save (Tertulianas, Prieš Praksėją, 5.11).

Tačiau Tertulianas teigia, kad, nepaisant viso atskirumo, šios hipostazės iš esmės nesiskiria. Jie visi yra Dievas. Ir jis kalba apie "trejybę" ir tvirtina, kad jie skiriasi "asmeniu, o ne esmės, kito skirtumu, o ne padalijimu... Aš atstovauju vienai esmei trijose tarpusavyje susijusiose srityse" (Tertulianas, Prieš Praksėją, 6.12).

Laikui bėgant tokie skirtumų niuansai tapo vis formalesni. Svarbu, kad jau atsakydamas į tų laikų modalistų teiginius, Tertulianas kalbėjo apie Trejybę – vieną Dievą trijose skirtingose hipostazėse.

Arianizmas

Tačiau kai kuriais atvejais Tertulianas atvirai pareiškia, kad nepaisant jo tikėjimo Dievu Tėvu ir Dievu Sūnumi, kurie yra vienas Dievas, vis dėlto tarp jų egzistuoja hierarchija. Tėvas yra didesnis už Sūnų, nors iš esmės jie yra vienas ir tas pats. Priešingu atveju jis nebūtų Tėvas.

Daugiau nei šimtmetį teologai diskutavo apie Tėvo ir Sūnaus santykį. Aktyviausią jų vaidmenį IV amžiaus pradžioje atliko Arijus, žinomas krikščionių mokytojas iš Aleksandrijos teologinės minties centro. Iki Arijaus laikų protoortodoksams iš esmės pavyko išnaikinti ar bent jau visiškai marginalizuoti tokius ankstyvuosius krikščionių eretikus kaip ebionitai, markionitai ir įvairios gnostikų grupės. Beveik visi, įėję į krikščionių bažnyčią, sutiko, kad Jėzus turi dievišką prigimtį, tačiau buvo tik vienas Dievas. Kaip tai atsitiko? Kaip jie abu gali būti Dievas?

Arijus rado labai paprastą sprendimą, kurio ieškodamas jis kreipėsi į Naująjį Testamentą ir ankstyvuosius krikščionių mąstytojus: Kristus buvo dievybė, bet savo galia ir esme prastesnis už Dievą Tėvą. Iš pradžių buvo tik vienas Dievas, bet amžinybėje Dievas pagimdė antrą dieviškąją esmę – savo sūnų Kristų. Per Kristų Dievas sukūrė pasaulį, Kristus tapo žmogumi įsikūnijime.

Pagal šias pažiūras, Kristus neegzistavo per amžinybę. Jis pasirodė tam tikru momentu. Nepaisant savo dieviškosios prigimties, jis nebuvo lygus Dievui Tėvui: kaip Sūnus, Kristus buvo jam pavaldus. Jie nebuvo "vienas subjektas", bet kai kuriais atžvilgiais jie buvo "panašūs" iš esmės

Šios pažiūros tuo metu buvo labai populiarios, tačiau joms priešinosi nemažai krikščionių teologų. Garsiausias priešininkas buvo jaunas diakonas iš Aleksandrijos bažnyčios Atanasas, kurį jau minėjome Naujojo Testamento kanonu 6 skyriuje. Atanazas ir jo bendražygiai tvirtino, kad Kristus yra ta pati esmė kaip Dievas Tėvas, kad jie yra tobulai lygūs ir kad Kristus visada egzistavo.

Visi šie prieštaravimai šiuolaikiniams skaitytojams gali atrodyti smulkmeniški, tačiau tuo metu jie sukėlė karštas diskusijas tarp arijonizmo šalininkų ir jo priešininkų. Beveik visa krikščionių bažnyčia

buvo susiskaldžiusi dėl klausimo, ar Jėzus buvo ta pati esmė kaip ir jo Tėvas, graikiškai homoousias ("substancialus"), ar jis buvo tik "panaši esmė", homoiousias. Kaip pažymėjo vėlesnių laikų istorikai, visi ginčai susivedė į raidę i. Tačiau tuo metu daug kas priklausė nuo šio laiško. Dėl to bažnyčioje įvyko skilimas.

Visa tai buvo svarbu iš dalies dėl to, kad Romos imperatorius Konstantinas atsivertė į krikščionybę ir norėjo suvienyti padalytą imperiją naujos religijos pagalba. Susiskaldžiusi religija neužtikrino vienybės. Religija pirmiausia turėjo būti suvienyta. Imperatorius sukvietė įtakingiausius imperijos krikščionių vyskupus į Nikėją aptarti klausimų ir priimti visiems krikščionims privalomus sprendimus. Taigi 325 m. įvyko garsusis Nikėjos susirinkimas.

Galų gale auditorija sutiko su Atanasijaus pozicija. Nepaisant plačiai paplitusio įsitikinimo, kad balsai pasiskirstė beveik po lygiai, sprendimas buvo priimtas beveik vienbalsiai. Nepaisant to, net ir po to ginčai tęsėsi, ir IV amžiuje atrodė, kad pergalė arijonizmo šalininkams buvo garantuota. Tačiau Atanazo pozicija buvo pripažinta stačiatikiu. Trivienis Dievas yra trys hipostazės. Jie skiriasi vienas nuo kito, bet kiekvienas iš jų yra vienodai Dievas. Visos trys yra amžinos esybės. Visi yra tos pačios esmės. Taip atsirado Trejybės doktrina.

Visa tai atrodo ryškus Naujojo Testamento idėjų vystymasis, kuriame tokių paaiškinimų nėra. Net Evangelijoje pagal Joną, kur kalbama apie dieviškąją Jėzaus prigimtį, neužsimenama apie trijų hipostazių substancialumą. Kaip ir buvo galima tikėtis, vėlesni Naujojo Testamento raštininkai buvo taip sunerimę dėl šios aplinkybės, kad bent vienoje vietoje įterpė aiškius žodžius apie Trejybę (1 Jono 5:7–8). Trejybė yra vėlesnė krikščioniška dogma, pagrįsta Atanasijaus ir kitų argumentais, taip pat ištraukomis iš Šventojo Rašto, tačiau iš pradžių nebuvo nė vienoje Naujojo Testamento knygoje.

Per tris šimtus metų Jėzus iš žydų apokaliptinio pranašo tapo pačiu Dievu, viena iš Trejybės hipostazių. Kad ir kaip būtų, ankstyvoji krikščionybė yra ryški religija.

Dangus ir pragaras

Kai kuriose krikščionybės vietose, ypač bendruomenėse, su kuriomis kadaise buvau susijęs, religija pirmiausia siejama su pomirtiniu gyvenimu. Grynai asmeniniame lygmenyje žmonės siekia patirti rojaus džiaugsmus ir pabėgti nuo pragaro kančių. Dauguma krikščionių, kuriuos šiandien sutinku, yra įsitikinę, kad po mirties siela eina arba į dangų, arba į pragarą.

Niekada nesugebėjau iki galo suprasti visų tokių įsitikinimų neatitikimų. Viena vertus, sielos gyvenimas po mirties atrodo kaip išsilaisvinimas iš kūno, nes kūnas lieka kape; Kita vertus, žmonės tiki, kad fizinis malonumas ar skausmas yra įmanomas po mirties, kad galima susitikti su protėviais ir juos pažinti. Visa tai jums reikės turėti kūną.

Pirmieji krikščionys, pradedant Jėzumi, netikėjo dangumi ir pragaru kaip vietomis, kur sielos eina po mirties. Ši sąvoka galioja ir vėlesnėms krikščioniškoms idėjoms.

Ankstyvosios apokaliptinės idėjos apie pomirtinį gyvenimą
Daugelis mokslininkų mano, kad Jėzus ir jo pasekėjai buvo žydų apokaliptikai. Apokaliptinės pažiūros pradėjo formuotis daugiau nei šimtmetį prieš Jėzaus pasirodymą, kaip teodicijos arba "Dievo išteisinimo" problemos sprendimas. (Šis terminas tuo metu nebuvo vartojamas - jį XVII amžiuje įvedė vokiečių filosofas Leibnizas.) Teodicijos klausimas yra tai, kaip paaiškinti, kad Dievas yra teisingas, jei pasaulyje yra tiek daug sielvarto ir skausmo. Turint omenyje, kiek žmonių kenčia, kaip galime tikėti, kad pasaulį valdo malonus ir mylintis Dievas?

Apokaliptinė senovės judaizmo srovė šios problemos nesvarstė šiuolaikinėje filosofinėje formuluotėje, tačiau senovės ir šiuolaikiniai požiūriai į šį klausimą buvo labai panašūs. Likus keliems šimtmečiams iki apokaliptinio judėjimo atsiradimo Izraelyje, buvo mąstytojų, kurie tikėjo, kad Dievo tauta ištvėrė tokias kančias tiek kartu, tiek kiekvienas žmogus dėl nuodėmių prieš Dievą, už kurias buvo nubausti. Kartais tokios pažiūros vadinamos pranašiškomis, nes Senojo Testamento pranašų knygose jos randamos kiekviename puslapyje [92].

Bet kas nutinka, kai žmonės klauso pranašų kvietimų, grįžta pas Dievą, nustoja laužyti Jo įstatymus, gyvena taip, kaip Jis liepia, ir vis tiek kenčia? Pranašiški požiūriai paaiškina nusidėjėlių kančias – jie gauna tai, ko nusipelnė. Tačiau šie požiūriai negali paaiškinti teisiųjų kančios. Kodėl nusidėjėliai klesti, o teisieji kenčia?

Senovės izraelitai į šį klausimą pateikė skirtingus atsakymus, garsiausias – tiksliau, garsiausias – yra Jobo knygoje. Apokaliptinė pasaulėžiūra pasirenka kitą kelią. Apokaliptikams kančia yra tik laikina padėtis. Dėl kažkokių paslaptingų priežasčių Dievas prarado valdžią šiame pasaulyje, atidavė jį aukštesnėms blogio jėgoms, kurios sukūrė chaosą pasaulyje. Tačiau netrukus, artimiausiu metu, Dievas įsikišs į istorijos eigą ir ištaisys viską, kas nutiko. Jis sutriuškins blogio jėgas, nugalės blogio valstybes, kurios palaikė šias jėgas, ir sukurs naują karalystę žemėje – taikos ir teisingumo karalystę. Nuodėmingi šio pasaulio valdovai ir visi, kurie buvo jų pusėje, bus sunaikinti, o vargšai ir engiami bus išaukštinti.

Tokie požiūriai pirmą kartą Biblijoje pasirodo Senojo Testamento Danieliaus knygoje, parašytoje kaip paskutinė hebrajų Biblijos knyga, maždaug II a. pr. m. e. viduryje. Tokie patys požiūriai randami daugelyje žydų tekstų, parašytų po Danieliaus knygos, įskaitant Negyvosios jūros ritinėlius. Panašią nuomonę išsako ir Jėzus.

Jėzus priduria, kad laikų pabaigoje, kai Dievas pagaliau įsikiša į istorijos tėkmę, įvyks mirusiųjų prisikėlimas. Tikėjimas prisikėlimu yra neatsiejamai susijęs su senovės teodicijos klausimais. Kaip atsitiko, kad Dievo pasekėjai buvo kankinami ir žudomi? Kur buvo pats Dievas? Kaip atsitiko, kad blogio jėgų šalininkai tapo turtingesni ir galingesni, o paskui mirė nebaudžiami? Kur teisingumas?

Apokaliptikų požiūriu, teisingumas nugalės. Ne šiame gyvenime, ne šiame amžiuje, bet po prisikėlimo, ateinančiais amžiais. Dievas prikels visus žmones, grąžins jiems kūnus, ir jie gaus amžiną atlygį arba amžiną bausmę. Niekas neišvengs teismo. Blogis nepaliks paskutinio žodžio – šis žodis bus pas Dievą. Mirtis nebus istorijos pabaiga.

To mokė ankstyvieji žydų apokaliptikai, ir to mokė Jėzus. Dievo karalystė atsiras su Žmogaus Sūnaus pasirodymu. Žmonės turi tam pasiruošti, pasitaisyti, pereiti į Dievo pusę, nors kol kas dėl to turės kentėti. Tačiau ateina naujas amžius, kai Dievas ir Jo keliai triumfuos ir Dievo karalystė pasirodys čia, žemėje. Galų gale viskas pasaulyje bus sutvarkyta teisingai, visi grįš į fizinį gyvenimą, pamatys ir pajus.

Toks buvo apaštalo Pauliaus ir, kiek galime spręsti, visų ankstyvųjų krikščionių mokymas. Pagrindinis skirtumas tarp Pauliaus ir Jėzaus mokymų buvo Pauliaus tikėjimas, kad pats Jėzus įkurs karalystę žemėje, sugrįždamas šlovėje (1 Tesalonikiečiams 4–5). Be to, Pauliui prisikėlimas laikų pabaigoje tam tikra prasme jau buvo prasidėjęs. Būtent dėl šios priežasties Paulius teikė tokią reikšmę Jėzaus prisikėlimui. Kadangi prisikėlimas turėjo įvykti laikų pabaigoje, o Jėzus jau buvo prisikėlęs iš numirusių, mes turėjome laukti paskutinių laikų. Štai kodėl Paulius kalba tiems, kurie gyvena paskutiniais laikais.

Bet kas nutiks žmogui, kuris mirs *prieš* ateinant paskutiniams laikams? Akivaizdu, kad Paulius tikėjo kažkokiu tarpiniu egzistavimu su Kristumi tiems, kurie mirė prieš jo sugrįžimą. Todėl jis rašė filipiečiams: "Man gyventi yra Kristus, o mirti yra laimėjimas" (Fil 1, 21). Greičiausiai jis tikėjo, kad tikintieji Jėzumi gaus kažkokį laikiną kūną rojuje, bet tik kuriam laikui. Kai Kristus sugrįš šlovėje, "mirusieji Kristuje prisikels pirmieji", o tada tie, kurie dar gyvi, įskaitant patį Paulių, bus stebuklingai perkeisti, kad jų kūnai taps nemirtingi (1 Tesalonikiečiams 4:13-18, 1 Korintiečiams 15:50-57). Tada jie amžinai gyvens žemėje.

Taigi Jėzui, Pauliui ir pirmiesiems krikščionims amžinasis gyvenimas buvo gyvenimas kūne, o ne rojuje, bet čia, žemėje, kur esame dabar. Paulius tai labai pabrėžia 1 Korintiečiams. Jėzaus prisikėlimas iš numirusių liudija, koks bus būsimas prisikėlimas: fiziniai kūnai atgys ir taps nemirtingi. Paulius tyčiojasi iš Korinto priešininkų, kurie tiki, kad jie jau patyrė dvasinį prisikėlimą ir dabar gali visiškai mėgautis išgelbėjimo privalumais. Prisikėlimas turėjo būti fizinis, todėl jis dar neatėjo. Pasaulį vis dar valdo blogio jėgos, ir tik laikų pabaigoje jos visos bus sunaikintos, o Jėzaus pasekėjai bus išteisinti, perkeisti ir apdovanoti amžinuoju atlygiu.

Tai taip pat teigiama Jono Apreiškime. Po visų kataklizmų, kurie ištiks planetą laiko pabaigoje, po katastrofų, kurias autorius aprašo išsamiai, jausmingai ir prasmingai, skirdamas joms vieną skausmingą skyrių po kito, pasirodys "naujas dangus ir nauja žemė". Tada mirusieji bus prikelti, iškils nauja, dangiška Jeruzalė, kuri nusileis iš dangaus, pakeis senąją, paskendusią ydose ir todėl sunaikintą ir taps Dievo miestu. Jame bus perlų vartai ir auksinės gatvės. Šiame mieste šventieji žemėje gyvens per amžius (žr. Apreiškimo 21).

Apokaliptinių idėjų transformacija

O kas, jei ši prognozuojama pabaiga neateis? Kas nutiks, jei apokaliptinis scenarijus, kurio Jėzus laukė "šios kartos" gyvenime, neišsipildys? Jei Pauliaus patikinimas, kad jis lauks antrojo Kristaus atėjimo, paneigtų mirtį? Ką daryti, jei mirusiųjų prisikėlimas atidedamas neribotam laikui, tarsi pasityčiojant iš populiaraus tikėjimo, kad jis įvyks "greitai"?

Viena pasekmė neišvengiama: kai kurie žmonės pradės juoktis. Tai teigiama Naujojo Testamento knygoje, antrajame Petro laiške, kur autorius teigia, kad jei Dievas sako, kad visa tai įvyks labai greitai, tai jis turi omenyje dieviškąją, o ne žmogiškąją chronologiją. Visada reikia prisiminti, kad "Viešpačiui viena diena yra kaip tūkstantis metų, o tūkstantis metų kaip viena diena" (2 Petro 3:8). Pagal šią logiką, jei pasaulis baigsis kitą ketvirtadienį, tai jis įvyks ketvirtadienį po keturių tūkstantmečių.

Nelaukdami pasaulio pabaigos, žmonės, norintys tvirtai sekti Jėzaus ir jo mokinių mokymu, yra priversti susitaikyti su tuo, kad kai kurie esminiai jų idėjų elementai buvo klaidingi. Žinoma, mažai tikėtina, kad tikintieji pasakys, kad Jėzus klydo. Atvirkščiai, jis buvo nesuprastas. Taip prasideda ilgas ir svarbus naujos interpretacijos procesas, kurio metu pirminės idėjos transformuojasi, tampa mažiau apčiuopiamos, mažiau materialios, kad jos nebūtų taip lengvai paneigtos. Būtent, būsimo kūno prisikėlimo doktrina, kurioje teisieji bus apdovanoti, o nedorėliai nubausti, tampa dangaus ir pragaro samprata, kur teismas vyksta ne tik laikų pabaigoje, bet ir žmogaus gyvenimo pabaigoje. Jo siela eina į vieną iš šių vietų.

5 skyriuje pabrėžiau, kad Jėzaus žodžiai, kaip ir kiti apokaliptiniai požiūriai, gali būti suprantami kaip tam tikras horizontalus dualizmas: amžius čia, žemėje, ir ateinantis amžius žemėje. Aš tai vadinu horizontaliu, nes jį galima vizualizuoti kaip horizontalią laiko juostą, padalytą per pusę. Šios neišvengiamos epochos pabaigoje prasidės teismas, ir mes įžengsime į naują amžių, peržengdami skiriamąją liniją.

Tačiau įsitikinę, kad pabaiga neateina, krikščionių mąstytojai permąstė šią laiko juostą ir tam tikra prasme pasuko ją aplink savo ašį, todėl dabar "pabaigos" idėja siejama ne su horizontaliu, o su vertikaliu dualizmu. Dabar mes kalbame nebe apie dvi epochas, dabartį ir ateitį, bet apie dvi sferas – mūsų pasaulį ir aukštesnįjį pasaulį. Apie fizinį prisikėlimą nebekalbama, juo net netikima. Dabar svarbus tik žemiškasis kančios pasaulis ir palaimos pasaulis danguje.

Šis dualizmas atsispindėjo dangaus ir pragaro idėjoje. Kodėl viršuje ir kodėl apačioje? Nes dualizmas buvo išsaugotas, bet jis tapo ne laikinu, o erdviniu. Dievas yra viršuje, o siela ten eina po mirties, jei jos savininkas buvo atsidavęs Dievui ir tikėjo Kristumi; žemiau yra vieta, kur pagal apibrėžimą Dievas negali būti. Ten karaliauja tik blogis, pats velnias ir jo pikta palyda. Ten siela eina į amžinas kančias, jei jos savininkas nebuvo atsidavęs Dievui ir atmetė savo Kristų.

Tokie požiūriai į amžiną ir nekūnišką sielos egzistavimą ankstyvosios krikščionybės tekstuose nepasirodo, jie pasirodo tik vėliau. Pavyzdžiui, jie išdėstyti Petro Apokalipsėje (aptarta 6 skyriuje). Šiame tekste Petras aprašo savo kelionę po palaimintųjų ir pasmerktųjų pasaulius. Aukštesniajame pasaulyje vienos sielos džiaugiasi, žemesniajame – kitos. Amžinasis gyvenimas pristatomas ne kaip kūniška egzistencija žemėje po prisikėlimo, bet kaip dvasinė egzistencija, kai siela po mirties yra pasmerkta eiti į žemesnįjį arba aukštesnįjį pasaulį. Tai amžina dvasinė egzistencija su amžinais apdovanojimais ar bausmėmis, priklausomai nuo to, kaip buvo nugyventas žemiškasis gyvenimas ir kaip buvo priimtas Dievo išgelbėjimas.

Trumpai tariant, laikui bėgant apokaliptinės idėjos apie kūno prisikėlimą buvo transformuotos į sielos nemirtingumo doktriną. Atsirado tikėjimas dangumi ir pragaru, nepaminėtas Jėzaus ar Pauliaus

mokymuose, bet vėliau sugalvotas krikščionių, kurie suprato, kad Dievo karalystė niekada neateis į žemę. Šis tikėjimas tapo standartiniu krikščionišku mokymu per amžius.

IŠVADA

Tradicinė krikščionybė, kaip mes ją žinome, nenukrito iš dangaus, nes ji subrendo ir vystėsi netrukus po Jėzaus tarnystės. Ir tai nekilo tiesiogiai iš jo mokymų. Daugeliu atžvilgių krikščionybė reiškia gana reikšmingų nukrypimų nuo Jėzaus mokymo seriją. Istorinio-kritinio metodo šalininkai jau seniai pripažįsta, kad krikščionybė yra *religija apie* Jėzų, o ne *paties* Jėzaus religija.

Visi tradicinės krikščionybės aspektai, kuriuos aptariau šiame skyriuje, gali būti laikomi ankstyvosios bažnyčios produktais. Atsižvelgdami į jų vystymąsi, kai kurie mokslininkai mato aiškų tęstinumą tarp šių aspektų ir Jėzaus idėjų, kurios juos pagrindžia. Krikščionių teologai mato Dievo įsikišimą visuose šio vystymosi etapuose. Kiti mokslininkai daugiausia dėmesio skiria vientisumo stokai ir yra stebinami tuo, kaip atsirado "ortodoksiškos" krikščioniškos pažiūros, ne kaip būtinos Jėzaus ir jo ankstyvųjų pasekėjų mokymo pasekmės, o kaip dogmos, kurioms didelę įtaką daro istoriniai ir kultūriniai aplinkos, kurioje atsidūrė vėlesni krikščionys, veiksniai. Šios pažiūros palaipsniui plito ir tapo "visuotinai priimtos" vėlesniais bažnyčios istorijos laikotarpiais (nepriklausomai nuo Dievo dalyvavimo šiame procese).

Tačiau kad ir kokį tęstinumą ar nebuvimą atkreiptume dėmesį tyrinėdami ankstyvosios krikščionybės raidą, akivaizdu, kad Jėzaus pasekėjų įsitikinimai ir nuostatos skyrėsi nuo jo paties religijos. Paulius nėra tik vienas iš tų, kurie įvedė daugybę teologinių naujovių: būtent šias naujoves laikome krikščioniškuoju mokymu. Net ne Pauliui mes esame skolingi už Jėzaus religijos pavertimą Jėzaus religija. Šiame virsme dalyvavo daugybė krikščionių, kurių didžioji dauguma buvo pasiklydę antikos migloje; šie neaiškūs krikščionių mąstytojai ir pamokslininkai Jėzaus tradicijas interpretavo savaip, atsižvelgdami į savo laiką, o jų interpretacijas suformavo istoriniai ir kultūriniai veiksniai, kuriuos mes, gyvenę ilgai, galime tik spėlioti.

Vienaip ar kitaip, krikščionybė, kokią mes ją žinome šiandien, neatsirado staiga. Jis vystėsi per ilgą laiką, kovose, ginčuose ir konfliktuose dėl konkuruojančių pažiūrų, mokymų, dogmų, kanonų ir taisyklių. Šio proceso rezultatas, nusistovėjusi krikščioniška religija, yra žmogaus kūrinys, kuris yra bene didžiausias išradimas Vakarų civilizacijos istorijoje istorinės ir kultūrinės reikšmės požiūriu.

8. AR ĮMANOMAS TIKĖJIMAS?

Baigdamas Naujojo Testamento kursą absolventams, duodu studentams rašymo užduotį paskutinei pamokai. Visą semestrą aptarėme istorinį kritinį požiūrį į Naujojo Testamento studijas, daugybę požiūrių į pagrindinius teologinius klausimus, istorinius klausimus, vidinius skirtumus, faktą, kad daugelis knygų nebuvo parašytos tų, kuriems jos priskiriamos, ir pan. Mano mokiniai, užaugę konservatyvioje krikščioniškoje aplinkoje, parodė įvairias asmenines reakcijas į šią medžiagą. Tačiau visą semestrą neleidau jiems atsikvėpti, dėstydamas istorinį požiūrį į ankstyvosios krikščionybės studijas, o ne religinį požiūrį, prie kurio jie buvo įpratę.

Kurso pabaigoje noriu, kad jie pagalvotų apie viską, ką padarėme, ir nuspręstų dėl savo nuomonės. Todėl prašau studentų parašyti du puslapius teksto – atsakymą į sąmoningai provokuojantį klausimą, iškilusį hipotetinės diskusijos metu. Štai kaip atrodo užduotis:

Jūs kalbate su kuo nors apie religiją ir, kaip kartais nutinka, jūsų pašnekovas įsiuto. "Klausykite, – sako jis, – Naujasis Testamentas kupinas prieštaravimų; mes neįsivaizduojame, ką Jėzus iš tikrųjų padarė; apaštalas Paulius paprastus Jėzaus pamokslus apie ateinančią karalystę pavertė sudėtinga teologine sistema, apimančia nuodėmę, teismą ir atpirkimą; Dauguma Naujojo Testamento rašytojų rimtai tikėjo, kad paskutiniai laikai ateis jų gyvenime. Šiai knygai būdinga mizoginija, antisemitizmas ir homofobija, jos pagalba visokie žiaurumai visada buvo pateisinami, o jei klausysite, ką pamokslininkai sako per televiziją! Ši knyga yra tiesiog pavojinga!"

Ką jam atsakysite?

Paskutinė semestro diskusija paremta studentų parengtomis pastabomis. Kaip galima manyti, jų atsakymai yra įvairūs. Keli studentai būsimam pašnekovui atsako, kad visi jo žodžiai yra visiška nesąmonė: Biblijoje nėra prieštaravimų, Paulius ir Jėzus skelbė tą patį ir pan. Nedaugelis su jais sutinka (nors jie tikrai būtų tai padarę semestro pradžioje), nes visi matė įrodymus ir žino istorines problemas, kylančias studijuojant Naująjį Testamentą.

Kiti studentai laikosi visiškai priešingų nuomonių, teigdami, kad jų pašnekovas yra visiškai teisus, kad Biblija yra savo epochos produktas, kad ji daro daugiau žalos nei naudos ir kad ji verčia žmones šlykštiems veiksmams, kai bando pasiekti asmeninių tikslų ar apginti savo ideologiją.

Dar kiti daugeliu atžvilgių sutinka su pašnekovu, tačiau priduria, kad jiems Biblija vis dar yra Dievo įkvėpta, kad joje yra svarbių rekomendacijų, padedančių kurti gyvenimą. Dauguma šių studentų nemano, kad Biblija yra neklystanti ir nemano, kad ją galima vertinti atskirai nuo pirmojo amžiaus konteksto ar mūsų pačių kontekste, tarsi mes sutiktume su skirtingų autorių požiūriais ir idėjomis. Jie pasirengę pripažinti, kad Biblijos knygose yra neatitikimų ir net prieštaravimų, taip pat ir svarbiais klausimais. Jie mano, kad būtina išanalizuoti įvairias Biblijos idėjas ir išsiaiškinti, kurios iš jų yra ypač aktualios Amerikos krikščionių sąlygoms XXI amžiuje, o ne Palestinos žydams pirmajame amžiuje.

Studentai dažnai nustemba sužinoję, kad aš visiškai pritariu šiam požiūriui. Mano kurso tikslas nėra pulti Bibliją ar sunaikinti studentų tikėjimą. Stengiuosi priversti juos susimąstyti apie jiems rūpimus klausimus, kurie taip pat yra labai svarbūs daugeliui žmonių.

Istorinė kritika ir tikėjimas

Daugeliu atžvilgių tai, kas išdėstyta pirmiau, taikoma ir šiai knygai. Kai kurie skaitytojai gali nustebti sužinoję, kad ankstesnių skyrių medžiagos nelaikau išpuoliu prieš krikščionybę ar agnostiko bandymu įrodyti, kad tikėjimas, net jei jis yra krikščioniškas tikėjimas, yra beprasmis ir juokingas. Aš apie tai negalvojau, nesiekiau.

Vietoj to, aš stengiausi, kad rimtas mokslas apie Bibliją ir ankstyvąją krikščionybę būtų prieinamas ir suprantamas žmonėms, kurie gali būti suinteresuoti Naujuoju Testamentu, bet dėl vienokių ar kitokių priežasčių nėra susipažinę su Biblijos mokslininkų požiūriu į jį.

Viena iš mano antrinių užduočių yra atkreipti dėmesį į tai, kad ši informacija nėra naujiena teologams ir jų studentams, kurių daugelis lanko geriausias seminarijas ir kitas teologijos mokyklas visoje Šiaurės Amerikoje ir Vakarų Europoje. Kiekviename iš jų mokoma istorinio-kritinio požiūrio į Naująjį Testamentą. Žinoma, daugelis mokslininkų ir švietėjų nesutiktų su manimi vienu ar kitu klausimu – ar Lukas nesutinka su Morkaus knyga, ar Evangelijoje pagal Joną yra istoriškai tikslūs pasakojimai apie įvykį, ar Paulius turėtų būti laikomas 2 Tesalonikiečiams knygos autoriumi ir t. t. Bet apskritai, mano aprašytos pažiūros yra plačiai žinomos, mokomos ir pripažįstamos Naujojo Testamento mokslininkų, ir studijuojamos jų studentų, įskaitant studentus, baigusius seminarijas ir tampančius dvasininkais.

Kodėl šie studentai taip retai supažindina savo parapijiečius su gaunama informacija, kodėl jie reikalauja religinio požiūrio į Biblijos studijas, o ne istoriškai-kritiškai, ir ne tik iš bažnyčios sakyklos (kur logiška demonstruoti religinį požiūrį), bet ir bažnytinėse suaugusiųjų mokyklose? Šis klausimas mane persekiojo visą laiką, kol dirbau prie šios knygos.

Žinoma, kai kurie kunigai bando pasidalinti su parapijiečiais savo idėjomis apie Bibliją, remdamiesi istoriniu kritiniu požiūriu į Bibliją, dažnai su skirtinga sėkme. Kai kurie parapijiečiai yra pasirengę įsisavinti viską, ką mokslininkai sako apie Bibliją, o kiti tiesiog nenori nieko girdėti, nes medžiaga atrodo pernelyg sudėtinga arba, labiau tikėtina, kelia grėsmę jų tikėjimui.

Tačiau jaučiu, kad dauguma kunigų yra priversti suprasti, kad istorinės ir kritinės medžiagos studijos nėra prioritetas, atsižvelgiant į kitus neatidėliotinus bendruomenės rūpesčius. O gal kunigai tiesiog nežino, nuo ko pradėti. Galbūt taip yra dėl to, kaip jie patys mokėsi seminarijoje, kur studijavo Bibliją Biblijos studijų kurse, teologiją

teologijos kurse ir pastoracines pareigas atitinkamame kurse, negaudami jokios informacijos apie tai, kaip būtų galima sujungti visų trijų kursų medžiagą. Dauguma būsimų kunigų seminarijoje nėra mokomi, kaip istorinis-kritinis požiūris, išmoktas vienoje klasėje, gali būti susijęs su teologija, kito kurso dalyku . Ir tai gaila, nes istorinis-kritinis metodas yra nepaprastai naudingas studijuojant teologiją, ir juo verta pasinaudoti.

O gal kunigai bijo pasakyti parapijiečiams, ką teologai mano apie Bibliją, kad nesukeltų tikėjimo krizės ir net jos praradimo. Asmeniškai manau, kad istorinis-kritinis požiūris į Biblijos studijas nebūtinai veda į agnosticizmą ar ateizmą. Priešingai, jis gali padėti pagrindą racionalesniam ir apgalvotesniam tikėjimui, kuris yra daug protingesnis ir apgalvotesnis už požiūrį į Bibliją, atmetantį visas problemas, kurios daugelį metų buvo sprendžiamos istoriniu kritiniu metodu.

Šie požiūriai gali nustebinti tuos skaitytojus, kurie žino, kad aš pats atsiverčiau iš evangelinės krikščionybės į agnosticizmą. Taip, istorinis-kritinis metodas daugiau ar mažiau sugriovė mano pirmines idėjas apie Bibliją. Bet jis nemotyvavo manęs tapti agnostiku. Buvo dar viena priežastis, praėjus daugeliui metų po to, kai atsisakiau evangelinio Biblijos supratimo: negalėjau suprasti, kaip malonus ir mylintis Dievas, valdantis pasaulį, gali leisti daugumai žmonių, įskaitant tikinčiuosius, iškęsti tiek daug sielvarto.

Prieš kelerius metus nustojau laikyti Bibliją įkvėptu Dievo Žodžiu ir dėl visiškai kitų priežasčių. Kai tik visiškai supratau, kad neturime autentiškų įkvėptų Dievo žodžių, nes originalai nebuvo išlikę ir kai kuriais atvejais nežinojome, ką jie sako, man kilo mintis, kad Biblija yra grynai žmogiška knyga. Tai suteikė man galimybę ją nagrinėti iš istorinės ir kritinės perspektyvos. **Šioje knygoje matėme, prie ko tai nuvedė.**

• Supratau, kad Naujojo Testamento knygose yra akivaizdžių neatitikimų. Kartais juos galima suderinti, ypač jei apie tai pagalvojate ir leidžiate savo pamaldžiai vaizduotei pasireikšti; kitais atvejais

neįmanoma suderinti skirtumų, nepaisant puošniausių paaiškinimų (Jėzus Morkaus ir Jono knygose miršta skirtingomis dienomis).

• Tada supratau, kad skirtumai slypi ne tik smulkiose teksto detalėse. Kartais rašytojai labai skirtingai supranta rimtus klausimus: ar Jėzų užvaldė abejonės ir neviltis pakeliui į egzekucijos vietą (Morkaus knygoje), ar jis buvo santūrus ir ramus (Lukas)? Ar Jėzaus mirtis buvo nuodėmių atpirkimas (Morkaus ir Pauliaus) ar ne (Lukas)? Ar Jėzus atliko "ženklus", kad įrodytų, kas jis yra (Jone), ar atsisakė tai daryti (Mato)? Ar Jėzaus pasekėjai turi laikytis žydų įstatymo, kad įeitų į karalystę (Matas), ar tai visiškai nereikalinga (Paulius)?

Be to, atkreipiau dėmesį, kad daugelis Naujojo Testamento knygų nebuvo parašytos tų, kuriems jos priskiriamos (Matas ir Jonas), arba tų, kurie teigė esantys jų autoriai (2 Pt 1 Tim.). Dauguma šių knygų pasirodė po pačių apaštalų mirties; Tik 8 iš 27 knygų beveik neabejotinai parašytos autorių, kuriems jos priskiriamos.

• Daugumoje Evangelijų nėra nešališkos faktinės informacijos apie Jėzų, bet istorijos, kurios buvo perduodamos žodžiu dešimtmečius, kol jos buvo užrašytos. Todėl labai sunku sužinoti, ką Jėzus iš tikrųjų sakė, padarė ir patyrė. Mokslininkai sugalvojo būdų, kaip išvengti šių problemų, tačiau faktas lieka faktu, kad Evangelijose (bent jau Jono knygoje, kur dieviškoji esmė tampa žmogumi) Jėzus vaizduojamas pagal vėlesnes jo sampratas, o ne pagal istorinę tikrovę.

Ankstyvojoje krikščionybėje buvo daug kitų evangelijų, taip pat laiškų, apaštalų darbų ir apokalipsių. Daugelis juos vadino apaštalų raštais, bet iš tikrųjų šis priskyrimas nėra įtikinamesnis nei knygos, kurios galiausiai pateko į Naująjį Testamentą. Tai kelia klausimą, kas priėmė sprendimus dėl Naujojo Testamento kanono formavimo, kokiu pagrindu jie buvo priimti. Ar gali būti, kad knygos, kurios nebuvo parašytos apaštalų, buvo įtrauktos į kanoninį sąrašą vien dėl to, kad bažnyčios vadovai neturėjo kito pasirinkimo? Ar gali būti, kad knygos, kurios turėjo būti į kanoną, nebuvo įtrauktos į jį?

Krikščioniškasis kanonas nebuvo vienintelis ankstyvosios bažnyčios kūrinys. Nemažai teologinių mokymų atsirado ne Jėzaus ar net jo

apaštalų gyvenime, bet vėliau, kai krikščionių bažnyčia išaugo, viena iš žydų sektų tapo nauja religija. Svarbiausios krikščioniškos idėjos priklauso bažnyčios išradimams, pavyzdžiui, apie kenčiantį Mesiją, Kristaus dieviškumą, Trejybę, dangaus ir pragaro egzistavimą.

Kai tik supratau, kad Biblija yra žmonių knyga, supratau, kad krikščionybė taip pat yra nepaprastai žmogiška religija. Jis nenusileido pas mus iš dangaus. Jį sukūrė Jėzaus pasekėjai čia, žemėje, per dešimtmečius ir šimtmečius, praėjusius po jo mirties. Bet visa tai, kas išdėstyta pirmiau, nepadarė manęs agnostiku.

ISTORIJA IR MITAS

Atrodytų, kad tie, kurie suprato, kad krikščionybę sukūrė žmonės, turėtų atsisakyti krikščioniško tikėjimo, palikti bažnyčią ir susirasti kitą užsiėmimą sekmadienio rytui. Bet su manimi buvo kitaip, kaip ir su daugeliu kitų mokslininkų, kurie, kaip ir aš, iš pradžių tvirtai laikėsi evangelinės tradicijos, paskui suvokė istorinių-kritinių požiūrių į Naująjį Testamentą įtikinamumą, bet ir toliau buvo tikintieji. Kai kurie mano artimiausi draugai dėsto teologijos mokyklose, moko būsimus krikščionių kunigus. Jie visiškai sutinka su beveik visomis mintimis, kurias išsakiau ankstesniuose skyriuose. Daugelis žmonių dėsto įvadinius kursus iš mano vadovėlio "Naujasis Testamentas", knygos, kurioje yra daug šiuose puslapiuose pateiktų nuomonių.

Kai supratau, kad krikščionybė yra žmogaus sukurta, pajutau poreikį išanalizuoti savo mintis apie šią religiją. Ir pastebėjau, kad tai ryškiai atsiliepia man, kartu su mano paties požiūriu į pasaulį ir mano vietą jame. Krikščioniškas sampratas apie Dievą, Kristų ir jo atneštą išgelbėjimą suvokiau kaip savotišką religinį "mitą" arba mitų grupę – istorijų, požiūrių, nuomonių rinkinį, nepatvirtintą ir neįrodomą, bet kartu nenuginčijamą – galintį mane ko nors išmokyti. tiesioginis gyvenime ir mąstyme.

Aš ir toliau tikėjau Dievu, nors pamažu praradau pasitikėjimą tuo, ką galima pasakyti apie jį (ar ją). Aš ir toliau tikėjau Jėzaus egzistavimu. Tačiau, kaip mačiau, religija, pastatyta aplink Dievą ir Jėzų, buvo pagrįsta įvairiais mitais, o ne istoriniais faktais. Jėzaus mirtis nebuvo

mitas, priešingai nei jos atnešta išgelbėjimo idėja. To negalima nei istoriškai patvirtinti, nei paneigti, bet maniau, kad ši tragiška istorija turėtų ir gali paveikti mano idėjas apie pasaulį ir mano gyvenimą. Man Jėzaus mirtis buvo pasiaukojančios meilės aktas. Pagal šį mitą, Jėzus siekė gyventi ir mirti dėl kitų gerovės. Ši idėja man pasirodė kilni ir kilni. Jaučiau, kad Kristus turėtų būti pagerbtas už tokį pasiaukojimo pavyzdį, ir maniau, kad jis vertas sekti. Bet ne todėl, kad galėčiau patvirtinti šį pasiaukojimą kaip istorinį faktą, bet todėl, kad jis rezonavo su manimi asmeniškai.

Jėzaus prisikėlimas nėra istorinis įvykis, kurį būtų galima patvirtinti ar paneigti, nes istorikai dėl savo mokslo prigimties negali patvirtinti stebuklo. Prisikėlimas yra drąsus mitinis pareiškimas apie Dievą ir pasaulį. Pasaulis yra ne tik viskas, kas mus supa. Be to yra gyvybė. Žmonių, nukryžiavusių nekaltą žmogų, žiaurumai nėra istorijos pabaiga. Blogiui nebus leista tarti paskutinio žodžio – paskutinis žodis liks Dievui. Mirtis nėra pabaiga. Dievas triumfuoja net prieš pačią mirtį.

Išgelbėjimas man nebebuvo klausimas, man nerūpėjo, kur eisiu po mirties, į pragarą ar į dangų. Supratau, kad šios sąvokos tam tikra prasme taip pat yra mitas. Nėra amžinos kančios vietos, kur Dievas ar demonai, vykdantys jo valią, kankintų vargšų sielas 30 trilijonų metų (o paskui visą amžinybę) už nuodėmes, padarytas per trisdešimt metų. Kas tada turėtų būti Dievas – nemirtingas, amžinas nacis? Rojus siejamas su išteisinimu prieš Dievą ir patikinimu, kad galiausiai po mirties mes tam tikru mastu tapsime viena su juo. Todėl mums nereikia bijoti mirties. Pragaras nėra tiesiogine prasme kankinimo kamera, bet susvetimėjimas nuo Dievo ir nesugebėjimas pažinti tikrosios taikos.

Pats Dievas man buvo savotiškas mitas. Neabejojau, kad jis egzistuoja, bet jo egzistavimo negalima patvirtinti ar paneigti. Jis buvo maloni jėga, kuri kėlė baimę ir baimę. Jis buvo aukštesnis už bet ką kitą, daug toliau, nei galime įsivaizduoti žvelgdami į naktinį dangų su milijardais žvaigždžių ir galaktikų. Jis yra aukščiau viso to ir virš visko, kaip gėrio ir gėrio jėga pasaulyje.

Prireiktų dar vienos knygos, kad apibūdinčiau, kaip laikui bėgant vystėsi mano teologinės pažiūros. Tik pasakysiu, kad priėjau prie

išvados, kad istorinis-kritinis požiūris į Naujojo Testamento studijas ne sunaikino mano tikėjimą, o jį pagilino, apsunkino mano idėjas ir pokalbius apie Dievą, Jo pasaulį, Jo Kristų, Jo išganymą. Taip, šios idėjos apie pasaulį yra žmonių kūriniai. Bet kurios iš mūsų idėjų *negalima* pavadinti žmogiškomis? Ar mes ne žmonės? Žinoma, mes mąstome taip, kaip dera žmonėms. Niekas negali galvoti kitaip, net ir tie, kurie teigia, kad Dievas jiems apreiškė savo mintis. Net ir ši mintis iš tiesų yra žmogiška – mintis, kuri kyla žmonėms, nes ji kažkada atsirado kituose žmonėse, kurie gyveno anksčiau, nuo tada, kai žmogus pirmą kartą ją išrado.

Atsisveikinimas su tikėjimu

Taigi, aš palikau krikščionių tikėjimą ne dėl problemų, būdingų pačiam tikėjimui, nei dėl to, kad supratau, kad Biblija yra žmonių knyga, o krikščionybė yra žmonių religija. Visa tai tiesa, tačiau ne šios mintys sutrukdė man ateityje priimti krikščionišką mitą. Aš praradau tikėjimą dėl priežasties, kuri, mano manymu, neturi nieko bendra su visa tai, kas išdėstyta aukščiau: kančios, kad pasaulis yra užpildytas.

Mano gyvenime atėjo momentas, kai supratau, kad mitai man nebeturi prasmės, neberezonuoja su manimi, nebeturi nieko bendra su mano pasaulėžiūra. Buvau pasiekęs tašką, kai nustojau suprasti, kaip pagrindiniai krikščioniški įsitikinimai, net jei jie suvokiami kaip mitai, gali būti man "teisingi" slegiančioje, galingoje žmonių kančių realybėje pasaulyje. Tai yra visiškai kitos knygos tema[98]. Čia pakanka pasakyti, kad būtent dėl šio ypatingo mano mąstymo pokyčio (o ne dėl mano istorinių-kritinių požiūrių į Bibliją) aš palikau bažnyčią. Dauguma mano draugų to nedarė. Beveik visi jie yra mokslininkai, kurie sutinka su manimi, kai kalbama apie istorinį Biblijos ir krikščionių tikėjimo supratimą. Tačiau jiems mitas ir toliau veikia, jis sukelia juose atsaką. Šie draugai randa palaikymą ir paguodą savo tikėjimu. Jie vertina turtingą istorinį paveldą, kurį mums paliko praėjusių amžių krikščionių mąstytojai ir teologai. Jie mėgaujasi krikščioniškomis giesmėmis, liturgijomis ir pamaldomis. Jie tiki, kad tiesa yra daug gilesnė už viską, ką galima pasakyti istorine prasme apie Bibliją ar krikščionių religijos raidą per pirmuosius keturis šimtmečius.

Dabar, kai rašau šias eilutes, ilsiuosi prie jūros su dviem artimiausiais ir brangiausiais draugais, žmonėmis, kuriuos myliu visa širdimi; jie yra pasirengę padaryti viską dėl manęs, kaip aš esu pasiruošęs jiems. Kaip paaiškėjo, abu yra protingesni už mane, labiau skaitomi, rafinuotesni filosofiškai (ne visi yra intelektualūs superžvaigždės). Jie neturi ir vargu ar turės problemų su šioje knygoje pateikta istorine informacija. Abu nedvejodami vadina save krikščionimis. Paklauskite jų, ar jie tiki Dievu, ir jie atsakys teigiamai. Ar manote, kad Kristus yra Dievas? Taip. Ar manote, kad jis yra Viešpats? Taip. Tikėjimą lemia ne intelektas.

Istorinio-kritinio metodo teologinė vertė

Tvirtai tikiu, kad istorinis Biblijos supratimas nebūtinai veda prie tokio agnosticizmo, kokį aš priėmiau. Jaučiau, kad tai būtina, nes yra daug kitų žmonių, ypač tarp evangelikų krikščionių, kuriems mano mintys bus naujiena.

Kartu norėčiau pabrėžti, kad tie, kurie išlaikė tikėjimą, neturėtų pamiršti istorinio požiūrio į Naująjį Testamentą teologinės reikšmės. Užuot darę prielaidą, kad istorinis-kritinis metodas nėra tiesiogiai susijęs su tikėjimu, mokslininkai, mokytojai ir jų studentai turėtų išsamiau išnagrinėti istorinio-kritinio metodo teologinę reikšmę. Pateiksiu tik du pavyzdžius, vieną akivaizdesnį, kitą daug mažiau akivaizdų.

Akivaizdus pavyzdys iš neigiamų kategorijų yra tas, kad jei istorinio-kritinio metodo išvados yra teisingos, tai kai kurios teologinės pozicijos turėtų būti laikomos nepagrįstomis ir klaidingomis. Manau, kad neįmanoma teigti, kad Biblija yra viena visuma, neklystanti visais ją sudarančiais elementais, visais atžvilgiais įkvėpta Dievo. Taip negali būti. Jame yra per daug neatitikimų, neatitikimų, prieštaravimų; Yra per daug alternatyvių požiūrių tuo pačiu klausimu, dažnai nesuderinamų vienas su kitu. Biblija yra ne vienybė, o didžiulė minia. Jį parašė ne Dievas, o žmonės. Daugelis jų veikė įkvėpti, ta prasme, kad jie stengėsi įkvėpti kitus galvoti apie didelius ir svarbius dalykus, daryti didelius ir reikšmingus dalykus. Tačiau šis įkvėpimas nebuvo įkvėpimas, Dievas neskatino jų parašyti to, ką jie parašė.

Mažiau akivaizdus pavyzdys yra teigiama ankstesnės pusės. Biblijoje yra daug nuomonių. Kiekvienas yra parašytas tam tikrame istoriniame ir kultūriniame kontekste, kiekvienas yra formuojamas konteksto, kuriame jis parašytas. Nė vienas iš šių požiūrių negali būti vertinamas atskirai nuo pirminio konteksto, kitame kontekste, pavyzdžiui, XXI amžiaus Amerikoje, ir priimamas kaip neklystantis apreiškimas mums šiandien. Bet kadangi Biblijoje yra tiek daug minčių, dažnai apie tą patį dalyką, skaitytojas gali įvertinti vienos ar kitos svarbą ir suprasti, kaip tai susiję su šiuolaikiniu gyvenimu. Kai kurios mintys yra tinkamesnės tam tikrame kontekste nei kitos. Biblijos skaitytojai neturi bijoti skelbti vieną, o ne kitą.

Tikiuosi, kad visi sutiks, kad Jėzaus žodžiai apie vaikus ("tegul maži vaikai ateina pas mane") yra naudingesnis pamokymas nei 136 psalmė ("Palaimintas tas, kuris paima ir daužo tavo mažus vaikus į akmenį!"). Taip pat kai kurie bibliniai požiūriai į moteris yra pranašesni už kitus. Toks yra Pauliaus požiūris į moteris, kurios tikėjo, kad jos gali ir turi būti krikščionių bendruomenių vadovės, kaip liudija faktas, kad jo bendruomenėse moterys buvo bažnyčios vadovės, diakonės ir net apaštalės (Romiečiams 16). Šis požiūris yra daug geresnis nei tas, kurį įterpė vėlesnis raštininkas 1 Korintiečiams, kur sakoma, kad moterys visada turi tylėti bažnyčioje (1 Korintiečiams 14:35-36); geresnis požiūris suklastotame ir pasirašytame Pirmajame laiške Timotiejui, kuriame sakoma, kad moteris turi tylėti, paklusti ir pastoti (1 Timotiejui 2:11–15).

Apmąstant, kurios Biblijos ištraukos yra aktualios dabartiniame kontekste, svarbu prisiminti istorinę prielaidą: Biblijos rašytojai gyveno kitokiame pasaulyje nei mūsų, ir išreiškė savo žmonių įsitikinimus ir įsitikinimus. Jų pasaulyje nebuvo idėjų apie homoseksualumą, kurios atitiktų mūsų. Kitaip tariant, homoseksualumas tame pasaulyje neegzistavo. Kodėl? Ne todėl, kad vyrai neturėjo lytinių santykių su vyrais (jie turėjo) arba moterys neturėjo lytinių santykių su moterimis (ir jie turėjo), bet todėl, kad seksualinės orientacijos sąvoka neegzistavo tol, kol Vakarų mąstytojai 19 ir 20 amžiuje ją sukūrė. Todėl pačios apaštalo Pauliaus išpuolių prieš santykius su tos pačios lyties asmenimis prielaidos stulbinamai skiriasi nuo šiuolaikiniam pasauliui būdingų

prielaidų. Negalime iki galo priimti Pauliaus mokymų apie tos pačios lyties asmenų santykius, laikyti juos atskirai nuo Pauliaus idėjų apie seksą ir lytį ir pritaikyti juos kitoms prielaidoms.

Tai pasakytina apie visą Biblijos turinį. Jis buvo parašytas kitame pasaulyje, kitomis sąlygomis. Jėzaus sugrįžimo idėja remiasi kita idėja, pagal kurią virš mūsų, danguje, už debesų, yra vieta, kur gyvena Dievas ir kur Jėzus išvyko gyventi su juo. Jis pakilo kūnu ir taip pat sugrįš kūniškai. Niekas nemano, kad Dievas ir Jėzus gyvena kažkur anapus debesų. Už debesų yra viršutiniai atmosferos sluoksniai, už jų yra kosmosas, už jų yra milijardai žvaigždžių, ir tai tik mūsų galaktika. Pati Jėzaus "nusileidimo" idėja reiškia, kad jis pasirodys iš kažkur "aukščiau" – kaip tai dera su mūsų visatos idėja, kurioje tiesiogine prasme nėra nei aukštyn, nei žemyn, išskyrus padėtį, kurią užimame tam tikru momentu? Akivaizdu, kad ši idėja turi būti išversta su tam tikra šiuolaikine kalba, kad ji būtų prasminga. Arba, kitaip tariant, mums reikia iš naujo mitologizuoti mitą apie naują Jėzaus atėjimą. Priešingu atveju turėsime susitaikyti ne tik su Jėzaus nusileidimo į žemę idėja, bet ir su kosmologija, kuria ji grindžiama.

Tas pats pasakytina apie visus Biblijos mokymus: apie moteris, apie tos pačios lyties asmenų santykius, apie seksą ne santuokoje, apie mirties bausmę, apie turtus, apie vergiją, apie ligas, apie... apie beveik viską.

Kai kas gali manyti, kad taip elgtis su Biblija yra pavojinga, rizikinga rinktis tik tai, ką nori priimti, o atmesti likusius. Manau, kad kiekvienas jau pasirenka iš Biblijos, ką yra pasirengęs priimti[100]. Baisiausių šio reiškinio pavyzdžių galima rasti tarp žmonių, kurie teigia, kad nieko nesirenka ar neatsisako. Turiu jauną draugę, kurios evangelikai tėvai sunerimo, nes ji norėjo pasidaryti tatuiruotę, nes Biblija jiems draudžia. Toje pačioje Kunigų knygoje Biblija taip pat draudžia dėvėti drabužius iš dviejų skirtingų rūšių pluoštų ir valgyti kiaulieną. Ir jis teigia, kad vaikai, kurie nepaklūsta savo tėvams, turėtų būti užmėtyti akmenimis. Kodėl reikia laikytis Biblijos taisyklių dėl tatuiruočių, o ne drabužių, kiaulienos kotletų ir užmėtymo akmenimis?

Aš manau, kad žmonės turi kreiptis į protą, kad išanalizuotų Biblijos teiginius, kurie jiems atrodo teisingi ar neteisingi. Taip turėtume kurti

visą gyvenimą. Viskas, ką matome ir girdime, turi būti analizuojama, nesvarbu, ar tai būtų įkvėpti Biblijos žodžiai, ar įkvėpti Šekspyro, Dostojevskio, George'o Elioto, Gandhi, Desmondo Tutu ar Dalai Lamos žodžiai.

Kodėl tada studijuoti Bibliją?

Tai tikriausiai klausimas, kurį man užduoda dažniau nei bet kuris kitas klausimas – girdžiu jį iš žmonių, kurie žino, kad esu agnostikas ir Naujojo Testamento mokytojas. Kodėl toliau studijuoju ir mokau Naująjį Testamentą, jei juo nebetikiu?

Šis klausimas man niekada nebuvo labai prasmingas. Biblija yra reikšmingiausia knyga Vakarų civilizacijos istorijoje. Ji perkama dažniau nei kitos, išsamiai studijuojama, gerbiama ir suprantama blogiau nei bet kuri kita knyga – ir visą laiką! Kodėl aš to nestudijuoju?

Turiu draugų, kurie moko viduramžių anglų kalbos. Jie netiki Chauceriu, tačiau teikia jam didelę reikšmę ir skiria savo laiką studijoms, mokymui ir darbų apie Chaucerį rašymui. Tas pats pasakytina ir apie mano draugus, kurie dėsto klasikinę literatūrą – tuos, kurie specializuojasi Homero, Sofoklio, Euripido, Platono, Aristotelio, Senekos, Livijos, Martialio ir Plauto srityse. Visa tai yra puikūs rašytojai, kurių darbai nusipelno atidaus tyrimo visą mokslininko gyvenimą, nepriklausomai nuo jo asmeninių įsitikinimų. Tą patį galima pasakyti apie mano draugus, kurie studijuoja ir moko Šekspyrą, Johną Donne'ą, Charlesą Dickensą ar T. S. Eliotą.

Tas pats pasakytina ir apie Biblijos studijas. Skirtumas tik tas, kad daugelis žmonių mūsų pasaulyje iš tiesų tiki Biblija. Nesistengiu sumenkinti tų, kurie ir toliau vertina jį kaip įkvėptą tekstą, bet pridursiu, kad vertingas ne tik religinis, bet ir istorinis požiūris į Biblijos studijas. Taip, istorinis požiūris gali atskleisti daug Biblijos trūkumų – neatitikimų, prieštaravimų, klaidingų teiginių, neįsivaizduojamų teiginių ir pavojingų ideologijų. Tačiau istorinis skaitymas gali atverti visiškai naujas Biblijos ir jos idėjų supratimo perspektyvas.

Be to, net ir tie, kurie netiki Biblija, gali daug ko iš jos pasimokyti. Šią knygą verta skaityti ir studijuoti ne kaip tikėjimo dokumentą, bet kaip

istorinį minčių, įsitikinimų, patirčių, veiksmų, meilės, neapykantos, išankstinių nusistatymų ir nuomonių įrašą žmonių, kurie stovėjo pačiose mūsų civilizacijos ir kultūros ištakose. Tai gali padėti mums suprasti svarbius gyvenimo klausimus – kodėl esame čia, ką turėtume daryti, kas nutiks mūsų pasauliui. Ji gali mus įkvėpti pavyzdžiais arba įspėti. Tai gali motyvuoti mus siekti tiesos, kovoti su priespauda, ieškoti teisingumo, siekti taikos. Jis turi galią perkelti mus į pilnavertį gyvenimą, kurį vis dar galime gyventi. Tai gali paskatinti mūsų troškimą gyventi dėl kitų, o ne tik dėl savęs. Vargu ar žmonijos istorijoje yra laikas, kai tokios pamokos taps pasenusios, kai didžiųjų praeities religinių mąstytojų pažiūros praras bet kokią prasmę tiems iš mūsų, kurie gyvena ir mąsto dabar, dabartyje.

.....

Skaityti lietuvių kalba:

Skaityti Jėzus, nutrauktas žodis: Kaip krikščionybė tikrai prasidėjo (Bart D Ehrman) internete pilna versija be sutrumpinimų

Skaityti knygą rusų kalba:
https://mirbukv.net/kniga/iisus-prervannoe-slovo-kak-na-samom-dele-zarozhdalos-erman
https://www.maldos.lt/bartas-ehrmanas